

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΝΑΣΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

«Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ
ΠΕΛΑΓΟΝΙΑ (1912 – 1930)»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2004

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ολοκλήρωση της παρούσας διδακτορικής διατριβής αποτελεί το αποτέλεσμα μιας πολυετούς και ιδιαίτερα επίπονης προσπάθειας. Αισθάνομαι λοιπόν την ανάγκη να εκφράσω τις πιο θερμές ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή κο Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο, η συμβολή του οποίου στη διαμόρφωση και τελειοποιημένη μορφοποίηση της παρούσας υπήρξε καθοριστικότερη. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή κο Κωνσταντίνο Φωτιάδη και την καθηγήτρια κα Χρυσάνθη Μαυροπούλου-Τσιούμη, μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, για τις πολύτιμες συμβουλές που μου παρείχαν και συνέδραμαν την τελική μου προσπάθεια. Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ προς τον καθηγητή κο Σωφρόνη Χατζησαββίδη, τον αναπληρωτή καθηγητή κο Χάρη Μελετιάδη, τον επίκουρο καθηγητή κο Κωνσταντίνο Τσιούμη και τον επίκουρο καθηγητή κο Αλέξανδρο Δάγκα, μέλη της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής, οι οποίοι με τις παρατηρήσεις τους συνέβαλλαν στη βελτίωση του παρόντος πονήματος.

Νικόλαος Αναστ. Βασιλειάδης

Εισαγωγή

1. Η πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία κατά τη χρονική περίοδο που έχει ως αφετηρία την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων (1912) και τη μεταβολή του κυριαρχικού status της περιοχής και καταλήγει στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του Μεσοπολέμου (1930), αποτελεί μία πραγματεία με εξαιρετικό ιστορικό ενδιαφέρον. Η παντελής έλλειψη ενημέρωσης, σε συνάρτηση με το τεράστιο βιβλιογραφικό κενό, σχετικά με τη συνέχεια της ιστορικής διαδρομής της ελληνικής εθνοτικής ομάδας του γεωπολιτικού χώρου της Βόρειας Μακεδονίας, κατά τους χρόνους εκείνους που συντελούνταν μεγάλες αλλαγές στους εδαφικούς συσχετισμούς του χώρου της Βαλκανικής και σημαντικές διεργασίες στο εσωτερικό των κρατών της, συνιστά μεγάλη πρόκληση για τον ερευνητή, προκειμένου να αναδείξει όλες τις εκφάνσεις και πτυχές αυτής της παρουσίας.

Είναι γεγονός πως η μέχρι σήμερα βιβλιογραφία, με ελάχιστες εξαιρέσεις που αποτελούν ψήγματα ιστορικής αναζήτησης, δεν έχει ασχοληθεί με το συγκεκριμένο θέμα. Οι πάμπολλες μελέτες γύρω από τις παραμέτρους του Μακεδονικού Ζητήματος, συνιστώσα του οποίου αποτελεί η διαχρονική παρουσία του ελληνισμού στο χώρο της Άνω Μακεδονίας, καταπιάνονται αφενός, με τη χρονική περίοδο της ύστερης Τουρκοκρατίας, καταλήγοντας στους Βαλκανικούς πολέμους και στη de jure αποτύπωση των συνεπειών τους, δηλαδή στη συνθήκη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913). Αφετέρου, πραγματεύονται την ιστορική συνέχεια της Γιουγκοσλαβικής πλέον Μακεδονίας, μέσα στα πλαίσια της ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας (ως 6^{ης} ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας), καθώς και την κατασκευή του “ Μακεδονικού έθνους ” από το καθεστώς του Τίτο, το 1945, με τη συνάλληλη ανάπτυξη αλυτρωτικών βλέψεων του νέου κρατικού μορφώματος, που αφορούν την ένωση των “ Μακεδόνων ” της Μακεδονίας του Βαρδάρη, της Μακεδονίας του Πιρίν (Βουλγαρική) και της Αιγαιακής Μακεδονίας (ελληνική) σε μία κρατική οντότητα, στα πλαίσια της Σλαβικής Ένωσης.¹

Ωστόσο, υπολανθάνει της ιστορικής γραφίδας η παρενθετική εκείνη χρονική περίοδος (1912-1940), που συμπίπτει με τη σερβική κυριαρχία και τη μετεξελιγμένη της μορφή (από το 1918) του βασιλείου

¹ Βλ. συνοπτικά τη μελέτη του Βλάση Βλασίδη, *Η Αυτονόμηση της Μακεδονίας. Από τη Θεωρία στην Πράξη στο συλλογικό έργο “ Ταυτότητες στη Μακεδονία”*, Αθήνα 1997, σελ. 63-87.

των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Προφανώς, οι αγαστές ελληνοσερβικές σχέσεις, η επακόλουθη μετατόπιση του ελληνικού ενδιαφέροντος για την περιοχή από τη στιγμή που εκείνη έμεινε τελικά έξω από τα όρια του νέου ελληνικού κράτους, σε συνδυασμό με την αποδημία ενός σημαντικού αριθμού ελληνικών πληθυσμών της Πελαγονίας από τις πατρογονικές τους εστίες και τη μετεγκατάστασή τους στην Ελλάδα, ακολουθώντας τη διαδικασία ενσωμάτωσής τους στο οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι της ελληνικής κοινωνίας, εξηγούν εν μέρει την έλλειψη βιβλιογραφικής ενημέρωσης. Παρ' όλα αυτά, η αναδίφηση στις νέες συνθήκες, όπως αυτές διαμορφώθηκαν από τη μεταβολή του κυριαρχικού καθεστώτος, και οι επακόλουθες επιπτώσεις τους στην πολιτισμική παρουσία των ελληνικών πληθυσμιακών μαζών (ελληνόφωνων, βλαχόφωνων και σλαβόφωνων) που εξακολούθησαν να εγκαταβιώνουν εκεί, παρουσιάζει σημαντική ιστορική αξία. Η υπέρμετρη ενασχόληση της ελληνικής βιβλιογραφίας με τα τεκταινόμενα της ελληνικής Μακεδονίας του Μεσοπολέμου αποτυπώνει ένα πολύ μεγάλο κενό ως προς τα διατρέξαντα στη Νότια Σερβία κατά την ίδια χρονική περίοδο και όσον αφορά την τύχη του Ελληνισμού της Πελαγονίας και ευρύτερα της Άνω Μακεδονίας.²

Η εξιστόρηση της νέας πολιτικής πραγματικότητας, όπως αυτή προκύπτει από την ενταξιακή διαδικασία της εθνοτικής πανσπερμίας της περιοχής της Άνω Μακεδονίας στο εθνικό σερβικό κράτος,³ η καταγραφή των αντιδράσεων της ελληνικής εθνοτικής ομάδας, όπως επίσης και των άλλων εθνοτήτων, στα νέα καθεστωτικά δεδομένα, η τύχη του προϋφιστάμενου θεσμικού status του Πελαγονίτικου Ελληνισμού, η συμπεριφορά των νέων κυρίαρχων απέναντι στους ετερόφυλους πληθυσμούς, η απάντηση της ελληνικής διπλωματίας στις διαφαινόμενες αλλαγές αποτελούν ζητήματα που επιχειρεί να ικνηλατήσει η παρούσα διατριβή. Η αξιολόγηση και περαιτέρω ενδοσκόπηση των γεγονότων που ιστορούνται στοχεύει στην εξαγωγή χρήσιμων ιστορικών συμπερασμάτων που μπορούν και πρέπει να αξιοποιηθούν, μέσα από τη σύνδεση των ιστορικών συσχετισμών με τη σύγχρονη πραγματικότητα, για τη σφαιρικότερη και αντικειμενικότερη αποτίμηση της διαχρονικής

² Βλ. π.χ. στο προμνημονευόμενο έργο ‘‘ Ταυτότητες στη Μακεδονία’’ όπου και η συνολική θεώρηση του ζητήματος.

³ Βλ. αναλυτικά για την παρουσία του μέχρι το 1912 στο Υπόμνημα της Επιτροπής Αλυτρώτων Βορείου Ελλάδας, που στάλθηκε το 1946 προς τον Ο.Η.Ε, Θεσσαλονίκη 1946, σσ. 19-28.

περριρέουσας ατμόσφαιρας στο χώρο της Βαλκανικής, οδηγώντας σε μία ρεαλιστικότερη προσέγγιση των εθνικών αξιολογήσεων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Η εξέταση λοιπόν του συγκεκριμένου θέματος ορίζεται καταρχήν τοπικά στο γεωπολιτικό χώρο της Πελαγονίας. Της περιοχής δηλαδή εκείνης, η οποία περιλαμβάνει γεωγραφικά την ευρύτερη περιφέρεια του σημερινού Μοναστηρίου (Βιτωλίων) και των γύρω από αυτό περιοχών (την αρχαία δηλαδή Λυγκησιίδα και την πόλη της αρχαίας Ηράκλειας), καθώς και την περιοχή Κροσόβου – Περλεπέ (αρχαίας Δερρίοπου),⁴ που σήμερα εντάσσονται στα εδαφικά όρια της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (FYROM).

Η σημασιολογική ερμηνεία του όρου “ πολιτισμική παρουσία” του ελληνισμού της Πελαγονίας αναλύεται σε πολλά επίπεδα. Αφορά πρώτα απ’ όλα την εκπαιδευτική του κατάσταση. Είναι γνωστό πως η παιδεία είναι το βασικότερο συστατικό στοιχείο ενός πολιτισμού. Η οργάνωση λοιπόν της εκπαιδευτικής του διαδικασίας, οι φορείς υλοποίησής της, το ιδεολογικό της πλαίσιο, ο κεντρικός πυρήνας του περιεχομένου της, συνιστούν έκφραση πολιτισμική. Έπειτα, υποδηλώνει την πολιτική του κατάσταση. Τον τρόπο που παρεμβαίνει δηλαδή στο πολιτικό γίνεσθαι της περιοχής, τις δομές της κοινοτικής του συγκρότησης, την πολιτική του εκπροσώπηση, το πλέγμα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του, όπως αυτά απορρέουν μέσα από τη συμμετοχή του στο πολιτικό σύστημα της κρατικής οντότητας που εγκαταβιώνει. Πολιτισμική παρουσία ακόμη υποδηλώνει και η κοινωνική του κατάσταση. Η θέση που κατέχει στο κοινωνικό status, μέσα από τη συμμετοχή του στην κοινωνική ζωή, οι φορείς ανάδειξης των κοινωνικών του παρεμβάσεων, η γενικότερη συμμετοχική του θέση, αναδεικνύουν ένα μέρος της πολιτισμικής του διάστασης. Αποτελεί επίσης, την οικονομική του θέση. Την παρουσία του στην οικονομική ζωή, το οικονομικό του εύρος, τη δυνατότητα επηρεασμού της τοπικής οικονομίας, την οικονομική του εν γένει διάσταση. Αλλά ευρύτερα, η πολιτισμική παρουσία υποδηλώνει το καθεστώς μιας εθνοτικής ομάδας με σημαντική εμβέλεια, ακόμη και κυριαρχία στο γεωπολιτικό της χώρο.

⁴ Βλ. Κωνσταντίνου Αναστ. Βαβούσκου, ‘‘ Η συμβολή του Ελληνισμού της Πελαγονίας εις την Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος ‘‘, Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ), 1959, σελ. 1.

Προκειμένου λοιπόν να καταδειχθεί η πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία κατά τη χρονική εκείνη περίοδο (1912-1930) που συμπίπτει με τη σερβική-γιουγκοσλαβική κυριαρχία, συμβάλλοντας έτσι στο ελάχιστο στην καταγραφή της ιστορικής παρουσίας του ελληνισμού στο βόρειο μακεδονικό χώρο, απαιτήθηκε μία πολύχρονη και επίπονη διαδικασία. Με την ολοκλήρωση της συλλογής και αξιολόγησης του αρχειακού υλικού μπορεί να λάβει χώρα αναφορά στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και τα αναφερόμενα προβλήματα. Η έλλειψη επαρκούς βιβλιογραφικής ενημέρωσης έθεσε εξαρχής τον προσανατολισμό της έρευνας στην αναζήτηση πρωτογενούς αρχειακού υλικού. Η βασικότερη πηγή πληροφόρησης του πρωτογενούς αυτού υλικού αποτέλεσαν τα Αρχεία του ελληνικού Ιστορικού Αρχείου του υπουργείου Εξωτερικών. Η ανταλλαγή αλληλογραφίας μεταξύ του υπουργείου και ιδιαίτερα του προξενείου Μοναστηρίου, καθώς και οι εκθέσεις των εκεί προξένων, στις οποίες περιγράφεται η διαμορφωθείσα πολιτική κατάσταση και διατυπώνονται πολιτικές εκτιμήσεις, παρέχουν εκτενή πληροφόρηση και πολύτιμες πληροφορίες για την περιρρέουσα πολιτική ατμόσφαιρα στην περιοχή, καθώς επίσης και για την ενημέρωση των ενεργειών των πρωταγωνιστών των ιστορικών γεγονότων, όπως για παράδειγμα των σερβικών αρχών, της ελληνικής κοινοτικής αντιπροσωπείας, των άλλων εθνοτικών κοινοτήτων, αλλά και για τη στάση των αντιπροσώπων των ξένων δυνάμεων. Μ' αυτόν τον τρόπο συνάγονται ορισμένα συμπεράσματα και καθίσταται εφικτή η προσέγγιση των πτυχών της πολιτισμικής παρουσίας των Ελλήνων της Πελαγονίας, ενώ αναδεικνύονται οι συμπεριφορές των πρωταγωνιστών της ιστορικής αυτής συγκυρίας. Βέβαια, η συγκεκριμένη πηγή πληροφόρησης εγκυμονεί και ένα θεωρητικά ελάχιστο κίνδυνο της εσφαλμένης ενημέρωσης, από τη στιγμή που παρεισφρύει ο παράγοντας της προσωπικής εκτίμησης και κρίσης των διπλωματικών αντιπροσώπων, που, όντας εξ αντικειμένου υποκειμενική, μπορεί να οδηγήσει σε λαθεμένα συμπεράσματα. Αλλά και αυτές οι προσωπικές απόψεις υπόκεινται στην αξιολόγηση της ερευνητικής αυτής προσπάθειας. Από το 1923, όταν οι σερβικές αρχές κατήργησαν το ελληνικό προξενείο Μοναστηρίου (το γεγονός αυτό προκύπτει από την παράθεση και τη διασταύρωση εγγράφων), οι πληροφορίες παρέχονται (όπως άλλωστε και νωρίτερα χρονικά) από το ελληνικό προξενείο Σκοπίων, καθώς και από την ελληνική πρεσβεία

Σόφιας, που παρακολουθεί τις εξελίξεις τόσο μέσα από τα δημοσιεύματα του βουλγαρικού τύπου όσο και μέσα από την ενημέρωση των πολιτικών προϊσταμένων του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών.

Στη συλλογή του πολύτιμου ερευνητικού υλικού σημαντική πληροφόρηση παρέχουν επίσης και τα Αρχεία του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη). Στην περίπτωση αυτή το πρωτογενές υλικό αφορά διαβίβαση πληροφοριών της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας προς τα αντίστοιχα τμήματα των προϊσταμένων τους πολιτικών αρχών, καθώς επίσης και αντίστοιχες ενέργειες και πρωτοβουλίες των περιφερειακών πολιτειακών και υπηρεσιακών παραγόντων (νομαρχών, διοικητών Χωροφυλακής κλπ.). Η αναδίφηση στην ερευνητική προσπάθεια πραγματοποιείται σε αυτήν την περίπτωση από μία άλλη οπτική γωνία. Αφορά μία έμμεση πηγή ενημέρωσης, καθώς προέρχεται από τις πολιτικές αρχές του ελληνικού κράτους. Το γεγονός όμως αυτό αποτελεί και τρόπον τινά πλεονέκτημα εφόσον οι ιθύνοντες απλά αναπαράγουν την είδηση στους προϊσταμένους τους. Εν πάση περιπτώσει, έρχεται να συμπληρώσει την όλη προσπάθεια, συντελώντας στη σφαιρικότερη τεκμηρίωση των ερευνητικών πορισμάτων.

Η εξάντληση της συλλογής αρχειακού υλικού από πρωτογενείς ελληνικές πηγές (Ιστορικό Αρχείο ΥΠΕΞ και Μακεδονίας) έστρεψε το ερευνητικό ενδιαφέρον μου και στα Αρχεία του Βρετανικού υπουργείου Εξωτερικών (Foreign Office –Public Records Office). Η Μεγάλη Βρετανία, επεδείκνυε ζωηρό ενδιαφέρον για την περιοχή. Η παρουσία των διπλωματικών της αντιπροσώπων στο μακεδονικό χώρο, με τη λειτουργία υποπροξενείου στο Μοναστήρι, συντελούσε στην παρακολούθηση των τεκταινομένων στο χώρο της Βαλκανικής και των εθνοτήτων της. Η διερεύνηση αυτού του σπουδαιότατου κέντρου πληροφόρησης οδήγησε την έρευνά μου σε πολύτιμα συμπεράσματα. Καταρχήν, πρέπει να επισημανθεί πως υπήρχε μία εγγενής αδυναμία προσφυγής στο υλικό των ετών 1913-1915, γιατί το μεγαλύτερο μέρος αυτού είχε καταστραφεί. Μάλλον το γεγονός αυτό έχει τη γενεσιουργό του αιτία στην περίοδο της γερμανοβουλγαρικής κατοχής. Παρ' όλα αυτά, η περαιτέρω διερεύνηση αποτέλεσε μία ουσιαστική εμπειρία. Από αυτή τη διαδικασία προέκυψαν κάποιες διαπιστώσεις. Είναι προφανές ότι οι Βρετανοί, όπως και οι περισσότερες από τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, είχαν μία φιλοβουλγαρική στάση, ενώ παρέμεναν και θιασώτες της ίδρυσης

αυτόνομου μακεδονικού κράτους, εκφράζοντας μάλιστα ενίοτε και την άποψη πως οι (Σλαβο)μακεδόνες αποτελούσαν μία ξεχωριστή εθνότητα.⁵ Οι απόψεις εκείνες απηχούσαν σε μεγάλο βαθμό τις βουλγαρικές θέσεις, γιατί, όπως διαφάνηκε, οι Βούλγαροι δραστηριοποιήθηκαν έντονα σ' ένα διπλωματικό αγώνα ενημέρωσης και προσέλκυσης της διεθνούς κοινότητας για το δίκαιο των αιτημάτων τους. Η κεντρική ιδέα της ικνηλάτησης των Βρατανικών Αρχείων αποδεικνύει πως η Βουλγαρία είχε κατορθώσει να πείσει τους ξένους αντιπροσώπους ότι ο ευρύτερος γεωπολιτικός χώρος της Βαλκανικής κατοικούνταν στη συντριπτική του πλειοψηφία από Βουλγάρους. Την ίδια στιγμή, από πουθενά δεν προκύπτει η οιαδήποτε παρέμβαση της ελληνικής διπλωματίας για αναστροφή αυτής της προσέγγισης. Διαφαίνεται ξεκάθαρα η έλλειψη ελληνικού ενδιαφέροντος για την περιοχή, από τη στιγμή που η μόνη οιονεί διπλωματική ελληνική παρέμβαση στο ζήτημα τόσο της κυριαρχίας της Πελαγονίας όσο και της διασφάλισης μειονοτικών δικαιωμάτων των ελληνικών πληθυσμών που διαβιούσαν εκεί, αποτελούσαν τα υπομνήματα και οι παραστάσεις των συνδέσμων των Μοναστηριωτών, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν μέσα στα όρια του ελλαδικού κράτους. Είναι λογικό λοιπόν, από τη στιγμή που δεν υπήρχε ουσιαστικός ελληνικός αντίλογος στις βουλγαρικές κυρίως αιτιάσεις, η αγγλική διπλωματία να υιοθετεί φιλοσλαβικές απόψεις.

Για την ολοσχερή εξάντληση της πρωτογενούς αρχειακής πληροφόρησης κρίθηκε απαραίτητη η προσφυγή στο Κρατικό Αρχείο Σκοπίων, όπου βρίσκονται τα Αρχεία της Ιεράς Μητρόπολης Πελαγονίας.⁶ Δυστυχώς, το υλικό του αρχείου αυτού που αφορά τη χρονική περίοδο 1912 -1917 (ύστατα χρόνια παρουσίας της ελληνικής μητρόπολης στο Μοναστήρι) είναι ελάχιστο και αταξινόμητο. Φαίνεται πως με την κατάργηση της μητροπολιτικής αυτής έδρας το μεγαλύτερο μέρος του Αρχείου της μεταφέρθηκε στη μητρόπολη Φλώρινας, όπου και η μετέπειτα έδρα του τελευταίου έλληνα μητροπολίτη Χρυσόστομου Καβουρίδη. Καταστράφηκε όμως από πυρκαγιά κατά τη διάρκεια της κατοχής. Η πληθώρα ωστόσο των εκατοντάδων πιστοποιητικών αγαμίας που διασώθηκαν στο Κρατικό Αρχείο Σκοπίων, από κάθε συνοικία της

⁵ Βλ. Δέσποινα Πεταλίδου, ‘‘ Η Μακεδονική πολιτική της Μ. Βρετανίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ‘‘, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, 1996. σελ. 126)

⁶ Βλ. του έργου του Krste Bitoski, *Dejnosta na Pelagoniskata Mitropolija (1878-1912)*, Skopje 1968.

πόλης του Μοναστηρίου αλλά και των πέριξ αυτού περιοχών, επιρρωνύει πως κατά τη διάρκεια της βουλγαρογερμανικής κατοχής συνέχιζε να υφίσταται ελληνική πολιτισμική παρουσία στην Πελαγονία. Όχι μόνο δεν ανακόπηκε, όπως ίσως θα εικαζόταν, αλλά φαίνεται ότι η κοινωνική ζωή της ελληνικής εθνοτικής ομάδας αποτέλεσε το συνεκτικό στοιχείο της ύπαρξής της. Επισημαίνεται η ελληνικότητα των ονομάτων των πάμπολλων αιτούντων τα πιστοποιητικά, η οποία αποδεικνύει και την ιστορική συνέχεια του ελληνισμού της περιοχής, από τη στιγμή που η τέλεση γάμων επάγεται φυσιολογικά τη διαιώνιση της παρουσίας του. Επίσης, στο Αρχείο εκείνο υπάρχει έγγραφο γραμμένο στην ελληνική γλώσσα το οποίο κάνει λόγο για ικανοποίηση κάποιων αιτημάτων του ελληνικού στοιχείου στη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής. Η έλλειψη όμως ημεροχρονολογίας και συντάκτη του εγγράφου καθιστά αμφίβολη την προέλευσή του και την εγκυρότητά του.

Περαιτέρω, για την ολοκλήρωση της συλλογής της ερευνητικής προσπάθειας αναζητήθηκε σχετική βιβλιογραφία στις Βιβλιοθήκες του Ιδρύματος Μελετών του Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ), όπου αντλήθηκε πολύτιμο υλικό. Η χαρακτηριστικότερη περίπτωση είναι εκείνη της έκδοσης της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών Σόφιας των ντοκουμέντων της ΕΜΕΟ, από τα οποία αντλούνται σημαντικές ειδήσεις για την πολιτική κατάσταση στη σερβική Μακεδονία και τη θέση των μειονοτήτων – εθνοτικών ομάδων (ιδιαίτερα βέβαια της βουλγαρίζουσας). Μέσα από τον καταγγελτικό λόγο των κειμένων απέναντι στη σερβική κυριαρχία, αναδεικνύεται, μεταξύ άλλων, η προσπάθεια απεθνικοποίησης και πρόωρου μακεδονισμού της περιοχής. Επίσης, οι Βιβλιοθήκες της Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών, της Κεντρικής Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης, και κυρίως του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ, της Γεννάδειου Βιβλιοθήκης και οι εκδόσεις της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού στην Αθήνα, της Γκοβεδαρείου Βιβλιοθήκης στην Κοζάνη, εμπεριείχαν αρκετές αξιόλογες μελέτες, πολύτιμα εργαλεία στην προσπάθεια της συγγραφής. Τέλος, τα Αρχεία των εφημερίδων “ Μακεδονία ”, “ Μακεδονικών Νέων ”, “ Εφημερίς των Βαλκανίων ”, μέσα από την όποια σχετική αρθρογραφία που τελεί σε συνάφεια με το θέμα της διατριβής, συμπληρώνουν και καλύπτουν καθ’ ολοκληρία το υλικό πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ερευνητική διαδικασία.

2. Ο μετασχηματισμός του όγκου των συλλεχθέντων πληροφοριών σε ιστορικό πόνημα καταλήγει σε σημαντικές συνιστώσες διαπιστώσεις, οι οποίες αφορούν την πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία.

Η παρουσία εκείνη περιγράφεται και αναλύεται σε τέσσερα επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο αφορά το σερβικό παράγοντα. Οι Σέρβοι, με τη νικηφόρα έκβαση των Βαλκανικών πολέμων, αναδείχθηκαν ως νέοι κυρίαρχοι της περιοχής. Η ευνοϊκή γι' αυτούς ιστορική συγκυρία αποτέλεσε το προϊόν μιας αλληλουχίας γεγονότων. Η αδυναμία του βουλγαρικού παράγοντα να προωθηθεί έγκαιρα στο μακεδονικό χώρο, σε συνδυασμό με την ανακοπή της προέλασης του ελληνικού στρατού, από τη μια μεριά, και η ενεργοποίηση της ρωσικής διπλωματίας, από την άλλη, επέφεραν αυτή την εξέλιξη.⁷ Αξιοποιώντας τους ενδοβαλκανικούς συσχετισμούς προς όφελός τους, παρά την απουσία σερβικού στοιχείου, κατόρθωσαν να συσσωματώσουν στα εδαφικά όρια του κράτους τους και την περιοχή της Πελαγονίας. Μέσα απ' αυτήν την εξελικτική πορεία, είχαν δύο επιλογές. Η πρώτη προέτρεπε να ακολουθήσουν μια διαδικασία ομαλής ενσωμάτωσης των εθνοτικών ομάδων της Βόρειας Μακεδονίας στην κρατική τους οντότητα. Το προαπαιτούμενο όμως αυτής της επιλογής ήταν η διασφάλιση μειονοτικών δικαιωμάτων. Εφόσον αποδέχονταν κάτι τέτοιο, ουσιαστικά νομιμοποιούσαν την υπόθαλψη αλυτρωτικών βλέψεων των βουλγαριζόντων πληθυσμιακών μαζών του γεωπολιτικού αυτού χώρου. Η βουλγαροφοβία της σερβικής εξωτερικής πολιτικής προέκρινε τη δεύτερη λύση, δηλαδή εκείνη της βίαιας διαδικασίας αφομοίωσης των πληθυσμών. Μόνο που σ' εκείνους τους πληθυσμούς συμπεριλαμβάνονταν και οι ευάριθμοι ελληνικοί πληθυσμοί (ελληνόφωνοι, βλαχόφωνοι, σλαβόφωνοι), οι οποίοι διατηρούσαν προς τους Σέρβους φιλικά αισθήματα. Η ανάσχεση λοιπόν της πολιτισμικής παρουσίας τους, που επαγόταν το κλείσιμο των σχολείων (κατάργηση εκπαιδευτικής ελευθερίας), η αποστέρηση ουσιαστικών πολιτικών δικαιωμάτων, η καταδίωξη της ελληνικής κοινότητας, η υφαρπαγή βαθμηδόν της περιουσίας της, το οικονομικό μποϊκοτάζ των ελληνικών επιχειρήσεων, η απαξίωση και κατάργηση των θεσμών της ελληνικής εθνοτικής ομάδας και των αντιπροσώπων της, μόνο μέσα από το πρίσμα της επακόλουθης των Βαλκανικών πολέμων έξαψης των εθνικιστικών

⁷ Βλ. Τηλέμαχου Κατσουγιάννη, "Περί των Βλάχων των Ελληνικών χωρών", Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 73.

παραληρημάτων, από τα οποία διακατεχόταν και η σερβική πολιτική νομενκλατούρα, μπορεί να εξηγηθεί. Βέβαια, είναι γεγονός πως η κατάρρευση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η έκρηξη του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου δημιούργησαν μία όσμωση ανασφάλειας σχετικά με την εδαφική κυριαρχία και την ακεραιότητα των κρατών της Βαλκανικής. Η κατάληψη της σερβικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους στα τέλη του 1915 δικαιολόγησε αυτή τη ρευστότητα. Εξάλλου, οι δομές του σερβικού κράτους στηρίζονταν στην άσκηση συγκεντρωτικής εξουσίας, στην οιονεί θεσμική λειτουργία παραστρατιωτικών και παρακρατικών οργανώσεων, που ενθάρρυναν συμπεριφορές αυθαιρεσίας. Μέσα απ' αυτά τα πλαίσια η απρόσκοπτη συνέχιση της πολιτισμικής παρουσίας των Ελλήνων στην Πελαγονία τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Η αποδόμησή της έγινε συστηματικά, με βαθμιαία κλιμάκωση της ανθελληνικής στάσης.

Την ίδια στιγμή, ο ελληνισμός της Πελαγονίας αγωνιζόταν να διατηρήσει τα εθνικά του χαρακτηριστικά. Αξίωσε τη συνέχιση της κοινοτικής εκπαιδευτικής διαδικασίας, της αναγνώρισης των θεσμικών του status και της εκκλησιαστικής του χειραφέτησης. Προέβαινε σε κινήσεις καλής θέλησης προς το σερβικό κράτος, ειδικά στη δύσκολη δοκιμασία του πολέμου, με την αμέριστη και έμπρακτη συμπαράστασή του στο δοκιμαζόμενο σερβικό λαό. Άλλωστε, είχε ήδη υποστεί, από την περιαγωγή της περιοχής σε σερβική κυριαρχία, ποιοτική και ποσοτική ελάττωση. Έτσι, από τη στιγμή που δεν αποτελούσε αποσταθεροποιητικό παράγοντα στην τοπική κοινωνία, προσδοκούσε και ανέμενε, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, μια ευνοϊκή μεταχείριση από το σερβικό καθεστώς. Ταυτόχρονα, οργάνωνε την πολιτισμική του συγκρότηση με βάση τα νέα δεδομένα. Διατήρησε τις προϋφιστάμενες δομές του, από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας, μέσα από μία εσωτερική κοινοτική διαδικασία. Η επίταση της συλλογικής του συνείδησης, η δημοκρατική του λειτουργία, η κοινοτική αλληλεγγύη, λειτούργησε αξιοθαύμαστα. Η παρένθεση της γερμανοβουλγαρικής κατοχής αλλά και γενικότερα της παγκόσμιας αναμέτρησης, χαρακτηρίζεται από τη σοβαρή αφαιμάξη σε ανθρώπινο δυναμικό για τον Πελαγονίτικο ελληνισμό, που υπέστη και αυτός τα αποτελέσματα της λαίλαπας του πολέμου.

Η οριστική διευθέτηση του κυριαρχικού status της περιοχής από τη συνδιάσκεψη της Ειρήνης, εγκόλπωσε την περιοχή της Άνω Μακεδονίας

στο βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, που μετασχηματίστηκε σε κρατική οντότητα στα τέλη του 1918. Το κρατικό εκείνο μόρφωμα βέβαια χαρακτηριζόταν από την ηγεμονεύουσα θέση των Σέρβων. Οι τελευταίοι, μέσα από μία αίσθηση δύναμης προχωρούσαν στη εφαρμογή βίαιου εκσερβισμού της περιοχής. Θεωρούσα πως οι επίμαχοι πληθυσμοί των περιοχών ήταν εύκολο να χειραγωγηθούν, ιδιαίτερα ο σλαβόφωνοι, οι οποίοι, κατά την άποψή τους, διακρίνονται για την ακαθόριστη εθνική τους συνείδηση. Τις επιπτώσεις από την υλοποίηση αυτής ακριβώς της πολιτικής δυστυχώς θα υποστεί και η ελληνική εθνοτική ομάδα. Οι Σέρβοι, παρά τη συμπόρευση Ελλάδας και Σερβίας στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Entente, επέδιδεξαν παράδοξα ανθελληνική υστερία. Κατέφυγαν σε ακρότητες και σε ενέργειες που απάδουν στη συμπεριφορά ενός πολιτισμένου λαού. Η στάση τους απέναντι στο ελληνικό στοιχείο παρέμεινε αδικαιολόγητη. Ευεξήγητη ωστόσο μπορεί να θεωρηθεί η αντίστοιχη συμπεριφορά απέναντι στους φιλοβουλγαρικούς πληθυσμούς. Η τρομοκρατική δραστηριότητα των ανταρτικών σωμάτων της ΕΜΕΟ, εξακολουθούσε καθ ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του ' 20. Τα σώματα εκείνα έκαναν δυναμική την εμφάνισή τους στη σερβική Μακεδονία, παρεμβαίνοντας ακόμη και στα πολιτικά πράγματα της περιοχής και υποστηρίζοντας κυρίως το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γιουγκοσλαβίας, που από το 1924 είχε υιοθετήσει το σύνθημα της ενιαίας και αυτόνομης Μακεδονίας. Ήταν λογικό λοιπόν να δημιουργηθούν αρνητικά ανακλαστικά στις σερβικές αρχές. Στην περίπτωση όμως των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής ούτε ουσιαστική αμφισβήτηση του εδαφικού status παρατηρείται ούτε ανάληψη παρόμοιων πρωτοβουλιών ενεργοποιείται. Ήδη, στην περίοδο του Μεσοπολέμου οι διεκδικήσεις του ελληνισμού της Πελαγονίας περιορίζονταν στην ελεύθερη άσκηση των μειονοτικών τους δικαιωμάτων μέσα στη γιουγκοσλαβική επικράτεια, έχοντας καθαρά πολιτικά χαρακτηριστικά, όπως δικαιούνταν να πράξει ο κάθε πολίτης ή φορέας μέσα στη συντεταγμένη πολιτεία.

Ως εκ τούτου, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αιτιολογηθεί η βαναυσότητα, με την οποία αντιμετωπίστηκαν οι ελληνικοί πληθυσμοί της Άνω Μακεδονίας. Η μόνη εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί ανάγεται στην ιδεολογική συγκρότηση της σερβικής ιθύνουσας τάξης και τους σωβινιστικούς της περισπασμούς, που αντανάκλασαν τη γενικότερη

σλαβική ψυχολογία απέναντι στον ελληνισμό. Η δυσμενής λοιπόν εσωτερική πολιτική συγκυρία που εκ των πραγμάτων περιόριζε δραστικά την πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία και οδηγούσε στη συρρίκνωσή της και στη νομοτελειακή χρονικά εξαφάνισή της. Ωστόσο, αναδεικνύονται πτυχές της, που αξίζουν της ιστορικής καταγραφής και προσέγγισης. Η αυτοργάνωση της ελληνικής κοινότητας, με τη δημιουργία ενός δικού της δικτύου, όπως η κατ' οίκον διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και της θρησκευτικής συνείδησης, η αυτοχρηματοδότηση αυτών των προσπαθειών εκ των ενόντων περιουσιακών της στοιχείων, το συναμφότερον μεταξύ των Ελλήνων συμπατριωτών, ιδιαίτερα των αναξιοπαθούντων, μέσω του οποίου (δικτύου) διαφάνηκε η αγωνιώδης προσπάθεια για τη διατήρηση των εθνικών της χαρακτηριστικών και προσδιορισμών, αποτέλεσαν πρότυπο πολιτισμικής παρουσίας.

Στα μέσα ακόμη της πρώτης δεκαετίας του Μεσοπολέμου η σερβική πολιτική βίαιης αφομοίωσης είχε περιορισμένα αποτελέσματα. Ταυτόχρονα, η σερβική εξωτερική πολιτική είχε περιπέσει σε αδιέξοδο, καθώς βρισκόταν με όλα τα όμορά της κράτη σε αντιπαράθεση και ψυχρότητα. Μέσα σ' αυτήν την περιρρέουσα διεθνοπολιτική ατμόσφαιρα και με τις εσωτερικές αντινομίες και αντιθέσεις του γιουγκοσλαβικού κράτους να εντείνονται, η σερβική ιθύνουσα τάξη επιχείρησε να "μακεδονοποιήσει" την περιοχή της Άνω Μακεδονίας.⁸ Επιχείρησε δηλαδή να τεκμηριώσει επιστημονικά τη θεωρία μιας ξεχωριστής (σλαβο) μακεδονικής εθνότητας, συγγενούς φυλετικά με το σερβικό έθνος. Θεωρούσε προφανώς πως με τη διαδικασία του πρόωρου μακεδονισμού της περιοχής θα αποκτούσε τον έλεγχο της κατάστασης, εξισορροπώντας τις αλλότριες επιρροές. Η επιλογή τους όμως εκείνη, για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της οποίας χρησιμοποιήθηκαν Σέρβοι επιστήμονες, δημιούργησε το επιστημονικό υπόβαθρο της κατασκευής "μακεδονικής εθνότητας", διαφορετικής από τους Σέρβους και Βουλγάρους. Το συγκεκριμένο σχέδιο αξιοποιήθηκε αργότερα από το καθεστώς Τίτο, και έγινε συστηματική προσπάθεια να πεισθούν για την ορθότητα της θεωρίας εκείνης και οι πληθυσμοί της περιοχής. Η εκπαιδευτική

⁸ Βλ. π.χ. Macedonia, "Material and Documents", έκδοση Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, Σόφια, 1980, σελ. 744. Βλ. αναλυτικά και τη μελέτη της Αρετής Τούντα-Φεργάδη, "Ελληνοβουλγαρικές Μειονότητες. Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925", Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 83-104, 145-156.

διαδικασία χρησιμοποιήθηκε για την εμπέδωση της νέας πολιτικής αντίληψης των Σέρβων. Συνακόλουθα, τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας είχαν τις επιπτώσεις τους και στο πολιτισμικό καθεστώς των Ελλήνων της Πελαγονίας.

Το δεύτερο επίπεδο της πολιτισμικής ταυτότητας του ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας αφορά την επιρροή του ελληνικού κράτους σ' αυτήν την παρουσία. Κι' αυτό, γιατί παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο τρόπος που η συντεταγμένη ελληνική πολιτεία αντέδρασε στη νέα πραγματικότητα. Τα πορίσματα της ερευνητικής διαδικασίας λοιπόν καταδεικνύουν πως η ελληνική διπλωματία είχε εξαρχής παραιτηθεί από τη διεκδίκηση της περιοχής. Η ελληνική πολιτική ηγεσία της εποχής εκείνης είχε άλλες στοχεύσεις και προσανατολισμούς. Η επέκταση του ελληνικού κράτους στο χώρο της καθ' ημάς Ανατολής αποτελούσε την πρώτη εθνική πολιτική επιλογή. Η απρόσκοπτη όμως διεκδίκηση αυτού του στόχου προϋπέθετε τη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας των βορείων ελληνικών συνόρων, όπως αυτά διαμορφώθηκαν με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913). Είναι γεγονός πως την ελληνική εξωτερική πολιτική κατέτρυχε διαχρονικά ένα αίσθημα σλαβοφοβίας.⁹ Ο βουλγαρικός και κατ' επέκταση ο σλαβικός κίνδυνος αποτελούσαν πάντοτε σημείο αναφοράς των Ελλήνων διπλωματών, από τη στιγμή που ήταν προφανής η επιθυμία εξόδου στο Αιγαίο, την "ελληνική θάλασσα". Η τρομοσλαβολαγνεία αυτή οδήγησε και την επίσημη ελληνική πολιτική της εποχής εκείνης να αναζητήσει με κάθε μέσο και κάθε τίμημα τη συμμαχία του άλλου σλαβικού έθνους, της Σερβίας, προκειμένου να διατηρήσει τις εύθραυστες ισορροπίες.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία περνούσε σε δεύτερη μοίρα για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Μπορούσε μάλιστα να αποβεί και εθνικά επιζήμια στην προσπάθεια της ελληνοσερβικής προσέγγισης. Άλλωστε, την ελληνική πολιτεία ενδιέφερε κυρίως η ποσοτική ενδυνάμωση του ελληνικού φρονήματος στην ελληνική Μακεδονία, στην οποία εγκαταβίωναν συμπαγείς σλαβικές μάζες, με σλαβική συνείδηση. Από την άλλη, η ενσωμάτωση της περιοχής στη Βουλγαρία, ενδεχόμενο αρκετά πιθανό κατά την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων αλλά και της πρώτης

⁹ Βλ. Λουκιανού Χασιώτη, "Ελληνοσερβικές σχέσεις: Τα διλήμματα μιας πενταετίας (1913-1918), διδακτορική διατριβή, 1998, Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ, σελ. 16.

παγκόσμιας αναμέτρησης, ήταν μία απευκταία για τους ελληνικούς σχεδιασμούς εξέλιξη. Ως εκ τούτου, η επιρροή του ελληνικού κράτους απέναντι στο εναπομείναν ελληνικό στοιχείο του ελληνισμού της περιοχής του Μοναστηρίου κινήθηκε σε μία αρνητική κατεύθυνση. Επέδειξε μία σταθερά κάθετη στάση ως προς την ανάληψη ρόλου διαμεσολαβητή των ελληνικών αυτών πληθυσμών στα διεθνή fora. Διέκοψε την οικονομική αρωγή προς αυτούς, τη στιγμή βέβαια που η αστική αποκατάσταση των πρώτων προσφύγων και η ενσωμάτωση της ελληνικής Μακεδονίας στο νεοελλαδικό κράτος βρισκόταν σε μία εξελικτική διαδικασία. Απεμπόλησε το δικαίωμα της διαπραγμάτευσης για την κατοχύρωση της εκπαιδευτικής αυτονομίας και της πολιτικής χειραφέτησης της ελληνικής κοινότητας της Πελαγονίας. Παρέμεινε απαθής στην εξελισσόμενη υφαρπαγή της κοινοτικής περιουσίας από τις σερβικές αρχές. Ακόμη και μετά την οριστική και ολοκληρωτική εξέλιξη αυτής της υπόθεσης, δεν πρόβαλλε καμία αξίωση αποζημίωσης, απαίτηση που a priori είχε σοβαρό νομικό και πολιτικό υπόβαθρο. Έφτασε και στο σημείο να εμποδίσει τη δραστηριότητα των συνδέσμων Μοναστηριωτών που δραστηριοποιούνταν εντός της ελληνικής επικράτειας, ως εθνικά επιζήμιας. Απαγόρευσε μάλιστα την προσπάθεια παράστασης των εκπροσώπων των συλλόγων αυτών μπροστά στη συνδιάσκεψη της Ειρήνης και την Κοινωνία των Εθνών. Ενώ πληροφορούνταν την πολιτική απεθνικοποίησης και βίαιου εκσερβισμού που συντελούνταν σε βάρος των ελληνικών πληθυσμών της Βόρειας Μακεδονίας, δεν προέβαινε σε καμία ενέργεια για την αποτροπή της. Στις επάλληλες εκκλήσεις των Πελαγόνων για ηθική τουλάχιστον υποστήριξη, εκώφευε ή αντιδρούσε σπασμωδικά και καθυστερημένα. Γενικά, το ελληνικό κράτος προσέγγιζε με κυνικό ρεαλισμό το ζήτημα της επιρροής του στην πολιτισμική παρουσία του ελληνισμού της Πελαγονίας. Για την ελληνική διπλωματία, σε περίπτωση υιοθέτησης μίας στάσης στήριξης και συμπαραστάσης, θα αναφύονταν ένα ακόμη πρόβλημα, για το οποίο ουδέποτε πίστευε πως θα είχε αίσια κατάληξη για τις ελληνικές θέσεις. Εξάλλου, θεωρούσε πως η διεκδίκηση ενσωμάτωσης της περιοχής Μοναστηρίου στην Ελλάδα μπορούσε να αποτελέσει πολύ σοβαρό πρόβλημα για την ασφάλεια του κράτους, από

τη στιγμή που θα δημιουργούνταν στα βόρεια σύνορα μία μεγάλη ενδοχώρα, ο έλεγχος της οποίας θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολος.¹⁰

Βέβαια, οι ταγοί που καλούνται να λάβουν κρίσιμες εθνικές αποφάσεις για σημαντικά πολιτικά ζητήματα, οφείλουν να λειτουργούν με βάση την ψυχρή λογική και έξω και πέρα από συναισθηματισμούς. Η πολυπλοκότητα των διεθνών σχέσεων και ισορροπιών δεν μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητή από τους απλούς πολίτες. Σίγουρα όμως, η εθελούφλωση μπροστά σε φαινόμενα εξόντωσης και αφελληνισμού ελληνικών μαζών σε μία όμορη επικράτεια, αξιολογείται αρνητικά.

Το τρίτο επίπεδο, με το οποίο συναρτάται η πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων της Πελαγονίας, αφορά τη διαπλοκή του με το ρόλο του Οικουμενικού πατριαρχείου. Ο υπερκρατικός εκείνος σχηματισμός διεκδικούσε την παρέμβασή του στο status της περιοχής, μέσα από τη πνευματική ποιμαντορία της. Η οικουμενική υπόσταση της αποστολής του αδυνατούσε εκ των προτέρων την όποιο διαμεσολαβητικό του ρόλο. Είχε διαφανεί άλλωστε από τον προηγούμενο αιώνα πως το πατριαρχείο ακολουθούσε μία πολιτική η οποία δεν ταυτιζόταν με τις ελληνικές επιδιώξεις εφόσον υπέθαλπε και τις σερβικές βλέψεις.¹¹ Πραγματικά, εκείνο το οποίο διαφάνηκε ξεκάθαρα μέσα από τη συλλογή του ερευνητικού υλικού ήταν πως το πατριαρχείο ελάχιστο ενδιαφέρον έδειξε για την πολιτισμική συνέχεια του Πελαγονίτικου ελληνισμού. Δε θα πρέπει όμως να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι μετά την καθεστωτική μεταβολή το πατριαρχείο βρέθηκε αντιμέτωπο με το ξέον ζήτημα της εκκλησιαστικής χειραφέτησης των περιοχών που ενσωματώθηκαν στη σερβική επικράτεια, και την υπαγωγή τους στη δικαιοδοσία της σερβικής εκκλησίας. Η τυχόν διεκδίκηση από μέρους του για λογαριασμό της ελληνικής κοινότητας του Μοναστηρίου εκπαιδευτικών και θρησκευτικών δικαιωμάτων, θα αποδυνάμωνε τη διαπραγματευτική του ισχύ. Ο αντίλογος αυτής της θέσης σημειώνει πως, αντίθετα, θα μπορούσε να αξιοποιήσει την παρουσία των ελληνικών πληθυσμών που διαβιούσαν εκεί, προκειμένου να εμμείνει στη διατήρηση της εκκλησιαστικής του δικαιοδοσίας στο γεωπολιτικό χώρο της Βόρειας Μακεδονίας. Αλλά από τη

¹⁰ Βλ. Εφημερίδα “ Νέα Αλήθεια “, 03.03.1913, απόψεις Βενιζέλου για το ζήτημα της κυριαρχίας της περιοχής.

¹¹ Βλ. Νικολάου Βλάχου, “ Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος 1878-1908”, Αθήναι,σελ. 184-185.

στιγμή που το ελληνικό κράτος απέφευγε να εμπλακεί στην όλη υπόθεση, που θεωρητικά είχε μεγαλύτερο ενδιαφέρον και πρακτικά μεγαλύτερα πεδία ενεργοποίησης, το οικουμενικό πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως περιορίστηκε, κατά το τελικό στάδιο των διαπραγματεύσεων, στην κειμενική διατύπωση της κοινοτικής αυτονομίας των ελληνικών κοινοτήτων, η οποία όμως δε συμπεριλήφθηκε τελικά στο κείμενο.

Παρεπόμενη της επιρροής του οικουμενικού πατριαρχείου στο πολιτισμικό καθεστώς του ελληνισμού της ευρύτερης περιφέρειας του Μοναστηρίου, αποτέλεσε η θεσμική εκπροσώπηση του στην παράμετρο της μητρόπολης Πελαγονίας. Η στάση του μητροπολίτη Χρυσόστομου Καβουρίδη στη νέα πολιτική πραγματικότητα ήταν εκ των πραγμάτων υποτονική. Παρά την αναγνώρισή του ως θεσμικού συνομιλητή των σερβικών αρχών για λογαριασμό της ελληνικής κοινότητας, δεν αντέδρασε σθεναρά στις διαφαινόμενες περιστολές των δικαιωμάτων των ελληνικών πληθυσμών, λόγω της εκκρεμότητας όπως και ο ίδιος ομολογούσε του εκκλησιαστικού ζητήματος. Ενεπλάκη στον ελληνικό πολιτικό διχασμό, λαμβάνοντας σαφή αντιβενιζελική θέση, πράγμα ανεπίτρεπτο για έναν ιεράρχη. Η εμπλοκή του όμως εκείνη έμελλε να αποτελέσει το γενεσιουργό αίτιο της εκπαραθύρωσής του, το 1917. Η μετέπειτα στάση του περιορίστηκε σε μία προσπάθεια επιστροφής στη μητροπολιτική του έδρα, αλλά μέσα όμως από μία λαθεμένη στρατηγική καταγγελτικού λόγου περί μετατροπής του Οικουμενικού πατριαρχείου σε βενιζελική λέσχη. Η προσωπική του στρατηγική διευκόλυνε τη σερβική πλευρά στις διαπραγματεύσεις για το εκκλησιαστικό ζήτημα, αφού, όταν αυτό τέθηκε επί τάπητος για οριστική επίλυση, επικεφαλής της μητρόπολης Πελαγονίας ήταν ο Σέρβος ιεράρχης Βαρνάβας Ρόσιτς.¹²

Τέλος, η πολιτισμική παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία συμπυκνώνεται και στο πεδίο της διεκδίκησης μειονοτικών δικαιωμάτων εν μέσω της Κοινωνίας των Εθνών και του διεθνούς δικαίου. Το ρόλο αυτής της διεκδίκησης ανέλαβαν οι εγκατεστημένοι στην Ελλάδα εκπρόσωποι των συνδέσμων Μοναστηριωτών, από τη στιγμή που οι ίδιοι οι Πελαγόνες δεν αναγνωρίζονταν ως θεσμικοί συνομιλητές στα διεθνή fora (δεν είχαν άλλωστε μετά το 1912 τέτοια νομική εκπροσώπηση) αλλά

¹² Βλ. Αθανασίου Αγγελόπουλου, “ Το καθεστώς των μητροπόλεων της Βορείου Ελλάδος” (Μακεδονικά), τ. 1, Θεσσαλονίκη, 1975, σελ. 43-44.

ούτε και η ελληνική κυβέρνηση γινόταν κοινωνός των παραστάσεων τους, αναλαμβάνοντας την προώθηση των αιτημάτων τους στη διεθνή κοινότητα. Οι σύλλογοι εκείνοι ακολούθησαν διαμετρικά αντίθετη πορεία από την ελληνική διπλωματία. Εκείνοι δεν ελάμβαναν υπόψη τους τις διπλωματικές προσεγγίσεις. Έχοντας δια ζώσης πληροφόρηση, από τους συμπατριώτες τους που παρέμεναν στις πατρογονικές εστίες, ήταν λογικό να συναισθηματοποιούσαν τον αγώνα τους. Έτσι, αδυνατούσαν να κατανοήσουν την αρνητική θέση της ελληνικής κυβέρνησης και αναλάμβαναν εκείνοι το βάρος της υποστήριξης των ελληνικών δικαιών. Η προσπάθεια ανάδειξης του προβλήματος είχε πολλές κατευθύνσεις. Η πρώτη συγκέντρωνε την απόπειρα επηρεασμού της ελληνικής κυβέρνησης με την αποστολή επάλληλων υπομνημάτων. Τα υπομνήματα αυτά επαναλάμβαναν τη δραματική κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι συμπατριώτες τους. Κάθε φορά όμως προσέθεταν και κάποιο καινούργιο συμβάν ή αίτημα. Ταυτόχρονα, με διοργάνωση συλλαλητηρίων, προσπαθούσαν να ευαισθητοποιήσουν την ελληνική κοινή γνώμη. Παράλληλα, η δραστηριότητά τους δεν περιοριζόταν μόνο στα όρια της ελληνικής επικράτειας. Επιχειρήθηκε ενημέρωση και της διεθνούς κοινής γνώμης και του διεθνούς τύπου. Μ' αυτόν τον τρόπο είχαν την πεποίθηση ότι οι ευαίσθητες δυτικές κοινωνίες σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα ασκούσαν από τα κάτω πίεση στις δικές τους κυβερνήσεις. Η υιοθέτηση των θέσεων τους μάλιστα από μέρος του διεθνούς τύπου φαίνεται πως έφερε σε δύσκολη θέση τη σερβική κυβέρνηση.

Η σημαντικότερη όμως παρέμβασή τους ήταν αναμφισβήτητα η διενέργεια παραστάσεων στην Κοινωνία των Εθνών και στην ανώτατη συνδιάσκεψη της Ειρήνης και η εγχείριση σχετικών υπομνημάτων στους διεθνείς αντιπροσώπους. Αξιοσημείωτο παραμένει το γεγονός πως τα υπομνήματα εκείνα δεν εμπεριείχαν συναισθηματική χροιά. Αντίθετα, προβάλλονταν σοβαρά και τεκμηριωμένα επιχειρήματα, περιβλημένα με νομική αιτιολόγηση. Συνυποβάλλονται μάλιστα και σχετικά φωτογραφικά ντοκουμέντα, προκειμένου να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία τους. Η τελική αγνόηση των παραστάσεων εκείνων οφειλόταν προφανώς στην έλλειψη υποστήριξής τους από την ελληνική κυβέρνηση. Δεν έπαυαν ωστόσο να διατηρούν την ιστορική τους αξία και να προσφέρουν

πολύτιμες πληροφορίες για την πολιτισμική ταυτότητα του ελληνισμού της Πελαγονίας κατά τη χρονική εκείνη περίοδο του Μεσοπολέμου.

3. Η πραγματεία αυτής της διατριβής, όπως αναλύθηκε στους επιμέρους προβληματισμούς της, αποτελεί μέρος των ελληνοσερβικών σχέσεων. Μέσα λοιπόν από την προσέγγιση του ιστορικού αυτής της δυαδικής σχέσης από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα θα καταστούν ευχερέστερα κατανοητές οι εξιστορούμενες συμπεριφορές. Η αναζήτηση νέων προσανατολισμών στην ελληνική εξωτερική πολιτική από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα σε σχέση με τον ηπειρωτικό, τον μακεδονικό και τον θρακικό χώρο οδήγησε στην πρώτη μυστική αλλά ελληνοσερβική προσέγγιση το 1861, η οποία προέβλεπε ότι σε περίπτωση κοινής επικράτησης των βαλκανικών δυνάμεων απέναντι στους Οθωμανούς εφόσον η Σερβία προσαρτούσε τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τη Βόρεια Αλβανία, θα ήταν σύμφωνη σε μία αντίστοιχη προσάρτηση της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης στην Ελλάδα. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1867, η σερβική πλευρά αλληθώριζε και προς τη βουλγαρική εξετάζοντας το ενδεχόμενο ίδρυσης σερβοβουλγαρικού κράτους. Η επίσημη πλέον ελληνοσερβική συμφωνία του Voslau (1867) δεν έκανε καθόλου μνεία για τη Μακεδονία.¹³

Το κομβικό ιστορικό γεγονός της συνθήκης του Βερολίνου (1878) και της συγκρότησης βουλγαρικής ηγεμονίας οδήγησε τη Σερβία, με την επίνευση της Αυστρίας και μετά τη διάψευση των προσδοκιών της για υποστήριξη των αξιώσεών της από το ρωσικό παράγοντα, στη μεταβολή των προσανατολισμών της εξωτερικής της πολιτικής προς νοτιότερες περιοχές και το Αιγαίο, περιλαμβάνοντας πλέον και διεκδικήσεις σε τμήματα του βιλαετίου Μοναστηρίου, οριζόμενες στις περιοχές Περλεπέ-Μοναστηρίου- Κρουσόβου- Αχρίδας- Στρώμνιτσας. Παρατηρούμε λοιπόν πως οι Σέρβοι άρχισαν να προβάλλουν εδαφικές διεκδικήσεις στην περιοχή Πελαγονίας από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, την ίδια στιγμή που και η ελληνική διπλωματία είχε τις ίδιες στοχεύσεις, οδηγώντας σε

¹³ Βλ. Petar Milosavljevic, The Serbian –Greek Convention of 1861 ‘‘Greek-Serbian Cooperation 1830-1908’’, ‘‘ Collection of reports from the Greek-Serbian Symposiym, 1980’’ Belgrade 1982, σσ. 83-92.

διακοπή τις ελληνοσερβικές σχέσεις, το 1880, αφού και οι δύο πλευρές αρνούνταν να παραιτηθούν από τις θέσεις τους.¹⁴ Στην επόμενη δεκαετία επιχειρήθηκε νέα προσέγγιση των δύο πλευρών με την αναζήτηση μιας κοινά αποδεκτής λύσης, την ίδια στιγμή που στο εσωτερικό της Σερβίας βρισκόταν σε εξέλιξη ανθελληνική προπαγάνδα. Τη φορά αυτή επιχειρήθηκε ο διαχωρισμός του γεωγραφικού χώρου της μείζονος Μακεδονίας σε σφαίρες επιρροής, προκειμένου ν' ανακοπούν οι βουλγαρικές βλέψεις. Ούτε όμως και αυτή η συνεργασία προχώρησε περισσότερο, αφού και οι δύο πλευρές εξακολουθούσαν να ερίζουν για την κοιλάδα της Πελαγονίας.¹⁵

Στα 1897 η Σερβία προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο προκειμένου να επιτύχει από την Πύλη παραχωρήσεις σε εκκλησιαστικό, εκπαιδευτικό και εμπορικό επίπεδο.¹⁶ Πραγματικά, με τις ευλογίες των Τούρκων και του πατριαρχείου προχώρησε στη σύσταση σερβικών σχολείων και σερβικών εκκλησιών και στο χώρο της Πελαγονίας. Στα 1899 ξεκίνησε νέος κύκλος επίσημων ελληνοσερβικών διαπραγματεύσεων, χωρίς να σημειωθεί όμως και πάλι κάποιο πρακτικό αποτέλεσμα. Η αποτυχία όμως αυτή δεν εμπόδισε τον Έλληνα πρόξενο του Μοναστηρίου Κιουζέ Πεζά το 1901 να έλθει σε ανεπίσημες συνεννοήσεις με το Σέρβο ομόλογό του Ρίσιτις . Η ανεπίσημη μεταξύ τους συμφωνία προέβλεπε την αμοιβαία συνεργασία, με τους Σέρβους να δραστηριοποιούνται βόρεια του Κρουσόβου και του Περλεπέ, με την αρωγή της ελληνικής πλευράς. Αντίστοιχα, η ελληνική πλευρά θα ανέπτυσσε δραστηριότητα νότια του Μοναστηρίου. Η περιοχή της Πελαγονίας καθοριζόταν ως μικτή ζώνη, όπου οι δύο πλευρές θα συνεργάζονταν προκειμένου να αναχαιτίσουν το βουλγαρικό παράγοντα.¹⁷ Όλες όμως οι προσπάθειες ελληνοσερβικής συνύπαρξης και συνεργασίας καθώς και οι όποιες άλλες που ακολούθησαν ουδέποτε προχώρησαν σε υλοποίηση γιατί οι Σέρβοι πρόβαλλαν υπερβολικές

¹⁴ Βλ. Λουκιανού Χασιώτη, "Οι Ελληνοσερβικές σχέσεις: Τα διλήμματα μιας πενταετίας (1913-1918), σελ. 16.

¹⁵ Βλ. Evangelos Kofos, "Greek-Serbian Relation and the Question of Makedonia (1879-1896), Greek – Serbian Cooperation 1830-1908", Collection of Reports from the Greek –Serbian Symposium, 1980, Belgrade 1982, σελ. 95. Πρβλ. και Κων/νου Απ. Βακαλόπουλου, "Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 66, υποσ. 201όπου και διεξοδική βιβλιογραφία.

¹⁶ Βλ. Λουκιανό Χασιώτη, ο.π., σελ. 17.

¹⁷ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, "Εθνοτική Διαπάλη στη Μακεδονία (1894-1904)", Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 33.

αξιώσεις. Χωρίς μάλιστα να έχουν αυτές οι βλέψεις καμία ιστορική ή εθνολογική βάση.

Η σερβική πολιτική ακολούθησε μία επαμφοτερίζουσα στάση απέναντι στην ελληνική πλευρά. Όποτε η ελληνική διπλωματία της ήταν χρήσιμη, τη χρησιμοποιούσε για την ικανοποίηση των επιδιώξεών της. Προβάλλοντας υπέρογκες αξιώσεις, με βάση τα ιστορικά δίκαια και την επιρροή της στις διεκδικούμενες περιοχές, υποχρέωνε την ελληνική πολιτεία σε άμυνα. Από την άλλη πλευρά, η ελληνική εξωτερική πολιτική διαπνεόταν από μία λογική ελληνοσερβικής προσέγγισης, παρά την καχυποψία με την οποία αντιμετώπιζε αυτή την προοπτική. Η θεωρία του περιφημού ελληνοσερβικού άξονα, που καλλιεργήθηκε από την ελληνική πλευρά, δεν ήταν παρά γράμμα κενό περιεχομένου. Γιατί ο άξονας και οι συνεργασίες απαιτούσαν αμοιβαιότητα. Ο εγκλωβισμός σ' αυτή την προσέγγιση οδήγησε ουσιαστικά την ελληνική διπλωματία σ' έναν πολιτικό απομονωτισμό στο χώρο της Βαλκανικής. Παράλληλα, την ανάγκασε διαχρονικά σε μία πολιτική συνεχών υποχωρήσεων και ικανοποίησης των σερβικών αξιώσεων. Δεν είναι τυχαίο ότι όταν η Ελλάδα αρνούνταν να υποκύψει στις σερβικές βλέψεις, η τελευταία απειλούσε με σερβοβουλγαρική ένωση κάτω από μία Σλαβική Ομοσπονδία, η οποία θα ανέτρεπε τις ισορροπίες στα Βαλκάνια. Άλλοτε πάλι, οι απειλές εξακοντιζόνταν στην κατεύθυνση της διανομής της ελληνικής Μακεδονίας και της Θράκης ανάμεσα σ' αυτήν και τη Βουλγαρία.

Μέσα απ' αυτό το σκηνικό, η περίπτωση της Πελαγονίας παρουσιάζει μία ιδιαίτερη σημασία. Γιατί η ιστορική εξέλιξη του ζητήματος αντικατοπτρίζει ακριβώς αυτήν την επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά των δύο κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις. Η τύχη του ελληνισμού της Πελαγονίας, που χάθηκε στο χρόνο μέσα από τις κάθε μορφής πολιτικές απεθνικοποίησης και αφελληνισμού του από τη σερβική ιθύνουσα τάξη και το γιουγκοσλαβικό κράτος, στην όποια έκφρασή του, επιρρωνύει ότι η αξιολόγηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξε εσφαλμένη. Η πίεση που μπορούσε να ασκήσει η ελληνική πολιτική κατά τη μεταβολή του καθεστώτος κυριαρχίας το 1912 για την αναγνώριση μειονοτικών δικαιωμάτων, θα της προσκόμιζε και κάποια πλεονεκτήματα. Γιατί θα υποχρέωνε τη σερβική πλευρά να απολογείται στη διεθνή κοινότητα για τις μεθοδεύσεις της. Ταυτόχρονα, η ελληνική εθνοτική ομάδα της περιοχής Μοναστηρίου θα είχε τη

δυνατότητα να κλιμακώσει τις αντιδράσεις της, έχοντας τη συμπαράσταση και αρωγή μιας συντεταγμένης πολιτείας. Συνακόλουθα, θα αμβλύνονταν οι υπερφίαλες βλέψεις των Σέρβων, οι οποίοι θα δοκίμαζαν τα όρια της ελληνικής διπλωματίας. Ακόμη και σήμερα, η παρουσία συγκροτημένης εθνικής ελληνικής πληθυσμιακής ομάδας, νομικά αναγνωρισμένης θα λειτουργούσε ως μέσο πίεσης, τόσο στο εσωτερικό του κρατιδίου όσο και στη διεθνή κοινότητα, και ανάσχεσης του εθνικιστικού αλυτρωτισμού .

Είναι όμως αλήθεια ότι η πραγματικότητα του Μεσοπολέμου διαγραφόταν πολύ διαφορετική των όποιων εδαφικών βλέψεων του ελληνικού κράτους προ του 1912. Η χάραξη μιας νέας πολιτικής μετά τη συνθήκη της Λωζάνης (1923) είχε αναχθεί σε πρώτιστο μέλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, με σκοπό την υπερπήδηση των πάμπολλων πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και δημογραφικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος. Τα μειονοτικά ζητήματα της Μακεδονίας θα εξακολουθήσουν να ταλανίζουν τις διαβαλκανικές σχέσεις ιδιαίτερα μετά τη γεωγραφική διάταξη των συνόρων της Γιουγκοσλαβίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας όπως προήλθε από τη συνθήκη Ειρήνης του Neuilly (1919). Οι διαρκείς μετακινήσεις των πληθυσμών και τα μεταναστευτικά ρεύματα¹⁸ αλλά και η εφαρμογή των μειονοτικών διατάξεων των συνθηκών Νεϊγύ και Σεβρών είχαν προκαλέσει σοβαρούς τριγμούς στον βαλκανικό περίγυρο. Μάλιστα, η διατάραξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων το 1924 δημιούργησε σοβαρό αντίκτυπο και στις ελληνογιουγκοσλαβικές επαφές. Η υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ (1924) είχε σα συνέπεια την καταγγελία της ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας του 1913 από την πλευρά του Βελιγραδίου.¹⁹

Η κατηγορηματική αντίθεση του Βελιγραδίου προς το κυρίαρχο περιεχόμενο του πρωτοκόλλου, που λίγο ή πολύ αναγνώριζε βουλγαρικά μειονοτικά δικαιώματα στην ελληνική επικράτεια, προέκυψε βασικά από τις ιστορικές διακδικήσεις της Γιουγκοσλαβίας στον επίμαχο χώρο. Η ανωριμότητα της επίσημης ελληνικής πολιτικής την είχε οδηγήσει σε διπλωματική απομόνωση. Αλλά η επιδερμικότητά της συνέχιζε να διαφαίνεται και από τις σχετικές απόψεις που διατύπωνε ο Νικόλαος

¹⁸ Βλ. S. Ladas, ‘‘ The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey’’, New York 1932, σσ. 14-17.

¹⁹ Βλ. Α. Κοραντή, ‘‘ Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1955)’’, τ. 1(1919-1933), Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 371.

Πολίτης το 1925, όταν δήλωνε προσωπικά ότι, μετά την αναγνώριση βουλγαρικής μειονότητας στην ελληνική Μακεδονία, δε θα είχε ο ίδιος αντίρρηση να επαναληφθεί το ίδιο σκηνικό και με τη Σερβία δηλαδή ν' αναγνωριστούν αμοιβαία η σερβική μειονότητα στην Ελλάδα και η αντίστοιχη ελληνική στη Γιουγκοσλαβία.²⁰

Οι αγαστές ελληνοσερβικές σχέσεις από το 1913 έμελλε λοιπόν να διαρραγούν το Νοέμβριο του 1924²¹ με την καταγγελία της ελληνοσερβικής συνθήκης του 1913, γεγονός το οποίο δυσχέρανε αφόρητα την ελληνική πολιτική και στην υποθετική ακόμη περίπτωση που θα επιθυμούσε να προασπίσει τα δικαιώματα του Πελαγονίτικου ελληνισμού. Ουσιαστικά η αναταραχή που σημειώθηκε, αναζωπύρωσε στα Βαλκάνια παλαιότερες εντάσεις και όξυνε τις μεταξύ τους σχέσεις. Ο ρόλος των ελληνικών πληθυσμών της Μακεδονίας και η σφροδρότατη αντίδρασή τους στα προβλεπόμενα του πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ, αποτυπώθηκαν στους πύρινους λόγους των Μακεδόνων πληρεξουσίων στην ελληνική Βουλή όπου διαφάνηκε και η ενεργότατη συμμετοχή του προσφυγικού στοιχείου της Άνω Μακεδονίας. Διαθέτει ιδιαίτερη σημασία η εν γένει πρωτοβουλία του και ευρύτερα η συμβολή όλων των Μακεδόνων στην τελική και οριστική απόρριψη του πρωτοκόλλου της Γενεύης.²²

Η κατοπινή εξέλιξη των πραγματών δυσχέρανε σημαντικά την ελληνική βαλκανική πολιτική αν και η ανάκληση του πρωτοκόλλου από το Συμβούλιο της Κ.Τ.Ε (10 Ιουνίου 1925) συνέβαλε προσωρινά στην αποφόρτιση του δυσμενούς κλίματος. Η σερβική στάση δεν μεταβλήθηκε στη σκακιέρα των διμερών ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων. Αντίθετα, έγινε ακόμη οξύτερη εμμένοντας στο ζήτημα των αμφισβητούμενων υπηκόων και στο θέμα των σερβικών μειονοτήτων της ελληνικής Μακεδονίας. Και όσον αφορούσε το πρώτο σκέλος του ζητήματος, επρόκειτο ακριβώς για τη σερβική εμμονή να παραχωρηθεί γιουγκοσλαβική ιθαγένεια σε όσους κατάγονταν από επαρχίες προσαρτημένες στη Γιουγκοσλαβία αλλά διέμεναν σε άλλη χώρα χωρίς βέβαια να είναι υποχρεωμένοι να μεταναστεύσουν. Πάντως το ενδεχόμενο

²⁰ Βλ. Α. Τούντα-Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές Μειονότητες*, σελ. 92 υποσ. 92.

²¹ Βλ. Domna Visvizi-Dontas, *Troubled Friendship: Greco-Serbian Relations, 1914-1918*, "The Creation of Yugoslavia 1914-1918", 1980, σσ. 95-124.

²² Βλ. Αρετής Τούντα Φεργάδη, "Ο Ρόλος των Μακεδόνων Πληρεξουσίων στην Απόρριψη του Πρωτοκόλλου της Γενεύης από την Ελληνική Εθνοσυνέλευση (Νοέμβριος 1924-Φεβρουάριος 1925)", *Επιστημονική Επετηρίδα ΠΑΣΠΕ* (1980), σσ. 599-600 (για τη βιβλιογραφία 597-615).

υπογραφής ειδικής ελληνοσερβικής συμφωνίας περί μειονοτήτων συναντούσε σφοδρές αντιδράσεις από διάφορα κράτη γιατί θα άνοιγε τους ασκούς του Αιόλου στο Βαλκανικό περίγυρο. Λύση δεν βρέθηκε τελικά ούτε το 1925 εφόσον η Γιουγκοσλαβία προέβαλε σειρά αξιώσεων, μεταξύ των οποίων τα θέματα των μειονοτήτων της Μακεδονίας και του σιδηροδρόμου Γευγελής –Θεσσαλονίκης, τα οποία αρνήθηκε βέβαια να ικανοποιήσει η ελληνική κυβέρνηση.²³

Μέσα στο πλαίσιο όλων αυτών των επίπονων και ευαίσθητων ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων κινήθηκε η παρουσία του εναπομείναντος ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας, για τον οποίο είναι χαρακτηριστικό ότι δεν γίνεται πουθενά μνεία σε ολόκληρο το φάσμα των διμερών επαφών. Είναι γεγονός ότι η μακροχρόνια ενασχόληση της ελληνικής πλευράς με την πολιτική του Βελιγραδίου και τις υπέρμετρες αξιώσεις της βασικά στο μακεδονικό χώρο, ουσιαστικά έβλαψε τα ελληνικά ζητήματα εφόσον έδειξε την αδυναμία των ελληνικών κυβερνήσεων να προσεγγίσουν με ρεαλισμό και τόλμη τις αντίστοιχες βουλγαρικές και να λύσουν τα εκκρεμή προβλήματα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις όχι μόνο υπέστησαν για πολλές δεκαετίες την πίεση των σερβικών αιτημάτων στον επίμαχο χώρο αλλά δεν αξιοποίησαν ποτέ τους τον ελληνισμό της Άνω Μακεδονίας για να προβάλουν ουσιαστικότερες παρεμβάσεις στις διαβαλκανικές σχέσεις.

Εκείνο, το οποίο έχει σημασία να τονιστεί είναι ότι όσο η ελληνική πλευρά αγνοούσε παντελώς τον παράγοντα του ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας, τόσο περισσότερο προχωρούσε η σερβική αξίωση υλοποίησης των δικών της αιτημάτων. Αιτήματα, τα οποία επανέρχονταν πανομοιότυπα και μονότονα κυρίως μετά το 1885 με σκοπό να εμπλέξουν την Ελλάδα σε αμοιβαία δέσμευση για διαχωρισμό ζωνών επιρροής στο μακεδονικό χώρο. Η επιφυλακτική μέχρι διαλλακτική αρχικά ελληνική τάση συνέδραμε καθοριστικά τους Σέρβους να αναλάβουν να εξοβελίσουν τις απομακρυσμένες ελληνικές εστίες του Κουμάνοβου, της Πρισρένης, των Σκοπίων και των Βελεσών, και στη συνέχεια να προχωρήσουν στο χώρο της Πελαγονίας. Το ελάχιστο όριο των σερβικών εδαφικών διεκδικήσεων αξίωνε πάντοτε το Μοναστήρι, το Κρούσοβο, τον Περλεπέ, την Αχρίδα, τη Γευγελή και τη Στρώμνιτσα.²⁴

²³ Βλ. Α. Τούντα –Φεργάδη, *Ελληνοβουλγαρικές Μειονότητες*, σσ. 144-156.

²⁴ Βλ. Ε. Kofos, *Greek-Serbian Relations and the Question of Macedonia 1879-1896*, σελ. 101.

Έτσι, κι όταν ακόμη η ελληνική κυβέρνηση του 1914 επιχειρήσει, πιεζόμενη κάτω από τις περιστάσεις, να παρέμβει στο σχολειακό ζήτημα Μοναστηρίου, η σερβική αξίωσε πάραυτα, ως πρωταρχική προϋπόθεση μιας παρόμοιας ενέργειας, τη συγκρότηση σερβικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και φυσικά την αναγνώριση σερβικής μειονότητας στην ελληνική Μακεδονία.²⁵

²⁵ Βλ. λεπτομερέστερα στη δεύτερη ενότητα του δευτέρου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η Πολιτισμική Ταυτότητα του Ελληνισμού της

Πελαγονίας κατά την Ύστερη Οθωμανοκρατία (1830-

1912). Ιστορικό Περίγραμμα.

I. Τα Θεωρητικά Πλαίσια της Εκπαιδευτικής Διαδικασίας στην

Πελαγονία.

1. Η δημιουργία των νέων κρατικών εθνικών οντοτήτων στο χώρο της Βαλκανικής από το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και έπειτα και η διαφαινόμενη κατάρρευση της οθωμανικής αυτοκρατορίας ,οδήγησαν στην ανάδυση των βαλκανικών μεγαλοϊδεατισμών. Μέσα απ' αυτά τα πλαίσια, τα νεοσύστατα βαλκανικά κράτη επιδόθηκαν στην προσέλκυση των “ αλύτρωτων” πληθυσμών. Συνακόλουθα, πεδίο αυτού του εθνοτικού αναταγωνισμού αναδείχθηκε και ο γεωπολιτικός χώρος της Μακεδονίας και, ειδικότερα, η περιοχή της Πελαγονίας. Η συγκεκριμένη όμως γεωγραφική ενότητα παρουσίαζε το φαινόμενο της πολύμορφης εθνοτικής και γλωσσικής διαστρωμάτωσης. Με δεδομένη λοιπόν εκείνη την κατάσταση η όποια προσπάθεια μελλοντικής εθνικής διεκδίκησης της γεωγραφικής ενότητας του σαντζακίου Μοναστηρίου, θα έπρεπε να στηριχθεί στην όσο το δυνατό καλύτερη τεκμηρίωση των εθνικών διεκδικήσεων, από τη στιγμή που ο γλωσσικός προδιορισμός των κατοίκων της ως σλαβόφωνων (κυρίως), βλαχόφωνων, αλβανόφωνων, τουρκόφωνων κλπ., δεν ταυτίζονταν κατ' ανάγκη με τον εθνικό τους αυτοπροσδιορισμό.²⁶

Η ελληνική εθνική ομάδα, που συμμετείχε σ' αυτόν τον κλιμακούμενο εθνικό ανταγωνισμό, αντιλήφθηκε έγκαιρα ότι η βασικότερη παράμετρος αυτού του ανταγωνισμού συνίστατο στην ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η οποία αποτελούσε τον ιδεολογικό μηχανισμό μετασχηματισμού της εθνικής συνείδησης. Έτσι, εξ αρχής επιστρατεύεται το πεδίο της εκπαίδευσης, προκειμένου να επιτελέσει δύο βασικές λειτουργίες : την εκμάθηση και εμπέδωση της ελληνικής γλώσσας στους αλλόγλωσσους ιδιαίτερα πληθυσμούς της Πελαγονίας και τη συνάλληλη διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης, που ήταν ακόμα δυσδιάκριτη. Μ' αυτόν τον τρόπο η εθνική ολοκλήρωση,

²⁶ Βλ. Σοφίας Βούρη, “ Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια – Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)”, Αθήνα, 1992, σελ. 20.

όταν τίθενταν ένα τέτοιο ζήτημα, θα αποτελούσε μια πιθανότερη και ευχερέστερη διαδικασία.

Στην ανάπτυξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας συνέτεινε και το γενικότερο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο, όπως αυτό συμπυκνωνόταν στην κοινοτική οργάνωση, στην ελληνόφωνη Εκκλησία, στην καλλιέργεια της γραπτής ελληνικής γλώσσας, στην ύπαρξη οργανωμένης αστικής τάξης, που ήταν διατεθειμένη να υποστηρίξει την υπόθεση της παιδείας και, βέβαια, την ύπαρξη, από το 1830, του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ως κέντρου αναφοράς.²⁷ Για το λόγο αυτό παρατηρείται και το φαινόμενο της πρώιμης εμφάνισης ελληνικών σχολείων στο Μοναστήρι και τα πέριξ αυτού κέντρα (Κρούσοβο, Μεγάροβο, Αχρίδα), εκεί όπου το ελληνικό στοιχείο είχε ήδη αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικοοικονομική του συγκρότηση.

Μέχρι το 1870 η προσπάθεια δημιουργίας ενός οργανωμένου δικτύου σχολείων είχε κομίσει σημαντικά και ουσιαστικά αποτελέσματα, χωρίς την παρουσία του εθνικού κράτους, στηριζόμενη αποκλειστικά στην κοινοτική και σωματειακή οργάνωση, με κέντρο την Εκκλησία, που αποτελούσε και το βασικό της χορηγό. Ως εκ τούτου, μέχρι το χρονικό εκείνο σημείο, δεν υπήρχε κάποιο ιδιαίτερο θεωρητικό πλαίσιο εκπαιδευτικής διαδικασίας. Απλά, η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος ήταν επικεντρωμένη στη διαμόρφωση και συντήρηση του εθνικού φρονήματος.²⁸

Η ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας (1870) και η επακόλουθη ανάπτυξη του βουλγαρικού εθνικισμού κατέστησαν την Πελαγονία πεδίο έντονου εθνικού ανταγωνισμού της ελληνικής και της βουλγαρικής εθνοτικής εθνοτικής ομάδας (που άρχιζε πλέον να χειραφετείται κι αυτή εθνικά), την ίδια στιγμή που δραστηριοποιείται ιδιαίτερα και η ρουμανική προπαγάνδα στην περιοχή, διεκδικώντας τον προσεταιρισμό των συμπαγών βλαχόφωνων πληθυσμιακών μαζών, η πλειοψηφία των οποίων όμως εμφορούνταν από ελληνική συνείδηση. Οι αντίπαλες εθνοτικές ομάδες μάλιστα από την πρώτη στιγμή της δραστηριοποίησής τους είχαν τη στήριξη των εθνικών τους κέντρων και στη διάθεσή τους τεράστια χρηματικά ποσά. Η εξέλιξη εκείνη ενεργοποίησε και τα

²⁷ Βλ. ο.π., σελ. 21.

²⁸ Βλ. Ελένης Μπελιά, ‘‘Η εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού κράτους προς τη Μακεδονία και ο Μακεδονικός Αγών’’, ΙΜΧΑ, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Συμπόσιο ‘‘Ο Μακεδονικός Αγώνας’’, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 29.

ανακλαστικά του νέου ελληνικού κράτους, το οποίο, σε συνεργασία με το οικουμενικό πατριαρχείο, κινητοποιήθηκε για την ανάσχεση της βουλγαρικής κυρίως διείδσης. Η ευρύτατη διάδοση της εκπαίδευσης ήταν το επίκεντρο των πολιτικών ενεργειών του ελληνικού κέντρου. Προς εκείνη την κατεύθυνση το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών απέστειλε το 1871 εγκύκλιο στις προξενικές αρχές, με την οποία τους κατέστησε σαφές ότι η ελληνική εκπαίδευση και η ελληνική γλώσσα αποτελούσαν τα εκέγγυα για την τόνωση και διατήρηση του εθνικού φρονήματος.²⁹ Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι η εκπαίδευση, η οποία μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο βρισκόταν υπό τον άμεσο έλεγχο της Εκκλησίας και της κοινότητας, κατευθύνεται πλέον και από το ελληνικό κράτος και από το οικουμενικό πατριαρχείο, το οποίο, στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία ταυτίζεται με τις επιλογές του εθνικού κέντρου. Φορείς προώθησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας αναδεικνύονταν ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (από το 1861), ο Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων στην Αθήνα (1869), η Εκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότητα Κωνσταντινουπόλεως “ Αγαπάτε Αλλήλους” (1880), η Επιτροπή προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας (Αθήνα 1886), καθώς επίσης και οι εύποροι ομογενείς του εξωτερικού.³⁰

Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους για την Πελαγονία αλλά και τη Μακεδονία γενικότερα συμπυκνώνονταν στις αρχές της δεκαετίας του 1870 στην επιχορήγηση των τοπικών κοινοτήτων από το τοπικό προξενείο, για την κάλυψη των δαπανών των ήδη λειτουργούντων σχολείων και για τη σύσταση νέων, ιδιαίτερα της πρώτης βαθμίδας, δηλαδή νηπιαγωγείων και παρθεναγωγείων, στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την καλύτερη λειτουργία των σχολείων (όπως διορισμός και μισθοδοσία δασκάλων, προμήθεια εκπαιδευτικού υλικού, για την εκπλήρωση του προορισμού τους) καθώς και στην κατάρτιση εκπαιδευτικών στελεχών μέσα από την τοπική κοινωνία.³¹ Προβλέπονταν ακόμη και η ίδρυση γυμνασίου στο Μοναστήρι, η εισαγωγή πρακτικών μαθημάτων και πρακτικότερης διδασκαλίας τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η συνεργασία του ελληνικού

²⁹ Βλ. ο.π., σελ. 30.

³⁰ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 21.

³¹ Βλ. Ελένης Μπελιά, ο.π., σελ. 30-31.

προξενείου με τους εγχώριους εκκλησιαστικούς, κοινοτικούς και εκπαιδευτικούς φορείς, καθώς και η καθιέρωση σχολικής επιθεώρησης από επιτροπή, την ευθύνη για τη συγκρότηση της οποίας είχε ο μητροπολίτης.³²

Η σταχυολογική αποτύπωση των βασικών παραμέτρων της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στην περιοχή καταλήγει σε ορισμένες διαπιστώσεις. Η πρώτη αφορά το γεγονός ότι το βάρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας επιτίπτει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η επιλογή αυτή είναι απόλυτα δικαιολογημένη από τη στιγμή που στο χώρο της Πελαγονίας την πλειοψηφία του μαθητικού πληθυσμού αποτελούσαν οι ετερόφωνοι μαθητές, οπότε προέβαλλε επιτακτική η ανάγκη για τη διάδοση και αφομοίωση της ελληνικής γλώσσας, προκειμένου να καθίσταται ευκολότερος ο εθνικός προσδιορισμός. Παράλληλα, η ελληνική πολιτεία φαίνεται να συνειδητοποιεί την ανάγκη στελέχωσης των ελληνικών σχολείων της περιοχής με διδακτικό προσωπικό από την τοπική κοινωνία, καθώς έτσι θα συντελούνταν η δημιουργία τοπικών πυρήνων εθνικής δράσης στο συγκεκριμένο γεωπολιτικό χώρο και θα αντιμετώπιζονταν η ποσοτική και ποιοτική ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών. Επίσης, με τη δημιουργία του θεσμού της σχολικής επιθεώρησης, καθίσταται ευχερέστερη η εκπαιδευτική ανάπτυξη στο ετερογενές και ανομοιόμορφο λειτουργικό πλαίσιο των ελληνικών σχολείων της περιοχής. Ως εκ τούτου, η βασική φιλοσοφία του θεωρητικού πλαισίου της εκπαιδευτικής διαδικασίας για την παιδευτική άθηση των ελληνικών πληθυσμών της περιοχής κρίνεται ότι κινούνταν προς τη σωστή κατεύθυνση, συναντούσε όμως εκ των προτέρων εγγενείς αδυναμίες για την υλοποίησή του.³³

Μέσα απ' αυτό το θεωρητικό περίγραμμα ,στις αρχές της δεκαετίας του 1880, διαφαινόταν η προσπάθεια να ενισχυθεί η ελληνική εκπαιδευτική δραστηριότητα στο Μοναστήρι. Η ανάγκη αυτή απέρρευε από την επίταση των προπαγανδών των άλλων εθνοτικών ομάδων στην Πελαγονία και ιδιαίτερα της βουλγαρικής, αλλά και από την περιορισμένη διείσδυση της ελληνικής εκπαίδευσης στη σλαβόφωνη ύπαιθρο της Πελαγονίας με την παράλληλη αύξηση των επιρροών της βουλγαρικής εξαρτίας. Για το λόγο αυτό η εκπαιδευτική πολιτική

³² Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 72.

³³ Βλ. ο.π.

επικεντρωνόταν πλέον στην προαγωγή του Μοναστηρίου σε πλήρες εκπαιδευτικό κέντρο, με την αναβάθμιση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με την ίδρυση υποδιδασκαλείου και ιερατικής σχολής, με την οργάνωση οικοτροφείων αρρένων και θηλέων και με την παροχή υποτροφιών σε μαθητές και μαθήτριες. Ταυτόχρονα, απέβλεπε στη διεύρυνση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στις ολαβόφωνες κοινότητες της υπαίθρου, στην ανάθεση εθνικού ρόλου στους τοπικούς φορείς (ιερείς, δασκάλους, γιατρούς), καθώς και στην περαιτέρω ενδυνάμωση της ελληνικής εκπαίδευσης των βλαχόφωνων κέντρων της περιοχής Μοναστηρίου.³⁴

Την ίδια χρονική περίοδο διαπιστώνεται η δυσκολία της διάδοσης της ελληνικής γλώσσας στους ξενόφωνους πληθυσμούς, γεγονός που έχει την αφετηριακή του βάση στον τρόπο διδασκαλίας της. Η διδαχή της καθαρεύουσας αποτελούσε ουσιαστικά μέσο ανάχεσης της ελληνικής διείσδυσης στη Βόρεια Μακεδονία. Την πραγματικότητα αυτή υποσημείωνε ο αντιπρόσωπος των Μακεδονικών Συλλόγων στο Συνέδριο των ελλαδικών και εξωελλαδικών πολιτιστικών συλλόγων στην Αθήνα Ιωάννης Πανταζίδης (1879), ο οποίος πρότεινε για την επίλυση του προβλήματος: α) την απαγόρευση της χρήσης κάθε άλλης γλώσσας ή ιδιώματος πλην της ελληνικής μέσα στο σχολείο, β) τον περιορισμό της διαφαινόμενης τάσης των δασκάλων προς τη λόγια γλώσσα, που διαφοροποιούνταν από την καθομιλουμένη, γ) την εκ νέου συγγραφή των διδακτικών βιβλίων σε κατανοητή και ομοιόμορφη γλώσσα, δ) την αναθεώρηση του σχολικού προγράμματος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην κατεύθυνση της εξοικείωσης των μαθητών με την προφορική και γραπτή μορφή της νεοελληνικής γλώσσας, προτεινόνταν δε ως διδασκόμενα μαθήματα η έκθεση, η τοπική ιστορία, η γεωγραφία, τα θρησκευτικά, η καλλιγραφία, η φωνητική, η μουσική, η γυμναστική, η επιστολογραφία, η καταστιχογραφία, στ) τον περιορισμό της διδασκαλίας των αρχαιοελληνικών στα τριτάξια ελληνικά σχολεία, προκειμένου να διευκολύνονται η κατανόηση του Ευαγγελίου και οι μύθοι του Αισώπου, με δεδομένο ότι μόνο ένα 10% των μαθητών συνέχιζε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο, και τέλος, ζ) ισηγοούνταν να δοθεί η έμφαση στην επιλογή δασκάλων με τοπική γεωγραφική προέλευση, η οποία θα υποβοηθούσε

³⁴ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 76.

στην ανάπτυξη ελληνικής εθνικής συνείδησης στους ξενόφωνους μαθητές.

Σε συνάρτηση με το οριζόμενο πλαίσιο λειτουργίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας ακολουθούσαν ως εκπαιδευτικό μοντέλο η εξαετής διάρκεια σπουδών τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση από τα μέσα του 19^{ου} έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ειδικότερα η δευτεροβάθμια εκπαίδευση περιλάμβανε δύο κύκλους σπουδών, το τριετές ελληνικό σχολείο και το τριετές Γυμνάσιο, η οποία ενοποιούνταν σε έναν κύκλο εξατάξιου γυμνασίου από το 1887. Σ' αυτή την εξέλιξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας αποτυπωνόταν η πρακτική εφαρμογή των παιδαγωγικών διακηρύξεων του Συνεδρίου του 1879 στα σχολεία του Μοναστηρίου. Πραγματικά, το Μοναστήρι αναδείχθηκε σε χώρο παρεμβάσεων και μεταρρυθμιστικών προσπαθειών όσον αφορά το εκπαιδευτικό επίπεδο.³⁵

Η κατάργηση της αυτονομίας της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και η ουσιαστική μετατροπή της σε προπαρασκευαστική βαθμίδα της δευτεροβάθμιας, με την καθιέρωση εισιτηρίων εξετάσεων στο γυμνάσιο για τους απόφοιτους των Αστικών Σχολών, η οποία καθιερώνεται από το 1887 έως το 1906,³⁶ με επαγγελλόμενο σκοπό την ποιοτική αναβάθμιση της γυμνασιακής εκπαίδευσης, καταδεικνύει έναν προβληματισμό για τη βελτιστοποίηση της παρεχόμενης γνώσης στην οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η επικράτηση ενός εκσυγχρονιστικού ρεύματος στο εκπαιδευτικό πεδίο της Πελαγονίας στα 1906 με έμφαση στη νέα αντίληψη της αυτονομίας της στοιχειώδους εκπαίδευσης, η οποία προκύπτει από τη συνένωση της Αστικής σχολής και του ελληνικού σχολείου, σε συνδυασμό με το αίτημα για μεγαλύτερη πρακτικοποίηση της εκπαίδευσης με την παροχή μέσω της παιδείας χρήσιμων και ουσιαστικών γνώσεων, η πρωτοτυπία της διάρθρωσης των τάξεων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση του Μοναστηρίου με τη λειτουργία οκτατάξιου γυμνασίου μέχρι το 1913 που λαμβάνει χώρα η καθεστωτική μεταβολή³⁷, όλα αυτά τα δεδομένα εκφράζουν το υψηλό επίπεδο των εκπαιδευτικών πραγμάτων στην Πελαγονία, όπως αυτό αποτυπώνεται

³⁵ Βλ. Σοφίας Ηλιάδου – Τάχου, 'Ο Ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας', Θεσσαλονίκη 2003, σ.σ 158-159

³⁶ Βλ. ο.π., σελ. 160-161.

³⁷ Ο.π., σελ. 165-166.

μέσα από την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευτικών ταγών στις ζυμώσεις των εκπαιδευτικών εξελίξεων της ελληνικής πολιτείας.

2. Η εκπαιδευτική αναγέννηση του ελληνισμού της Πελαγονίας, παρά τα προβλήματα που ανέκυψαν στο πρακτικό πεδίο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, συντελέστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις γενναίες επιχορηγήσεις των ίδιων των ελληνικών κοινοτήτων, των αποδήμων Μακεδόνων αλλά και της σημαντικής οικονομικής αρωγής του “Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων”, της “ Επιτροπής προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας” και ιδιαίτερα της Εκπαιδευτικής και Φιλανθρωπικής Αδελφότητας “ Αγαπάτε Αλλήλους”, οι οποίες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των επιχορηγήσεων του ελληνικού κράτους από το 1880 μέχρι και το τέλος της οθωμανοκρατίας.³⁸ Οι χορηγίες αυτές κατορθώνουν να διατηρήσουν ψηλά την ποιοτική και ποσοτική διάσταση της εκπαιδευτικής διαδικασίας των Πελαγόνων, αντισταθμίζοντας τα προβλήματα που ανέκυπταν στην επίδοση και το ήθος των διδασκάλων, στις σπουδές, στην οργάνωση των επιθεωρήσεων των σχολείων και στη διδακτέα ύλη. Την ίδια στιγμή η βουλγαρική προπαγάνδα κατόρθωνε να διευρύνει την επιρροή της ολοένα και περισσότερο στους ολαβόφωνους πληθυσμούς της περιοχής, εκμεταλλευόμενη στο έπακρο το συγκριτικό της πλεονέκτημα της γλωσσικής συγγένειας των πληθυσμιακών αυτών μαζών με τη βουλγαρική γλώσσα. Η βουλγαρική κίνηση εφάρμοζε ένα ολοκληρωμένο σύστημα δωρεάν εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα είχε οργανώσει ένα εκτεταμένο δίκτυο στέγασης και σίτισης των μαθητών σε οικοτροφεία, αποσκοπώντας στην προσέγγιση των ολαβόφωνων με ελληνική συνείδηση. Ταυτόχρονα, από την πρώτη στιγμή της δραστηριοποίησής της, έδινε βαρύτητα στη δημιουργία πολυάριθμων παρθεναγωγείων και νηπιαγωγείων στις διεκδικούμενες ολαβόφωνες περιοχές.¹³ Παράλληλα, καθιέρωναν ένα απλό εκπαιδευτικό σύστημα με απλοϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο απέβλεπε αποκλειστικά στην εθνική διασύνδεση της μαθητιώσας νεολαίας με τη Βουλγαρία. Η κεντρική ιδέα της εκπαιδευτικής διαδικασίας προχωρούσε στην ταύτιση της έννοιας του Βούλγαρου με το Μακεδόνα και τη Μακεδονία,

³⁸ Βλ. Ελένης Μπελιά, “ Εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού κράτους και Μακεδονικός Αγών”, σελ. 32.

επισημαίνε την κυριαρχία της Βουλγαρίας σε όλη τη Μακεδονία και την εχθρότητα των Βουλγάρων με τους Έλληνες.³⁹

Η αδυναμία λειτουργικότητας της ελληνικής εκπαιδευτικής διαδικασίας σε ό,τι αφορούσε τη μέθοδο διδασκαλίας και τη συγγραφή κατάλληλων πονημάτων Ιστορίας και ανάγνωσης για τα σχολεία της υπαίθρου, όπου υπερεπόρευε η βουλγαρική κίνηση, δεν υπέλαθε της προσοχής φορέων της εκπαίδευσης, όπως του επιθεωρητή σχολείων, μακρῶς και των διπλωματικών υπαλλήλων, εκπροσώπων της ελληνικής πολιτείας στην περιοχή. Μάλιστα, ο Ίων Δραγούμης προέβαινε σε δυσάρεστες διαπιστώσεις, σε σχετικό υπόμνημά του προς την Επιτροπή προς ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας, υπογραμμίζοντας την αδυναμία των δασκάλων να κατανοήσουν τι δεν έπρεπε να διδάσκουν, μεταλαμπαδεύοντας στους μαθητές δυσκολονόητα και άχρηστα μαθήματα, σύμφωνα με τα προγράμματα της Κωνσταντινούπολης, αντί να διδάσκουν εκείνους να μεταχειρίζονται όσο γίνεται πιο απλά και ευχερέστερα την ελληνική γλώσσα. Περαιτέρω επισημαίνε την εμμονή της διδασκαλίας της ελληνικής Ιστορίας αποκλειστικά σχεδόν στους άθλους του Ηρακλή, υπονοώντας την απουσία διδασκαλίας της μακεδονικής ιστορίας, ενώ τα χρησιμοποιούμενα διδακτικά βιβλία ήταν ακατάλληλα για τους μαθητές της υπαίθρου, εφόσον ήταν διατυπωμένα σε γλώσσα ακατανόητη και σχολαστική.⁴⁰

Οι απόψεις αυτές του Δραγούμη αποτελούν το απόσταγμα του προβλήματος του θεωρητικού πλαισίου της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο χώρο της Πελαγονίας και όλης της Μακεδονίας γενικότερα, και ειδικότερα στην ύπαιθρο. Η αντιδιαστολή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των δύο εθνοτικών ομάδων Ελλήνων και Βουλγάρων εξηγεί τη δυσκολία διείσδυσης της ελληνικής προπαγάνδας στις αγροτικές ημιαστικές περιοχές και τα αντίστοιχα θετικά αποτελέσματα της βουλγαρικής διείσδυσης. Η κοινωνική διαστρωμάτωση των πληθυσμιακών εκείνων ομάδων, αναλφάβητων ως επί το πλείστον αγροτικών πληθυσμών, απαιτούσε μία απλοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, εφαιπόμενη με το κοινωνικό υπόβαθρό τους προκειμένου

³⁹ Βλ. Σοφίας Βούρη, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια*, σελ. 128.

⁴⁰ Βλ. Ελένης Μπελιά, *Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους και ο Μακεδονικός Αγών*, σελ. 39.

να γινόταν προσπελάσιμη. Η εμμονή σε ψιττακίζουσες διδασκαλίες με δυσνόητο περιεχόμενο ωθούσε ουσιαστικά τους ολαβόφωνους πληθυσμούς στο εκπαιδευτικό σύστημα της Βουλγαρίας, η οποία είχε εξαρχής ορθολογικοποιήσει τους εκπαιδευτικούς της προσανατολισμούς.

Το εκπαιδευτικό εκείνο κενό έγινε αντιληπτό από τους διπλωματικούς εκπροσώπους του ελληνικού κράτους, που έδιναν έμφαση στην αδόκιμη διδασκαλία της ελληνικής Ιστορίας και δη της Μακεδονικής. Για το λόγο εκείνο προτεινόταν το 1890 η επέκταση της διδασκαλίας της μακεδονικής Ιστορίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, ακόμη και στο νηπιαγωγείο, με την εκ νέου συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων, που θα λάμβανε υπόψη και την ιδιάζουσα πληθυσμιακή διαστρωμάτωση του μακεδονικού χώρου. Παράλληλα, εισηγούνταν την πρακτική διδασκαλία του μαθήματος της Πατριδογραφίας, υιοθετώντας τρόπον τινά το βουλγαρικό πρότυπο. Η διδαχή του μαθήματος στην ύπαιθρο υποβοηθούσε στην αφομοίωση των γεωγραφικών γνώσεων και τη σύνδεσή τους με τα ιστορικά γεγονότα. Όλες όμως αυτές οι επισημάνσεις δεν προχώρησαν στην υλοποίησή τους.⁴¹

Παρ' όλες όμως τις αδυναμίες που εντοπιζόνταν στην εκπαιδευτική διαδικασία των ελληνικών κοινοτήτων της Πελαγονίας, εκείνες κατόρθωναν να διατηρούν την πρωτοβουλία στο εκπαιδευτικό πεδίο και να αυξάνουν σημαντικά τον αριθμό των εκπαιδευτικών του ιδρυμάτων. Έτσι, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στον καζά της Πελαγονίας (το Μοναστήρι και οι γύρω κωμοπόλεις και χωριά) λειτουργούσαν 38 σχολεία με 3.005 μαθητές.⁴² Η δεδομένη εκπαιδευτική άνθηση τελούσε σε συνάρτηση με τις υφιστάμενες δομές της ίδιας της Πελαγονίτικης κοινωνίας. Το κοινοτικό σύστημα, με την ανάδειξη της συμμετοχικότητας στη λήψη των αποφάσεων και με την ενίσχυση της συλλογικής συνείδησης, ήταν μία παράμετρος εκείνης της εκπαιδευτικής ανάπτυξης. Η ίδια οικονομική συμμετοχή των μελών της εύπορης ελληνικής κοινότητας προσέδιδε στην ελληνική παιδεία το στοιχείο της οιονεί αυτάρκειας. Συνάλληλα, η δημιουργία και δραστηριοποίηση διαφόρων σωματείων και συλλόγων μέσα στην τοπική Πελαγονίτικη κοινωνία (για τα οποία θα γίνει λόγος εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα),

⁴¹ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 128.

⁴² Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ‘‘ Το Νεοτουρκικό Κίνημα και ο Ελληνισμός (1908-1912)’’, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 92.

τα οποία περιλάμβαναν στο πρόγραμμά τους και εκπαιδευτικούς σκοπούς, αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην περιοχή του Μοναστηρίου.⁴³ Καθοριστική επίσης συμβολή σ' αυτή την εκπαιδευτική αναγέννηση του ελληνοισμού της Πελαγονίας διαδραμάτισαν και οι διάφοροι φιλεκπαιδευτικοί φορείς, που εξέφραζαν την ανώτερη κοινωνική τάξη. Με την οικονομική ενίσχυση των σχολείων και την αποστολή δασκάλων στα χωριά και τις κωμοπόλεις, συνετέλεσαν σε μέγιστο βαθμό στη διάδοση της παιδείας, στη διατήρηση της Ορθοδοξίας, και στην τόνωση του εθνικού φρονήματος των κατοίκων της περιοχής. Έτσι, συνέδραμαν στην ηθική και πνευματική σφυρηλάτηση των συμπαγών ελληνικών μαζών της Πελαγονίας, ενδυναμώνοντάς τες προκειμένου να δημιουργήσουν αντιστάσεις στη βουλγαρική αλλά και στη ρουμανική προπαγάνδα.⁴⁴

Εν κατακλείδι, η ελληνική εκπαιδευτική διαδικασία στην Πελαγονία έθεσε εξ αρχής ως στόχευση τη συγκράτηση των ελληνικών πληθυσμών, ελληνόφωνων, σλαβόφωνων, βλαχόφωνων, αλβανόφωνων κάτω από την επιρροή του νέου ελληνικού κράτους και τη δικαιοδοσία του ελληνικού κράτους, τη διεύρυνση του ελληνικού εκπαιδευτικού δικτύου στις σλαβόφωνες περιοχές και στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και της ελληνικής εθνικής ιδέας στους ξενόφωνους εκείνους πληθυσμούς. Η υλοποίηση των στόχων εκείνων απέβλεπε στη δημιουργία ποσοτικών δεδομένων, που θα υπέθαλπαν τις εθνικές διεκδικήσεις στο χώρο της Βόρειας Μακεδονίας. Η αναγκαία συνθήκη της οικονομικής ενίσχυσης από το μητροπολιτικό κέντρο καθώς και της οργάνωσης απ' αυτό της όλης εκπαιδευτικής διαδικασίας, είχαν ως αποτέλεσμα να υιοθετηθεί μία επαμφοτερίζουσα πολιτική, διακρινόμενη από παλιμβουλία και αντιφάσεις.⁴⁵ Παρολαυτά, στην περιοχή της Άνω Μακεδονίας συντελέστηκε μια εκπαιδευτική αναγέννηση, όπως επιβεβαιώνει ο διαρκώς αυξανόμενος αριθμός των εκπαιδευτηρίων και των μαθητών, γεγονός που είχε την εξήγησή του στις έντονες προσπάθειες αλλά και στην οικονομική αρωγή των εύπορων ομογενών και των ίδιων των κοινοτήτων, όπως προαναφέρθηκε. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η ελληνική εκπαίδευση γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση εκεί όπου υπήρχαν

⁴³ Βλ. Στέφανου Ι. Παπαδόπουλου, 'Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνοισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας', Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ) 1970, σελ. 11.

⁴⁴ Βλ. ο.π., σελ. 13.

⁴⁵ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 182-183.

συμπαγέστεροι ελληνόφωνοι ή βλαχόφωνοι πληθυσμοί, δηλ. στο Μοναστήρι, στο Κρούσοβο, στο Μεγάροβο, στο Τύρνοβο, στη Νιζόπολη. Αντίθετα υστερούσε στην Αχρίδα, στον Περλεπέ και στα χωριά της Πελαγονίας, εκεί δηλαδή όπου κατοικούσαν συμπαγείς σλαβικοί βουλγαρικοί πληθυσμοί. Το προσδιοριστικό χαρακτηριστικό της επικράτησης της ελληνικής ή της βουλγαρικής κίνησης, που αποτελούν τις δύο βασικές αντιπαλλόμενες δυνάμεις στο χώρο της Άνω Μακεδονίας, συνδυάζεται και με την κοινωνική διαστρωμάτωση των αντίστοιχων περιοχών. Η ελληνική προπαγάνδα, παρά την ισχυρή ρουμανική προπαγάνδα που δεν είχε όμως τα αναμενόμενα αποτελέσματα, επικρατούσε στα αστικά και ημιαστικά κέντρα της Πελαγονίας και η αντίστοιχη βουλγαρική κυριαρχούσε στις αγροτικές περιοχές.⁴⁶

Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχές του 20ού αιώνα δεν υπήρχαν βουλγαρικά σχολεία στους καζάδες Ελασσόνας, Κοζάνης, Σερβίων, Ανασελίτσας, Γρεβενών, Σταρόβου, Κολώνιας, Ελβασάν, Κοριτσάς και ελληνικών στους καζάδες Κιρτσόβου, Δίβρας και Δόλνα Ρέκα. Στην ενδιάμεση ζώνη οι Έλληνες υπερείχαν στους καζάδες Μοναστηρίου, Φλώρινας, Καστοριάς (191 σχολεία με 231 μαθητές και 154 βουλγαρικά με 8728 μαθητές αντίστοιχα), και οι Βούλγαροι στους καζάδες Περλεπέ, Αχρίδας, Καϊλαρίων (25 ελληνικά με 778 μαθητές και 81 βουλγαρικά με 5914 μαθητές αντίστοιχα).⁴⁷

⁴⁶ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 183-184.

⁴⁷ Βλ. Ν. Βλάχου, Το Μακεδονικό Ζήτημα ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος 1878-1908, Αθήνα, σελ. 225

II. Τα Δεδομένα και οι Προϋποθέσεις της Πολιτισμικής

Παρουσίας.

1. Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα σημειώθηκαν σημαντικές μετακινήσεις στο χώρο της Βαλκανικής, ιδιαίτερα από τις ορεινές περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου. Η γενεσιουργός αιτία αυτών των μετακινήσεων συνίστατο στις επιδρομές των ληστρικών συμμοριών των Τουρκαλβανών, οι οποίοι, με την ανοχή των Τούρκων κυρίαρχων, προέβαιναν σ' εκτεταμένες δηώσεις, καταστροφές, λεηλασίες κλπ.⁴⁸ Η ολοσχερής καταστροφή της Μοσχόπολης το 1769 ⁴⁹ και άλλων κέντρων της περιοχής Σαμαρίνας και της οροσειράς της Πίνδου, απομάκρυναν ως ένα σημείο ένα μεγάλο αριθμό ελληνικών πληθυσμών των περιοχών εκείνων και κυρίως των βλαχόφωνων μεταπρατών και εμπόρων, οι περισσότεροι από τους οποίους μετεγκαταστάθηκαν στο Μοναστήρι και στους πέριξ αυτού οικισμούς , σχηματίζοντας πολυάριθμες ελληνοβλαχικές κοινότητες, όπως το Μεγάροβο, το Τύρνοβο, η Νιζόπολη, το Κρούσοβο, η Μηλόβιστα, το Γκόπεσι κλπ.⁵⁰

Οι μετακινήσεις εκείνες στο συγκεκριμένο γεωπολιτικό χώρο, που οριζόταν με τον γεωγραφικό προσδιορισμό Πελαγονία (πρόκειται για την περιοχή που εκτείνεται ανάμεσα στον κάμπο της Φλώρινας –αρχαία Λυγκησιτίδα και αρχαία Ηράκλεια και τη λίμνη της Αχρίδας), συνετέλεσαν σταδιακά στη μεταβολή της εθνολογικής σύνθεσης της περιοχής, ενδυναμώνοντας σημαντικά την ελληνική παρουσία, μετατρέποντας βαθμιαία το Μοναστήρι, από μικρή ημιαστική πόλη σε μεγάλο εμπορικό κέντρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η συντριβή των Αλβανών στην πρωτεύουσα της Πελαγονίας, το 1830, η εγκατάσταση εκεί του πολυάριθμου Γ' τουρκικού Σώματος Στρατού το 1841 και του Γενικού Διοικητή (βαλή) από το 1864, παρείχαν τα εκέγγυα για την εκ

⁴⁸ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, 'Μακεδονία και Τουρκία (1830-1878)', Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 62.

⁴⁹ Βλ. Ιωακείμ Μαρτινιανού, 'Μοσχόπολις 1330-1930', Θεσσαλονίκη 1957 (ΕΜΣ), σελ. 183 επ.

⁵⁰ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ο.π., σελ. 62.

του ασφαλούς άσκηση εμπορικών και συναφών δραστηριοτήτων εκ μέρους των βλαχόφωνων πληθυσμών.⁵¹

Η ταυτόχρονη χρονικά με τη μεταναστευτική εκείνη διαδικασία εθνική χειραφέτηση των εθνών της Βαλκανικής, με την ίδρυση ελεύθερων και ανεξάρτητων κρατικών οντοτήτων, όπως των βασιλείων της Ελλάδας και των Σέρβων (1830) καθώς και με την επακόλουθη εκκλησιαστική (1870) και εθνική χειραφέτηση της Βουλγαρίας (1878), οδήγησαν, όπως ήταν φυσικό, στην εθνική αφύπνιση των πληθυσμών που εγκαταβιούσαν στον επίμαχο χώρο και στην ανάδυση εθνικιστικών αισθημάτων με στόχο τη μελλοντική ενσωμάτωση στις νέες κρατικές οντότητες.⁵² Άλλωστε, την ίδια χρονική αυτή περίοδο (από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 20^{ου}), η Πελαγονία ανήκε στο μέσο της μεσαιας γεωγραφικής ζώνης της Μακεδονίας, όπως αυτές προσδιορίζονταν με βάση την παρουσία ή μη συμπαγών ελληνικών πληθυσμών. Η ζώνη αυτή οριζόταν από βόρεια με μία νοητή ευθεία που εκτεινόταν από την Αχρίδα, το Κρούσοβο, τα Βελεσά, τη Στρώμνιτσα, το Μελένικο, το Νευροκόπι και κατέληγε στη Ροδόπη, και προς νότια με γραμμή που συνέδεε την Καστοριά, τη Νάουσα, τη Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες και την Ξάνθη. Η εκτεταμένη αυτή περιοχή διακρινόταν για την εθνολογική της ποικιλομορφία, η οποία αυτόματα την καθιστούσε αντικείμενο διεκδίκησης όλων των ενδιαφερόμενων βαλκανικών εθνικών δυνάμεων.⁵³

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες η ελληνική εθνοτική ομάδα πρώτη από όλες τις άλλες οργάνωσε τη συγκρότηση της πολιτισμικής της παρουσίας στην Πελαγονία, από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ευνοημένη κυρίως από την ιστορική συγκυρία, με συνιστώσες της παρουσίας αυτής την κοινοτική οργάνωση και την ελληνοκεντρική Εκκλησία συνεπικουρούμενη από τη διαμορφούμενη ελληνική αστική τάξη του Μοναστηρίου.⁵⁴ Στα γεωγραφικά όριά της Πελαγονίας ασκούσαν έργο ποιμαντορίας η μητρόπολη Πελαγονίας, με έδρα το Μοναστήρι, και η μητρόπολη Αχριδών και Πρεσπών, που ιδρύθηκε το 1767 με έδρα την

⁵¹ Βλ. Βασιλείου Γούναρη, " Αστική συγκρότηση των Βιτωλίων ", εφημερίδα Καθημερινή, 16.12. 2001.

⁵² Βλ. Σοφίας Βούρη, "Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια –Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας, 1870-1904", σελ. 20.

⁵³ Βλ. ο.π., σελ. 51.

⁵⁴ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 51.

Αχρίδα και μετέφερε την έδρα της στο Κρούσοβο, το 1879, μετά την πυρπόληση του μητροπολιτικού μεγάρου από τους Βουλγάρους.⁵⁵

Για την ανάδειξη της πολιτισμικής της ακτινοβολίας η ελληνική κοινότητα Μοναστηρίου επέλεξε την συν τω χρόνω οργάνωση ενός άρτια δικτυωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, εφόσον έκρινε πως μέσα από την παροχή ελληνικής παιδείας θα αναδεικνυόταν περαιτέρω η παρουσία της. Την εξέλιξη εκείνη υποβοήθησαν και οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες (Τανζιμάτ) του Γκιουλχανέ Χάττι –Σερίφ (1839) και του Χάττι-Χουμαγιούμ(1856) του οθωμανικού κράτους, που δημιούργησαν ένα καθεστώς επιφανειακής ισονομίας και ισοπολιτείας στους πληθυσμούς της Μεκεδονίας.⁵⁶ Έτσι, το πρώτο ελληνικό σχολείο ιδρύθηκε στο Μοναστήρι το 1830 από τον Ν. Βαρνάβα, ο οποίος ήταν και ο δάσκαλος.Το σχολείο αυτό αποτελούνταν από οκτώ τάξεις, πέντε του δημοτικού και τρεις του Ελληνικού.Οι πρώτοι απόφοιτοι της “ σχολής Βαρνάβα ” ,η οποία πρέπει να λειτούργησε και ως γυμνάσιο,πλήρως αναγνωρισμένο από τα πανεπιστήμια της αλλοδαπής, ως ισότιμη σχολή,⁵⁷ δίδαξαν με τη σειρά τους ως δάσκαλοι σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όπως στο Κεντρικό Δημοτικό Σχολείο, στο Β’ Δημοτικό Σχολείο, στη συνοικία Μεσχάρ Μαχαλά και στο Γ’ Δημοτικό Σχολείο στον Αρναούτ Μαχαλά.⁵⁸ Το 1851 λειτούργησε το ιδιωτικό σχολείο του γνωστού γεωγράφου και ιστορικού Μαργαρίτη Δήμιτσα, το οποίο είχε συγκεντρώσει 80 μαθητές. Στη σχολή δίδαξαν εκτός από το διευθυντή της και οι δάσκαλοι Αναστάσιος Πηχεών, Σεραφείμ Ματλής και Ν. Χαλκιάπουλος. Το 1865 όμως διακόπηκε η λειτουργία της, καθώς πλέον είχαν πολλαπλασιασθεί και τελειοποιηθεί τα αυξανόμενα σε αριθμό και μαθητές με γεωμετρική πρόοδο ελληνικά σχολεία του Μοναστηρίου.⁵⁹Ηδη το έτος 1869 λειτουργούσαν στο Μοναστήρι συνολικά 7 ελληνικά σχολεία με 1.080 μαθητές και μαθήτριες. Τρία χρόνια μετά υπήρχαν 1 γυμνάσιο, 3 γραμματοδιδασκαλεία, 3 αλληλοδιδασκτικά σχολεία και 1 παρθεναγωγείο, ενώ το 1874 λειτουργούσαν 1γγραμματοδιδασκαλείο, 1 αλληλοδιδασκτικό σχολείο, 1

⁵⁵ Βλ. Κωνσταντίνου Αναστ. Βαβούσκου, “ Η συμβολή του ελληνισμού της Πελαγονίας εις την Ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδος ”, Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ), σελ. 25.

⁵⁶ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, “Μακεδονία και Τουρκία (1830-1878)”, σελ. 81.

⁵⁷ Βλ. Κωνσταντίνου Αναστ. Βαβούσκου, ο.π., σελ. 22.

⁵⁸ Βλ. Παντελή Γ. Τσάλλη, “ Το Δοξασμένο Μοναστήρι ”, σελ. 8-11.

⁵⁹ Βλ. ο.π., σελ. 15-17.

νηπιαγωγείο, 1 παρθεναγωγείο και 1 γυμνάσιο, τα οποία συγκέντρωναν συνολικά πάνω από 1.200 μαθητές.⁶⁰

Στα ελληνικά δημοτικά σχολεία του Μοναστηρίου διδάσκονταν γλωσσικά μαθήματα, Παλαιά και καινή Διαθήκη, απλά μαθηματικά, Ελληνική Ιστορία, Πατριδογνωσία, Γεωγραφία, καλλιγραφία, ικνογραφία, ωδική και γυμναστική. Στο γυμνάσιο η διδασκαλία περιλάμβανε αρχαίους Έλληνες συγγραφείς (Λυσία, Ξενοφώντα, Λυκούργο, Ισοκράτη, Θουκυδίδη, Δημοσθένη, Όμηρο, Ηρόδοτο, Πλάτωνα και Σοφοκλή), Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Λατίνους συγγραφείς, Γαλλικά. Τουρκικά, Μαθηματικά, Ιστορία (Παγκόσμια), Φιλοσοφία, πειραματική Φυσική, Βοτανική, Ζωολογία, ενόργανη γυμναστική. Επίσης, στο σχολαρχείο Μοναστηρίου (ελληνικό σχολείο) η εκπαίδευση αφορούσε τα γνωστικά αντικείμενα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, της γλώσσας, της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, των μαθηματικών, της Ιστορίας, της παγκόσμιας Γεωγραφίας, των Λατινικών και των Γαλλικών.⁶¹

Στα άλλα βλαχόφωνα κέντρα της περιοχής Μοναστηρίου παρουσιαζόταν αντίστοιχη εκπαιδευτική δραστηριότητα. Ήδη από το 1773 μνημονεύεται πλήρης δημοτική σχολή στο Κρούσοβο.⁶² Την ίδια χρονική περίοδο (1769-1779) λειτουργούσαν σε κάθε συνοικία της κωμόπολης αυτής “ γραμματοδιδασκαλεία” , ενώ το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο ιδρύθηκε το 1835, με δασκάλους τον Σιατιστινό Παπία και τον καταγόμενο από το Ζαγόρι της Ηπείρου Χρήστο Παπαϊωάννου.⁶³ Από το 1860 λειτουργούσε ημιγυμνάσιο στο Κρούσοβο για τους απόφοιτους του δημοτικού σχολείου. Κατά τη σχολική περίοδο 1865 –1866 η εκπαιδευτική δραστηριότητα στο Κρούσοβο περιλάμβανε ένα συνδιδασκτικό σχολείο με 400 μαθητές, ένα παρθεναγωγείο με νηπιαγωγείο με 200 συνολικά μαθήτριες και νήπια και ένα “ ελληνικό σχολείο” με 55 μαθητές. Δέκα χρόνια, το 1875-1876 στα 4 “ ελληνικά σχολεία” του φοιτούσαν 655 μαθήτριες, μαθητές και νήπια.⁶⁴ Στο

⁶⁰ Βλ. Σοφίας Ηλιάδου-Τάχου, “Οι δομές της Κοινοτικής Εκπαίδευσης (μέσης και στοιχειώδους) στις εκκλησιαστικές επαρχίες Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς και Μογλενών κατά την ύστερη Τουρκοκρατία (1856-1914)”, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 66-67, καθώς επίσης και Κλείτου, “ Το Μοναστήριον “, Αριστοτέλης (περιοδική έκδοση Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Φλώρινας), 33-34 (1977), σελ. 77.

⁶¹ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, “ Η Ιστορία του Μοναστηρίου”, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 376.

⁶² Βλ. Κωνσταντίνου Αναστ. Βαβούσκου, ο.π., σελ. 22.

⁶³ Βλ. Νικολάου Μπάλα, “ Ιστορία του Κρουσόβου “, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 29-30.

⁶⁴ Βλ. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, “ Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833”, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 453, καθώς επίσης και τις μελέτες των D. Porovic, O Cincarina (Δ. Πόποβιτς, Περί των Τσιντσάρων, 1937, β’ έκδοση, σερβοκροατικά), σελ. 295 και Στέφανου Παπαδόπουλου, ο.π.,

Μεγάροβο είχε ήδη τεθεί από το 1800 σε λειτουργία ελληνικό σχολείο με δάσκαλο τον Οικονόμο Παπαδημητρίου. Το έτος 1845 ιδρύθηκε Αστική Σχολή, με πρωτοστάτη τον Ν. Νικοκλή από την Κοζάνη και το 1860 παρθεναγωγείο με πρώτη δασκάλα την Κατερίνα Βενιζέλου, ενώ το 1873 η Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα “ Ελπίς” οργανώνει τη λειτουργία του “Νηπιαγωγείου Μεγαρόβου”, στο οποίο φοιτούσαν δύο χρόνια μετά (1875-1876) 100 νήπια. Κατά το έτος 1874 η ελληνοβλαχική κοινότητα Μεγαρόβου αριθμούσε 6 σχολεία, ένα ελληνικό Σχολείο, 3 παρθεναγωγεία και 2 αλληλοδιδακτικά με 34, 122 και 196 μαθητές, αντίστοιχα.⁶⁵ Τέλος, σε όλες τις άλλες κωμοπόλεις της Πελαγονίας, όπως στο Τίρνοβο, στο Γκόπεσι, στη Μηλόβιστα, στη Νιζόπολη, στη Ρέονα, σημειωνόταν αντίστοιχη εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Η εκπαιδευτική ανάπτυξη του ελληνισμού της Πελαγονίας μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα συντελέστηκε με την οικονομική αρωγή των αποδήμων που επιδίωκαν τη διάδοση της ελληνικής παιδείας στις πατρογονικές τους εστίες και την αφύπνιση της πνευματικής και εθνικής συνείδησης των υπόδουλων συμπατριωτών τους.⁶⁶ Βέβαια, μέχρι τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1856) ο βασικός χορηγός της εκπαίδευσης ήταν η Εκκλησία. Μετά το 1860, το διαμορφούμενο εκπαιδευτικό σύστημα των υπόδουλων Μακεδόνων στηριζόταν πλέον κυρίως στη δραστηριότητα πολυάριθμων σωματείων, συλλόγων, αδερφοτήτων, εταιριών, καθώς επίσης και στην οικονομική συνεισφορά των συντεχνιακών οργανώσεων και βασικά του ελληνικού κράτους.⁶⁷

Παράλληλα με την εκπαιδευτική οργάνωση της ελληνικής κοινότητας της περιοχής Μοναστηρίου κατά την περίοδο του Τανζιμάτ συμπλήρωναν την πολιτισμική παρουσία της διάφορα φιλεκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά σωματεία, ιδρύματα, σύλλογοι και αδερφότητες, εθνικές επαναστατικές Οργανώσεις, ενεργοποιώντας, σε συναλληλία με την παιδεία, τα εθνικά ανακλαστικά των ελληνικών πληθυσμών της Πελαγονίας. Το 1852, απόφοιτοι της σχολής Βαρνάβα ίδρυσαν το “ Καζίνο”, ένα ελληνικό πατριωτικό σωματείο, γνωστό και ως “ Δημοτικόν Κατάστημα”. Το σωματείο αυτό συνέτεινε στην οργάνωση της ελληνικής

σ.σ. 132-143.

⁶⁵ Βλ. Στέφανου Παπαδόπουλου, ο.π., σελ. 146, Σοφίας Ηλιάδου-Τάχου, ο.π., σελ. 67 και Γεωργίου Κίτσα, “ Μεγάροβον”, Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών (ΜΗΠΣ), 1910, σελ. 245-246.

⁶⁶ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ο.π., σελ. 239.

⁶⁷ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 21.

αντίστασης στο χώρο της Βορειοδυτικής Μακεδονίας και ενεργοποιήθηκε ιδιαίτερα στις παραμονές της Κρητικής εξέγερσης.⁶⁸ Διοικούνταν από τριμελή επιτροπή με βάση καταστατικό που είχε ψηφισθεί από τη γενική συνέλευση των μελών του. Στα χρόνια της λειτουργίας του δημιούργησε αξιόλογη βιβλιοθήκη με ελληνικά κυρίως συγγράματα.⁶⁹ Το 1866, κατά τη διάρκεια της Κρητικής Επανάστασης, (1866-1869) που συνήγειρε τον υπόδουλο ελληνισμό, δημιουργήθηκε μυστική πατριωτική οργάνωση, η “Φιλική Εταιρία”, σε αντιστοιχία με την πρότυπη συνώνυμη εταιρία της Ελληνικής Επανάστασης. Οι εμπνευστές και πρωτεργάτες της κίνησης αυτής υπήρξαν ο γνωστός δάσκαλος Αναστάσιος Πηχεών από την Αχρίδα, ο γυμνασιάρχης Νικόλαος Φιλιππίδης από το Μοναστήρι και ο Ιωάννης Αργυρόπουλος από την Κλεισούρα, δραστηριοποιώντας το ελληνικό στοιχείο της περιοχής και οργανώνοντας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε βάρος των Τούρκων.⁷⁰ Ήδη, το 1859 είχε κάνει την εμφάνισή του ένα ακόμη φιλεκπαιδευτικό σωματείο, με την ονομασία “Σύλλογος”, από πολίτες του Μοναστηρίου, οργανώνοντας πλούσιο αναγνωστήριο για την επιμόρφωση των Μοναστηριωτών, όπου μεταξύ άλλων, υπήρχαν διάφορα ελληνικά περιοδικά και εφημερίδες, μία δωδεκάτομη Ιστορία του Οθωμανικού Κράτους, στη γαλλική γλώσσα, δωρεά του Άγγλου προξένου στο Μοναστήρι Charles Blunt. Διαλύθηκε όμως το 1862 από την τουρκική κυβέρνηση, που υπέβλεπε τη δραστηριότητά του, με αφορμή ένα επεισόδιο μέλους του με Οθωμανό.⁷¹ Ανάλογοι φορείς με εθνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά ενεργοποιήθηκαν και στις άλλες εστίες του Πελαγονίτικου ελληνισμού, όπως ο “Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αριστοτέλης”, με βασική του προτεραιότητα τη συντήρηση των σχολείων (1874), δαπανώντας προς τούτο 50 λίρες το χρόνο⁷² και η “Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης η Ελπίς” (1873) στο Μεγάροβο, η οποία διέθετε και 7.000 περίπου γρόσια το χρόνο για το Νηπιαγωγείο Μεγαρόβου.⁷³

⁶⁸ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, “Μακεδονία και Τουρκία (1830-1878)”, σελ. 160.

⁶⁹ Βλ. Βλ. Στέφανου Ι. Παπαδόπουλου, ο.π., σελ. 137.

⁷⁰ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, ο.π., σελ. 554.

⁷¹ Βλ. Αντώνη Μιχ. Κολτσίδα, “Η εκπαίδευση των Αρωμούνων στη Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης κοινοτικής εκπαίδευσης”, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 410.

⁷² Βλ. Στέφανο Ι. Παπαδόπουλο, ο.π., σελ. 143.

⁷³ Βλ. Γεωργίου Κίτσα, “Μεγάροβον”, ο.π., σελ. 242,249.

Η πλαισίωση όλων των πολιτιστικών αυτών φορέων από τον ελληνόφωνο, βλαχόφωνο και ολαβόφωνο ελληνισμό της Πελαγονίας θα ενταθεί τις επόμενες δεκαετίες, μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας, όσο η εθνοτική διαπάλη των βαλκανικών εθνοτήτων θα εντείνει τους ανταγωνισμούς και θα προκαλεί συνακόλουθες εθνικές συσπειρώσεις.

2. Η ραγδαία ανάπτυξη της ελληνικής παρουσίας στο πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό γίνεσθαι της Πελαγονίας μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα υποβοηθήθηκε από το διοικητικό και εκκλησιαστικό καθεστώς, με το οικουμενικό Πατριαρχείο να αποτελεί, μέχρι το 1870, το μοναδικό θεσμικό εκκλησιαστικό οργανισμό στα όρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο εκ των πραγμάτων ελληνοκεντρικός χαρακτήρας του, με τη στελέχωση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας με Έλληνες κληρικούς, με την καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας στη θεία λειτουργία, συνέτεινε στον “εξελληνισμό” της περιοχής κατά τη χρονική εκείνη περίοδο. Την ίδια στιγμή, το κοινοτικό σύστημα, που δημιουργούσε αυξημένη συλλογική συνείδηση, η ταύτιση και ο συγχρωτισμός της κοινότητας με την Εκκλησία, η θεσμική λειτουργία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, μέσα από την αλληλουχία τους, συνέτειναν στην πολιτιστική υπεροχή του ελληνικού στοιχείου κατά τη χρονική εκείνη περίοδο.⁷⁴

Από τα μέσα όμως του 19^{ου} αιώνα το σκηνικό αρχίζει να μεταβάλλεται, με την εμφάνιση, σταδιακά, οργανωμένων κινήσεων και των άλλων εθνοτικών ομάδων στο χώρο της Βαλκανικής και τη συνάλληλη εθνική, πολιτιστική και θρησκευτική αφύπνιση των υπόδουλων Σλάβων. Στην εξέλιξη εκείνη καθοριστικός παράγοντας υπήρξε το κίνημα του πανσλαβισμού, που αναπτύχθηκε μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, με πρωτεργάτη τον γνωστό Ρώσο διπλωμάτη Ιγνάτιεφ, ο οποίος αποσκοπούσε στην ενθάρρυνση της ίδρυσης βουλγαρικών σχολείων, στις προσπάθειες για ίδρυση αυτόνομης βουλγαρικής Εκκλησίας και στη δημιουργία προπαγανδιστικού μηχανισμού στη Μακεδονία, με απώτερο σκοπό την ίδρυση ανεξάρτητου βουλγαρικού κράτους, υπό την υψηλή εποπτεία και επιρροή της Ρωσίας.⁷⁵ Οι προσπάθειες αυτές απέδωσαν καρπούς με την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870, γεγονός που τελούσε σε πλήρη και αιτιώδη συνάφεια

⁷⁴ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 22-23.

⁷⁵ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, “Μακεδονία και Τουρκία”, ο.π., σελ. 178.

με την αφύπνιση του βουλγαρικού εθνικισμού. Η πρόβλεψη, με το δέκατο άρθρο του φερμανιού της Εξαρχίας, της επέκτασης της δικαιοδοσίας του Βούλγαρου Εξάρχου σε περιοχές της αυτοκρατορίας στις οποίες τα 2/3 του πληθυσμού θα ήταν Βούλγαροι, επέτεινε τη βουλγαρική δραστηριότητα, η οποία συνεπικουρούνταν σ' αυτήν την προσπάθεια από τη γλωσσική σύνθεση του πληθυσμού, μεγάλο μέρος του οποίου ήταν σλαβόφωνος, χωρίς όμως ο προσδιορισμός αυτός να ταυτίζεται απαραίτητα με την εθνική του συνείδηση.⁷⁶ Έτσι, με την ίδρυση το 1861 ρωσικού προξενείου στο Μοναστήρι αφυπνίζεται η σλαβική-βουλγαρική συνείδηση. Το 1866 έλαβε χώρα η εγκατάσταση Βουλγάρου δασκάλου στο Μοναστήρι, με σκοπό τη διδασκαλία σε δημοτικό σχολείο. Δύο χρόνια αργότερα η παραχώρηση, έπειτα από σχετικό αίτημα, μιας αίθουσας του ελληνικού σχολείου για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών, τη στιγμή κατά την οποία η εκκλησιαστική λειτουργία τελούνταν στα σλαβικά σε ορισμένα χωριά της Πελαγονίας αλλά και μέσα στο Μοναστήρι, αποτέλεσαν αντικείμενο διεκδίκησης και κατάκτησης των Βουλγάρων.⁷⁷ Από το 1870 και έπειτα, ιδιαίτερα μετά τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και του Βερολίνου (1878), η ελληνοβουλγαρική διαπάλη για την επικράτηση στη Μακεδονία και, ειδικότερα, στην περιοχή της Πελαγονίας, θα λάβει εκρηκτικές διαστάσεις.

Μέχρι το 1878 οι προπαγάνδες των άλλων βαλκανικών εθνοτήτων δεν παρουσίαζαν οργανωμένη κίνηση στη γεωγραφική ενότητα του Μοναστηρίου και των γύρω από αυτό κέντρων. Το 1878 όμως αποτέλεσε ένα έτος ορόσημο για την ιστορική εξέλιξη του ελληνισμού της Πελαγονίας, όπως άλλωστε και ολόκληρης της Μακεδονίας. Η αναδιάταξη των δυνάμεων, όπως αυτές προέκυψαν στη Βαλκανική από το ρωσοτουρκικό πόλεμο και τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και Βερολίνου, οδήγησαν την ελληνική διπλωματία, η οποία μέχρι τότε απέστρεφε το ενδιαφέρον της από τα δρώμενα στο μακεδονικό χώρο, να αξιολογήσει και να κατανοήσει προσεκτικότερα τις παραμέτρους του Μακεδονικού Ζητήματος.⁷⁸ Στην εξέλιξη αυτή συνέτεινε και η αναφύση στο Μοναστήρι των αντίστοιχων προπαγανδιστικών

⁷⁶ Βλ. ο.π., σελ. 180-181.

⁷⁷ Βλ. ο.π., σελ. 190-192.

⁷⁸ Βλ. Βλ. Σοφίας Βούρη, "Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια (1870-1904)", σελ. 49.

μηχανισμών της βουλγαρικής, ρουμανικής, σερβικής, αλβανικής και καθολικής κίνησης. Η διάθεση τεράστιων ποσών από τις δυνάμεις αυτές, στα πλαίσια του εκπαιδευτικού ανταγωνισμού, φυσική προέκταση της εθνοτικής διαπάλης, ανάγκασε εκ των πραγμάτων το ελληνικό κράτος να έρθει αρωγός στην οικονομική υποστήριξη της εκπαιδευτικής χειραφέτησης των Πελαγόνων.⁷⁹

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το 1883 λειτουργούσαν στο Μοναστήρι 3 νηπιαγωγεία με 316 νήπια και 3 δασκάλες, 5 δημοτικά σχολεία (τεσσάρων και τριών τάξεων) με 773 συνολικά μαθητές και μαθήτριες και με 11 δασκάλους και δασκάλες, ένα ελληνικό σχολείο με 109 μαθητές και 3 δασκάλες, ένα γυμνάσιο με 84 μαθητές και 6 καθηγητές και ένα παρθενγωγείο με 409 μαθήτριες και 4 δασκάλους. Τρία χρόνια αργότερα, λειτουργούσαν στην πρωτεύουσα της Πελαγονίας συνολικά 13 σχολεία με 1.646 μαθητές (3 νηπιαγωγεία με 354 νήπια, 2 γραμματοδιδασκαλεία με 100 μαθητές, παρθενγωγείο με 300 μαθήτριες, ελληνικό Σχολείο με με 572 μαθητές, γυμνάσιο με διδασκαλείο με 136 μαθητές).⁸⁰ Από το 1884 λειτουργούσε στο Μοναστήρι ιερατική σχολή, με πρωτοβουλία της ελληνικής κυβέρνησης και έπειτα από τις σχετικές επαφές με το πατριαρχείο. Στην πρώτη σχολική περίοδο φοίτησαν σ' αυτήν 37 μαθητές, ενώ 8 άτομα απασχολούνταν είτε ως διδακτικό είτε ως υπηρετικό προσωπικό. Η ετήσια δαπάνη της λειτουργίας της ανερχόταν στο ποσό των 1.100 τουρκικών λιρών. Επίσης, και στα άλλα κέντρα της Πελαγονίας παρατηρούνταν ανάλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα. Στο Κρούσοβο υπήρχαν ελληνικό και δημοτικό σχολείο, 1 παρθενγωγείο και 1 νηπιαγωγείο με 749 μαθητές συνολικά, στο Μεγάροβο και το Τίρνοβο αντίστοιχος αριθμός σχολείων με 357 και 243 μαθητές, αντίστοιχα. Στη Νιζόπολη και τη Μηλόβιστα λειτουργούσαν 1 ελληνικό, 1 δημοτικό και 1 παρθενγωγείο με 121 και 162 μαθητές, αντίστοιχα, στον Περλεπέ 1 δημοτικό σχολείο και 1 παρθενγωγείο με 97 μαθητές και στην Αχρίδα 1 ελληνικό, 1 δημοτικό και 1 παρθενγωγείο με 120 μαθητές.⁸¹

⁷⁹ Βλ. ο.π., σελ. 83.

⁸⁰ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, " Η Ιστορία του Μοναστηρίου", σελ. 376-377.

⁸¹ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, " Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηγεώνα, Θεσσαλονίκη, 1983, σελ. 174.

Σε αναλογία με το ελληνικό στοιχείο, η εκπαιδευτική κατάσταση της βουλγαρικής κίνησης εμφάνιζε το 1885 1 σχολείο με 101 υποτρόφους μαθητές (πράγμα που σημαίνει ότι η δαπάνη της φοίτησης καλυπτόταν από τους Βουλγάρους) και 1 σχολείο θηλέων με 32 μαθήτριες, στον Περλεπέ 1 σχολείο αρρένων και 1 θηλέων με 97 μαθητές και μαθήτριες συνολικά, στη Ρέσνα 2 σχολεία με 20 μαθητές, στη Στρούγγα 1 σχολείο με 12 μαθητές.⁸² Όπως διαφαίνεται ο βουλγαρικός παράγοντας κατόρθωνε να προσελκύει ολοένα περισσότερο τις σλαβόφωνες μάζες της υπαίθρου, σε αντίθεση με το ελληνικό στοιχείο, όπου διέθετε εμφανή υπεροχή στα αστικά κέντρα. Παράλληλα, αναπτύχθηκε η ρουμανική εκαιδευτική κίνηση στο Μοναστήρι (ήδη το 1878 είχε ιδρυθεί το πρώτο ρουμανικό δημοτικό σχολείο Αρρένων και το 1880 το ρουμανικό γυμνάσιο), με πρωτεργάτη τον Απόστολο Μαργαρίτη. Αν και διέθετε μεγάλα χρηματικά ποσά και υποστηριζόταν από τη ρουμανική κυβέρνηση και το “ Μακεδονορουμανικό Σύλλογο Βουκουρεστίου”, δεν κατόρθωνε να προσελκύσει στα ρουμανικά εκπαιδευτήρια παρά μερικές δεκάδες μαθητών.⁸³ Κι’ αυτό γιατί η συντριπτική πλειοψηφία των βλαχόφωνων πληθυσμών της Πελαγονίας, τον προσεταιρισμό των οποίων διεκδικούσε η ρουμανική προπαγάνδα, διατηρούσε ακμαίο ελληνικό φρόνημα, πρωτοστατώντας μάλιστα στους εθνικούς αγώνες.

Σε αντίθεση με τις άλλες εθνοτικές ομάδες οι Σέρβοι δραστηριοποιήθηκαν πολύ αργότερα στην περιοχή του Μοναστηρίου. Εξάλλου, όπως διαφαίνονταν η παρουσία σερβικού στοιχείου στο γεωπολιτικό αυτό χώρο καθιστούσε εκ των προτέρων καταδικασμένη την όποια προσπάθεια. Άλλωστε, εξ αυτού του λόγου, η οθωμανική διοίκηση αρνούσαν μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα την ίδρυση σερβικών σχολείων στην Άνω Μακεδονία, αναγνωρίζοντας την ανυπαρξία σερβικής παρουσίας.⁸⁴ Παρολαυτά, η επαρχία Πελαγονίας ανήκε στις σερβικές εδαφικές βλέψεις, όπως ορίζονταν αυτές στα 1885.⁸⁵ Μόνο στα 1895 επιτράπηκε τελικά η λειτουργία σερβικών σχολείων, τα οποία ιδρύθηκαν στο Μοναστήρι και σε παρέκκλινα περιοχές, με την έκδοση

⁸² Βλ. ο.π., σελ. 176.

⁸³ Ο.π., σελ. 176.

⁸⁴ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, “ Εθνοτική Διαπάλη στη Μακεδονία 1894-1904 ”, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 80-81.

⁸⁵ Βλ. Σοφίας Βούρη, ο.π., σελ. 51.

σουλτανικού ιραδιέ, με δηλωμένη την αντίδραση του βαλή Μοναστηρίου σε μια τέτοια εξέλιξη, εφόσον δεν υπήρχε σερβική κοινότητα στο Μοναστήρι. Παρά την έλλειψη γνήσιων Σέρβων, αποδύθηκαν και αυτοί σε έναν αγώνα προσέλευσης των σλαβόφωνων μαζών αλλά και των Ελληνοβλάχων, προσπαθώντας να τους δελεάσουν με την παροχή δωρεάν παιδείας. Στα 1897 λοιπόν στα σερβικά σχολεία του Μοναστηρίου φοιτούσαν 115 αγόρια και 80 κορίτσια, τα περισσότερα των οποίων δεν είχαν σερβική εθνική συνείδηση.⁸⁶ Η ανάπτυξη της σερβικής εκπαιδευτικής δραστηριότητας αποτέλεσε και αιτία να διαρραγούν οι σχέσεις της ελληνικής διπλωματίας με το πατριαρχείο και τους εκπροσώπους του, οι οποίοι κατηγορούνταν για “αντεθνική” πολιτική και φιλοσερβική θέση.⁸⁷

Ωστόσο, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Πελαγονίτικος Ελληνισμός είχε εδραιώσει προ πολλού τις δομές της πολιτιστικής του παρουσίας. Η κυριαρχία του στο εμπόριο και η πληθώρα των πολιτιστικών φορέων που τον εκπροσωπούσαν, σε συνδυασμό με την αρωγή του ελληνικού κράτους, παρά τις διακυμάνσεις και τις δυσκολίες, αλλά και της Εκκλησίας, τον είχαν καταστήσει έναν από τους βασικούς πρωταγωνιστές των κοινωνικών δρώμενων της περιοχής. Από το 1880 η φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα “Καρτερία”, με ιδρυτικά μέλη τους Αν. Τσάλλη, Βασ. Νώτη, Γ. Δήμιτσα και Ιωάν. Φίκη και με 216 μέλη από τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας της, αναλώθηκε στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην ευρύτερη περιοχή της Πελαγονίας, διαθέτοντας 300 λίρες για μισθούς δασκάλων, δωρίζοντας βιβλία σε άπορους μαθητές, οργανώνοντας διαλέξεις, βιβλιοθήκες, αναγνωστήρια, υποτροφίες. Επίσης, στο βραχύβιο βίο της (διαλύθηκε από τις τουρκικές αρχές) συνέλεγε συνδρομές και διένειμε στους άπορους μαθητές βιβλία και ρούχα, επιχορηγούσε τα φτωχά κορίτσια, διοργάνωνε θεατρικές παραστάσεις, καθώς και μαθητικές και κοινωνικές εκδηλώσεις. Στο πρώτο έτος μάλιστα της λειτουργίας της είχε οργανώσει και πραγματοποιήσει μια σειρά 4 διαλέξεων, τα “Αναγνώσματα” για τους ενήλικες Μοναστηριώτες, καθώς και σεμινάρια για την εκπαίδευση των ενηλίκων, θεσμοθετώντας εθιμικά μεν ουσιαστικά δε ένα σχολείο λαϊκό.⁸⁸ Επίσης, το 1891 λαμβάνει σάρκα

⁸⁶ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ο.π., σελ. 82-83.

⁸⁷ Βλ. Σοφίας Βούρη, Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια, σελ. 30-31.

⁸⁸ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, “Η Ιστορία του Μοναστηρίου”, σελ. 557-558.

και οσά ο φιλεκπαιδευτικός μουσικός Όμιλος “ Η Λύρα”. Οι καλλιτεχνικές και κοινωνικές εκδηλώσεις του Ομίλου αποτελούσαν το σημαντικότερο γεγονός της κοινωνικής ζωής των Μοναστηριωτών. Υπό την αιγίδα του μάλιστα διεξάγονταν και οι ετήσιες σχολικές γιορτές.⁸⁹ Την ίδια χρονιά οι νέοι του “ Συλλόγου των Φιλομούσων” με τα έσοδα μιας παράστασής τους και επικουρούμενοι οικονομικά από τη σχολική εφορεία Μοναστηρίου σύστησαν το “ Γυμναστικό Σύλλογο Μοναστηρίου “. Ο σύλλογος αυτός κατακεύασε και χειμερινό γυμναστήριο στην άκρη της αυλής του χώρου όπου στεγαζόταν, το οποίο και εξόπλισε πλήρως. Πέραν των μαθητών, προσφέρονταν γυμναστικές υπηρεσίες και στην εξωσχολική νεολαία. Διδάσκονταν αγωνίσματα δρόμου, άλματος, ακοντίου, λίθου, πάλης, σουηδικής γυμναστικής, σκοποβολής και ξιφασκίας.⁹⁰ Στο Μοναστήρι δραστηριοποιούνταν ακόμη, ο μαθητικός σύλλογος “ Μέλισσα” σε συνεργασία με την Καρτερία, στην οργάνωση συσσιτίων αρρένων, στη δωρεάν παροχή στέγασης και βιβλίων στους άπορους μαθητές, ο “ Θεατρικός Σύλλογος” , από μαθητές και μαθήτριες των μεγαλύτερων τάξεων του γυμνασίου και του παρθεναγωγείου και από απόφοιτους, οι οποίοι οργάνωναν ανά τακτά χρονικά διαστήματα θεατρικές παραστάσεις, ⁹¹ η “ Φιλοπρωχος Αδελφότης των Ελληνίδων Κυριών “(1903) με τεράστιο επίσης φιλανθρωπικό έργο, μεταξύ των οποίων υπήρξε και η ίδρυση ενός εργαστηρίου για άπορα κορίτσια, την “ Εργάνη Αθηνά”, το οποίο αποτελούσε πρακτικό σχολείο –εργαστήριο, στο οποίο 80-100 κορίτσια ετησίως μάθαιναν κοπτική, ραπτική, κέντημα, εργόχειρο.⁹²

Ανάλογοι φορείς πολιτισμού υπήρχαν και σε άλλα κέντρα του ελληνισμού της Πελαγονίας. Στο Κρούσοβο από το 1885 η φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα “ Πρόοδος” ανέπτυξε πολυσχιδή δράση. Είχε πρωταρχικό στόχο την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης και γενικότερα, την πολιτιστική ανύψωση των μελών της με παρουσίαση θεατρικών παραστάσεων, εμπλουτισμό βιβλιοθηκών, με διοικητικό συμβούλιο αποτελούμενο από 10 μέλη με τακτικά, επίτιμα και αντεπιπέλλοντα μέλη. Τα έσοδά του προέρχονταν από τη μηνιαία

⁸⁹ Βλ. Γ. Χ. Μόδη – Π. Νέσκου, “ Αναμνήσεις από την ζωή των σωματείων Μοναστηρίου”, Αριστοτέλης (περιοδική έκδοση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Φλώρινας), 1962, σελ. 33-34.

⁹⁰ Βλ. ο.π.

⁹¹ Βλ. Παντελή Π. Τσάλλη, ο.π., σελ. 37.

⁹² Βλ. Στέφανου Ι. Παπαδόπουλου, ο.π., σελ. 139-140.

συνδρομή εξήντα παράδων των μελών του και τις προαιρετικές εισφορές,⁹³ όπως επίσης στο Μεγάροβο “ Η Φιλόπρωχος Αδελφότης ” (1902) με πρόεδρο το Θεόδωρο Τσιαλιαμάκη και γραμματέα το Μ. Παπαμιχαήλ, ⁹⁴ στη Μηλόβιστα κλπ.

Ιδιαίτερη όμως μνεία θα πρέπει να γίνει στη συγκρότηση του σωματείου “ Μακεδονική Άμυνα” το 1902, που δραστηριοποιήθηκε στο Μοναστήρι και τα άλλα κέντρα του Πελαγονίτικου Ελληνισμού, στην κατεύθυνση της συσπείρωσης του ελληνισμού κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού κυρίως Αγώνα, καθώς και στην ίδρυση στα 1908, μετά την ανακήρυξη του Νεοτουρκικού Συντάγματος, της “ Ελληνικής Λέσχης”, ενός σωματείου με πολιτικά χαρακτηριστικά. Η πολιτική αυτή ένωση πολιτών, με πρώτο πρόεδρο τον Σπύρο Δούμα (από τους ιδρυτές της Εσωτερικής Επαναστατικής Οργάνωσης), στόχευε στη μόρφωση, την πολιτική και πνευματική προαγωγή και την επαγγελματική βελτίωση των Μοναστηριωτών. Διοικούνταν από 9 μέλη και ενεργοποιούσε τρεις επιτροπές : εκπαιδευτική, δημοσιογραφική και εμπορική-γεωργική-βιομηχανική.⁹⁵

Τέλος, αξίζει να καταγραφεί στο πολιτιστικό γίγνεσθαι της Μοναστηριώτικης κοινωνίας λειτουργούσε το πολυδύναμο και άρτια εξοπλισμένο νοσοκομείο “ Ευαγγελισμός”, το οποίο είχε αρχικά ιδρυθεί το 1829. Στα 1900 με δωρεά των αδελφών Δημητρίου ξανακτίσθηκε και εκσυγχρονίσθηκε. Σ’ αυτό λειτουργούσε πλήρως εξοπλισμένο χειρουργείο, Αστυκλινική, βρεφοκομείο, γηροκομείο. Ήταν δε πολύ χαρακτηριστικό το γεγονός ότι όλοι οι κάτοικοι των αστικών κέντρων και των χωριών δέχονταν τις ιατρικές του υπηρεσίες δωρεάν, ενώ αφιλοκερδώς προσέφεραν σ’ αυτό την εργασία τους και οι γιατροί.⁹⁶

Η ενδελεχής αυτή αναφορά της πολιτισμικής παρουσίας των Ελλήνων στην Πελαγονία αποδεικνύει το υψηλό πολιτιστικό και κοινωνικό τους επίπεδο, αλλά, κυρίως, τη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης και πνεύματος συμπαραστάσης και συναλληλίας προς τους ομοεθνείς τους. Μέσα από αυτές τις παρεμβάσεις στο κοινωνικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι της περιοχής αναδεικνύεται η υπεροχή της

⁹³ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, “ Η Ιστορία του Μοναστηρίου ‘’, ο.π., σελ. 767.

⁹⁴ Βλ. Γεωργίου Κίζα, “ Μεγάροβον’’, σελ. 242.

⁹⁵ Βλ. Αντωνίου Κολτσίδα, ο.π., σελ. 554-555.

⁹⁶ Βλ. Βιολέττας Σμυρνιού-Παπαθανασίου, “ Μοναστήρι. Ιστορική περιπλάνηση στην πάτριά γη’’, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 26.

ελληνικής κοινότητας της περιοχής εκείνης, που προχωρά με τρόπο θαυμαστό στην αυτοοργάνωσή της, αποτελώντας ένα μικρό πρότυπο συμμετοχικής δημοκρατίας, μιας κοινωνίας κοινωνικής πρόνοιας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

**Οι Επιπτώσεις των Βαλκανικών Αναμετρήσεων στο

Πολιτικό και Εκπαιδευτικό Καθεστώς των Ελλήνων

της Πελαγονίας (1912-1914).
-----**

I. Από την Κατάληψη της Πελαγονίας έως τη Συνθήκη του

Βουκουρεστίου: αστάθμητοι παράγοντες και διπλωματικές

σκοπιμότητες.

1. Η κήρυξη του Α' Βαλκανικού πολέμου εναντίον της καταρρέουσας οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησε την προσμονή στο ελληνικό στοιχείο της Πελαγονίας πως σύντομα η περιοχή θα περιέπιπτε σε ελληνική κυριαρχία. Η πεποίθηση αυτή εδραζόταν σε μία λογική προσέγγιση, η οποία, πέραν του συναισθηματικού συλλογισμού των ιστορικών λόγων και της κυριαρχίας του ελληνικού στοιχείου, εθνικά και πολιτιστικά, στον στρατηγικής σημασίας γεωπολιτικό χώρο της Πελαγονίας, επιρρωνύονταν από την εξέλιξη στο θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων. Ο εγκλωβισμός των δυνάμεων του βουλγαρικού στρατού ανατολικά σε συνδυασμό με την προέλαση των ελληνικών δυνάμεων προς βορρά και δυτικά και με την επέλαση των Σέρβων προς Νότο, καθιστούσε λίαν πιθανή την κατάληψη της περιοχής από τον ελληνικό στρατό και την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα. Ουδείς διανοούνταν πως οι Σέρβοι, των οποίων οι διεκδικήσεις φαίνονταν να περιορίζονται σε περιοχές βορειότερα, με δεδομένο ότι η παρουσία σερβικού στοιχείου στο Μοναστήρι και πέριξ αυτού υπήρξε μηδαμινή έως ανύπαρκτη, θα ήταν οι νέοι κυρίαρχοι.⁹⁷

Μπροστά στη νέα κατάσταση και ενώπιον της επερχόμενης κατάρρευσης συγκλήθηκε, με πρωτοβουλία του μουφτή, συμβούλιο των Τούρκων προυχόντων του Μοναστηρίου, στα τέλη Οκτωβρίου 1912. Εκεί αποφασίστηκε εσπευσμένα να έλθουν άμεσα σε συνεννοήσεις με το μητροπολίτη Πελαγονίας, προκειμένου να αποσταλεί επιτροπή στον αρχηγό των ελληνικών δυνάμεων, για να επισπεύσει την κατάληψη και να του παραδώσουν την πόλη ώστε να αποσοβηθεί ο επαπειλούμενος κίνδυνος της σερβικής κατοχής, εξέλιξη που ουδόλως επιθυμούσαν. Σε ένδειξη μάλιστα των προθέσεων τους προέβησαν στην άμεση αποφυλάκιση 400 επιφανών Ελλήνων Μοναστηριωτών.⁹⁸ Τα γεγονότα εξελίσσονταν ραγδαία. Την 1^η Νοεμβρίου ισχυρή ελληνική φάλαγγα προελαύνει προς βορρά με σκοπό την

⁹⁷ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, "Εθνοτική Διαπάλη στη Μακεδονία (1894-1904)", σελ. 80-82 σχετικά με τη μηδαμινή παρουσία του σερβικού παράγοντα στην περιοχή.

⁹⁸ Βλ. Τηλέμαχου Κατσουγιάννη, "Περί των Βλάχων των Ελληνικών χωρών", σελ. 74-75.

κατάληψη του Μοναστηρίου. Προς τούτο, το ελληνικό Γενικό Επιτελείο απέστειλε τηλεγράφημα στο Γενικό Στρατηγείο των Σέρβων με την υποβολή αιτήματος όπως αναλάβουν επιθετικές ενέργειες εναντίον του υποχωρούντος προς Μοναστήρι τουρκικού στρατού. Πράγματι, η επίθεση άρχισε, πλην όμως η αντίσταση των τουρκικών στρατευμάτων υπήρξε σθεναρή.⁹⁹

Στο σημείο αυτό η παρέμβαση του γενικού προξένου της Ρωσίας στα Σκόπια υπήρξε προφανέστατα καταλυτική.¹⁰⁰ Καταρχήν ήταν εκείνος, ο οποίος συμβούλευσε τους Σέρβους να επισπεύσουν τις επιθετικές ενέργειές τους, προκειμένου να καταλάβουν αυτοί το Μοναστήρι πριν από τους Έλληνες. Ο στόχος ήταν προφανής. Η ρωσική εξωτερική πολιτική, σταθερά προσηλωμένη στην ιδέα του πανολαβισμού, επιθυμούσε ανέκαθεν την έξοδο προς το Αιγαίο και τον έλεγχο της Βαλκανικής πρώτιστα με την ενθάρρυνση των βουλγαρικών βλέψεων και δευτερευόντως με την υπόθαλψη των σερβικών διεκδικήσεων. Από τη στιγμή λοιπόν που οι Βούλγαροι ευρίσκονταν σε προφανή και αντικειμενική αδυναμία να καταλάβουν πρώτοι το Μοναστήρι, οι Ρώσοι, θεωρώντας στρατηγικής σημασίας την περιοχή της Πελαγονίας, καθώς ο έλεγχος του Μοναστηρίου, ως μεγάλου εμπορικού κέντρου και κόμβου του διαμετακομιστικού εμπορίου και γενικότερα των συγκοινωνιών έδινε τη δυνατότητα του ευρύτερου ελέγχου της ενδοχώρας της Βαλκανικής, επιδίωξαν σαφώς να περιέλθει σε σερβική κυριαρχία. Άλλωστε από τις αρχές του 20ού αιώνα η ρωσική πολιτική είχε μεταστραφεί στο Μακεδονικό Ζήτημα και ευνοούσε πλέον ανοικτά τις σερβικές εδαφικές διεκδικήσεις ως αντίβαρο απέναντι στην επεκτατική πολιτική της Μεγάλης Βουλγαρίας.¹⁰¹ Τη νύκτα λοιπόν της 1^{ης} Νοεμβρίου ο ίδιος ο Ρώσος πρόξενος, με τη συνοδεία του διερμηνέα του, βρέθηκε στις τουρκικές προφυλακές ζητώντας ακρόαση από τον Τούρκο αντιστράτηγο διοικητή στρατιάς Ζεκί Πασά. Σύμφωνα λοιπόν με πληροφορίες προερχόμενες από την τουρκική πλευρά, ο Ρώσος πρόξενος, ενεργώντας για λογαριασμό της ρωσικής κυβέρνησης, έπεισε τον Τούρκο αρχιστράτηγο, εκμεταλλευόμενος τον πλήρη αποκλεισμό και τη διακοπή της επικοινωνίας, ότι θα ήταν μάταιη κάθε περαιτέρω αντίσταση εφόσον η Μακεδονία είχε πλέον απωλεσθεί για την Τουρκία. Ως εκ τούτου, θα έπρεπε να σπεύσει τάχιιστα με τα στρατεύματά του προς βοήθεια του Εσάτ Πασά, προκειμένου να

⁹⁹ Βλ. Γενικό Επιτελείο Στρατού, «Βαλκανικοί πόλεμοι», τόμος Α', σελ. 194, καθώς και Γεώργιο Ι. Μίντση, «Η Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος», σελ. 64.

¹⁰⁰ Βλ. ομοίως Τηλέμαχο Κατσουγιάννη, «Περί των Βλάχων των Ελληνικών χωρών», σελ. 73.

¹⁰¹ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ο.π., σελ. 162.

περισωθούν για την πνέουσα τα λοιόσθια οθωμανική αυτοκρατορία η Ήπειρος και η Αλβανία, διευκολύνοντας έτσι την προέλαση των Σέρβων προς το Μοναστήρι. Λέγεται μάλιστα, σύμφωνα πάντα με τις τουρκικές πηγές ,πως, πέραν από την πειθώ των λόγων, ο Ρώσος πρόξενος χρησιμοποίησε και την πειθώ 20.000 χρυσών τουρκικών λιρών.¹⁰² Το ποσό αυτό ζητήθηκε και εμβάσθηκε για λογαριασμό του ρωσικού κράτους, έπειτα από σχετική επιστολή του Ρώσου προξένου, στο υποκατάστημα της Οθωμανικής Τράπεζας στα Σκόπια, από τον τότε υποδιευθυντή της Τράπεζας Ιταλό Vernazza. Την 20η Οκτωβρίου το ως άνω ποσό περιήλθε στην κατοχή του Γενικού Στρατηγείου των Σέρβων με στρατιωτικό αυτοκίνητο και τη συνοδεία Σέρβου αξιωματικού και δύο οπλιτών.¹⁰³

Έπειτα από εκείνη την εξέλιξη η αντίσταση των Τούρκων απέναντι στην επίθεση του σερβικού στρατού δεν ήταν η αναμενόμενη. Ρίχνοντας λιγότερες δυνάμεις στο μέτωπο αυτό, επιτάχυναν την προέλαση των Σέρβων. Ταυτόχρονα, με τη 18^η μεραρχία τους, επιτέθηκαν στις ελληνικές δυνάμεις στην περιοχή της Μπάνιτσας (σημερινής Βεύης), καθηλώνοντάς τις και ανακόπτοντας την προέλασή τους προς Μοναστήρι.¹⁰⁴ Έτσι, σ' αυτόν τον αγώνα δρόμου, με έπαθλο την κατάληψη του Μοναστηρίου, οι Σέρβοι κατόρθωσαν, συνεπικουρούμενοι τα μέγιστα από τον ρωσικό παράγοντα, να κόψουν πρώτοι το νήμα. Μετά την υποχώρηση των υπολειμμάτων της τουρκικής στρατιάς δυτικά, τα σερβικά στρατεύματα εισήλθαν στην πόλη την 6^η Νοεμβρίου 1912, ύστερα από μάχη 5 ημερών όπου οι εναπομείνουσες δυνάμεις των Τούρκων συνθηκολόγησαν και παραδόθηκαν, και κατέλαβαν το Μοναστήρι. Με την άφιξή τους εγκατέστησαν αρχές στην πόλη και ένα μικρό τμήμα των δυνάμεών τους , προκειμένου να επιβάλλουν την τάξη, ενώ το μέγα τμήμα αυτών κατευθύνθηκε προς τη Φλώρινα.¹⁰⁵

Η είσοδος των Σέρβων στο Μοναστήρι, όπως ήταν φυσικό, δεν προκάλεσε ιδιαίτερο ενθουσιασμό στους κατοίκους, καθώς ελάχιστες ήταν οι σερβικές οικογένειες που διαβιούσαν στην πόλη, και ουδεμία επιρροή άξια λόγου διαδραμάτιζαν στο κοινωνικοπολιτικό και πολιτιστικό γίνεσθαι της περιοχής. Έτσι, συνακόλουθα, καμία σερβική σημαία δεν υψώθηκε στο Μοναστήρι. Το γεγονός αυτό δεν εμπόδισε τους Έλληνες της Πελαγονίας , παρά την απογοήτευση από τις εξελίξεις, καθόσον όλοι πρόσμεναν την

¹⁰² Ομοίως Κατσουγιάννη σελ. 73.

¹⁰³ Βλ. ο.π., σελ. 74.

¹⁰⁴ Ο.π.

¹⁰⁵ Ο.π. (Κατσουγιάννη).

κατάληψη του Μοναστηρίου από τον ελληνικό στρατό και την ύψωση της γαλανόλευκης, να επιδείξουν πνεύμα συμπάθειας προς το σερβικό στρατό. Άλλωστε, η αρχική αμηχανία εξελίχθηκε σε μία επιγενόμενη συγκρατημένη αισιοδοξία. Η λύτρωση από τον καταπιεστικό βαρβαρικό ζυγό μετά από τόσους αιώνες, η παρουσία ελληνικού στρατού παρέκεινα της περιοχής, το ομόδοξο των Σέρβων, με τους οποίους υπήρξε προαιώνια φιλία και συνεργασία, συνέθεταν το σκηνικό μιας ενδόμυκτης πεποίθησης πως η Πελαγονία, αργά ή γρήγορα, θα εγκολπώνονταν στην αγκαλιά της μητέρας Ελλάδας. Σε επίρρωση μάλιστα αυτής της πεποίθησης έρχονταν οι επαναλαμβανόμενες δηλώσεις των Σέρβων, αξιωματικών και οπλιτών, για την ελληνικότητα του Μοναστηρίου και τον περιορισμό των βλέψεών τους βορειότερα, στην τοποθεσία “Μπάκιρνο γκιούμνο”(χάλκινο αλώνι).¹⁰⁶

Πλην όμως είναι πασιδηλό ότι η ιστορία δεν γράφεται με βάση το συναίσθημα και το δίκαιο των εθνικών διεκδικήσεων. Οι εθνολογικές-εδαφικές μεταβολές αποτελούν απόρροια συσχετισμού δυνάμεων και πολιτικής σκοπιμότητας. Προς τούτο, ο Φίλιππος Δραγούμης, αδελφός του Ίωνα, στο Ημερολόγιό του, δεν συμμερίζεται αυτή τη διαφαινόμενη κοινή πεποίθηση των Ελλήνων περί της επικύρωσης της Πελαγονίας στην Ελλάδα. Αναλογίζεται λοιπόν, στις 6 Νοεμβρίου του 1912 πως κάθηκε η καρδιά της Μακεδονίας, το Μοναστήρι. Δεν ελπίζει πως οι Σέρβοι θα το παραχωρούσαν στην Ελλάδα, αν και δεν είχαν Σέρβους κατοίκους εκεί πέρα και μολονότι η πόλη αποτελούσε ένα από τα μεγαλύτερα ελληνικά κέντρα, γιατί γνωρίζει, όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει, τι ήταν οι Σλάβοι.¹⁰⁷ Έξι ημέρες αργότερα, στις 12 Νοεμβρίου 1912, εισέρχεται στην πόλη του Μοναστηρίου πανηγυρικά ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, συνοδευόμενος από τους πρίγκηπες Γεώργιο, Αλέξανδρο και Παύλο, καθώς και από τον Ίωνα Δραγούμη. Οι Σέρβοι, όμως, δεν επέτρεψαν να εισέλθει ελληνικός στρατός. Επικράτησαν σκηνές απεριγράπτου ενθουσιασμού. Σύμπας ο ελληνισμός του Μοναστηρίου παραβρέθηκε στην πανηγυρική δοξολογία στον ιερό ναό του Αγίου Δημητρίου. Η παρουσία του Διαδόχου αποτελούσε για τους Μοναστηριώτες τον προάγγελο της προσάρτησης στο νέο ελλαδικό κράτος.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ο.π., σελ. 76.

¹⁰⁷ Βλ. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, “Ημερολόγιο Φίλιππου Δραγούμη”, Αθήνα, σελ. 160

¹⁰⁸ Βλ. Κατσουγιάννη “Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών”, σελ. 76.

Αξίζει εδώ να παρατεθεί η μαρτυρία του Ίωνα Δραγούμη, που με το γνωστό γλαφυρό και παραστατικό του τρόπο, εκφράζει τη δική του κατάθεση ψυχής για το Μοναστήρι:” Ύστερα από δέκα χρόνια,μετά την πρώτη φορά που ήλθα στο Μοναστήρι,νάμαι πάλι!και είναι οι Σέρβοι μέσα, αντί να είμαστε εμείς. Όταν πριν δέκα χρόνια περπατούσα σ’ αυτόν τον κάμπο,κάτω από το Μπούκοβο και τ’ άλλα χωριά του Περιστεριού λυπόμουν και έλεγα’ “Αραγε θα είναι ποτέ δικά μας τούτα τα χώματα;”.Και όμως παρά τρία να τα πάρουμε.Λίγο να βιαζώμαστε περισσότερο,θα είχαμε φτάσει εμείς πρώτοι στο Μοναστήρι. Μπήκα στο Μοναστήρι ύστερα από τα μεσάνυχτα και έβρεχε ψιλά, ψιλά και το φεγγάρι φώτιζε μέσ’ από την ομαλή,διάφανη συννεφιά,τη γαλατένια.Περπατούσα στους άδειους δρόμους και ήτανε σαν όνειρο να ξαναβρίσκομαι εγώ,ύστερα από δέκα χρονώ ζωή,στην πολιτεία της Μακεδονίας,που πρωτογνώρισα και πρωτοαγάπησα.Και την αγαπούσα πολύ πάλι και με συγκινημένη λύπη την ξαναθωρούσα.Τώρα είχα πολύ να κοπιάσω,.....αφού βρέθηκα εγώ να αγαπώ το Μοναστήρι έτσι.Μα σταματώ τις δουλειές όλες για να πω μια στιγμούλα τον πόνο μου και τον πόθο μου για το καϋμένο το Μοναστήρι και να νοσταλγήσω τα ωραία νιάτα μου.”

”Στην ίδια κατανυκτική εκκλησία [ΣΗΜ. Φ.Δ. στον Άγιο Δημήτριο προφανώς] έγινε δοξολογία με ψαλμοδίες όμορφες,βυζαντινές,παιδιών και μεγάλων.Μπήκα στο σπιτάκι μου,το άλλοτε,και ανανοήθηκα άλλους καιρούς. Περπάτησα στους δρόμους,που τόσες φορές επέρασα.Είδα τα χωριά, που την άνοιξη είναι χαρά Θεού,και είδα τα δέντρα,που το χειμώνα με την πάχνη είναι μαγικά...”.¹⁰⁹

2. Η κατάληψη της περιοχής της Πελαγονίας από τους Σέρβους αποτελούσε,αναμφισβήτητα, μία απρόσμενη εξέλιξη.Ουδείς θα μπορούσε να διανοηθεί, μηδέ και αυτών των Σέρβων, με την έναρξη των Βαλκανικών αναμετρήσεων, πως η περιοχή θα περιέπιπτε σε σερβική κυριαρχία. Άλλωστε, οι προβαλλόμενες πρό των πολέμων σερβικές διεκδικήσεις περιορίζονταν βορειότερα, αφήνοντας την επικυριαρχία της Πελαγονίας στη Βουλγαρία ή την Ελλάδα.Μία τέτοια εξέλιξη σαφώς προσιδίαζε προς το πραγματικό (de facto) status quo, καθώς οι δύο κυρίαρχες εθνότητες, πέραν αυτής της μουσουλμανικής, που αντιπαραθέτονταν για επικράτηση, υπήρξαν η ελληνική,όπου εμφανώς υπερείχε μέσα στο Μοναστήρι και στα

¹⁰⁹ Βλ. Εφημερίδα “Σήμερα”, 31 Ιανουαρίου 1963, Αθήνα, σελ. 4-5.

πέριξ αυτού βλαχόφωνα κέντρα και η βουλγαρική, όπου επικρατούσε στην ύπαιθρο. Για το λόγο αυτό η πεποίθηση της ελληνικής διπλωματίας ήταν πως το Μοναστήρι θα αποτελούσε αντικείμενο διεκδίκησης, στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και της τελικής διανομής των εδαφών, μεταξύ των Ελλήνων και των Βουλγάρων.¹¹⁰ Άλλωστε και οι αρχικές δηλώσεις των Σέρβων αξιωματούχων συνέτειναν προς την “προσωρινότητα” της κατάστασης.

Οι Σέρβοι είχαν συνάψει συνθήκη με τη Βουλγαρία πριν από την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων, σύμφωνα με την οποία το Μοναστήρι, η Αχρίδα και τα Βελεσά θα περιέρχονταν στη Βουλγαρία.¹¹¹ Όμως, οι επιτυχίες του σερβικού στρατού ενίσχυσαν τη θέση τους και αύξησαν την διαπραγματευτική τους ισχύ, κάνοντάς τους να αρχίζουν να εδραιώνουν την πεποίθηση πως μπορούσαν τελικά να εξαργυρώσουν τα κέρδη από το πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων στο τραπέζι της οριστικής διανομής. Έτσι, αγνοώντας τα ιστορικά δίκαια, αποδύθηκαν σ’ ένα παιχνίδι διπλωματικών ελιγμών. Λίγες μέρες λοιπόν μετά την κατάληψη του Μοναστηρίου διαφαίνεται η προσπάθεια της Σερβίας να εκβιάσει την Βουλγαρία ν’ αποδεχθεί τις σερβικές βλέψεις, απειλώντας την, σε περίπτωση μη αποδοχής, με την απόσυρση 50.000 Σέρβων στρατιωτών από την πολιορκία της Αδριανούπολης και με την άρνηση αποστολής μιας μεραρχίας σερβικού στρατού στην Τσατάλτζα, που ζητούσαν προς αρωγή τους οι Βούλγαροι. Προς τούτο, ήρθαν σε συνεννοήσεις με την ελληνική πλευρά προκειμένου να αναλάβουν από κοινού πρωτοβουλίες για εξαναγκασμό της Βουλγαρίας να αποδεχθεί την υπογραφή πρωτοκόλλου όπου θα ικανοποιούνταν οι διεκδικήσεις αμφοτέρων. Όπως μάλιστα τόνιζε ο τέως γενικός πρόξενος της Σερβίας στη Θεσσαλονίκη Μπάλουκτσιτς στον Ίωνα Δραγούμη, οι Σέρβοι, πέραν των διεκδικήσεών τους πρό του πολέμου, ζητούσαν τα Βελεσά και κάτι περισσότερο, όχι όμως και το Μοναστήρι, για το οποίο, προφανέστατα, διάκεινταν ευμενώς με την πιθανότητα να περιέλθει σε ελληνική κυριαρχία.¹¹² Όπως διαφαίνεται, οι Σέρβοι, κάνοντας σωστές κινήσεις στην διπλωματική σκακιέρα, επιδίωξαν το βέλτιστο αποτέλεσμα για εκείνους, κινούμενοι αποκλειστικά και μόνο με γνώμονα το δικό τους συμφέρον, έτσι όπως αυτοί το αντιλαμβάνονται.

¹¹⁰ Βλ. Ημερολόγιο Φιλ. Δραγούμη, σελ. 170, για την εκτίμηση του Ίωνα Δραγούμη σχετικά με την τύχη του Μοναστηρίου.

¹¹¹ Βλ. Γ.Α.Μ. , Φάκελλος 4δ, έγγραφο 173/317, 23/8 Μαρτίου 1913, Βελιγράδι, Αλεξανδρόπουλος.

¹¹² Βλ. Γ.Α.Μ. , Φάκελλος 4δ, έγγραφο 197, 17/11/1912, Θεσσαλονίκη, Ίωνας Δραγούμης.

Απέναντι στο νέο status quo, σε μία χρονική συγκυρία όπου πλέον διαφαίνονταν το τέλος των πολεμικών αναμετρήσεων των Βαλκανικών κρατών με την οθωμανική πάλαι ποτέ αυτοκρατορία και η νικηφόρα έκβασή τους, ξεκινούσε ένας διπλωματικός μαραθώνιος, η απόληξη του οποίου θα κατέληγε στην διανομή των κατακτηθέντων εδαφών και σε αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στη Βαλκανική. Μέσα σε αυτό το σκηνικό η ελληνική διπλωματία είχε τις δικές της στοχεύσεις, απώτερος στόχος των οποίων ήταν η πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Φαίνεται όμως πως η ιστορική συγκυρία άλλα εκέλευε. Η περιοχή της Πελαγονίας με την “πρωτεύουσα” πόλη της, το Μοναστήρι, που από τον παρελθόντα αιώνα και μέχρι εκείνη την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων αποτελούσε ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναδεικνύοντας έναν υψηλού επιπέδου πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό ελληνικό πολιτισμό και κατοχυρώνοντας την υπεροχή του έναντι όλων των άλλων πολιτισμών, ήταν έξω από τους σχεδιασμούς του νέου ελληνικού κράτους. Στη νέα ελληνική επικράτεια δεν χωρούσε ο Πελαγονίτικος Ελληνισμός. Η σύνθλιψη του συντελέστηκε στις συμπληγάδες της διπλωματίας και των συσχετισμών.

Θα πρέπει λοιπόν να τονιστεί με βεβαιότητα ότι, με το πέρας των πολεμικών επιχειρήσεων κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, η ελληνική πολιτική ηγεσία, όπως αυτή εκφραζόταν επίσημα από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, εκχωρούσε την Πελαγονία, προσφέροντας τον ελληνισμό της περιοχής στο βωμό των απαιτούμενων διπλωματικών συμμαχιών για την υποστήριξη και υλοποίηση του ονείρου της Μεγάλης Ιδέας και της επέκτασης “προς ανατολάς”. Η θέση αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα το 1913, με τρόπο σαφή και κατηγορηματικό, από τα χείλη του Έλληνα πρωθυπουργού, σε συζήτηση στην ελληνική Βουλή, όταν εκείνος, απαντώντας σε ερώτηση βουλευτή της Αντιπολίτευσης σχετικά με υπόμνημα Μακεδόνων για την τύχη της περιοχής, δηλώνει σε έντονο (σχεδόν οργίλο) ύφος :”Ασφαλώς και θα περιέλθουν εις την κυριαρχίαν των Συμμάχων τινές των ελληνικών πληθυσμών. Θα περιέλθουν εις χείρας συμμάχων ένεκα λόγων γεωγραφικών. Και εάν ακόμη μας τις παραχωρήσουν οι σύμμαχοι, δεν θα εδεχόμεν να τις λάβωμεν, διότι τούτο

είναι επικίνδυνον για την ασφάλεια του κράτους, η δημιουργία δηλαδή μιας τόσο μεγάλης ενδοχώρας”.¹¹³

Αξίζει πραγματικά να σταθούμε λίγο σε αυτή τη δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού, η οποία είναι πολύ σημαντική, προαναγγέλλοντας την ενσωμάτωση της περιοχής σε άλλη χώρα “συμμαχική”. Η κατάρρευση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η διαφανόμενη αποχώρησή της από τα Βαλκάνια, με το πέρας των πολεμικών επιχειρήσεων, όξυνε τον ανταγωνισμό των βαλκανικών κρατών που συνασπίστηκαν ενάντια στον τουρκικό ζυγό προσδοκώντας να κομίσουν σημαντικά εδαφικά οφέλη το καθένα για λογαριασμό του και να πραγματοποιήσουν προαιώνιες εθνικές διεκδικήσεις. Παράλληλα, η όποια αναδιάταξη δυνάμεων στον ευαίσθητο αυτό χώρο της Βαλκανικής προϋπέθετε ως αναγκαίο όρο και συνθήκη τη “συναίνεση-αποδοχή” των μεγάλων δυνάμεων, που θα ενεργούσαν φανερά ή παρασκηνακά, προκειμένου να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα, έτσι όπως αυτές τα αντιλαμβάνονταν και τα κατανοούσαν. Συνεπώς, μέσα απ’ αυτόν τον διπλωματικό-πολιτικό κυκεώνα οι κινήσεις της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας στη διπλωματική σκακιέρα θα έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικές. Και, βέβαια, απαραίτητη ήταν η αναζήτηση συμμαχιών. Μέσα λοιπόν απ’ αυτό το πρίσμα θα πρέπει μάλλον να εξηγηθεί η “θυσιά” του ελληνοισμού της Πελαγονίας. Η πραγμάτωση του οράματος της Μεγάλης Ιδέας προϋπέθετε ελιγμούς, θυσίες και παραχωρήσεις στην προσπάθεια βελτιστοποίησης εδαφικών κερδών. Συνάμα, η επέκταση της ελληνικής επικράτειας προς ανατολάς τελούσε σε πλήρη και αιτιώδη συνάφεια με τη διασφάλιση των βορείων συνόρων.

Παράλληλα, διαφαινονταν ότι από τις γειτνιάζουσες δυνάμεις της Βαλκανικής, που είχαν συνασπιστεί ενάντια στην οθωμανική αυτοκρατορία, την ελληνική ηγεσία ανησυχούσε ιδιαίτερα η Βουλγαρία, οι βλέψεις της οποίας κινούνταν παράλληλα και αντίθετα από τις δικές της. Με δεδομένη τη βουλγαρική συνείδηση μεγάλου τμήματος του εγκαταβιούντος στη Μακεδονία σλαβόφωνου πληθυσμού και την υποστήριξη των βουλγαρικών θέσεων καταρχήν από τη Ρωσία αλλά και άλλων μεγάλων δυνάμεων, η ελληνική διπλωματία έπρεπε να κινηθεί με σύνεση και ρεαλισμό, έξω και πέρα από συναισθηματισμούς. Και ασφαλώς να αναζητήσει φιλίες και συμμαχίες από τους βόρειους γείτονές της, στους οποίους όμως θα έπρεπε κάτι να “κομίσει”. Και αυτό δεν ήταν τίποτε άλλο από την εκχώρηση εδαφών

¹¹³ Βλ. Εφημερίδα Νέα Αλήθεια, 03.03.1913.

όπου υπήρχε μεν ισχυρή παρουσία ελληνικού πληθυσμού, αλλά “ήσσονος σημασίας” περιοχές μπροστά στο στόχο της Μεγάλης Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Μέσα λοιπόν από αυτό το πρίσμα ήταν απολύτως λογική η προσέγγιση με τη Σερβία και τη Ρουμανία, η συμμαχία με τις οποίες και η αλληλοϋποστήριξη των αξιώσεών τους, όπου ελάχιστα διαχέονταν – συγκρούονταν με τις ελληνικές αξιώσεις, θα εξουδετέρωνε τον πιο επικίνδυνο εκθρό, τη Βουλγαρία και θα ακύρωνε κάθε προσπάθειά της να επιβάλλει τις θέσεις της. Η ως άνω ανάλυση αποτελεί ασφαλώς μία εικοτολογική ερμηνεία των προθέσεων και της πολιτικής σκέψης του Έλληνα πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος κλήθηκε να λάβει τις σημαντικότερες αποφάσεις στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, όπου έμελλαν να καθορίσουν το μέλλον της Ελλάδας και των ελληνικών πληθυσμών, οι οποίοι ζούσαν επί αιώνες σε περιοχές που θα έμεναν τελικά για πάντα έξω από τα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους.

Ενδεικτική των μελλοντικών προθέσεων του Ελ. Βενιζέλου ήταν και η σχετική συνομιλία του, το Μάιο του 1912, με τον τότε λοχαγό του επιτελείου Ιωάννη Μεταξά όπου εξέφραζε την άποψη πως η Ελλάδα ήταν δίκαιο, καθώς δεν θα μπορούσε να κρατήσει τη Μακεδονία, τη Θράκη και τις περιοχές ανατολικά, να μοιραστεί τη Μακεδονία με την Βουλγαρία, παραχωρώντας σε αυτήν το Μοναστήρι και δίνοντάς της διέξοδο στο Αιγαίο με την παραχώρηση των Σερρών και του Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολης). Η Ελλάδα θα μπορούσε να απαιτήσει τότε την Ήπειρο, καθώς η Βουλγαρία θα κατείχε τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη. Ο Μεταξάς διαφώνησε με το Βενιζέλο εκφράζοντας την άποψη πως η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά θα έπρεπε ν' αποτελέσουν ουδέτερη ζώνη, ενώ το Μοναστήρι και οι Σέρρες θα παραχωρούνταν στην Ελλάδα.¹¹⁴ Βέβαια, το περιεχόμενο της συζήτησης εκείνης βασιζόταν και για τους δύο συνομιλητές σε καθαρά εικοτολογική βάση αλλά άφηνε να φανουν οι μελλοντικές προθέσεις τους.

3. Την κατάληψη της περιοχής της Πελαγονίας ακολούθησαν 6-7 μήνες σημαντικών ιστορικών γεγονότων, που έμελλαν να καθορίσουν το μέλλον της Βαλκανικής. Στις 19 Μαΐου 1913 επικυρώνεται η συμφωνία Ελλάδος και Σερβίας, καθώς υποχρεώνονται οι δύο κυβερνήσεις να υπογράψουν εντός 20ημέρου συνθήκη φιλίας και αμυντικής συμμαχίας η οποία και υπογράφεται την 1^η Ιουνίου 1913 με πρωτοβουλία του Ελ. Βενιζέλου, ο

¹¹⁴ .Βλ. Ν. Petsalis-Diomidis, ‘Greece and the Paris Peace Conference 1919’, σελ. 21.

οποίος παρέκαμψε με προσωπική του παρέμβαση τα εμπόδια. Οι δύο κυβερνήσεις παρείχαν αμοιβαία βοήθεια, κατά τρόπο ώστε Ελλάδα και Σερβία να έχουν κοινό σύνορο, δυτικά του Αξιού(Βαρδαρίου)ποταμού,η δε διαχάραξη των νέων συνόρων βασίζεται επί της αρχής “Occupation Effective”(σε ελεύθερη μετάφραση “ότι κατέχει ο καθένας του ανήκει”).Το κοινό σύνορο εκκινεί από τη λίμνη Αχρίδα και ακολουθεί την πορεία πέριξ αυτής από νότια της λίμνης Πρέσπας, νότια του Μοναστηρίου (παραμένει τούτο στη Σερβία),γραμμή διαχωρίσεως υδάτων (του ποταμού)μεταξύ Τσέρνας και Μογλενίτσας και καταλήγει στον Αξιό ποταμό, σε απόσταση 3 χλμ.νότια της Γευγελής.¹¹⁵Για την τελική συμφωνία στον καθορισμό των ελληνοσερβικών συνόρων είχαν προηγηθεί σκληρές διαπραγματεύσεις, καθώς οι Σέρβοι έγειραν υπερβολικές αξιώσεις, αμφισβητώντας και αυτήν ακόμα την προκατοχή της Φλώρινας από τον ελληνικό στρατό.Για την επίλυση του προβλήματος είχε διοριστεί μία ελληνοσερβική επιτροπή, η οποία ήταν αρμόδια να προχωρήσει στο διακανονισμό του ζητήματος της κατοχής των αμφισβητούμενων από τους δύο στρατούς περιοχών. Την ελληνική πλευρά εκπροσώπησαν ο ταγματάρχης Γ. Χατζηανέστης και ο λοχαγός Γ. Νικολαΐδης και τη σερβική οι αντισυνταγματάρχες Π. Πάσιτς και Δ. Ι. Α. Τουφεζίτς.¹¹⁶

Στις 16 Ιουνίου κηρύχθηκε ο δεύτερος Βαλκανικός πόλεμος κατά της Βουλγαρίας, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξε η υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου την 10η Αυγούστου 1913 .Στο μεταξύ η συνοριακή διευθέτηση μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας οριστικοποιήθηκε από ειδική ελληνο-σερβική επιτροπή επί τη βάση ιδίου πρακτικού, που υπογράφηκε στο Βελιγράδι μεταξύ των πρωθυπουργών Βενιζέλου και Πάσιτς την 3η Αυγούστου 1913. Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου έμπαινε τέλος στο δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο μετά την ήττα της Βουλγαρίας.Τα νέα σύνορα της Ελλάδας με την Βουλγαρία καθορίζονται μεταξύ του όρου Μπέλες και των εκβολών του ποταμού Νέστου. Επίσης,η Ρουμανία επιτυγχάνει να διακανονίσει το ζήτημα των Κουτσοβλάχων σύμφωνα με τις απόψεις της.Οι τρεις άλλοι σύμμαχοι δέχονται να παραχωρήσουν εκκλησιαστική και

¹¹⁵ . Βλ. Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ), “Νεώτερη Ιστορία της Ελλάδος”, τόμος Α΄,εκδόσεις ΓΕΣ ,1961,σελ. 207,καθώς και George B. Leon, “ Greece and the Great Powers (1914-1917), σελ.33 Πρβλ. επίσης Ηλία Π.Δημητρακόπουλου ,Τα Χερσαία Σύνορα της Ελλάδος ,Θεσσαλονίκη 1991, σσ.80-81.

¹¹⁶ Βλ, Γεωργίας Ιωαννίδου-Μπιτσιάδου,“ Ελληνοσερβική προσέγγιση και καθορισμός ελληνοσερβικών συνόρων “,ΙΜΧΑ,“ Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου & η Ελλάδα “(Συμπόσιο),1988, σελ. 78.

σχολική αυτονομία στους συμπεριληφθέντες στα σύνορά τους Κουτσόβλαχους και να επιτρέψουν τη σύσταση ιδιαίτερας ρουμανικής Αρχιεπισκοπής, με δικαίωμα της ρουμανικής κυβέρνησης να επιχορηγεί τα ιδρύματα αυτά, υπό την επίβλεψη εκάστης των τριών ενδιαφερομένων κυβερνήσεων.¹¹⁷ Η Σερβία, αφετέρου, με τη συνθήκη αυτή έλαβε τη Βόρεια Μακεδονία έως την Ραντοβίτσα και τη Στρώμνιτσα, με το Μοναστήρι και το μεγαλύτερο τμήμα του Βαρδάρη. Ανάλογη πρόβλεψη για την προστασία των δικαιωμάτων των ελληνικών πληθυσμών της Πελαγονίας που περιέρχονταν σε σερβική κυριαρχία, με την παραχώρηση αντίστοιχης εκκλησιαστικής και σχολικής αυτονομίας, δεν υπήρξε, προφανώς γιατί υπήρξε αυτονόητη, καθώς και αυτοί ακόμη οι Οθωμανοί είχαν προβεί σε ανάλογες παραχωρήσεις επί αιώνες.

Παράλληλα, η Σερβία, εκμεταλλευόμενη τη δυσχερή θέση της Ελλάδας, που απειλούνταν πλέον άμεσα από τη Βουλγαρία, και την εμμονή της στη λογική της ελληνοσερβικής συμμαχίας είχε προχωρήσει στην υπογραφή συνθήκης συμμαχίας, το Μάιο 1913, που περιελάμβανε και στρατιωτική συμφωνία. Το άρθρο 7 της συνθήκης εκείνης προέβλεπε οικονομική έξοδο της Σερβίας στη Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, προβλεπόταν η πλήρη ελευθερία του σερβικού διαμετακομιστικού εμπορίου για χρονική περίοδο πενήντα ετών διαμέσου του λιμένος Θεσσαλονίκης, καθώς και η ακώλυτη μεταφορά αυτού στα Σκόπια και στο Μοναστήρι μέσω του ελεγχόμενου από την ελληνική κυβέρνηση σιδηροδρομικού δικτύου.¹¹⁸ Η Σερβία, μετά από αυτή την εξέλιξη, προχωρώντας σε διασταλτική ερμηνεία της αρχής *pacta sunt servanda*, θεώρησε ότι δικαιούνταν την ίδρυση σερβικής ελεύθερης ζώνης (ΣΕΖ) στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Στο υποβληθέν σχέδιο της σύμβασης μάλιστα γινόταν από την πλευρά της λόγος για το “σερβικό λιμένα της Θεσσαλονίκης”, για ν’αποδεχθούν τελικά οι Σέρβοι τη διοίκηση της Σερβικής Ελεύθερης Ζώνης, υπογράφοντας σχετική συμφωνία από τις ελληνικές αρχές στις 10.05.1914. Η παραχώρηση όμως αυτή δεν εφαρμόστηκε ποτέ επειδή δύο μήνες μετά εξερράγη ο πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος.¹¹⁹

Την επικύρωση της περιοχής της Πελαγονίας την πληροφορήθηκε ο ελληνοισμός του Μοναστηρίου από τον ίδιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο

¹¹⁷ Βλ. Γεωργία Ιωαννίδου – Μπιτσιάδου, ο.π.

¹¹⁸ Βλ. Δ.Γ. Παπαμιχαλόπουλου, “Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης”, 1953, σελ. 51.

¹¹⁹ Βλ. Πέτρου Π. Σιούσουρα, “Ελλάδα – Γιουγκοσλαβία – ΠΓΔΜ – Στρατηγικές Επιδιώξεις στο Λιμένα της Θεσσαλονίκης και Διεθνές Δίκαιο”, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 40.

οποίος, μεταβαίνοντας στη συνδιάσκεψη του Βουκουρεστίου, λόγω της διακοπής των συγκοινωνιών αναγκάστηκε να ακολουθήσει το δρομολόγιο του τρένου μέσω Μοναστηρίου και Σερβίας, οπότε και σταμάτησε στο Μοναστήρι. Όπως ήταν φυσικό η είδηση κυκλοφόρησε αστραπιαία και πλήθος κόσμου αδημονούσε για την έλευση του Έλληνα ηγέτη. Ο τελευταίος κατευθύνθηκε πεζός στο ελληνικό προξενείο, με τη συνοδεία σύμπαντος του Μοναστηριώτικου Ελληνισμού, μέσα σε εκδηλώσεις ενθουσιασμού. Το ίδιο δρομολόγιο ακολούθησε ο Έλληνας πρωθυπουργός και κατά την επιστροφή του από το Βουκουρέστι, μετά την υπογραφή της ομώνυμης συνθήκης. Τούτη τη φορά όμως κατευθύνθηκε προς την μητρόπολη, όπου και ζήτησε την άμεση σύγκληση της κοινοτικής αντιπροσωπείας. Κατά τη διάρκεια της σύσκεψης πλήθος κόσμου πάλι συνέρρευσε και ανέμενε με αγωνία να πληροφορηθεί τα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης του Βουκουρεστίου σχετικά με τις τύχες του ελληνισμού της περιοχής. Οι στιγμές ήταν συγκλονιστικές. Η κατήφεια που αντικατοπτριζόταν στα πρόσωπα των μελών της αντιπροσωπείας, όταν εξήλθαν από την μητρόπολη, με το πέρας της ιστορικής αυτής συνεδρίας, αντανάκλούσε τα συναισθήματα του Πελαγονίτικου Ελληνισμού. Πίκρα, θυμός, απογοήτευση, αναπάντητα ερωτήματα που ζητούσαν απάντηση. Γιατί θυσιάστηκε ο ελληνισμός της περιοχής για το μεγαλείο του Ελληνισμού; Δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς; Αυτά τα ερωτήματα πλανιόνταν για πολλά χρόνια στις μοναστηριώτικες ψυχές.¹²⁰

¹²⁰ Βλ. Τηλέμαχου Κατσουγιάννη ‘Περί των Βλάχων των ελληνικών χωρών’, σελ. 78.

II.Το Πολιτικό Καθεστώς των Ελλήνων και οι Επιπτώσεις στη Μειονοτική Εκπαίδευση της Πελαγονίας υπο Σερβική Κυριαρχία.

1. Με την ενσωμάτωση της Πελαγονίας στα γεωγραφικά και διοικητικά όρια του βασιλείου των Σέρβων αυτόματα τέθηκε θέμα όσον αφορά την τύχη του ελληνικού στοιχείου της περιοχής. Διότι δεν θα πρέπει να λησμονηθεί ότι ο ελληνισμός του Μοναστηρίου ήταν κυρίαρχος πνευματικά, πολιτισμικά, οικονομικά και κοινωνικά τον 19^ο και στις αρχές του 20ου αιώνα. Μέσα από αυτήν την πολιτισμική του υπεροχή είχε αναδείξει τις δικές του δομές. Πλήθος εκπαιδευτηρίων, πολιτιστικών συλλόγων, συμμετοχικό σύστημα με τη θεσμοθετημένη παρουσία της Κοινοτικής Αντιπροσωπείας και των Γενικών Συνελεύσεων της Κοινότητας στα δρώμενα της περιοχής, ισχυρός ρόλος της εκκλησιαστικής αρχής με την ανάδειξη του μητροπολίτη Πελαγονίας σε ρόλο ταγού της ελληνικής κοινότητας, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια κλπ., όλοι οι φορείς συνέθεταν ένα σκηνικό μίας ελεγχόμενης ελευθερίας, όπου δηλαδή σε μία πολυεθνική αυτοκρατορία, μέσα από ένα ανελεύθερο και καταπιεστικό καθεστώς, διασφαλιζόνταν έστω ένα μίνιμουμ δικαιωμάτων και ελευθεριών, που και αυτοί ακόμη οι Οθωμανοί δεν διανοούνταν να καταπνίξουν.¹²¹

Συνακόλουθα, τώρα που το ελληνικό στοιχείο ενσωματωνόταν στην κρατική οντότητα του σερβικού κράτους, ενός κράτους δηλαδή με καθαρά εθνικά χαρακτηριστικά να το προσδιορίζουν, ήταν λογικό να αναφύονται ερωτήματα-ζητήματα σχετικά με το μέλλον των υφισταμένων δομών και θεσμών της ελληνικής κοινότητας. Θα παρέμεναν αναλλοίωτα στο νέο status; Πώς θα επιτυγχάνονταν η μέθεξη των θεσμών και δομών αυτών με τους αντίστοιχους θεσμούς και τις αντίστοιχες δομές του σερβικού κράτους; Ήταν δυνατό να συμβεί κάτι τέτοιο, ναι ή όχι και γιατί; Στην περίπτωση δε της συγκεκριμένης περιοχής θα πρέπει αρκούτως να συνεκτιμηθεί και το γεγονός της ύπαρξης εθνοτήτων, ποσοτικά και ποιοτικά υπέρτερων των νέων κυρίαρχων Σέρβων, οι οποίοι αποτελούσαν μία ισχνότατη μειοψηφία. Προς διερεύνηση λοιπόν τυχάνει και ο τρόπος αντίδρασης και συμπεριφοράς των Σέρβων στην a priori αδυναμία τους να δημιουργήσουν αισθήματα συμπάθειας και αποδοχής στους τοπικούς

¹²¹ Βλ. Σοφία Ηλιάδου – Τάχου, ‘‘ Η Εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1913), Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 476-479

πληθυσμούς. Οι συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες είχαν γαλουχηθεί σ' ένα περιβάλλον έντονων ανταγωνισμών, οι οποίοι ανέδειξαν ως βασικούς πρωταγωνιστές τους Έλληνες και τους Βουλγάρους, με τους Σέρβους απλούς παρατηρητές αυτού του ανταγωνισμού μεν, τελικώς επικυρίαρχους της περιοχής δε. Τέλος, δεν θα πρέπει να λησμονηθεί και η γενικότερη περιρρέουσα ατμόσφαιρα στην Βαλκανική, όπου μέσα από τις στάχτες της πάλαι ποτέ οθωμανικής αυτοκρατορίας κυοφορήθηκαν οι νέες διευρυμένες κρατικές οντότητες των λαών της Βαλκανικής με αποτέλεσμα την επίταση των σωβινιστικών αισθημάτων των λαών αυτών και την κορύφωση στο εσωτερικό της κάθε χώρας και των πολιτικών ηγεσιών της ιδεολογίας του μεγαλοϊδεατισμού.

Μέσα λοιπόν από αυτό το περίγραμμα ο ελληνισμός της Πελαγονίας από τον Αύγουστο του 1913 περιέρχεται *de jure* υπό σερβική διοίκηση και τίθεται πρακτικά πλέον η διαδικασία της συσσωμάτωσής του στο σερβικό βασίλειο. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου υπήρξε η νομική αποτύπωση των αποτελεσμάτων των Βαλκανικών αναμετρήσεων. Η περιφέρεια του Μοναστηρίου βρέθηκε επέκεινα των νέων ελληνικών συνόρων, τρία μόλις χιλιόμετρα μακριά. Το γεγονός αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την άμεση μετανάστευση 5.000 Ελλήνων από το Μοναστήρι, τη Γευγελή και τη Δοϊράνη προς τη Φλώρινα, κυρίως και τη Θεσσαλονίκη, όπου πλέον τίθενται υπό ελληνική διοίκηση.¹²² Μάλιστα, την αναζήτηση νέας ζωής επέλεξε το μεγαλύτερο μέρος της ηγέτιδας τάξης του Μοναστηρίου, κάνοντας πράξη την παραινέση του Ελευθερίου Βενιζέλου, όπου ανακοινώνοντας την περιαγωγή της περιοχής στους Σέρβους δήλωνε: "Ελπίζω ότι θα δυνηθείτε να περάσετε καλά με τους Σέρβους, αλλά, αν θέλετε, ημπορώ να σας εγκαταστήσω εις την Φλώριναν, όπου να αποκτήσωμεν το "Νέον Μοναστήριον".¹²³

Στην ουσία παρακινούσε τους Μοναστηριώτες να μετεγκατασταθούν στην Φλώρινα, όπου θα μπορούσαν πλέον ελεύθερα και αβίαστα να δρουν και να δημιουργούν, ελεύθεροι πολίτες, παρεμβαίνοντας στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι αυτής της περιοχής. Και πράγματι, η παρουσία των Μοναστηριωτών στα δρώμενα της κοινωνίας της Φλώρινας υπήρξε καταλυτική. Το φιλοπρόοδό τους, το υψηλό πνευματικό τους επίπεδο, η επιτήδευσή τους στο εμπόριο, τόνωσαν την οικονομία της περιοχής, προσφέροντας συνάμα μέγιστη εθνική υπηρεσία, καθώς υπήρξε

¹²² .Βλ. Α. Παλλη, «Φυλετικά Μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια», Αθήνα, 1963 σελ. 5

¹²³ . Βλ. Τηλέμαχου Κατσουγιάννη, "Περί των Βλάχων των Ελληνικών χωρών", σελ. 78.

σημαντική μετάγγιση πληθυσμού με ακραιφνή ελληνική συνείδηση, ενδυναμώνοντας την ελληνική παρουσία στην περιοχή, μεταβάλλοντας επί τω βελτίω τους φυλετικούς συσχετισμούς. Από τα τέλη του 1913 τοποθετείται και η ίδρυση των συλλόγων Μοναστηριωτών η “Ελπίς” στη Φλώρινα και η “Καρτερία” στη Θεσσαλονίκη.¹²⁴

Οι Σέρβοι λοιπόν, ευρισκόμενοι ανάμεσα σε αλλότριους εθνικά πληθυσμούς, αρνητικά διακείμενους στη σερβική εθνική ιδέα, επέλεξαν να διοικήσουν με τρόπο συγκεντρωτικό και αυταρχικό. Δεν αφομοίωσαν τις προσαρτημένες χώρες, αλλά τουναντίον παρείχαν σ’ αυτές σύνταγμα που περιορίζε την ελευθερία των συγκεντρώσεων, επιβάλλοντας τοπική λογοκρισία στις τοπικές εφημερίδες, θέτοντας την εκπαίδευση υπό ειδική επιτήρηση, μη παρέχοντας το δικαίωμα του εκλεξιμίου(εκλέγεσθαι) στους εγχώριους (γηγενείς κατοίκους), προ παντός δε παρέχοντας στην αστυνομία ειδικά δικαιώματα.¹²⁵ Έτσι, μέχρι το 1914 η διοίκηση των “νέων χωρών” ελάμβανε χώρα με ειδικούς νόμους και διατάγματα, ο διορισμός των νομαρχών, υπονομαρχών και άλλων ανώτερων διοικητικών υπαλλήλων εκτελούνταν από το υπουργείο Εσωτερικών, ενώ οι δημοτικές και κοινοτικές αρχές ήταν δοτές και όχι αιρετές. Η δε αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων στους νέους υπηκόους έγινε αντικείμενο αναφοράς του Έλληνα πρέσβη του Βελιγραδίου Αλεξανδρόπουλου προς τον Στρέϊτ (Υπουργό Εξωτερικών).¹²⁶

Πέρα όμως από την περιστολή των πολιτικών ελευθεριών, η οποία δεν είχε και τόση μεγάλη σημασία, υπό την έννοια πως θα μπορούσε να θεωρηθεί εν μέρει δικαιολογημένη, μέσα από τη χρονική συγκυρία της στιγμής και πως ενέχει το στοιχείο της προσωρινότητας, το ενδιαφέρον εδραζόταν κυρίως στην διατήρηση η μη των κοινοτικών θεσμών και της εκπαιδευτικής ελευθερίας. Ωστόσο, οι Σέρβοι προχώρησαν άμεσα στη διάλυση των κοινοτικών θεσμών και στην αντικατάστασή τους με σερβικούς, καθιστώντας έτσι προφανή την προσπάθεια εκσερβισμού της περιοχής. Δείχνουν έτσι εξ αρχής τις διαθέσεις τους να παγιοποιήσουν την κυριαρχία τους στην Πελαγονία, επιλέγοντας την δια της βίας επιβολή και απορρίπτοντας την προσέγγιση των εθνοτήτων που βίωναν επί αιώνες στην

¹²⁴ Βλ. Αντώνη Μιχ. Κολτσιδά, “ Ιστορία του Μοναστηρίου “, Θεσσαλονίκη 2003,σελ. 919 και 1000. Ακόμη ,βλ. Σοφία Ηλιάδου –Τάχου, ”Ο Ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας”, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 345-347.

¹²⁵ Βλ. “Η μετά την νίκη η Ελλάς”, υπό Γνασίου Μακεδονού (1914), σελ. 9.

¹²⁶ Βλ. ΑΥΕ/1913, ΑΑΚ 11: Εσωτερικά και πολιτικά Σερβίας κατά και μετά τον πόλεμο, Βελιγράδι.

περιοχή. Επιχειρούν μάλιστα αρχικά μία προσπάθεια εποίκισμού με Σέρβους από την Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η οποία όμως απέτυχε, λόγω της απροθυμίας των Βόσνιων Σέρβων να μετακινηθούν προς Νότο.¹²⁷ Η υιοθέτηση αυτής της πολιτικής εκσερβισμού εκκινούνταν από την παρουσία πολυπληθών σλαβόφωνων πληθυσμών, η πλειοψηφία των οποίων εμφορούνταν από φιλοβουλγαρικά αισθήματα, ενώ ένιοι εξ αυτών διατηρούσαν με φανατισμό ελληνική συνείδηση. Συνεπώς, αποτελούσαν μελλοντικό κίνδυνο για αλυτρωτικές βλέψεις. Οι συνιστώσες αυτής της πολιτικής, όπως σταχυολογικά περιγράφηκαν ανωτέρω, αναλύονται με ενδελέχεια στη συνέχεια του παρόντος πονήματος.

2. Μέσα σε μία κρατική οντότητα, όπου μάλιστα βιώνουν εθνικά αλλότριοι πληθυσμοί, ένα από τα βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν είναι ο τρόπος που προσεγγίζει εννοιολογικά το έννομο αγαθό της παιδείας, καθώς η παιδεία είναι συνώνυμο του πολιτισμού. Η εκπαιδευτική πολιτική λοιπόν που θα υιοθετούσε το καθεστώς των νέων κυρίαρχων Σέρβων αναδεικνύονταν στο κυρίαρχο ζήτημα της επελθούσας πολιτικής μεταβολής. Και τούτο διότι οι Σέρβοι είχαν δύο επιλογές: ή να υιοθετήσουν την πολιτική της προϊούσας κατάστασης του οθωμανικού κράτους, κατά τον τελευταίο αιώνα, με τη συνέχιση της εκπαιδευτικής αυτονομίας και την απρόσκοπτη επαναλειτουργία των εκπαιδευτηρίων (των οποίων η λειτουργία λόγω των πολεμικών συγκρούσεων είχε στο μεταξύ διακοπεί) των εθνοτικών ομάδων που εγκαταβίωναν στην Πελαγονία ή να επιλέξουν να συσσωματώσουν τα εκπαιδευτήρια και σύμφωνα τη μαθητώσα νεολαία στο εκπαιδευτικό σύστημα του σερβικού κράτους.

Η περίπτωση όμως της περιοχής του Μοναστηρίου εμφάνιζε πολλές ιδιαιτερότητες. Καταρχήν, υπήρχε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού (το μεγαλύτερο μάλιστα αριθμητικά) το οποίο ήταν σλαβόφωνο. Και η μέγιστη ποσοτικά μερίδα αυτής της πληθυσμιακής ομάδας, η οποία εμφορούνταν από σλαβική συνείδηση, ήταν κατά βάση βέβαια βουλγαρική, όπως αποτυπωνόταν από την προσήλωση της στην Εξαρχία. Είναι αυτονόητο λοιπόν πως το σερβικό βασίλειο, με την ενσωμάτωση της Πελαγονίας, αποκτούσε και ένα σοβαρό πρόβλημα, το οποίο θα αποτελούσε μία

¹²⁷ Βλ. Χ. Σωτηρόπουλου, ‘‘Απάντησις προς Βορράν’’, Αθήνα 1968, σελ. 43-44.

βραδυφλεγή βόμβα στα θεμέλια της Νέας Σερβίας. Διότι ήταν βέβαιο ότι οι πληθυσμοί εκείνοι θα αποτελούσαν όχημα αλυτρωτικών βλέψεων και εδαφικών διεκδικήσεων από τη μεριά της γείτονος Βουλγαρίας, η οποία εξερχόταν ηττημένη από τους Βαλκανικούς πολέμους και σαφώς ανέμενε την ευκαιρία να προβεί σε επαναδιατύπωση των συνθηκών και σε νέα επαναχάραξη των συνόρων, που θα αποκαθιστούσαν ως έναν τουλάχιστον βαθμό τις εδαφικές της βλέψεις. Ως εκ τούτου, η συνέχιση της λειτουργίας των “εξαρχικών” σχολείων θα ισοδυναμούσε με πράξη εθνικά επιζήμια και επικίνδυνη.

Άλλωστε, η σερβική προπαγάνδα, όπως είχε δομηθεί επί δεκαετίες, σχετικά με το σλαβόφωνο πληθυσμό της Μακεδονίας αρνούνταν πεισματικά ν’αποδεχθεί τη βουλγαρική τους προέλευση και αντίτεινε συν τω χρόνω δύο βασικές θεωρίες, οι οποίες, αν και φαινομενικά διαφορετικές μεταξύ τους, είχαν όμως κοινή αφετηρία και, επίσης και οι δύο, συνέκλιναν στον κοινό στόχο της διεύρυνσης της επιρροής των Σέρβων στην περιοχή: 1) Η κυρίαρχη θέση των Σέρβων για τους πληθυσμούς εκείνους ήταν ότι υπήρξαν σερβικοί. Ήταν λοιπόν λογικό να εξακολουθούν και μετά την περιαγωγή της περιοχής υπό την κυριαρχία των να εξακολουθούν να θεωρούν τον πληθυσμό αυτό σερβικό.¹²⁸ 2) Παράλληλα όμως, με την ανάπτυξη της θέσης αυτής διατυπώθηκε από τους Σέρβους και μία άλλη θεωρία. Η σερβική λοιπόν πλευρά, από το 1881 και μετά, ανέπτυξε την ιδέα του σλαβομακεδονισμού, της θεωρίας δηλαδή ότι οι Σλάβοι κάτοικοι της Μακεδονίας δεν ήταν ούτε Σέρβοι ούτε βέβαια Βούλγαροι αλλά Σλαβομακεδόνες. Πρωταρχικός εκφραστής της, ο Στόγιαν Νοβάκοβιτς, υπουργός Παιδείας της Σερβίας (1881-1883), επιτετραμμένος της Σερβίας στην Κωνσταντινούπολη (1886-1891) και Πειρούπολη (1900-1902), διατηρούσε στενές σχέσεις με Σλάβους φοιτητές που προέρχονταν από το μακεδονικό χώρο. Προκειμένου λοιπόν να παρεμποδιστεί η διαμόρφωση βουλγαρικής συνείδησης στους Σλάβους της Μακεδονίας άρχισε να καλλιεργείται τεχνηέντως και κατ’ ουσίαν το πρώτον ξεχωριστή σλαβομακεδονική εθνότητα με παράλληλη προσπάθεια του εμπλουτισμού του βουλγαρο-μακεδονικού ιδιώματος με με σερβικές λέξεις, ώστε να καταστεί γλώσσα της λογοτεχνίας. Απώτερος σκοπός βέβαια δεν ήταν η δημιουργία νέας σλαβομακεδονικής εθνότητας, αλλά μέσω της καλλιέργειας

¹²⁸ Βλ. ο.π., σελ. 38.

του σλαβομακεδονισμού, ως αντίρροπης δύναμης στον εκβουλγαρισμό, ο σταδιακός εκσερβισμός του σλαβικού πληθυσμού της Μακεδονίας.¹²⁹

Συνακόλουθα, σε αντιστοίχιση με τα παραπάνω, η απαγόρευση λειτουργίας των βουλγαρικών σχολείων απετέλεσε μία αναμενόμενη και εν πολλοίς φυσιολογική εξέλιξη. Άλλωστε, οι Σέρβοι ανέκαθεν εκτιμούσαν πως οι σλαβικής συνείδησης πληθυσμοί της Μακεδονίας ήταν “μια άμορφη μάζα με ακαθόριστη εθνική συνείδηση”, που θα μπορούσε σχετικά εύκολα να χαλιναγωγηθεί.¹³⁰ Η αποκοπή λοιπόν αυτών των πληθυσμών από την βουλγαρική επιρροή και ο απογαλακτισμός τους από την βουλγαρική παιδεία, αποτελούσαν αναγκαίο όρο και απαραίτητη συνθήκη για τη “χειραφέτηση” των σλαβικών μαζών της Πελαγονίας σύμφωνα με τα σερβικά πρότυπα και ιδεώδη. Οι δε δάσκαλοι των σχολείων αυτών είτε εκδιώχθηκαν είτε στρατολογήθηκαν από το σερβικό καθεστώς, καθιστάμενοι πλέον μίσθαρνα όργανα της σερβικής προπαγάνδας.¹³¹

Σε αντίθεση με τους σλαβικούς πληθυσμούς της Πελαγονίας που εμφορούνταν από βουλγαρική συνείδηση και διαπνέονταν από αισθήματα προσήλωσης στη βουλγαρική Εξαρχία, για τους οποίους η σερβική κυβέρνηση ακολούθησε εξαρχής μία κάθετη στάση, σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν ανωτέρω, όσον αφορά τις άλλες εθνότητες (πλην βεβαίως της ελληνικής που θα μας απασχολήσει αναλυτικότερα στην συνέχεια), δηλαδή τη ρουμανική, τη μουσουλμανική, τη ισραηλιτική κλπ., η σερβική διοίκηση επέδειξε, καταρχήν τουλάχιστον (που προσδιορίζεται χρονικά μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου), μία εφεκτική στάση, επιτρέποντας τη λειτουργία των αντίστοιχων εκπαιδευτηρίων. Συγκεκριμένα:

A) Οι Μουσουλμάνοι

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου, όπου παγιώθηκε η κυριαρχία των Σέρβων στην περιοχή, όπως ήταν φυσικό μεταβλήθηκε επί τω χείρω η θέση της

¹²⁹ Βλ. κατά τον H. Hristov, “Makedonizmat kato politiceska Konceptcija v Kraja na 19.i nacaloto na 20.v.Istoriceski Pregred,3” Η έννοια του Μακεδονισμού ως πολιτική αντίληψη στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20ου αιώνα)-1979- σελ. 23-40. Επίσης βλ. Κυριάκου Σφέτα-Κεντρωτή, “Σκόπια-Σε αναζήτηση διεθνούς αναγνώρισης”, ΙΜΧΑ 1994, σελ. 21-22.

¹³⁰ Βλ. Macedonia, Material and Documents, Έκδοση Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, Σόφια, 1980, σελ. 733.

¹³¹ Βλ. Σφέτα - Κεντρωτή, ο.π., σελ. 25

μουσουλμανικής κοινότητας του Μοναστηρίου, η οποία επί αιώνες είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή, καθόσον τα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας υπήρξαν ταυτισμένα με τη δική της κυριαρχία. Τώρα όμως που οι συνθήκες είχαν μεταβληθεί, όσοι μουσουλμανικοί πληθυσμοί παρέμειναν στο Μοναστήρι, εφόσον, μετά την αποχώρηση του οθωμανικού στρατού ακολούθησε και κύμα μετανάστευσης μουσουλμανικού στοιχείου, ήταν αναγκασμένοι να αποδεχθούν τη νέα κατάσταση. Ένα από τα πρώτα ζητήματα που ανεφύησαν λοιπόν ήταν αυτό της λειτουργίας των μουσουλμανικών σχολείων, με ποια μορφή δηλαδή θα λειτουργούσαν αυτά, ποια θα ήταν πλέον η δομή των μουσουλμανικών εκπαιδευτηρίων, ποιο το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα, ποια η μισθολογική σχέση των μουσουλμάνων διδασκάλων με το σερβικό κράτος (υπαγωγή τους ή όχι στην μισθοδοσία της σερβικής κυβέρνησης με επακόλουθη εξάρτησή τους από τις διαθέσεις αυτής) κλπ.

Κατόπιν λοιπόν συνεννοήσεων που έλαβαν χώρα μεταξύ των Σέρβων και της μουσουλμανικής κοινότητας του Μοναστηρίου στις αρχές του 1914, επήλθε συμφωνία για την επαναλειτουργία των μουσουλμανικών σχολείων, αφού προηγήθηκε η καταγραφή των μαθητών από τους Οθωμανούς δασκάλους. Εξαρχής λειτούργησαν τέσσερα σχολεία, τα οποία απαρτιζόνταν από 5 τάξεις έκαστο, με την προοπτική αργότερα αυτά να ανέλθουν σε πέντε. Τα σχολεία αυτά λειτούργησαν ως αυτόνομα κοινοτικά, το δε διδακτικό προσωπικό διοριζόταν και μισθοδοτούνταν από τη μουσουλμανική Κοινότητα, η οποία είχε και την ευθύνη της λειτουργίας των σχολείων. Πρέπει δε να επισημανθεί πως οι προσπάθειες της σερβικής κυβέρνησης όπως το μάθημα της Αριθμητικής διδάσκεται στα σερβικά, καθώς επίσης και οι απόπειρες για την εισαγωγή σερβικού γλωσσικού μαθήματος, απέτυχαν λόγω της ανένδοτης στάσης της μουσουλμανικής κοινότητας. Η διαλλακτική αυτή συμπεριφορά της σερβικής κυβέρνησης οφειλόταν κατά την εκτίμηση του μουφτή και των προκρίτων Μωαμεθανών στο διακανονισμό του ζητήματος μεταξύ των δύο κυβερνήσεων (Σερβίας και Τουρκίας) και των μεταξύ αυτών διαπραγματεύσεων.¹³² Πέραν τούτων, η μουσουλμανική κοινότητα αναπόφευκτα απώλεσε τα προνόμια που είχε επί αιώνες και μοιραία αναγκάστηκε να βιώσει πλέον η ίδια ένα καθεστώς

¹³² . Βλ. ΑΥΕ, Φάκελλος Β/33, ΑΠ. 44/16.02.1914, Προξενείο Μοναστηρίου.

περιστολής των ατομικών της ελευθεριών, δοθέντος του ότι η διακυβέρνηση των νέων χωρών ελάμβανε χώρα δια στρατιωτικού νόμου και διαταγμάτων. Όσον αφορούσε τους αλβανικούς πληθυσμούς στο χώρο της Πελαγονίας, δε διαχωρίζονταν ουσιαστικά από τους Οθωμανούς, καθώς δεν είχαν ακόμη αυτοπροσδιοριστεί εθνικά αλλά και γιατί αποτελούσαν μία ολιγάριθμη αριθμητικά εθνοτική ομάδα. Ο μεγάλος όγκος των Αλβανών διαβιούσε βορειότερα στο Τέτοβο και το Κοσσυφοπέδιο. Έτσι, παρέμεναν αναλφάβητοι αγρότες, κτηνοτρόφοι και ανειδίκευτοι εργάτες. Από τη στιγμή που δεν υπήρχαν αλβανικά σχολεία, έδειχναν απρόθυμοι να φοιτήσουν σε σερβικά σχολεία εφόσον δεν κατανοούσαν τη γλώσσα. Συνακόλουθα, διαιωνιζόταν ο αναλφαβητισμός τους και οδηγούνταν στο κοινωνικό περιθώριο.¹³³

Β) Οι Ρουμανίζοντες

Παρά την περιορισμένη εμπλοκή της Ρουμανίας στους Βαλκανικούς πολέμους, τηρουμένων πάντοτε των αναλογιών με τις άλλες βαλκανικές εθνότητες, αυτή κατόρθωσε, σε επίπεδο διπλωματικό-νομικό με κύρια έκφραση τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, να κομίσει σημαντικά οφέλη, καθώς πέτυχε την παραχώρηση εκκλησιαστικής και εκπαιδευτικής αυτονομίας στους Κουτσοβλάχους, τους ευρισκόμενους στην επικράτεια των τριών άλλων κρατών (Ελλάδος, Σερβίας, Βουλγαρίας). Ουσιαστικά κατάφερε ώστε οι πληθυσμοί εκείνοι να “πιστωθούν” σε αυτήν ως έχοντες ρουμανική καταγωγή, πραγματοποιώντας, σε θεωρητικό πάντοτε επίπεδο, τον στόχο που επί αιώνες είχε θέσει και για την επίτευξη του οποίου είχε δαπανήσει τεράστια ποσά.¹³⁴ Η παταγώδης αποτυχία της βέβαια στο πρακτικό πεδίο τελούσε σε πλήρη συνάρτηση με το γεγονός της ακμαιάς ελληνικής εθνικής συνείδησης της συντριπτικής πλειονότητας των Κουτσοβλάχων, η ταυτότητα και το φρόνημα των οποίων δεν απαλλοτριωνόταν από κανένα χαρτί συνθήκης που υπογράφηκε για εκείνους χωρίς τη δική τους συμμετοχή. Παράλληλα, προβλεπόταν και η σύσταση ιδιαίτερης ρουμανικής Αρχιεπισκοπής, ενώ τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα επιχορηγούνταν από την

¹³³ Βλ. Σφέτα – Κεντρωτή, ο.π., σελ. 19.

¹³⁴ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, ο.π., σελ. 170 επ.

ρουμανική κυβέρνηση και θα τελούσαν υπό την επίβλεψη εκάστης των τριών κυβερνήσεων.¹³⁵

Σ'εφαρμογή λοιπόν των συμφωνηθέντων οι ρουμανίζοντες, δρατιόμενοι της ευκαιρίας που τους δόθηκε με την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου, προχώρησαν άμεσα στην λειτουργία των δικών τους εκπαιδευτηρίων, προκειμένου να εκμεταλλευθούν τη μη λειτουργία των άλλων σχολείων, ιδιαίτερα δε των ελληνικών, προσπαθώντας να προσελκύσουν την πλειοψηφία των βλαχόφωνων μαθητών. Βέβαια, δεν έλειψαν τα προβλήματα και οι προστριβές μεταξύ του ρουμανικού προξενείου και των εγχωρίων σερβικών αρχών, τα οποία προέκυπταν από τη διαφορετική ερμηνεία που έδινε η κάθε μία πλευρά στις συμφωνίες. Η διαφωνία εκείνη εκκινούνταν από την αρνητική προαίρεση των Σέρβων, οι οποίοι δεν έβλεπαν με καλό μάτι την πρόοδο της ρουμανικής προπαγάνδας. Πράγματι, η τελευταία σημείωνε σημαντική εξέλιξη, προσεταιριζόμενη ικανό αριθμό βλαχόφωνων μαθητών, ελληνικής συνείδησης, οι οποίοι, εφόσον δεν λειτουργούσαν τα ελληνικά σχολεία, προτίμησαν να φοιτήσουν στα ρουμανικά σχολεία και έστρεψαν την πλάτη τους στα σερβικά σχολεία. Έτσι, π.χ. στη Μηλόβιστα, πριν από την πολιτική μεταβολή, όπου τα ελληνικά σχολεία βρίσκονταν σε λειτουργία, τα σχολεία των ρουμανιζόντων στην βλαχόφωνη εκείνη κωμόπολη της Πελαγονίας αριθμούσαν συνολικά 85 μαθητές (40 άρρενες και 45 μαθήτριες). Με την καθεστωτική μεταβολή και την ανάδειξη των Σέρβων ως νέων κυρίαρχων στην περιοχή, ο αριθμός των μαθητών των ρουμανικών σχολείων ανήλθε στους 160 (85 άρρενες και 75 μαθήτριες), δηλαδή επήλθε διπλασιασμός, γεγονός που αναμφίβολα δεικνύει πως η αλματώδης αυτή αύξηση οφείλεται στην προσέλευση βλαχόφωνων Ελλήνων μαθητών.¹³⁶

Για το λόγο ακριβώς αυτό οι Σέρβοι προέβησαν αρχικά σε απειλές προς τους γονείς, προκειμένου να αποστείλουν τα τέκνα τους στα σερβικά σχολεία. Αργότερα δε επέβαλλαν και πρόστιμα. Εξέφρασαν μάλιστα και τη διαφωνία τους σχετικά με τις ειρημένες συμφωνίες, διατεινόμενοι πως εκείνες αφορούσαν μόνο τους ρουμανίζοντες Κουτσόβλαχους και όχι όλους γενικά τους Κουτσόβλαχους. Οι Ρουμάνοι αντέτειναν πως όλοι ανεξαιρέτα οι Κουτσόβλαχοι θα γίνονταν δεκτοί στα σχολεία τους, αποκλεισμένων μόνον των μη Κουτσοβλάχων. Κατόπιν τούτων, η ρουμανική πρεσβεία προέβη σε

¹³⁵ ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 104/17.03.1914, Προξενείο Μοναστηρίου.

¹³⁶ ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 104/17.03.1914, Προξενείο Μοναστηρίου

έντονη διαμαρτυρία προς τη σερβική κυβέρνηση του Βελιγραδίου, όπου και επιλύθηκε το ζήτημα υπέρ των ρουμανικών θέσεων. Επίσης, άλλο σημείο τριβής υπήρξε το θέμα των δασκάλων της σερβικής γλώσσας στα ρουμανικά σχολεία. Συγκεκριμένα, στο ρουμανικό γυμνάσιο και το ρουμανικό παρθεναγωγείο είχαν διοριστεί καθηγητές της σερβικής γλώσσας φίλα προσκείμενοι στη ρουμανική προπαγάνδα. Όταν ο επιθεωρητής των σερβικών σχολείων ειδοποίησε το διευθυντή των ρουμανικών σχολείων να του αποσταλεί κατάλογος των ενδεδειγμένων για τη διδασκαλία της σερβικής γλώσσας καθηγητών, προκειμένου να προβεί η Επιθεώρηση στην επιλογή και το διορισμό τους, ο διευθυντής του ανταπάντησε πως είχαν ήδη διοριστεί καθηγητές. Η θέση του Σέρβου Επιθεωρητή ήταν πως με βάση τις συμφωνίες η σερβική κυβέρνηση είχε το δικαίωμα της επίβλεψης. Η παρέμβαση του Ρουμάνου προξένου υπήρξε άμεση και δραστική. Αξίωσε από τον Επιθεωρητή να παύσει να αναμιγνύεται και διατύπωσε την άποψη ότι η επίβλεψη αφορούσε το κατά πόσον τα ποσά που διατίθενταν από τη ρουμανική κυβέρνηση δαπανώνταν για τα σχολεία και όχι για σκοπούς που αντίκεινταν στη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Τοιουτοτρόπως και τούτο το αναφερόμενο ζήτημα επιλύθηκε υπέρ των ρουμανικών θέσεων.¹³⁷

Πέραν τούτων, μια ακόμη σημαντική εξέλιξη σε σχέση με τα ρουμανικά συμφέροντα στην περιοχή, υπήρξε η άφεση που παρασχέθηκε από το οικουμενικό Πατριαρχείο στους ρουμανίζοντες ιερείς, ικανοποιώντας σχετικό αίτημά τους. Το γεγονός αυτό καθαυτό προκάλεσε απορία στο μητροπολίτη Πελαγονίας και στον Έλληνα πρόξενο. Οι τελευταίοι υπήρξαν πολύ επιφυλακτικοί και εκτιμούσαν ότι η ρουμανική προπαγάνδα θα εκμεταλλευόταν για δικό της όφελος την επανένωση με τη Μητέρα Εκκλησία, παρουσιάζοντάς την στα όμματα των Κουτσοβλάχων ως μία απόδειξη πως ουδεμία διαφορά δεν υφίσταται μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο προσεταιρισμός των ελληνιζόντων Κουτσοβλάχων και ιερέων θα καθίστατο λίαν πιθανός από τη ρουμανική πλευρά. Για το λόγο εκείνο και ο Έλληνας πρόξενος του Μοναστηρίου Ιωσήφ εξέφραζε την πεποίθηση ότι ο μητροπολίτης Πελαγονίας θα έπρεπε να αποφεύγει τη συμμετοχή του σε πανηγυρικές εκδηλώσεις που προετοιμάζονταν από τους Ρουμάνους. Και ακόμη ο ίδιος όφειλε να μην αποδεχόταν οποιαδήποτε πρόσκληση για καθαγιασμό και τέλεση ιερουργίας στον υφιστάμενο στο Μοναστήρι ρουμανικό ναό. Άλλωστε κάτι τέτοιο θα προκαλούσε και την

¹³⁷ ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 104/17.03.1914, Προξενείο Μοναστηρίου.

δυσaréσκεια των Σέρβων, σε μία χρονική στιγμή όπου υπήρχαν ζητήματα εκκρεμή για την ελληνική κοινότητα, όπως π.χ. το σχολικό και με δεδομένο ότι η ελληνική εκκλησιαστική αρχή επρόκειτο να εκλείψει στο μέλλον (προαναγγέλλεται η υπαγωγή της στο σερβικό πατριαρχείο) και θα γινόταν αντικείμενο εκμετάλλευσης από την Ρουμανική προπαγάνδα.¹³⁸

Γίνεται λοιπόν εύκολα αντιληπτό το ζωηρό ενδιαφέρον που επέδειξε η ρουμανική πλευρά για τους βλαχόφωνους πληθυσμούς της Πελαγονίας. Τόσο εκείνο όσο και η εκ του σύνεγγυς παρακολούθηση των συμφωνηθέντων, ανάγκασαν τους Σέρβους να ακολουθήσουν, τουλάχιστο στην πρώτη φάση της κυριαρχίας τους (από τη νομική επικύρωση της περιοχής με την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου έως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου), εφεκτική στάση απέναντι στις ρουμανικές αξιώσεις, εφόσον εκείνες ελάμβαναν χώρα υπό την αιγίδα της ρουμανικής κυβέρνησης, για την οποία τα βλαχόφωνα κέντρα των Κουτσοβλάχων της περιοχής Μοναστηρίου ενείχαν άκρως σημαντική αξία.

Τέλος, στο Μοναστήρι λειτούργησαν και ισραηλιτικά σχολεία καθώς και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα των Γάλλων καθολικών, τα οποία μάλιστα σημείωσαν και μία μικρή πρόοδο, πετυχαίνοντας να αυξήσουν τον αριθμό των μαθητών τους.¹³⁹

¹³⁸ ΑΥΕ , φάκελος Δ/1, ΑΠ 94/13.04.1914, Προξενείο Μοναστηρίου

¹³⁹ Βλ. ΑΥΕ,Δ/1,ΑΠ 94/13.04.1914, Προξενείο Μοναστηρίου.

**III . Οι Συνέπειες της Καθεστωτικής Μεταβολής για τον Ελληνισμό
της Πελαγονίας :εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και κοινοτική
ανάμιξη.**

1. Μία πρώτη ανάγνωση της καθεστωτικής μεταβολής από τους Σέρβους οδηγεί στο συμπέρασμα πως τούτη η εξέλιξη, παρότι ενείχε το στοιχείο του “αναπάντεχου”, δεν αποτελούσε την καλύτερη αλλά ούτε και τη χειρότερη δυνατή για τον ελληνισμό της Πελαγονίας. Ασφαλώς, για εκείνον το ιδεατό θα ήταν η ενσωμάτωση της περιοχής Μοναστηρίου στο ελληνικό βασίλειο. Υπήρχε όμως και το χειρότερο σενάριο που αποφεύχθηκε, η επιδίκαση δηλαδή της περιοχής στους Βουλγάρους. Σε μία τέτοια περίπτωση, ήταν παραπάνω από βέβαιο πως ο ελληνισμός της περιοχής, που επί έναν περίπου αιώνα βρισκόταν σε μία συνεχή διαπάλη με το βουλγαρικό στοιχείο και από το 1870 και με τη βουλγαρική Εξαρχία, θα δεχόταν την εκτόνωση του ενσταλαγμένου μίσους των κομιτατζήδων. Ως εκ τούτου, η κυριαρχία των Σέρβων ξεκινούσε με μία a priori αποδοχή της από την ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου, η οποία, στηριζόμενη στη φιλία και στη συνεργασία των δύο λαών, ανέμενε τουλάχιστον τη διατήρηση των κεκτημένων της. Και τούτο, διότι τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας υπήρχε βέβαια έντονο το στοιχείο της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης, πλην όμως η πολυεθνικότητα της οθωμανικής αυτοκρατορίας και το μοντέλο διοίκησης, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά από τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του περασμένου αιώνα, έδωσε τη δυνατότητα στον ελληνισμό του Μοναστηρίου να αναπτυχθεί και να μεγαλουργήσει, δημιουργώντας έναν υψηλού επιπέδου πολιτισμό. Ο πολιτισμός εκείνος αποτυπωνόταν πρακτικά σε πλήθος εκπαιδευτηρίων με μεγάλο αριθμό μαθητών, υψηλού επιπέδου διδασκάλους, πολυάριθμους συλλόγους, σωματεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα κλπ., καθώς επίσης και σε έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής, αφού οι Έλληνες του Μοναστηρίου είχαν εδραιωθεί στο εμπόριο. Παράλληλα, δεσπόζουσα θέση στην κοινωνία της περιοχής κατείχε η μητρόπολη Πελαγονίας με πλήθος εκκλησιών και ιερέων, η συντήρηση των οποίων ελάμβανε χώρα κυρίως

από την οικονομική αρωγή των εύπορης ελληνικής κοινότητας. Πέραν τούτων, η ελληνική κοινοτική αντιπροσωπεία, οι έφοροι των σχολείων, των ναών, του νοσοκομείου, υπήρξαν οι ταγοί-εκπρόσωποι της ελληνικής κοινότητας, η οποία ελάμβανε συμμετοχή στις αποφάσεις μέσω της γενικής συνελεύσεως των πολιτών επί οιαδήποτε θέματος. Έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο, η ελληνική κοινότητα κατόρθωσε, συνεπικουρούμενη από εύπορους συμπατριώτες του εξωτερικού, να έχει υπό την κατοχή της ένα πολύ μεγάλο αριθμό κτιρίων, όπως για παράδειγμα τα κτίρια του ελληνικού και του γαλλικού προξενείου, η οικονομική εκμετάλλευση των οποίων απέφερε σημαντικά έσοδα.¹⁴⁰

Ολόκληρη όμως η παραπάνω δραστηριότητα των Ελλήνων της Πελαγονίας τέθηκαν εν τοις πράγμασι υπό αμφισβήτηση με την καθεστωτική μεταβολή. Και τούτο διότι το κοινοτικό σύστημα που επιτράπηκε να λειτουργεί από την πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία, έδινε τη θέση της στο συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης του σερβικού βασιλείου. Με τη συσσωμάτωση λοιπόν της Πελαγονίας στη σερβική κρατική οντότητα το σκηνικό μεταβαλλόταν σημαντικά. Τώρα πια ο ελληνισμός του Μοναστηρίου δεν είχε να κάνει με ένα καθεστώς πανσπερμίας εθνοτικών ομάδων αλλά με ένα κράτος με εθνική – φυλετική ομοιογένεια στην υπόλοιπη επικράτειά του, με λιγότερο από έναν αιώνα ανεξαρτησίας, να προσπαθεί να υποτάξει την πολιτική και οικονομική του χειραφέτηση. Ήταν λοιπόν απόλυτα λογικό για τη Σερβία να επιδιώκει να εκμεταλλευθεί οικονομικά τις νέες κατακτήσεις της, παγιώνοντας ταυτόχρονα την κυριαρχία της. Συνακόλουθα, διανοιγόταν ένας νέος κύκλος όπου η σερβική και η ελληνική πλευρά θα έπρεπε να αναζητήσουν ένα *modus vivendi* συνύπαρξης. Τούτο όμως προϋπέθετε την ύπαρξη καλής διάθεσης και από τις δύο πλευρές αλλά και την επιθυμία και των δύο πλευρών να συνεχίσει απρόσκοπτα η λειτουργία της ελληνικής κοινότητας της Πελαγονίας.

Ως εκ τούτου προέκυπταν τα παρακάτω ερωτήματα:

α) Θα συνεχιζόταν η λειτουργία των ελληνικών σχολείων με την κοινοτική τους μορφή; Οι δάσκαλοι των σχολείων από πού θα ελάμβάναν την μισθοδοσία τους; Ποια μαθήματα θα διδάσκονταν στα σχολεία και σε ποια γλώσσα;

¹⁴⁰ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, “ Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλικίου Μοναστηρίου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα”, Μακεδονικά, 21(1981), σελ. 168-199.

β) Η μητρόπολη Πελαγονίας υπαγόταν στην δικαιοδοσία του οικουμενικού πατριαρχείου, υπό τη σκέπη του οποίου εποιμαντόρευε στην περιοχή. Μετά την καθεστωτική μεταβολή θα παρέμενε υπό τη δικαιοδοσία του οικουμενικού Πατριαρχείου ή θα ενσωματωνόταν στο σερβικό πατριαρχείο; Η μισθοδοσία των ιερέων της Μητρόπολης υπό ποίων θα ελάμβανε χώρα; Σε ποια γλώσσα θα τελούνταν η ιερουργία;

γ) Ποιος θα ήταν πλέον ο ρόλος της κοινοτικής αντιπροσωπείας; Θα εξακολουθούσε να υφίσταται με την προϊούσα μορφή της;

δ) Ποια θα ήταν η τύχη της μεγάλης ακίνητης περιουσίας της ελληνικής κοινότητας της Πελαγονίας; Ποια θα ήταν η τύχη των οικιών που κατέλιπαν οι Έλληνες που αποδήμησαν από το Μοναστήρι και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα;

Η έναρξη των πολεμικών αναμετρήσεων, τον Οκτώβριο του 1912, όπως ήταν φυσικό είχε προκαλέσει την παύση της λειτουργίας των πάσης φύσεως εκπαιδευτηρίων. Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου τον Αύγουστο του 1913 η ελληνική κοινότητα απαίτησε επιτακτικά και άμεσα την παράδοση των σχολικών οικημάτων και την επαναλειτουργία τους. Οι σερβικές αρχές παρέδωσαν πράγματι στην εφορεία τα ελληνικά σχολεία, απαγόρευσαν όμως τη λειτουργία τους μέχρι αφίξεως σχετικής οδηγίας από το Βελιγράδι.¹⁴¹ Οι μέρες όμως περνούσαν και καμία εξέλιξη δεν διαφαίνονταν. Οι Σέρβοι με διάφορες προφάσεις αρνούσαν την παράδοση των ελληνικών σχολείων. Το γεγονός αυτό προκάλεσε επάλληλα διαβήματα του μητροπολίτη Πελαγονίας, που στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία αποτελούσε το βασικό εκφραστή των θέσεων της ελληνικής κοινότητας λόγω της θέσεώς του, προς το Σέρβο νομάρχη του Μοναστηρίου, χωρίς όμως να λάβει ποτέ μία συγκεκριμένη απάντηση. Τούτου ένεκα, άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτες ανησυχίες και άρχισε να διαμορφώνεται η πεποίθηση πως οι Σέρβοι δεν σκέπτονταν την επαναλειτουργία των ελληνικών σχολείων. Στο σημείο αυτό ο μητροπολίτης Πελαγονίας Χρυσόστομος υπό μορφή ερώτησης ζήτησε την έγκριση από τον επίσημο εκπρόσωπο της ελληνικής κυβέρνησης, τον πρόξενο του Μοναστηρίου, για να προβεί στο διορισμό διδασκάλων, δίχως να λάβει καταφατική απάντηση.¹⁴²

¹⁴¹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 10/16.08.1913, κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Στεφανάτου προς Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁴² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ1/7 / κρυπτογραφικό / 20.08.1913 / ΥΠΕΞ.

Πραγματικά, οι Σέρβοι εκώφευαν μπροστά στα αλληπάλληλα διαβήματα της ελληνικής κοινότητας. Έναν ακριβώς χρόνο μετά την κατάληψη του Μοναστηρίου από τους Σέρβους η εφορεία των ελληνικών σχολείων, έπειτα από τις οδηγίες του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, προέβαλλε εκ νέου το αίτημα του ανοίγματος και της λειτουργίας των ελληνικών σχολείων. Η απάντηση δόθηκε σε εσώκλειστο έγγραφο προς το μητροπολίτη Πελαγονίας από τον αναπληρωτή διευθυντή της Εκπαιδευσεως. Η θέση της σερβικής πλευράς ήταν πως δεν επιτρεπόταν η λειτουργία ελληνικών σχολείων, αλλά στα σερβικά δημοτικά σχολεία θα φοιτούσαν και μαθητές, των οποίων η μητρική γλώσσα θα ήταν η ελληνική. Σε αυτά τα σχολεία θα καταρτιζόνταν παραρτήματα, στα οποία θα διδάσκονταν και μερικά από τα μαθήματα στην ελληνική γλώσσα. Όσον αφορούσε δε τη μέση εκπαίδευση, θα λαμβάνονταν αργότερα αποφάσεις. Οι παραχωρήσεις αυτές της σερβικής κυβέρνησης θεωρήθηκαν από ελληνικής πλευράς ως επιταγές χωρίς αντίκρισμα, καθώς, σύμφωνα με τους κανονισμούς των δημοτικών σερβικών σχολείων, διδάσκονταν σε αυτά 4 μαθήματα: Ανάγνωση, Ιστορία, Γεωγραφία και Αριθμητική. Κατά το περιεχόμενο του εγγράφου τα τρία πρώτα υποχρεωτικά μαθήματα θα διδάσκονταν στα σερβικά και μόνο το μάθημα της Αριθμητικής θα διδασκόταν στην ελληνική. Εδώ ακριβώς υπήρξε και η διαφωνία της ελληνικής πλευράς καθόσον θεωρούσε ως δεδομένο ότι οι διευθυντές των δημοτικών σχολείων θα ζητούσαν να πληροφορηθούν ποια γλώσσα ομιλούνταν στις οικογένειες των μαθητών. Σε αυτή την περίπτωση προέκυπτε πως στο 90% των οικιών των μαθητών ομιλούνταν η σλαβική ή η κουτσοβλαχική γλώσσα. Συνεπώς, αυτή η εξέλιξη δεν ήταν δυνατό να θεωρηθεί ελευθερία ελληνικής εκπαίδευσης διότι οι μαθητές που θα είχαν το “προνόμιο” να διδάσκονται στα ελληνικά Αριθμητική, σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν, δεν θα υπερέβαιναν τους 60 στην καλύτερη περίπτωση. Επιπλέον, από τη στιγμή που προβλεπόταν πως οι Έλληνες διδάσκαλοι θα μισθοδοτούνταν από τις σερβικές αρχές, υπήρχε δικαιολογημένη ανησυχία από την ελληνική κοινότητα πως οι τελευταίοι θα στρατολογούνταν από τους διατελέσαντες επί Τουρκοκρατίας Σερβοδιδάσκαλους, οι οποίοι και θα προσπαθούσαν να προωθήσουν τις σερβικές ιδέες.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως από το Σεπτέμβριο του 1913, από τότε δηλαδή που είχαν ξεκινήσει να λειτουργούν τα σερβικά σχολεία, δεν

κατόρθωσαν όμως μέχρι και το Νοέμβριο να προσελκύσουν πάνω από 17 μαθητές, γεγονός που αποδεικνύει πως, παρά την καθεστωτική μεταβολή οι ελληνικοί πληθυσμοί της Πελαγονίας, μηδέ και των ολαβοφώνων (Γραικομάνων) εξαιρουμένων, έστρεψαν επιδεικτικά την πλάτη στα σερβικά εκπαιδευτήρια . Αρνήθηκαν να απεμπολήσουν το δικαίωμα της εκπαιδευτικής τους αυτοδιάθεσης, που απέκτησαν ως κεκτημένο στην προϊούσα καθεστωτική τάξη πραγμάτων, διεκδικώντας με επιμονή το αυτονόητο σ' ένα θεωρητικά ολιγώτερο βαρβαρικό και περισσότερο "φίλιο"καθεστώς:το δικαίωμα να "μετέχουν της ελληνικής παιδείας" ανεμπόδιστα.¹⁴³ Συνακόλουθα, ο ελληνισμός της Πελαγονίας, όπως εκπροσωπούσαν στις συνομιλίες –διαπραγματεύσεις με τους Σέρβους ιθύνοντες από το μητροπολίτη Πελαγονίας Χρυσόστομο, ως τον πνευματικό ταγό της κοινότητας, και από τον Έλληνα πρόξενο του Μοναστηρίου, ως την πολιτική προέκταση και εκπροσώπηση της ελληνικής κοινοτικής αντιπροσωπείας,απέρριψαν την προωθούμενη-προτεινόμενη λύση των Σέρβων στο εκπαιδευτικό ζήτημα και εξακολούθησαν να πιέζουν για πλήρη εκπαιδευτική αυτονομία.Σ' αυτή του την προσπάθεια ο ελληνισμός του Μοναστηρίου στερούνταν της επίσημης υποστήριξης των θέσεων του από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία επεδείκνυε μία στάση "χαλαρού ενδιαφέροντος", αναμένοντας περισσότερο τις αποφάσεις των Σέρβων.

Οι Σέρβοι επανήλθαν στα τέλη του 1913 στο εκπαιδευτικό ζήτημα .Έτσι ,ενώ τα ελληνικά σχολεία δεν λειτουργούσαν, ωστόσο και τα σερβικά σχολεία υπολειπορούσαν. Σε συνδιάλεξη του Σέρβου υπουργού Παιδείας με τον Έλληνα πρεσβευτή του Βελιγραδίου Αλεξανδρόπουλο διατυπώθηκε από τη σερβική πλευρά ότι η καλύτερη λύση θα ήταν η συγχώνευση σερβικών και ελληνικών σχολείων. Όπως χαρακτηριστικά τόνιζε, ο Σέρβος αξιωματούχος, η Σερβία επιθυμούσε να διατηρήσουν οι Έλληνες την εθνική τους φυσιογνωμία και την γλώσσα τους, καθώς, στην περίπτωση υιοθέτησης εκείνης της λύσης,όπως χαρακτηριστικά υπογράμμιζε, θα δινόταν η δυνατότητα άφθονης διδασχής της ελληνικής, με τη διδασκαλία της ελληνικής Ιστορίας και Γεωγραφίας. Ο Έλληνας πρέσβης αντέκρουσε τη θέση του Σέρβου υπουργού, υποστηρίζοντας πως η λειτουργία ανεξάρτητων ελληνικών εκπαιδευτηρίων ήταν η πλέον επιθυμητή λύση στο σχολικό ζήτημα. Στην συζήτηση

¹⁴³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 41/08.11.1913, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ

παρενέβη και ο πρωθυπουργός της Σερβίας, ο οποίος είπε στον πρεσβευτή με στενάχωρο ύφος: “Δυστυχώς βλέπω διαγραφόμενες νέες τάσεις”.¹⁴⁴

2. Κατόπιν τούτων, στις αρχές του 1914 διαφάνηκε ότι το σχολικό ζήτημα, κατά την πλευρά που αφορούσε τον ελληνισμό του Μοναστηρίου, οδηγούνταν σε λύση. Αλληπάλλληλα τηλεγραφήματα από το προξενείο Μοναστηρίου και από την πρεσβεία στο Βελιγράδι καταδεικνύουν πως, παρά την παρελκυστική τακτική των Σέρβων, επίκειτο θετική κατάληξη και δημιουργήθηκε η βάσιμη προσδοκία πως πολύ σύντομα τα ελληνικά σχολεία θα εκκινούσαν και πάλι τη λειτουργία τους. Η θετική αυτή φαινομενικά εξέλιξη εκπορευόταν από το γεγονός ότι η ελληνική πολιτική ηγεσία συμμετείχε πλέον ενεργά στις συνεννοήσεις οπότε και η επίλυση του προβλήματος, με τον ένα ή τον άλλον τρόπο, θα ήταν γεγονός τετελεσμένο. Αξιοσημείωτο όμως παρέμενε πως εκείνες οι συνεννοήσεις δεν τελούσαν σε γνώση του προξενείου Μοναστηρίου και του μητροπολίτη Πελαγονίας και κατ’ επέκταση ελάμβαναν χώρα χωρίς τη συμμετοχή του ελληνισμού της Πελαγονίας.¹⁴⁵

Έτσι, στις 2 Φεβρουαρίου του 1914 ο επιθεωρητής των σερβικών σχολείων Μοναστηρίου και ο δήμαρχος της πόλης επισκέφτηκαν το μητροπολίτη Πελαγονίας και του δήλωσαν πως η σερβική κυβέρνηση, χωρίς να ζητήσει κάποια αντισταθμιστικά ανταλλάγματα από την ελληνική, αλλά απλώς για να καταδείξει την ευμένειά της προς το

¹⁴⁴ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 33071/07.12.1913, ΥΠΕΞ, Γ. Δ/ΣΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Β’ - ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ-ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ, τηλεγράφημα πρεσβευτή Βελιγραδίου προς Προξενείο Μοναστηρίου.

¹⁴⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, εμπιστευτικά τηλεγραφήματα προς Αθήνα, ΥΠΕΞ: α) ο πρέσβης Βελιγραδίου Αλεξανδρόπουλος ενημερώνει τον ΥΠΕΞ πως, λόγω της ξαφνικής αναχώρησης του Σέρβου πρωθυπουργού προς Πετρούπολη, θα συναντηθεί με τον Σέρβο Υπουργό Παιδείας, γι’ αυτό και ζητά από τον πολιτικό του προϊστάμενο να του καταστήσει γνωστό το περιεχόμενο της επελθούσης συμφωνίας περί σχολείων (11.01.1914), β) ο πρόξενος του Μοναστηρίου Στεφανάτος ενημερώνει πως οι Σερβικές αρχές της περιοχής δεν έχουν λάβει καμία οδηγία ακόμη από Βελιγράδι περί λειτουργίας ελληνικών σχολείων (22.01.1914), γ) ο πρέσβης του Βελιγραδίου Αλεξανδρόπουλος βολιδοσκόπησε τον Γεν. Γραμματέα περί ημετέρων σχολείων, ο οποίος του διαμήνυσε πως δεν γνωρίζει λεπτομέρειες για την επελθούσα συνεννόηση και θα πρέπει να αναμένεται επιστροφή του Πρωθυπουργού (17.01.1914), ε) Ο Αλεξανδρόπουλος ενημερώνει τον πολιτικό του προϊστάμενο Υπουργό Εξωτερικών πως ο Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος διέταξε να μην προβεί η ελληνική πλευρά σε κανένα διάβημα για τα σχολεία, πριν λάβει χώρα η συνάντησή του με τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών (01.02.1914), στ) ο πρόξενος Μοναστηρίου Ιωσήφ ενημερώνει την Αθήνα πως ο επιθεωρητής των σχολείων κατά την συνάντησή του με τον Μητροπολίτη Πελαγονίας δεν έθεσε κανένα όριο ως προς τον αριθμό των ωρών διδασκαλίας των μαθημάτων που θα διδάσκονται στα ελληνικά ούτε εισήλθε σε λεπτομέρειες του κανονισμού του ζητήματος (09.02.1914).

ελληνικό στοιχείο, του οποίου δεν επιθυμούσε να καταπνίξει τα εθνικά αισθήματα,θα επέτρεπε τη λειτουργία των ελληνικών σχολείων ως παραχώρηση υπό τους εξής όρους :θα λειτουργούσε η Αστική Σχολή,στην οποία τα Ελληνικά, η Ιστορία και η Γεωγραφία θα διδάσκονταν στα ελληνικά, όλα δε τα υπόλοιπα μαθήματα στα σερβικά. Όσον αφορά το γυμνάσιο, εφόσον παρουσιάζονταν επαρκής αριθμός για εγγραφή, θα λειτουργούσε ως παράρτημα του σερβικού γυμνασίου, τα ίδια δε παραπάνω μαθήματα θα διδάσκονταν στα ελληνικά. Ο επιθεωρητής μάλιστα των σερβικών σχολείων επανειλημμένα τόνιζε στο μητροπολίτη Πελαγονίας ότι η σερβική κυβέρνηση, αποσκοπώντας να μη παρεμποδίσει τα εθνικά αισθήματα των Ελλήνων, των οποίων τα τέκνα θα προσέρχονταν προς εγγραφή, τους παραχωρούσε και τη δυνατότητα να εγγράφονται ως Έλληνες στην καταγωγή.Τα σχολεία αυτά θα θεωρούνταν ως σχολεία κυβερνητικά και θα τελούσαν υπό τον έλεγχο της σερβικής κυβέρνησης, από την οποία θα διορίζονταν και θα πληρωνόταν το διδακτικό προσωπικό. Ειδικά για τους δασκάλους ο επιθεωρητής παρακάλεσε το μητροπολίτη όπως του «υποδείξει τους και' αυτόν κατάλληλους για να διορισθούν.¹⁴⁶»

Σε επίρρωση της μη πλήρους και αυτόνομης λειτουργίας των ελληνικών σχολείων ο επιθεωρητής των σερβικών σχολείων υπογράμμισε ότι μετά την κατάληψη οι Ελληνόπαιδες του Μοναστηρίου είχαν αποκτήσει τη σερβική ιθαγένεια και,συνακόλουθα, όφειλαν να εκμάθουν την επίσημη γλώσσα της χώρας. Τους παρεχόταν όμως παράλληλα η δυνατότητα, με τη διδασκαλία των κυριότερων μαθημάτων στα ελληνικά, να διατηρήσουν το εθνικό τους φρόνημα.Σύγχρονα, ο επιθεωρητής των σχολείων έθιγε προς το μητροπολίτη Πελαγονίας και το ζήτημα των κοινοτικών κτιρίων που χρησίμευαν ως διδασκαλεία, ζητώντας την παραχώρησή τους για να χρησιμεύσουν για τη λειτουργία της Αστικής σχολής αρρένων και θηλέων. Ο μητροπολίτης, αφού εξέφρασε τις ευχαριστίες του προς το Σέρβο επιθεωρητή των σερβικών σχολείων για την ευμενή στάση που επιδείκνυε η σερβική κυβέρνηση στο σχολικό ζήτημα, δήλωσε πως θα μετέφερε στην εφορεία τα μεταξύ τους διαμειφθέντα, προκειμένου αυτή να λάβει τις δέουσες αποφάσεις. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός,ότι, παρά τη διάλυση των κοινοτικών θεσμών

¹⁴⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 22/20.02.1914, έκθεση προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

από τις σερβικές αρχές, οι Έλληνες της Πελαγονίας συνέχιζαν να διατηρούν σε πλήρη λειτουργία άπαντες τους θεσμούς τους, στα πλαίσια μιας μακροχρόνιας κοινοτικής παράδοσης. Η παράδοση εκείνη εδραζόταν στο υψηλό πολιτιστικό και πολιτισμικό επίπεδο, που τους είχε “ζυμώσει” σ’ένα περιβάλλον ελευθερίας πνεύματος, συμμετοχικότητας και πραγματικής δημοκρατίας παρά τις όποιες δομές της οθωμανικής κρατικής οντότητας. Έτσι, την ίδια ημέρα, αμέσως μετά, ο μητροπολίτης Πελαγονίας κάλεσε στη μητρόπολη τους εφόρους των σχολείων, τους επιτρόπους και κάποια μέλη της δημογεροντίας, στους οποίους και τους ανακοίνωσε τα προειρηθέντα. Τούτοι, ως αναμενόταν, δεν έμειναν ικανοποιημένοι, καθόσον, έπειτα από όσα επανειλημμένα είχαν γραφεί, ανέμεναν πλήρη σχολική αυτονομία. Η απόγοήτευση υπήρξε διάχυτη σε όλο το ελληνικό στοιχείο της πόλης του Μοναστηρίου, έπειτα από τις νέες, αιφνίδιες εξελίξεις.¹⁴⁷

Η εκτίμηση του ελληνικού στοιχείου της περιοχής ήταν ότι οι παραχωρήσεις εκείνες γίνονταν μόνο για το θεαθήναι. Εν τούτοις δεν είχε περιθώρια άλλης επιλογής παρά να αποδεχθεί αυτές. Πλην όμως εκείνες παρουσίαζαν κάποια κενά, που έχρηζαν περαιτέρω επεξήγησης. Καταρχήν, γινόταν λόγος για λειτουργία Αστικής σχολής. Σύμφωνα όμως με τον οργανισμό των σερβικών σχολείων οι Αστικές σχολές αποτελούνταν από 4 τάξεις. Επομένως ο επιθεωρητής δεν διευκρίνιζε εάν επρόκειτο για λειτουργία τετρατάξιας ή εξατάξιας Αστικής σχολής, όπως λειτουργούσαν οι ελληνικές Αστικές Σχολές του Μοναστηρίου. Για το λόγο αυτό ο μητροπολίτης Πελαγονίας ανέλαβε να επιτύχει την προσθήκη δύο επιπλέον τάξεων, προκειμένου τουλάχιστον η Αστική σχολή να λειτουργεί όπως πρωθύστερα. Επίσης, αμφίβολη θεωρούνταν η διδασκαλία η μη στα ελληνικά στο γυμνάσιο. Και τούτο γιατί, όπως έγινε λόγος, προέκυπτε περιοριστικό πλαίσιο ελαχίστου αριθμού εγγραφομένων μαθητών, δίχως όμως να προσδιοριστεί ο ακριβής αριθμός των ελαχίστων εκείνων μαθητών. Η αόριστη εκείνη διατύπωση έδινε το δικαίωμα ερμηνείας “κατά το δοκούν” στην σερβική πλευρά. Ο μητροπολίτης Πελαγονίας επιφορτίστηκε και με την αποστολή να πετύχει τον εκ των προτέρων προσδιορισμό του ελαχίστου αριθμού των μαθητών του γυμνασίου. Τέλος, όσον αφορούσε το ζήτημα των κτιρίων, ο μητροπολίτης μετέφερε την παράκληση προς τον επιθεωρητή των σχολείων να υποβάλει εγγράφως το

¹⁴⁷ Βλ. ομοίως ως άνω

αίτημα, με το οποίο να καθιστούσε γνωστό ποια σχολεία θα έκρινε κατάλληλα. Στην αίτηση εκείνη θα υπογραμμιζόταν με έμφαση ότι η παραχώρηση αυτών των κτιρίων δεν θα υπείχε καμία σχέση με το ζήτημα της κυριότητας και κατοχής, το οποίο θα επιλύονταν μεταξύ της σερβικής κυβέρνησης και του πατριαρχείου.¹⁴⁸Τοιουτοτρόπως, το σχολικό ζήτημα του ελληνισμού της Πελαγονίας εισήλθε σε νέα φάση, η οποία έμελλε να είναι και η τελική.

Έπειτα από όλες εκείνες τις εξελίξεις, στις οποίες ο μητροπολίτης Πελαγονίας είχε αναδειχθεί πρωταγωνιστής, ο ίδιος εκτιμούσε ότι σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε η ελληνική κυβέρνηση να έλθει σε διαπραγματεύσεις με τη σερβική. Θεωρούσε ότι το όλο ζήτημα επαφίονταν στη δικαιοδοσία του. Εκείνος, ως εκφραστής των παραπόνων του ελληνικού στοιχείου, θα προσπαθούσε να επιτύχει όσο το δυνατόν περισσότερα. Σε αντίθετη περίπτωση, ο μητροπολίτης Χρυσόστομος Καβουρίδης διατύπωνε με βεβαιότητα την άποψη ότι η σερβική κυβέρνηση, θα ζητούσε ανταλλάγματα για τη διάσωση των 10 –15.000 ελληνοφώνων της περιοχής Μοναστηρίου, με την παράλληλη έγερση μειονοτικών διεκδικήσεων σε σχέση με τους σλαβόφωνους, που βίωναν κατά μήκος της ελληνικής οριοθετικής γραμμής. Τους πληθυσμούς εκείνους η σερβική προπαγάνδα θα επιχειρούσε να προσεταιριστεί στηριζόμενη στο ομόγλωσσο. Υπογράμμιζε ακόμη την ανάγκη να συνεκτιμηθεί και η ρωσική πολιτική, η οποία, θεωρώντας πλέον βέβαιη την κατάρρευση των πανσλαβιστικών της σχεδίων στη Βαλκανική, με τη συντριβή της Βουλγαρίας, θα επιχειρούσε εκ νέου την πραγμάτωση των σχεδίων της, υποδαυλίζοντας και υποστηρίζοντας τα φιλόδοξα σχέδια των Σέρβων για κάθοδο στη Θεσσαλονίκη και έξοδο στο Αιγαίο. Ως εκ τούτου, μπροστά στην αποτροπή του πολύ πιθανού κατ' αυτόν ενδεχομένου, η απώλεια του ελληνικού πληθυσμού του Μοναστηρίου θα ήταν μηδαμινή.¹⁴⁹

Τις απόψεις του μητροπολίτη Χρυσόστομου έκρινε ως βάσιμες και ο Έλληνας πρόξενος του Μοναστηρίου Ιωσήφ, ο οποίος, διέβλεπε και μια άλλη διάσταση στο μελλοντικό «status», των Ελλήνων της Πελαγονίας. Συγκεκριμένα δεν απέκλειε, έπειτα από τις φορτικότητες

¹⁴⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 22/20.02.1914, έκθεση προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁴⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 22/20.02.1914, έκθεση προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

πιέσεις που ασκούσε η ρουμανική προπαγάνδα με απώτερο στόχο τη διάβρωση των Ελληνοβλάχων,μια μελλοντική προσέγγιση και πιθανή σγχώνευση των ελληνοβλαχικών πληθυσμών με τους ρουμανίζοντες ,άποψη η οποία φαινομενικά θεωρούνταν εντελώς αστήρικτη δεδομένης της άκαμπτης στάσης του βλαχόφωνου στοιχείου έναντι των ρουμανικών αξιώσεων, αλλά στην πράξη ίσως εγκυμονούσε σοβαρότατους κινδύνους.¹⁵⁰

Οι φόβοι του μητροπολίτη Πελαγονίας για ενδεχόμενες διεκδικήσεις των Σέρβων σε εκπαιδευτικό επίπεδο και ιδιαίτερα στους σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας ,οι οποίοι είχαν καταστεί κάθε τόσο στόχος είτε της σερβικής είτε της βουλγαρικής προπαγάνδας ,φαίνεται ότι επαληθεύθηκαν . Ήδη στα τέλη του 1913 ο Σέρβος επιτετραμμένος στην Θεσσαλονίκης Dimitijevič υποδείκνυε ότι, εφόσον ετίθεντο σε λειτουργία ελληνικά σχολεία στην Πελαγονία, θα έπρεπε να ιδρυθούν αντίστοιχα και σερβικά σχολεία σε πόλεις της ελληνικής Μακεδονίας, όπως π.χ.στη Θεσσαλονίκη, στην Έδεσσα, στις Σέρρες, στην Καστοριά, στα Γιαννιτσά, στο Όστροβο (Αρνισσα).Κατόπιν τούτων,στις αρχές του 1914 ο Έλληνας πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος κατέστησε γνωστό στον πρέσβη της Σερβίας στην Αθήνα Μπάλουκτσιτς ότι η ελληνική κυβέρνηση ουδόλως ενδιαφερόταν για τη λειτουργία ελληνικών σχολείων στην σερβική επικράτεια και επαφίontan στη σερβική κυβέρνηση να αποφασίσει , προκειμένου το ζήτημα της λειτουργίας σχολείων ενός αλλήλου κράτους στην επικράτεια του άλλου να μην διατάρασσε τις μεταξύ των διακρατικές σχέσεις.Η τύχη του ελληνισμού της Πελαγονίας εναπόκεινταν πλέον στη δικαιοδοσία της της σερβικής κυβέρνησης, προς την οποία διατυπωνόταν απλώς η σύσταση να εκτιμήσει ανάλογα τους ελληνικούς πληθυσμούς της περιοχής Μοναστηρίου και πέριξ αυτού.¹⁵¹

Από τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα ότι η τύχη του Πελαγονίτικου ελληνισμού υπήρξε προδιαγεγραμμένη. Ο πολιτισμός του, η εκπαιδευτική ελευθερία του και το θεσμικό στάτους του , προσφέρονταν ως τίμημα στην προσπάθεια του νέου ελληνικού κράτους να αποκτήσει τη δέουσα πολιτική και εθνική του συνεκτικότητα και χειραφέτηση.Οι εξελίξεις στο σχολικό ζήτημα έβαιναν πλέον τάχιστα. Την

¹⁵⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 22/20.02.1914, έκθεση προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁵¹ Βλ. Λουκιανού Χασιώτη, ‘‘Διπλωματικά Διλήμματα μιας πενταετίας - Οι Ελληνοσερβικές σχέσεις (1913-1918) ’’, σελ. 366.

Παρασκευή, στις 7 Φεβρουαρίου 1914, παρουσιάστηκαν στην Αστική σχολή αρρένων του Μοναστηρίου δύο Σέρβοι δάσκαλοι, προκειμένου να εκκινήσουν την διαδικασία των εγγραφών. Οι Έλληνες του Μοναστηρίου, πληροφορούμενοι την έναρξη των εγγραφών, θεωρούσαν ως βέβαιο ότι οι εγγραφές θα ελάμβαναν χώρα από Έλληνες δασκάλους. Γι αυτό το λόγο έστειλαν και τα παιδιά τους να φοιτήσουν στο συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Στις δηλώσεις όμως των μαθητών ότι ετύχχαναν Έλληνες, οι Σέρβοι δάσκαλοι τους μέμφθηκαν για τα σωβινιστικά τους αισθήματα σε αντίθεση με όσα είχαν συμφωνήσει ο μητροπολίτης Πελαγονίας και ο Σέρβος επιθεωρητής. Τους συνιστούσαν να σταματήσουν να θεωρούν τους εαυτούς τους Έλληνες εφόσον ήταν πλέον Σέρβοι, υπονοώντας ότι με την κατάληψη της περιοχής οι εθνικές ομάδες όφειλαν να μεταλλάξουν αυτόματα και την εθνικότητά τους. Προχώρησαν μάλιστα ακόμη περισσότερο προσθέτοντας στα ονόματα των εγγραφομένων μαθητών και τη σερβική κατάληξη -ιτς.¹⁵²

Όπως ήταν φυσικό το γεγονός εκείνο προκάλεσε την έντονη αντίδραση των Ελλήνων μαθητών. Ενώ είχαν εγγραφεί περί τους 20 μαθητές, οι πλέον δυναμικοί αρνούσαν να προσέλθουν δεν εγγράφονταν από Έλληνες διδασκάλους. Η εξέλιξη εκείνη εξόργισε τους Σέρβους δασκάλους, οι οποίοι, αιφνιδιασμένοι από τη μη αναμενόμενη γι' αυτούς εξέλιξη, απώλεσαν τον έλεγχο και παρεκτράπηκαν σε ύβρεις εναντίον των μαθητών, οι οποίοι ανταπάντησαν με αντίστοιχες αντιδράσεις. Έτσι, οι εγγραφές σταμάτησαν, καθώς έκτοτε ουδείς Έλληνας μαθητής προσήλθε για εγγραφή. Όταν πληροφορήθηκε ο μητροπολίτης Πελαγονίας τα συμβάντα, αναζήτησε τον επιθεωρητή των σχολείων για να του ζητήσει εξηγήσεις, να του επισημάνει την «απαράδεκτη διαγωγή» των Σέρβων δασκάλων, αλλά και να του εκμαιεύσει κατηγορηματική απάντηση για το ότι οι μαθητές θα είχαν τελικά τη δυνατότητα ακώλυτα να δηλώνουν την ελληνική τους καταγωγή. Όμως εκείνος είχε φροντίσει να απουσιάζει, ο δε δήμαρχος, προς τον οποίο απευθύνθηκε κατόπιν ο μητροπολίτης, δήλωσε αναρμοδιότητα επί του θέματος.¹⁵³

Η στόχευση των Σέρβων ήταν πλέον προφανής. Εφόσον οι Έλληνες της Πελαγονίας επαφίονταν στο «φιλελεύθερο πνεύμα της

¹⁵² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 32/11.02.1914, αναφορά προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁵³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 32/11.02.1914, αναφορά προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

σερβικής κυβέρνησης "κατά τη ρήση του Ελ.Βενιζέλου ,η τελευταία δεν θα άφηνε ανεκμετάλλευτη μία τέτοια ευκαιρία. Η σερβική πολιτική ήταν το διάστημα εκείνο εναρμονισμένη με την άποψη του ανθρωπογεωγράφου Јован Свјиџић ο οποίος υποστήριζε ότι οι πληθυσμοί της σερβικής Μακεδονίας, ιδιαίτερα οι σλαβόφωνοι και οι σλαβικής συνείδησης, είχαν ακαθόριστη εθνική ταυτότητα.Ο Свјиџић θεωρούσε ότι οι τελευταίοι, με συντονισμένες προσπάθειες, θα απογαλακτιζόνταν από τους δεσμούς με την Βουλγαρία και θα αφομοιώνονταν στο σερβικό κρατικό μόρφωμα.¹⁵⁴Βέβαια,όσον αφορούσε τους Έλληνες της Πελαγονίας, ο μεγαλύτερος αριθμός τους υπήρξε σλαβόφωνος ή βλαχόφωνος. Ο βασικός συνεκτικός δεσμός τους με την Ελλάδα υπήρξε η "κοινωνία" της ελληνικής παιδείας.Αυτονόητο λοιπόν ήταν πως η αποστέρηση του έννομου αγαθού της παιδείας, ως κυρίαρχης ουσίας του εθνικού τους αυτοπροσδιορισμού, θα καθιστούσε πιθανή εξέλιξη τον εκσερβισμό και αυτών των πληθυσμών.

Ανησυχία εξέφραζε και ο Έλληνας πρόξενος του Μοναστηρίου Ιωσήφ, ο οποίος καταλόγιζε υστερόβουλη διάθεση στις εκπαιδευτικές παραχωρήσεις των Σέρβων. Η επιλογή μάλιστα δύο Σερβων δασκάλων (με σκοπό τη διενέργεια των εγγραφών) οι οποίοι είχαν στρατολογηθεί από τους εκσερβισμένους τροφίμους των ελληνικών σχολείων, καταδείκνυε κατά την γνώμη του, σχηματικά και μόνο, την παραχώρηση για το διορισμό των Ελλήνων δασκάλων, χωρίς όμως κανένα αντίκρισμα.Κι αυτό, γιατί εκείνοι θα επιλέγονταν μεταξύ των εκσερβισμένων Ελλήνων, οι οποίοι, επειδή είχαν φοιτήσει στα ελληνικά σχολεία, θα εμφανίζονταν ως Έλληνες δάσκαλοι από το Σέρβο επιθεωρητή. Η συμπεριφορά των Σέρβων σαφώς κατέτεινε στην άγρα μαθητών και στη μαζική προσέλκυσή τους.¹⁵⁵

Με αυτό τον τρόπο θα συντελούνταν η υπαγωγή του ελληνικού στοιχείου στο σερβικό σχολικό καθεστώς, καθόσον αργά ή γρήγορα θα επέρχονταν πλήρης αφομοίωση των ελληνικών σχολείων.Φυσικό δε

¹⁵⁴ Βλ. α)Βλασιδίη Βλάση " Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην Ελληνική Μακεδονία στον Μεσοπόλεμο (1919-1930)", διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1996, ΑΠΘ, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, σελ. 144 – 146, καθώς επίσης και, β) Ιάκωβου Μιχαηλίδη "Σλαβόφωνοι Μετανάστες και πρόσφυγες από την Μακεδονία και την Δυτική Θράκη (1912-1930)", Θεσσαλονίκη, 1996, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, σελ. 110.

¹⁵⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 32/11.02.1914, αναφορά προξένου Μοναστηρίου Ιωσήφ προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

επακόλουθο θα αποτελούσε η περιαγωγή των ελληνικής κοινοτικής περιουσίας σε σερβική κυριότητα. Δεδομένου και ότι στο μέλλον επίκειτο και η υπαγωγή της μητρόπολης Πελαγονίας στη σερβική Εκκλησία, και η πιθανή αντικατάσταση του μητροπολίτη Χρυσοστόμου από Σέρβο, η αφομοίωση του ελληνισμού της Πελαγονίας στο σερβικό βασίλειο θα ήταν πλήρης και τετελεσμένη.¹⁵⁶ Ενδεικτική της στάσης της επίσημης ελληνικής πολιτικής απέναντι στο ζήτημα της ύπαρξης του ελληνισμού της Πελαγονίας, αποτελεί και η εμμονή του Έλληνα προξένου να αναφέρεται σε παραχωρήσεις των Σέρβων, οι οποίες έμελλαν να καταργηθούν. Στην ουσία όμως ουδέποτε υλοποιήθηκαν παρόμοιες “παραχωρήσεις” .

¹⁵⁶ Ομοίως ΑΥΕ, Β/33, ΑΠ 32/11.02.1914, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

IV. Συμπεριφορές και Αντιδράσεις. Η Καταπάτηση των

Δικαιωμάτων της Ελληνικής Κοινότητας του Μοναστηρίου.

1. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες η άνοιξη του 1914 βρήκε τον ελληνισμό της Πελαγονίας να εξακολουθεί να στερείται την εκπαιδευτική του ελευθερία, να ελπίζει όμως σε νέα παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης για θετική κατάληξη. Οι Σέρβοι όμως βαθμιαία σκλήρυναν την στάση τους, ειδικότερα στην ύπαιθρο. Έτσι, π.χ. στη Γευγελή, στα τέλη Φεβρουαρίου 1914, προχώρησαν στη σύλληψη όσων εκ των Ελλήνων κατοίκων αρνούσαν να αποστείλουν τα παιδιά τους στα σερβικά σχολεία και να τους επιβάλλουν ή βαρεία χρηματική ποινή ή φυλάκιση δέκα ημερών. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι οι Έλληνες κάτοικοι της Γευγελής, άντρες ή γυναίκες, προτιμούσαν να φυλακιστούν παρά να αποστείλουν τα τέκνα τους στα σερβικά σχολεία! Η σκλήρυνση αυτή της στάσης των Σέρβων ερμηνευόταν και από το γεγονός ότι τα σερβικά σχολεία δεν είχαν προσελκύσει παρά ελάχιστο αριθμό μαθητών και μαθητριών, αντίθετα με τις προσδοκίες των ιθυνόντων.¹⁵⁷ Τις αμέσως επόμενες ημέρες η άκαμπτη συμπεριφορά των Σέρβων επιτάχθηκε ακόμη περισσότερο. Απειλούσαν τους γονείς ότι θα τους φυλάκιζαν, στην περίπτωση που εξακολουθούσαν να μη στέλνουν τα παιδιά τους στα σερβικά σχολεία. Ακόμη συνελάμβαναν είτε καθ' οδόν είτε και μέσα από τα σπίτια τους τους Ελληνόπαιδες και τους προσήγαγαν με την βία στα σχολεία, όπου δέχονταν από τους Σέρβους δασκάλους δριμεία επίθεση.¹⁵⁸

Η δραματική μεταβολή του πολιτικού καθεστώτος των Ελλήνων της Άνω Μακεδονίας προκάλεσε την άμεση αντίδρασή τους, αν και οι ίδιοι ανέμεναν κάποια παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης. Η ομόδοξη και σύμμαχος Σερβία επεδείκνυε συμπεριφορά παρόμοια, αν όχι και χειρότερη από τους προηγούμενους κυρίαρχους Οθωμανούς, οι οποίοι είχαν παραχωρήσει στους πληθυσμούς της περιοχής ένα ελάχιστο όριο προνομίων και σχετική σχολική αυτονομία. Η παρέμβαση όμως της

¹⁵⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/1/3, ΑΠ 400/20.02.1914, επιστολή Αρχιερατικού Επιτρόπου Γευγελής προς Γενική Διοίκηση Μακεδονίας.

¹⁵⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/1/3/, ΑΠ 404/28.02.1914, 2^η επιστολή Αρχιερατικού Επιτρόπου Γευγελής προς Γ.Δ.Μ.

ελληνικής κυβέρνησης φαίνεται πως δεν ήρθε ποτέ. Ωστόσο οι αντιπρόσωποι της ελληνικής κοινότητας Γευγελής έστειλαν στις 06.03.1914 υπόμνημα προς τον Κωνσταντίνο ζητώντας τη μεσολάβηση του, με δεδομένο ότι δεν μπορούσαν να βρουν ανταπόκριση αλλού. Στο υπόμνημα εκείνο ιστορούνταν οι αρχικές προσδοκίες για ανετότερη διαβίωση με τους φίλους και συμμάχους χριστιανούς Σέρβους, με την προσμονή πως η εθνική συνείδηση, η εκπαιδευτική και θρησκευτική ελευθερία θα παρέμεναν άθικτες. Οι προσδοκίες όμως εκείνες μετατράπηκαν σύντομα σε επιγενόμενη απογοήτευση. Οι αυθαιρεσίες των κατωτέρων οργάνων της Αστυνομίας, υπό την ανοχή βέβαια της σερβικής κυβέρνησης, έφτασαν στο χειρόστο βαθμό απηνούς τρομοκρατίας. Απαγόρευαν τα ελληνικά ονόματα, την εκφορά της ελληνικής γλώσσας, επιδεικνύοντας αγριότητα και προβαίνοντας σε επάλληλες ύβρεις στο ελληνικό στοιχείο, φτάνοντας στο σημείο να προβούν σε αθρόες φυλακίσεις των Ελλήνων που αρνούνταν να στείλουν τα παιδιά τους στα σερβικά σχολεία, να εισπράττουν χρηματικές αποζημιώσεις από αυτούς, ακόμη και ραβδισμούς, όχι μόνον κατά λαϊκών αλλά και κατά ιερέων. Ο χαρακτηρισμός “Τραικομάνοι” ακουγόταν και πάλι στην Άνω Μακεδονία και το εκκλησιαστικό κέντρο διασυρόταν καθημερινά με χυδαίες επιθέσεις. Επισημαίνεται ακόμη η κατάληψη των ελληνικών εκκλησιών, όπως για παράδειγμα συνέβη στην Μπογδάντσα και στο Μπόρετς, όπου απελάθηκε ο Έλληνας ιερέας και η εκκλησία καταλήφθηκε από Σέρβο ιερέα (πρώην Βούλγαρο). Οι δε υπόλοιποι Έλληνες ιερείς της περιφέρειας Γευγελής κλήθηκαν στο δημαρχείο να δηλώσουν εάν διέθεταν τις γνώσεις της σλαβικής γλώσσας . Προς τούτο συντάχθηκε λεπτομερής κατάλογος. Ακόμη, ο ελληνισμός της περιοχής καταληστευόταν από τους Σέρβους υπαλλήλους, το εμπόριο είχε απονεκρωθεί και ο πληθυσμός λιμοκτονούσε.¹⁵⁹

Η σταχυολογική αυτή απεικόνιση της ” νέας πραγματικότητας” του ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας συνθέτει το καινό εκπαιδευτικό στάτους της περιοχής υπό σερβικό καθεστώς, στις αρχές του 1914, ενάμιση περίπου χρόνο μετά την κατάληψη του Μοναστηρίου από τους Σέρβους. Για τις επελθούσες μεταβολές στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό γίνεσθαι των Ελλήνων της γεωγραφικής εκείνης ζώνης , οι

¹⁵⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 6832/11.03.1914, υπόμνημα Αντιπροσώπων Ελληνικής Κοινότητας Γευγελής προς τον Βασιλιά Κωνσταντίνο.

οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια της παρούσας διατριβής, υπάρχουν πολλές επεξηγήσεις. Οι βασικές όμως συνιστώσες αιτίες αυτής της “αλλαγής” συμπυκνώνονται αφενός ,στην απεμπόληση των δικαιωμάτων των πληθυσμών αυτών από το ελληνικό κράτος και αφετέρου, στον άκρατο σωβινισμό των Σέρβων. Εκείνοι είχαν επελέξει μία επιθετική πολιτική εκσερβισμού της περιοχής, αγνοώντας μάλιστα την ιδιοσυστασία και την ψυχосύνθεση αυτών των μαζών αντί μιας “ φιλελεύθερης διάθεσης” διοίκησης των κατακτηθέντων περιοχών. Η υιοθέτηση της άποψης πως η βάνουση συμπεριφορά και η κακοδιοίκηση των πληθυσμών της Βόρειας Μακεδονίας υπό την κατοχή των Σέρβων οφειλόταν σχεδόν αποκλειστικά σε αυθαίρετες ενέργειες των κατώτερων οργάνων της στρατιωτικής και πολιτικής σερβικής διοίκησης, στερείται επιστημονικής βάσης. Κι αυτό, γιατί οι δομές του σερβικού κράτους, με το συγκεντρωτικό – αυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης, διασφάλιζαν πολύ εύκολα την χειραγώγηση “ αυθαίρετων” ενεργειών. Εάν βέβαια υπήρχε πρόθεση για κάτι τέτοιο .

Μέχρι το τέλος του 1912, όταν έλαβε χώρα η κατάληψη του Μοναστηρίου από τους Σέρβους με την επιγενόμενη ενσωμάτωση της Πελαγονίας στο σερβικό βασίλειο, ο ελληνισμός της περιοχής αποτελούσε όπως είναι γνωστό την κυρίαρχη δύναμη, έναντι όλων των άλλων εθνοτήτων σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής του Μοναστηρίου. Η μεταβολή όμως στο κυρίαρχο status έθεσε υπό αμφισβήτηση όλες τις προϋφιστάμενες δομές της Μοναστηριώτικης κοινωνίας, η οποία πλέον μεταλλάσσόταν σε σερβική επαρχία. Το γεγονός αυτό είχε σημαντικές επιπτώσεις στο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό γίγνεσθαι του Πελαγονίτικου ελληνισμού, και γενικότερα εκείνου της Άνω Μακεδονίας, πέραν των προεκτεθέντων συνεπειών στο εκπαιδευτικό επίπεδο. Ο θεσμικός ρόλος της ελληνικής κοινοτικής αντιπροσωπείας, η εκπροσώπηση της ελληνικής κοινότητας στα δρώμενα της τοπικής κοινωνίας, η αναγνώριση της ελληνικής εκκλησιαστικής αρχής ως φορέα εξουσίας και απονομής δικαιοσύνης, *οι πολυσχιδείς και πολυάριθμοι ελληνικοί σύλλογοι, σωματεία, μέσα από τα οποία ο ελληνισμός της Πελαγονίας αναδείκνυε το “συναμφοότερον” του ελληνικού πολιτισμού, η επιτήδευση στο εμπόριο και η σημαντική συνεισφορά στην οικονομία της περιοχής, το πλήθος των οικημάτων που ανήκαν στην κατοχή- κυριότητα*

της ελληνικής κοινότητας, στοιχεία, τα οποία, μαζί με την παροχή υψηλού επιπέδου ελληνικής εκπαίδευσης συνέθεταν την πολιτισμική ταυτότητα- παρουσία των Ελλήνων στην Πελαγονία, τίθενταν πλέον στη διάθεση του σερβικού κράτους, προκειμένου να αποφασίσει για την τύχη τους, με ποιόν δηλαδή τρόπο θα ενσωματωνόταν ολόκληρη εκείνη η δομική παρουσία της ελληνικής κοινότητας του Μοναστηρίου στο θεσμικό σερβικό status. Ένα status όμως, που διέθετε τα δικά του ποιοτικά χαρακτηριστικά, εντελώς ασύμπτωτα με εκείνα των Ελλήνων της Πελαγονίας, καθώς ο συγκεντρωτικός – απολυταρχικός χαρακτήρας των δομών του βασιλείου των Σέρβων αντιδιασελλόταν με τα φιλελεύθερα χαρακτηριστικά της συμμετοχικότητας των ελληνικών κοινοτήτων της περιοχής Μοναστηρίου.

Ως εκ τούτου, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον η διερεύνηση των νέων συνθηκών ζωής των Ελλήνων Πελαγόνων, και γενικότερα της Άνω Μακεδονίας, όπως εκείνες διαμορφώθηκαν μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, η εξιστόρηση των προβλημάτων που εκ των πραγμάτων ανεφύησαν, της στάσης της ελληνικής διπλωματίας απέναντι στους ελληνικούς αυτούς πληθυσμούς, αλλά και, κυρίως, του τρόπου με τον οποίο “αντέδρασε” ο ελληνισμός της Πελαγονίας στις συντελούμενες αλλαγές. Οι Σέρβοι λοιπόν, με το πέρας των Βαλκανικών πολέμων, ενσωμάτωναν στην εδαφική τους επικράτεια περίπου το 39% των γεωγραφικών ορίων της Μακεδονίας, προκαλώντας συνακόλουθα και πληθυσμιακή αύξηση.¹⁶⁰ Η περίπτωση όμως των προσαρτημένων αυτών νέων χωρών παρουσίαζε το ιδιαίτερο στοιχείο της πληθυσμιακής ανομοιογένειας με την υπόλοιπη σερβική επικράτεια, καθόσον επρόκειτο για αλλοεθνείς πληθυσμούς ενώ η σερβική παρουσία ήταν από μηδαμινή έως ανύπαρκτη. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση, οι Σέρβοι επέλεξαν τη “βίαιη” αφομοίωση των περιοχών αυτών, αρνούμενοι να συνεχίσουν το καθεστώς της κοινοτικής αυτονομίας του οθωμανικού καθεστώτος. Έτσι, προχώρησαν άμεσα στη διάλυση των κοινοτικών θεσμών, περιστέλλοντας τις ατομικές ελευθερίες, αποστερώντας το εκλογικό δικαίωμα και παραχωρώντας στις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές υπέρμετρα

¹⁶⁰ Βλ. Evangelos Kofos, “Nationalism and Communism in Macedonia”, Thessaloniki 1964, σελ. 44.

δικαιώματα.¹⁶¹ Συνακόλουθα, το κοινοτικό σύστημα της ελληνικής κοινοτικής αντιπροσωπείας καταργήθηκε και ο θεσμικός του ρόλος αναιρέθηκε, καθώς δεν αναγνωριζόταν πλέον ως φορέας εκπροσώπησης του ελληνικού στοιχείου, το οποίο πλέον έπρεπε να αναζητά έκφραση μέσα από το σερβικό σύστημα διοίκησης. Η εξέλιξη εκείνη, τελούμενη σε συνάρτηση με την κατάργηση της εκπαιδευτικής ελευθερίας, καθιστούσε την εν γένει παρουσία του Πελαγονίτικου ελληνισμού στο γίνεσθαι της περιοχής σε μία διαρκώς επιδεινούμενη θέση, αν συνεκτιμηθεί μάλιστα και η σοβαρή μετανάστευσή του προς το νέο ελληνικό κράτος, καθώς εξελίπαν οι βασικές συνιστώσες της πολιτισμικής ταυτότητας του.¹⁶²

Η εξέλιξη των Βαλκανικών πολέμων και η δημιουργία των νέων κρατικών οντοτήτων δημιούργησαν νέα δεδομένα, καθώς η ένταξη των νέων περιοχών στην επικράτεια του ελληνικού κράτους απαιτούσε και την άμεση οικονομική υποστήριξή τους. Κατά λογική ακολουθία, αναπόφευκτη ήταν και η περιστολή της όποιας οικονομικής αρωγής του ελληνικού κράτους προς τους ελληνικούς πληθυσμούς της Πελαγονίας, η οποία αρωγή παρεχόταν προγενέστερα με την προσδοκία της εγκόλπωσης της περιοχής σε ελληνική κυριαρχία. Εφόσον όμως η περιοχή εκείνη έμενε έξω από τα όρια του νέου ελλαδικού βασιλείου, μοιραία περιέπιπτε σε δεύτερη μοίρα. Το γεγονός εκείνο προκάλεσε προβλήματα οικονομικής υφής σε ένα ανθρώπινο πλέγμα δασκάλων, ιερέων, υπαλλήλων, οι οποίοι μισθοδοτούνταν κυρίως από κονδύλια της ελληνικής κυβέρνησης. Την ίδια στιγμή, το εκκλησιαστικό κέντρο, η μητρόπολη Πελαγονίας, όπως επίσης και η μητρόπολη Αχριδών και Πρεσπών, εισπηδούσαν πλέον στα δικαιοδοτικά όρια της σερβικής Εκκλησίας. Εγκαινιάζοντας λοιπόν τις ουσιαστικές διαπραγματεύσεις μεταξύ της τελευταίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου σχετικά με την υπαγωγή των μητροπόλεων αυτών υπό σερβική ποιμαντορία,¹⁶³ αυτόματα αποδυναμώνονταν ο μέχρι πρότινος σημαντικός ρόλος της ελληνικής Εκκλησίας, εφόσον τίθενταν υπό ένα ιδιόμορφο καθεστώς ιδότυπης θα έλεγε κανείς ομηρίας, από την σερβική κατάληψη το 1912

¹⁶¹ Βλ. ο.π., Γνασίου Μακεδνού (που δεν είναι άλλος από τον Ίωνα Δραγούμη), “ Η μετά την νίκη Ελλάδα”, σελ. 9.

¹⁶² Βλ. Σοφίας Ηλιάδου-Τάχου, “ Η Ιστορία του Μοναστηρίου Πελαγονίας”, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 345.

¹⁶³ Βλ. ΑΥΕ , Β/33, Προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ, 11.02.1914.

μέχρι και το 1919, όταν πλέον επιλύεται οριστικά το εκκλησιαστικό ζήτημα.¹⁶⁴

2. Ακόμη, ζήτημα ανέκυπτε και με το ιδιοκτησιακό καθεστώς του ελληνικού στοιχείου ,που αφορούσε την κυριότητα των κτιρίων των Μοναστηριωτών,οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει τις πατρογονικές τους εστίες και είχαν μετοικήσει στην Ελλάδα, καθώς και αυτά που ανήκαν στην ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου. Η συνολική λοιπόν αμφισβήτηση του ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας προκάλεσε στην αρχή τουλάχιστο την οργάνωση της αυτοάμυνας του μέσα από την παγίωση της κοινοτικής αυτονομίας του. Καταρχήν, φαίνεται πως οι Μοναστηριώτες συνέχισαν να δραστηριοποιούνται μέσα από τους συλλόγους και τα σωματεία τους, υπό τα όμματα των Σέρβων. Οι τελευταίοι, στην αρχή τουλάχιστο της κυριαρχίας τους, επέδειξαν στο ζήτημα αυτό μία εφεκτική στάση, μην επιτρέποντας μεν την απρόσκοπτη λειτουργία τους, παρακολουθώντας όμως διακριτικά τη συνέχιση της παρουσίας τους στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής, καταστέλλοντας δε οριστικά την λειτουργία τους μετά το 1920. Όσον αφορά όμως τη θεσμική παρουσία της κοινοτικής αντιπροσωπείας ,αυτή συνέχισε να υφίσταται για τους Έλληνες της Πελαγονίας παρά την απαγόρευση των Σέρβων. Από τις αρχές της σερβικής κατάληψης προχώρησαν μυστικά στο διορισμό δωδεκαμελούς κοινοτικής αντιπροσωπείας, ως προϊσταμένης αρχής της κοινότητας, συγκροτούμενης από τέσσερις εφόρους των (τέως) ελληνικών εκπαιδευτηρίων, τέσσερις εφόρους του νοσοκομείου “Ευαγγελισμός” και τους τέσσερις επιτρόπους του ελληνικού ναού του Αγίου Δημητρίου.¹⁶⁵ Η εκλογή εκείνη έλαβε χώρα μετά από πάνδημη συνέλευση προς σύσκεψη και λήψη αποφάσεων σχετικά με την δημιουργημένη κατάσταση. Η πρώτη μέριμνα της γενικής συνέλευσης των Ελλήνων πολιτών υπήρξε η εξοικονόμηση πόρων για τον πενόμενο κλήρο και γενικά όλων όσων είχαν περιέλθει σε ένδεια. Αποφασίστηκε ότι όσοι πόροι προέρχονταν από το νοσοκομείο “Ευαγγελισμός” καθώς και από τα ενοίκια άλλων οικημάτων,εκείνοι θα παραχωρούνταν στην κοινοτική αντιπροσωπεία για το σκοπό αυτό. Η δωδεκαμελής δε εκείνη αντιπροσωπεία

¹⁶⁴ Βλ. Αθανασίου Αγγελόπουλου “ Το εκκλησιαστικό καθεστώς των Μητροπόλεων της Βορείου Μακεδονίας από του 1913 μέχρι σήμερα”, Μακεδονικά, τόμος 15^{ος}, 1975, σελ. 28 επ.

¹⁶⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 1458/25.01.1926, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς Υπουργείο Εξωτερικών (τμήμα Πολιτικών).

αποτελούνταν από τους Μιχαήλ Πάζογλου, δικηγόρο, Μιχαήλ Σόντη, έμπορο, Ηλία Ασδάρη, ιατρό, Ναούμ Ζουμετίκου, τραπεζίτη, Δημήτριο Μεγαλομάστορα, έμπορο, Λάζαρο Σερβίνη, έμπορο, Σωτήριο Αλεγρία, έμπορο, Κων/νο Χρόνη, έμπορο, Δημήτριο Σιονεύλλα, έμπορο, Θωμά Φέλλα, κτηματία, Ι.Μ. Δαναβάση, έμπορο και Γρ. Κυριακού, τραπεζίτη.¹⁶⁶

Είναι αξιοσημείωτη η προσπάθεια αυτοσυντήρησης των Ελλήνων της Πελαγονίας, οι οποίοι, παρά τα αρχικώς νομισθέντα, περιέρχονταν, με το πέρας της οθωμανικής κυριαρχίας, σε δυσμενέστερη θέση, καθώς οι ομόδοξοι και σύμμαχοι Σέρβοι δεν έδειχναν καμία διάθεση σεβασμού στην παρουσία του ελληνισμού στην περιοχή, ενώ, ταυτόχρονα, εγκαταλείπονταν και από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία έθετε πλέον άλλες προτεραιότητες στην πολιτική της. Παρά τις δυσοίωνες για εκείνους εξελίξεις, επιχείρησαν εκ των ενόντων να αυτοργανωθούν. Αλλά στην προσπάθειά τους εκείνη η ελληνική πολιτεία όχι μόνο δε στάθηκε αρωγός αλλά, τουναντίον, δημιούργησε, ακούσια βέβαια, και επιπλέον προβλήματα. Όπως για παράδειγμα, στην περίπτωση του άλλοτε προξένου του Μοναστηρίου (μέχρι το τέλος του 1912) Μαυρουδή, ο οποίος, μετά την απελευθέρωση της Φλώρινας από τον ελληνικό στρατό, είχε διοριστεί νομάρχης Δυτικής Μακεδονίας. Κατά την αποχώρησή του όμως από το Μοναστήρι μετέφερε στη Φλώρινα τα Αρχεία των τελευταίων ετών του προξενείου, τις συμβολαιογραφικές πράξεις, τα υπηρεσιακά βιβλία και κάποια έπιπλα, ακόμα και τις δύο γραφομηχανές που υπήρχαν στο προξενείο! Με τη στάση του εκείνη ο επίσημος εκπρόσωπος του ελληνικού κράτους, έδινε την εντύπωση της οριστικής εγκατάλειψης της περιοχής. Η συμπεριφορά του όπως ήταν φυσικό προκάλεσε σοβαρά προσκόμματα στη γενικότερη λειτουργία του προξενείου κατά τις συνδιαλλαγές του με τους πολίτες. Προκάλεσε ακόμη την αμφισβήτηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος πολλών οικημάτων της ελληνικής κοινότητας, η κυριότητα των οποίων θα ετίθετο εν αμφιβόλω από τους Σέρβους και θα διευκόλυνε την προσπάθεια ιδιοποίησής τους. Παρά τις εκκλήσεις να επιστραφούν τα Αρχεία και μία τουλάχιστο από τις δύο

¹⁶⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, ΑΠ 11081/13.09.1926, Πρεσβεία Βελιγραδίου προς Υπουργείο Εξωτερικών, Τμήμα Β' Πολιτικών.

γραφομηχανές που βρίσκονταν στην νομαρχία Φλώρινας και την υποδιοίκηση Καστοριάς, φαίνεται πως αυτές δεν εισακούστηκαν.¹⁶⁷

Αλλά και πέραν αυτών, ο πρώην πρόξενος Μοναστηρίου και ήδη νομάρχης Δυτικής Μακεδονίας Μαυρουδής υπέβαλε, στα τέλη Οκτωβρίου του 1913, έκθεση προς το υπουργείο Εξωτερικών, προς το οποίο εισηγούνταν περικοπή, μετά την πάροδο ενός το πολύ έτους, κάποιων επιδομάτων προς τις οικογένειες των αναξιοπαθούντων και αγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα, κρίνοντας ότι δεν ήταν δίκαιο να εξακολουθούν να καταβάλλονται. Συγκεκριμένα εισηγούνταν την καταβολή : α) για ένα το πολύ ακόμη έτος στους Μήτο Ηλία και Λουκά Αναστασίου 2 λίρες μηνιαίως, οι οποίοι ήταν πλέον άχρηστοι για κάθε υπηρεσία, β) στον Βασίλειο Κομή, ο οποίος υπηρετούσε ως υπάλληλος και αντιπρόσωπος του προξενείου στη μητρόπολη, όπου και εξακολουθούσε να εργάζεται εκεί, για τέσσερις μόνο μήνες 4 λίρες μηνιαίως, καθόσον κρινόταν από τον Μαυρούδη ως μη χρήσιμος πλέον και σύστηνε στο προξενείο να αναζητήσει αυτό την επαγγελματική αποκατάστασή του, γ) στον αρχιδιάκονο Αθηναγόρα (μετέπειτα Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως), για τον οποίο εκτιμούσε ότι θα έπρεπε να παραμείνει καταρχήν στη θέση του, εφόσον θεωρούνταν απαραίτητος από τον μητροπολίτη Πελαγονίας, λαμβάνοντας 6 λίρες μηνιαίως και αργότερα το προξενείο θα εκτιμούσε εάν θα έπρεπε να εξακολουθεί να διατηρείται στη θέση του. Ακόμη, εισηγούνταν τη συνέχιση καταβολής για ένα το πολύ έτος κάποιων παρεχόμενων βοηθημάτων στην οικογένεια Σπύρου από τη Μηλόβιστα (1 λίρα μηνιαίως), στην οικογένεια του οπλαρχηγού Πέτρου από το Μοναστήρι (1/2 λίρα μηνιαίως), στην Χρηστίνα από Ζέλοβο (1 λίρα μηνιαίως), στην Αναστασία Παλληκάρη (0,25 λίρα μηνιαίως), στην οικογένεια Σωτήρη Τάντη (1/2 λίρα μηνιαίως) και στην Ελένη Παλάση (1/2 λίρα μηνιαίως) .¹⁶⁸

Η στάση του Μαυρουδή αποδεικνύει ασφαλώς τη γενικότερη πολιτική πλεύσης της πολιτικής του ελληνικού κράτους έναντι των ελληνικών πληθυσμών της Πελαγονίας. Εκείνοι είχαν αφεθεί οριστικά στο έλεος της μοίρας τους, γεγονός, το οποίο είχε δραματικές επιπτώσεις τόσο

¹⁶⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/221, ΑΠ 58/20.02.1914, Προξενείο Μοναστηρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁶⁸ Βλ. ΑΥΕ Β/36, ΑΠ/14.11.1913, Νομαρχία Δυτικής Μακεδονίας προς Υπουργείο Εξωτερικών.

στο οικονομικό πεδίο αλλά κυρίως στον ψυχολογικό τομέα. Έτσι, βασικοί οικονομικοί αιμοδότες της ελληνικής κοινότητας παρέμεναν πια μόνο τα έσοδα από τα ενοίκια των κτιρίων της ελληνικής κοινότητας, καθώς επίσης και οι διάφορες επιχορηγήσεις της Επικούρου των Μακεδόνων Επιτροπής, της επιτροπής Ευαγών Σκοπών, ως επίσης και οι τόκοι της διαρκούς καταθέσης στην Εθνική Τράπεζα των Αδερφών Δημητρίου, για το νοσοκομείο “Ευαγγελισμός” και το υστέρημα των πολιτών.¹⁶⁹ Αυτήν ακριβώς την απουσία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος από επίσημης ελληνικής πλευράς εκμεταλλεύτηκαν οι Σέρβοι προκειμένου να ποδηγετήσουν τους Έλληνες του Μοναστηρίου και να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τη μεγάλη περιουσία της ελληνικής κοινότητας, διαδικασία που δρομολογήθηκε με αργά αλλά σταθερά βήματα και βαθμιαία κλιμάκωση συν τω χρόνω. Έτσι, από τον Οκτώβριο του 1913 οι Σέρβοι έθεσαν το ζήτημα ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ακινήτων του ελληνικού κράτους, τα οποία χρησίμευαν επί Τουρκοκρατίας ως οικοτροφεία αρρένων και θηλέων, και ήταν πλήρως εξοπλισμένα με διάφορα έπιπλα και σκεύη. Τη χρονική εκείνη στιγμή, Σέρβοι αξιωματικοί κατέλαβαν αυθαίρετα τα κτίρια εκείνα. Η παρέμβαση όμως του ελληνικού υπουργείου των Εξωτερικών και της ελληνικής πρεσβείας Βελιγραδίου, ανάγκασε προσωρινά τη σερβική κυβέρνηση να διατάξει, με την έκδοση σχετικής διαταγής, την άμεση εκκένωση των κτιρίων αυτών και την απόδοση των κλειδιών στο προξενείο Μοναστηρίου. Θα επανέλθουν όμως οριστικά με την πάροδο ενός σχεδόν έτους.¹⁷⁰

Επίσης, στα τέλη Απριλίου του 1914 οι Σέρβοι προέβησαν σε αυθαίρετη κατάληψη της ελληνικής μονής Μπαρεσάνης, στην οποία η μητρόπολη Πελαγονίας είχε εναποθέσει με την κήρυξη του πολέμου κατά της Τουρκίας όλα τα έπιπλα και σκεύη του συσσιτίου των μαθητών. Ο δήμαρχος όμως Μπαρεσάνης, πρώην φανατικός Βούλγαρος, επανειλημμένα ζήτησε τα κλειδιά του δωματίου. Συνάντησε όμως την άρνηση του ηγουμένου του μοναστηριού εφόσον τα πράγματα εκείνα ανήκαν στο ελληνικό κράτος, τα δε κλειδιά βρίσκονταν στο ελληνικό προξενείο. Την 1^η Μαΐου ο δήμαρχος Μπαρεσάνης επανήλθε εκ νέου στο αίτημα του, συνοδευόμενος από Σέρβο δάσκαλο και ζήτησε επιτακτικά

¹⁶⁹ Βλ. αποδείξεις του Προξενείου Μοναστηρίου είσπραξης ποσών από τους παραπάνω Συλλόγους και Ισολογισμό Προξενείου Μοναστηρίου.

¹⁷⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 543/15.09.1914, Προξενείο Μοναστηρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών.

τα κλειδιά, αλλά στο αίτημα του, έλαβε όμως την ίδια απάντηση. Την επαύριο, εκμεταλλευόμενος την απουσία του ηγουμένου από τη μονή, που είχε μεταβεί σε διπλανό χωριό, ξαναπήγε με το Σέρβο δάσκαλο και παραβίασε τη θύρα του δωματίου. Έβγαλε έξω όλα τα έπιπλα, τα τοποθέτησε στην αυλή και έπειτα έθεσε σφραγίδες με ισπανικό κερί στην είσοδο του δωματίου, αποξενώνοντάς τα έτσι από την κατοχή της ελληνικής κυβέρνησης, παρόλο που γνώριζε πως ανήκουν σε αυτή. Αντίδραση από την πλευρά της ελληνικής πλευράς δεν υπήρξε.¹⁷¹

¹⁷¹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 228/03.05.1914, Προξενείο Μοναστηρίου προς πρεσβεία Βελιγραδίου.

V. Τέλος Εποχής. Η Συνειδητοποίηση της νέας Πραγματικότητας .

Η 6^η Νοεμβρίου του 1912, ημέρα που οι Σέρβοι κατέλαβαν το Μοναστήρι, αποτελεί ημερομηνία ορόσημο στην ιστορία της περιοχής, καθώς παρουσιάζεται σημαντική οπισθοδρόμηση. Τη μετεξέλιξη του Μοναστηρίου το 18^ο και το 19^ο αιώνα από μία αγροτική περιοχή σε εμπορικό σταυροδρόμι του διαμετακομιστικού εμπορίου μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, διαδέχθηκε η μετατροπή του σε μία υποβαθμισμένη σερβική επαρχία. Οι Σέρβοι αδυνατούσαν να εκμεταλλευθούν τα πλεονεκτήματα της οικονομίας της περιοχής εφόσον αποκλειστικός σκοπός τους υπήρξε η βίαια αφομοίωση και η οικονομική εκμετάλλευση των πληθυσμών. Η επιλογή της βαριάς και αβάσταχτης φορολογίας, σε συνδυασμό με το διορισμό ανίκανων και χαμηλής στάθμης αξιωματούχων για τη διοίκηση της περιοχής, οι οποίοι και επιδόθηκαν στο λυσιτελές για εκείνους άθλημα του χρηματισμού¹⁷² οδήγησαν την οικονομία της περιοχής σε οικονομική αφαιμάξη και μαρασμό. Συνακόλουθα, καθώς η οικονομία της περιοχής ελεγχόταν κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τους Έλληνες της Πελαγονίας, εκείνοι ήταν φυσικό να περιέλθουν σε ακόμη πιο δεινή οικονομική θέση από την ούτως ή άλλως επιδεινούμενη οικονομία συνεπεία των πολεμικών αναμετρήσεων.

Η πολιτική εκείνη είχε τις συνέπειές της σε όλους ανεξαιρέτα τους πληθυσμούς της περιοχής, οι οποίοι άρχιζαν να νοσταλγούν την προϋούσα κατάσταση. Η εξέλιξη αυτή δεν υπέλαθε της προσοχής ακόμη και των ξένων αντιπροσώπων. Προς τούτο, ο Άγγλος υποπρόξενος του Μοναστηρίου διατάχθηκε να υποβάλλει έκθεση σχετικά με το ζήτημα του σεβασμού των πολιτικών και θρησκευτικών δικαιωμάτων των πληθυσμών των νέων χωρών, εκ μέρους του σερβικού κράτους. Η έκθεση εκείνη επρόκειτο πιθανόν να περιληφθεί στην Κυανή Βίβλο και ίσως να λάβει χώρα σχετική συζήτηση στο Αγγλικό Κοινοβούλιο. Ο Άγγλος υποπρόξενος, παρατηρούσε στην έκθεσή του ότι οι σερβικές αρχές προκαλούσαν επεισόδια και ασκούσαν πιέσεις προς πάσα κατεύθυνση, ενώ η έλλειψη παντελούς πολιτικής ελευθερίας ήταν εμφανής. Για τους Βουλγάρους σημείωνε τη διαρπαγή των εκκλησιών τους. Για το ελληνικό στοιχείο επισήμαινε ότι

¹⁷² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, ΑΠ 790/27.12.1914, Προξενείο Μοναστηρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών.

εξακολουθούσε να απολαύει ακόμη τη θρησκευτική ελευθερία του, οφειλόμενη βασικά στις διαπραγματεύσεις που διεξάγονταν με το οικουμενικό πατριαρχείο, αλλά υπογράμμιζε εμφαντικά ότι δεν είχε επιτραπεί η λειτουργία των ελληνικών σχολείων παρά τη ζωηρά επηρεασμένη επιθυμία του ελληνικού στοιχείου.¹⁷³

Στις αρχές του 1914 οι ρουμανίζοντες επανήλθαν σε προηγούμενο αίτημα τους, εκμεταλλευόμενοι και τις περιστάσεις για τη συνένωση τους με τους βλαχόφωνους Έλληνες σε μία κοινότητα, την Κουτσοβλαχική, προκειμένου να καταστεί αυτή ισχυρή και να έχει λόγο στα πράγματα της περιοχής, διασφαλίζοντας την εκπαιδευτική ελευθερία και, κατ' επέκταση, την ελευθερία παραγωγής πολιτισμού. Η ελληνική πλευρά ήταν αρκετά επιφυλακτική απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, διότι υπήρχε ο δικαιολογημένος φόβος της εκμετάλλευσης αυτής της συνένωσης από τη ρουμανική προπαγάνδα για ίδια οφέλη. Άλλωστε, εκείνοι που αντιδρούσαν εντονότερα σε αυτό το σενάριο, υπήρξαν οι ασύγκριτα πολυαριθμότεροι βλαχόφωνοι Έλληνες, των οποίων η γλώσσα προσidiaζε προς αυτή των ρουμανιζόντων και φυσιολογικά επεδίωκε με κάθε μέσο η ρουμανική προπαγάνδα τον προσεταιρισμό τους. Χαρακτηριστική ήταν η αντίδραση του Έλληνα ιερέα στη Μηλόβιστα, ο οποίος παρακινούσε τους βλαχόφωνους μαθητές να προτιμούν τα σερβικά παρά τα ρουμανικά σχολεία.¹⁷⁴ Ορισμένοι πάντως Έλληνες έβλεπαν με θετικό μάτι μία τέτοια εξέλιξη, να φοιτούν δηλαδή στα ρουμανικά σχολεία, ως αντίδραση στην συμπεριφορά των Σέρβων και τη στάση τους απέναντι στον ελληνισμό.

Οι Τούρκοι του Μοναστηρίου, ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι από τη συμπεριφορά των σερβικών αρχών. Για το λόγο εκείνο βολιδοσκοπήσαν την ελληνική κοινότητα, δια του εκπροσώπου τους Ρεούφ Μπέη, και κατέστησαν γνωστή την πρόθεσή τους να υποβάλλουν υπόμνημα προς τις μεγάλες δυνάμεις. Ο Έλληνας πρόξενος του Μοναστηρίου Ιωσήφ υπήρξε αρνητικός, συνιστώντας αποχή, με το αιτιολογικό πως ένα τέτοιο διάβημα θα εκλαμβάνονταν από τη σερβική πλευρά ότι υποκινούνταν από ελληνικό δάκτυλο. Ανεξάρτητα όμως από αυτό πολλοί Έλληνες του Μοναστηρίου σκέπτονταν να εκφράσουν συλλογικά στους προξένους των μεγάλων δυνάμεων στο Μοναστήρι την

¹⁷³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, ΑΠ 249/12.05.1914, Προξενείο Μοναστηρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁷⁴ Βλ. ΑΥΕ, Δ/1, Ιωσήφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, Μοναστήρι, 13.03.1914

έντονη δυσφορία τους για το κλείσιμο των σχολείων και την οικονομική καχεξία,φαινόμενα, που είχαν την αιτιότητά τους στη βαρεία φορολογία και την κακοδιοίκηση των Σέρβων. ¹⁷⁵Η απάντηση του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών ελήφθη δια χειρός του υπουργού εξωτερικών Στρέιτ άμεσα. Συνιστούσε αποχή από τέτοιου είδους εκδηλώσεις, ως επιζήμια για τα ελληνικά συμφέροντα. ¹⁷⁶

Η παραίτηση εκείνη του Έλληνα υπουργού των Εξωτερικών δεν εμπόδισε ωστόσο το σύνδεσμο Μοναστηριωτών Φλώρινας “ Η Ελπίς” να του αποστείλει σχετικό υπόμνημα .Σε αυτό, τίθεται επί συνολικής βάσεως το ζήτημα της εκπαίδευσης των Ελλήνων της Πελαγονίας. Επισημαίνεται πως, ενώ από διετίας τα άλλα σχολεία, όπως τα ρουμανικά, τα ισραηλιτικά, τα τουρκικά, τα γαλλικά κλπ. λειτουργούσαν, τα ελληνικά σχολεία παρέμεναν κλειστά βυθίζοντας τους Έλληνες Μοναστηριώτες σε τέλεια απόγνωση καθώς ελλόχευε ο κίνδυνος του εκσερβισμού των παιδιών τους. Οι εύποροι βέβαια Μοναστηριώτες τα έστελναν για συνέχιση των σπουδών τους στη Θεσσαλονίκη, την Κοζάνη, την Κοριτσά και Φλώρινα. Όλοι οι υπόλοιποι μαθητές, οι οποίοι σύμφωνα με τους υπολογισμούς του συνδέσμου υπερέβαιναν τις 4.000 μόνο στο Μοναστήρι και στις γύρω βλαχόφωνες ελληνικές κοινότητες, είτε είχαν μείνει άνεργοι, είτε αναγκάζονταν τελικά να φοιτήσουν στα σερβικά σχολεία. Ο σύνδεσμος Μοναστηριωτών της Φλώρινας «Ελπίς» εφιστούσε την προσοχή της ελληνικής κυβέρνησης στην ανάγκη να μεριμνήσει για την ελεύθερη εκπαίδευση των μαθητών εκείνων, οι οποίοι είχαν αποστερηθεί την παιδεία σε μία περιοχή όπου προ της σερβικής κατάληψης αποτελούσε ένα από τα μεγαλύτερα εκπαιδευτικά και εκπολιτιστικά κέντρα του Ελληνισμού.Και υπογράμμισε ότι τα 4/5 των πνευματικών λειτουργών και των διδασκόντων (πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους) στις περιφέρειες Φλώρινας, Καστοριάς, Κοριτσάς, Κολωνίας και Καϊλαριών αλλά και μεγάλο ποσοστό τους στο ελληνικό κράτος, είχαν αποκτήσει τη μόρφωσή τους στα εκπαιδευτήρια του Μοναστηρίου.¹⁷⁷

Στη συνέχεια της αναφοράς του συνδέσμου γινόταν μνεία στις ενέργειές του, κατόπιν συνεννόησης με το υπουργείο Εξωτερικών, για τη

¹⁷⁵ Βλ. ΑΥΕ, Δ/2, κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Ιωσήφ προς Αθήνα, 17.07.1914.

¹⁷⁶ Βλ. ΑΥΕ, Δ/2/ 450/21.07.1914, κρυπτογραφικό τηλεγράφημα Στρέιτ προς Προξενείο Μοναστηρίου.

¹⁷⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33 ,ΑΠ 27357/11.08.1974 ,Υπόμνημα σύνδεσμου Μοναστηριωτών Φλώρινας «Η Ελπίς» προς ΥΠΕΞ

διαβίβαση διαταγής προς τη νομαρχία Φλώρινας σχετικά με τη συγκρότηση του γυμνασίου Μοναστηρίου στη Φλώρινα. Η εντολή δόθηκε τελικά τον Ιανουάριο του 1914 εφόσον μέχρι τότε υπήρχε η φρούδα ελπίδα πως θα λειτουργούσαν ελληνικά σχολεία στο Μοναστήρι. Ο Έλληνας πρωθυπουργός μάλιστα, επισκεπτόμενος τον Απρίλιο του 1914 τη Φλώρινα, υποσχέθηκε να εξασφαλίσει την εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών του Μοναστηρίου με την ίδρυση γυμνασίου, παρθεναγωγείου και συσσιτίου στην Φλώρινα. Για το σκοπό εκείνο συστήθηκε στο νομάρχη και στο μηχανικό της περιφέρειας Φλώρινας να προβούν σε συνεννόηση με το σύνδεσμο Μοναστηριωτών στην εξεύρεση του κατάλληλου μέρους και στην εκπόνηση σχεδίου για κτίριο συσσιτίου. Έπειτα από αλληπάλληλες συνεννοήσεις με το νομάρχη για το ζήτημα της διάθεσης των κτιρίων, η κατάληξη ήταν να επιλεγεί το κτίριο του παρθεναγωγείου για γυμνάσιο, το κτίριο του αρρεναγωγείου να παρέμενε ως είχε και το ημιτελές πρώην βουλγαρικό σχολείο να αποπερατωνόταν από την κυβέρνηση και να χρησιμοποιούνταν ως παρθεναγωγείο. Στον κάτω όροφό του θα λειτουργούσε συσσίτιο θηλέων, ενώ το συσσίτιο των αρρένων θα στεγαζόταν στην αυλή του νέου σχολείου. Αφού έλαβε χώρα η εξέλιξη εκείνη, ο σύνδεσμος γνωστοποίησε στον αρμόδιο μηχανικό τον ελάχιστο αριθμό των μαθητών από το Μοναστήρι που θα περιλαμβάνονταν στα συσσίτια, και ο οποίος καθοριζόταν σε 300. Ο σύνδεσμος όμως εξέφραζε την ανησυχία του για την καθυστέρηση που παρατηρούνταν ως προς την ανάληψη των έργων.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33 ,ΑΠ 27357/11.08.1974 ,Υπόμνημα συνδέσμου Μοναστηριωτών Φλώρινας «Η Ελπίς» προς ΥΠΕΞ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Ο Ελληνισμός της Πελαγονίας στη Δίνη του Πρώτου

Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918)

I. Η Αντίστροφη Μέτρηση των Παραμονών και της Επόμενης Μέρας

(Μέσα 1914 – Τέλος 1915).

1. Το εναρκτήριο λάκτισμα της πρώτης παγκόσμιας σύγκρουσης του 20ού αιώνα βρήκε την Σερβία μέσα στην δίνη των πολεμικών συγκρούσεων. Ο γεωπολιτικός πολιτικός χώρος της Βαλκανικής έμελλε από την πρώτη στιγμή να καταστεί το πρωτεύον σκηνικό, πάνω στο οποίο στήθηκε και εξελίχθηκε το θέατρο των στρατιωτικών αναμετρήσεων. Το προσχηματικό γεγονός της δολοφονίας του διαδόχου των Αψβούργων στο Σεράγεβο από Σέρβους παραστρατιωτικούς αποτελούσε την τέλεια αφορμή για την εκκίνηση μιας πολεμικής σύρραξης. Μέσω εκείνης της σύγκρουσης οι μεγάλες δυνάμεις που ηγεμόνευαν την Ευρώπη και τη Μεσόγειο και αντιπαραθέτονταν μεταξύ τους για την επέκταση των ζωνών επιρροής τους, θα έλυναν τους λογαριασμούς τους, με έπαθλο την κατάκτηση του “ζωτικού χώρου” για την εδραίωση της κυριαρχίας τους. Κάτω από τις νέες διαμορφούμενες συνθήκες η εμπλοκή των βαλκανικών κρατών με άμεσο ή έμμεσο τρόπο, αργά ή γρήγορα, ήταν δεδομένη. Η επιλογή τους να δηλώσουν προτίμηση στο ένα ή το άλλο στρατόπεδο θα τους παρέιχε τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην τελική διανομή, προσπορίζοντας εδαφικά κυρίως οφέλη. Γιατί οι Βαλκανικοί πόλεμοι προκάλεσαν μεν εδαφικές ανακατατάξεις, δεν έδωσαν όμως οριστική λύση, από την στιγμή που οικογένειες αναγκάστηκαν να χωριστούν, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκε το φαινόμενο της ανομοιογένειας μεταξύ των γηγενών πληθυσμών και των νέων τους κυριάρχων. Η περίπτωση της περιοχής Πελαγονίας ήταν η πλέον χαρακτηριστική.¹⁷⁹

Η Βουλγαρία, η μεγάλη ηττημένη του β' Βαλκανικού πολέμου, βρήκε την ευκαιρία που ανέμενε για να διεκδικήσει την αναθεώρηση του εδαφικού status και στην πραγμάτωση του ονείρου της μεγάλης Βουλγαρίας δηλαδή της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Πέραν τούτου, από τη στιγμή που η Βαλκανική χερσόνησος ενείχε ιδιαίζουσα σημασία στην αναμέτρηση εκείνη, ο ρόλος της Βουλγαρίας ενισχυόταν a priori με δεδομένη την εκτίμηση πως η στρατιωτική της

¹⁷⁹ Βλ. George B. Leon, “ Greece and the Great Powers (1914-1917)”, Thessaloniki 1970, σελ. 33.

δύναμη υπερείχε των άλλων βαλκανικών κρατών. Από την άλλη μεριά, η Σερβία, μετά τη δολοφονία του διαδόχου της Αυστρίας στην εδαφική της επικράτεια, το Σεράγεβο, περιήλθε σε δεινή θέση. Η αναμενόμενη επίθεση της Αυστρίας την καθιστούσε ευάλωτη και την ωθούσε στην αναζήτηση συμμαχιών κυρίως μεταξύ των ομόρων γειτόνων της Βαλκανικής, πέραν φυσικά της Βουλγαρίας. Ήδη στις 25.07.1914 ο Πάσις απευθύνει το ερώτημα προς τον πρέσβη της Ελλάδας στο Βελιγράδι Αλεξανδρόπουλο, εάν και κατά πόσο η Ελλάδα θα ερχόταν αρωγός στη Σερβία σε περίπτωση: α) αυστριακής, και, β) βουλγαρικής επίθεσης, για να λάβει την απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης πως η Ελλάδα δεν θα ανεχόταν μία βουλγαρική επίθεση στη Σερβία, που θα έχει ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση της συνθήκης του Βουκουρεστίου.¹⁸⁰

Η προλογική αυτή αναφορά στην έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου και η ακροθιγής αποτύπωση των αιτίων αυτού και της εμπλοκής των βαλκανικών κρατών επιχειρήθηκε για ένα και μόνο λόγο: για να καταδείξει ότι η Σερβία, επικυρίαρχη της Πελαγονίας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, ήταν λογικό να επιδείξει μία φιλελληνική στάση, καθώς ανέμενε και υπολόγιζε στη βοήθεια της Ελλάδας. Η εξέλιξη λοιπόν εκείνη θεωρούνταν πιθανό να υποθέσει κανείς ότι θα οδηγούσε τουλάχιστο στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων του Μοναστηρίου, ως μία πρακτική χειρονομία καλής θέλησης της Σερβίας προς μία αναγκαία και χρήσιμη σύμμαχο, την Ελλάδα. Άλλωστε η τελευταία είχε ν'απορρίψει στις 31.07.1914 την πρόταση του Κάιζερ προς τον Κωνσταντίνο να συμμετέχει με το μέρος της Γερμανίας (ενάντια στη Σερβία), την ίδια στιγμή που οι δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης (Αντάντ), τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1914, ασκούσαν ήδη πιέσεις σε Ελλάδα και Σερβία για εδαφικές παραχωρήσεις στη Βουλγαρία.¹⁸¹

Οι Σέρβοι λοιπόν, με την έναρξη του πολέμου, αντί να προχωρήσουν σε ενέργειες και συμπεριφορές που θα βελτίωναν τη ζωή των Ελλήνων κατοίκων της Πελαγονίας, σκλήρυναν ακόμη περισσότερο τη στάση τους απέναντι στον ελληνισμό του Μοναστηρίου. Έτσι, στα τέλη του Αυγούστου του 1914, επικειμένης

¹⁸⁰ Βλ. Christos Theodoulou, 'Greece and the Entente', Thessaloniki 1971, σσ. 15-17.

¹⁸¹ Βλ. ομοίως Theodoulou, σσ. 20, 52-55.

και της έναρξης του σχολικού έτους, αποφάσισαν να λύσουν το σχολικό ζήτημα καθώς και άλλα ζητήματα, που άπτονταν της παρουσίας της ελληνικής κοινότητας διά της επιβολής. Ο νομάρχης του Μοναστηρίου ζήτησε από τη μητρόπολη Πελαγονίας να παραχωρήσει το κτίριο των αρρένων της Μουσικείου Αστικής Σχολής για τη λειτουργία σερβικής Αστικής Σχολής, η οποία βρισκόταν σε κεντρικό σημείο της πόλης παρακείμενό του ελληνικού Γυμνασίου. Η μητρόπολη Πελαγονίας δεν προέβαλε αντίρρηση αλλά ζήτησε απλά, το αίτημα να υποβληθεί εγγράφως, για να είναι νομότυπη απέναντι στο οικουμενικό πατριαρχείο. Έτσι κι έγινε. Και μ' αυτόν τον τρόπο το κτίριο εκείνο περιήλθε εύκολα στην κατοχή της σερβικής αρχής. Επιπλέον η νομαρχία απεύθυνε στη μητρόπολη έγγραφο, προκειμένου να καταστεί γνωστό στους Έλληνες πως καλούνταν, με την απειλή προστίμου, να αποστείλουν τα παιδιά τους ηλικίας από 7 έως 11 ετών στα σερβικά σχολεία.¹⁸² Ουσιαστικά η ενέργεια εκείνη καθιστούσε τη μητρόπολη απλό εκτελεστικό όργανο της νομαρχίας. Παράλληλα όμως παρέβαινε το διακανονισμό του ζητήματος με το οικουμενικό πατριαρχείο, που είχε στο μεταξύ αναλάβει την διαπραγμάτευση. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί η δυσχερέστατη θέση, στην οποία είχε περιέλθει λόγω των περιστάσεων ο μητροπολίτης Πελαγονίας Χρυσόστομος. Ήταν αδύναμος ν' αντιδράσει απέναντι στις σερβικές αυθαιρεσίες, εφόσον απουσίαζε το επίσημο ελληνικό κράτος από τα δρώμενα της περιοχής, αν και είχε αναγορευθεί ο ίδιος σε βασικό εκφραστή της ελληνικής κοινότητας και θεσμικό συνομιλητή των Σέρβων. Βέβαια και τα περιθώρια αντίδρασης ήταν περιορισμένα, λόγω και της εξελισσόμενης διαπραγμάτευσης για την τύχη του επισκοπικού θρόνου της Πελαγονίας.

Στην ύπαιθρο οι ενέργειες των σερβικών αρχών ήταν ακόμη περισσότερο δραστικές. Καταρχήν, στα περισσότερα από τα χωριά στρατολόγησαν τους ιερείς, τους οποίους απέστειλαν στην Παλαιά Σερβία για εκτέλεση δήθεν θρησκευτικών καθηκόντων προς τους μαχόμενους στρατιώτες. Μ' αυτόν όμως τον τρόπο αποστερούσαν από το ελληνικό στοιχείο της περιοχής τους πνευματικούς του εκφραστές, οι οποίοι συντελούσαν στην τόνωση και στην ψυχολογική υποστήριξη

¹⁸² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/33, ΑΠ 500/24.08.1914, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΙΕΕ.

του ελληνικού φρονήματος. Έπειτα, καλούσαν τους γονείς να υπογράψουν έγγραφη δήλωση ότι δεν θα έστελναν τα παιδιά τους στα ρουμανικά σχολεία. Όπως είδαμε η ρουμανική προπαγάνδα είχε σημειώσει πρόοδο ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, εκμεταλλευόμενη τη μη λειτουργία των ελληνικών σχολείων. Ως εκ τούτου, δεν γινόταν πλέον λόγος για διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ή άλλων μαθημάτων στα ελληνικά, αλλά ούτε και η μητρόπολη είχε προβεί σε κάποια ενέργεια για την εισαγωγή αυτής.¹⁸³

2. Μετά απ' αυτά, οι σερβικές αρχές άρχισαν να εποφθαλμιούν και την ελληνική κοινοτική περιουσία. Τον Αύγουστο του 1914 επισκέφτηκαν επανειλημμένα το νοσοκομείο " Ευαγγελισμός " ο επιθεωρητής των σχολείων και ο στρατιωτικός αρχίατρος, και ζήτησαν από τους εφόρους λεπτομερείς πληροφορίες για τους πόρους αυτού, την προέλευσή του κλπ. Τις ίδιες πληροφορίες ζήτησε και ο νομάρχης Μοναστηρίου Νοβάκοβιτς από το μητροπολίτη. Η απάντηση που δόθηκε ήταν πως το νοσοκομείο είχε προέλθει από κληροδότημα Έλληνα υπηκόου και διαχειριζόταν από την ελληνική κυβέρνηση μέσω των εφόρων του. Προς στιγμήν διασώθηκε η κυριότητα του ιδρύματος από τις επεκτατικές διαθέσεις των Σέρβων. Χρησιμοποιήθηκε όμως στη διάρκεια του πολέμου για την περίθαλψη τραυματιών.¹⁸⁴

Επίσης, η σερβική κυβέρνηση έθεσε εκ νέου το ζήτημα κυριότητας ορισμένων οικιών ιδιοκτησίας της ελληνικής κυβέρνησης, τα οποία χρησίμευαν ως οικοτροφεία αρρένων και θηλέων και είχαν καταληφθεί αυθαίρετα από Σέρβους αξιωματικούς τον Οκτώβριο του 1913. Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1914 διενεργήθηκε επίσκεψη στο οικοτροφείο θηλέων από ένα Σέρβο διδάσκαλο και ένα στρατιωτικό ιατρό, στο οποίο διέμεναν δωρεάν άπορες οικογένειες Ελλήνων Μοναστηριωτών. Οι Σέρβοι εκπρόσωποι ζητούσαν να πληροφορηθούν για την ιδιοκτησία και τον προορισμό αυτών. Τότε ο Έλληνας πρόξενος Μοναστηρίου Ιωσήφ αντέδρασε στο ενδεχόμενο (που διέρρευε υπό μορφή πληροφοριών) σερβικής κατάληψης του κτιρίου και χρησιμοποίησής του ως σχολείου. Στο μεταξύ όμως, με την

¹⁸³ Βλ. ΑΥΕ, Β/33, 500/24.08.1914, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

¹⁸⁴ Βλ. ΑΥΕ, Β/33, 500/24.08.1914, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

μετακομιδή μεγάλου αριθμού τραυματιών στο Μοναστήρι, οι σερβικές αρχές μετέτρεψαν όλα τα σχολεία και κάποιες οικίες κατάλληλες (οι περισσότερες εκ των οποίων ανήκαν σε ελληνικές οικογένειες) σε νοσοκομεία, για την περίθαλψη 3.000 περίπου τραυματιών. Με διαταγή λοιπόν της στρατιωτικής αρχής, στην οποία είχαν περιέλθει όλες οι εξουσίες (λόγω της κήρυξης στρατιωτικού νόμου), αποφασίστηκε η εκκένωση του οικοτροφείου αυτού εντός 24 ωρών και η μετατροπή του σε νοσοκομείο. Εγκαταστάθηκε μάλιστα σ' αυτό και στρατιωτικός γιατρός για την τήρηση της διαταγής.¹⁸⁵ Η αντίδραση του Έλληνα προξένου με προσωπική παράσταση προς το νομάρχη Νοβάκοβιτς υπήρξε άμεση. Τέθηκε επι τάπητος κυρίως το ζήτημα της κυριότητας των Ελληνικών κτιρίων, η επίλυση του οποίου αφέθηκε στις προϊστάμενες αρχές. Κατόπιν τούτων, ο Έλληνας πρόξενος συναίνεσε στην παραχώρησή του. Παραχωρήθηκαν μάλιστα στους Σέρβους επί αποδείξει και όλα τα κρεβάτια των δύο οικοτροφείων, παρέχοντας πολύτιμη αρωγή στη διαφαινόμενη έλλειψη κλινών, η οποία και εξακολουθούσε να υφίσταται παρά την επίταξη όλων των κλινών των ξενοδοχείων.¹⁸⁶

Έτσι, στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1914 βρίσκονταν διασκορπισμένοι 1330 τραυματίες πολέμου σε νοσοκομεία. Επρόκειτο ακριβέστερα για χώρους που είχαν διαμορφωθεί σε νοσοκομεία, καθώς μόνο ο Ευαγγελισμός ήταν εξοπλισμένος επαρκώς. Οι συνθήκες στην πόλη άρχισαν να γίνονται άθλιες εφόσον δεν επαρκούσε το νοσηλευτικό προσωπικό και υπήρχαν μόνο 2 στρατιωτικοί γιατροί και μία γυναίκα νοσοκόμα. Χωρίς τη συνδρομή των Ελλήνων γιατρών ήταν αδύνατη η νοσηλεία. Και βέβαια εκείνοι δεν αρνήθηκαν να την παράσχουν ανιδιοτελώς. Απέναντι σ' αυτή την κατάσταση η στρατιωτική αρχή στρατολόγησε κατ'επιλογή εκείνους που κατά την κρίση τους θα μπορούσαν ν' ανταποκριθούν. Συνακόλουθα, το βάρος περιέπεσε στους Έλληνες γιατρούς, η παρουσία των οποίων εγγυώνταν την καλύτερη δυνατή νοσηλεία, κάτω από τις πλέον δυσμενείς συνθήκες. Η τραγικότητα της κατάστασης επιρρωνύεται και από το γεγονός ότι για την υποδοχή των τραυματιών

¹⁸⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 543/15.09.1914, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ.

¹⁸⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/1, ΑΠ 543/15.09.1914, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ.

είχαν στρατολογηθεί όλοι σχεδόν οι Έλληνες κουρείς του Μοναστηρίου.¹⁸⁷

Οι Σέρβοι προχώρησαν όμως ακόμη περισσότερο. Αντί ν' αναγνωρίσουν την προσφορά του ελληνισμού της Πελαγονίας στις δύσκολες εκείνες στιγμές που περνούσε το σερβικό έθνος, Σέρβοι Χωροφύλακες απέλασαν Έλληνες κατοίκους από το Μπάτς και το Μεγάροβο με το αιτιολογικό ότι επρόκειτο για φυγόστρατους πολίτες.¹⁸⁸ Ακόμη, επιδόθηκαν σε έναν ανηλεή πόλεμο προς την τράπεζα της Ανατολής(ελληνικών συμφερόντων) και τις ελληνικές επιχειρήσεις, περιόρισαν τις δραστηριότητες του ελληνικού προξενείου και απαγόρευσαν την κυκλοφορία των ελληνικών εφημερίδων. Έφτασαν μάλιστα στο σημείο Σέρβοι αξιωματικοί να παρακινούν όσους επισκέπτονταν το Μοναστήρι να μην καταλύουν στο ελληνικό ξενοδοχείο "Σύνταγμα" αλλά σε σερβικά ξενοδοχεία.¹⁸⁹

Η στάση των Σέρβων προκάλεσε αναμφίβολα την έντονη δυσοφορία του ελληνισμού της Πελαγονίας. Εκείνος διέβλεπε ότι, παρά τη δική του συνεισφορά και επίδειξη πνεύματος συναλληλίας και συμπαράστασης με κάθε μέσο στο δοκιμαζόμενο σερβικό λαό, η ηγεσία του επιδείκνυε μία αδικαιολόγητη και βάναυση συμπεριφορά απέναντί του, δίνοντας την εντύπωση πως η παραδοσιακή φιλία και συμμαχία των δύο λαών περιορίζονταν σε λεκτικό μόνο επίπεδο (από τη μεριά των Σέρβων τουλάχιστον). Στις αρχές του φθινοπώρου του 1914 κυκλοφόρησε προκήρυξη στο Μοναστήρι, εμπνευστής της οποίας φερόταν ο σύνδεσμος Μοναστηριωτών Φλώρινας " Η Ελπίς". Σ' αυτή γινόταν λόγος για " βίο αβίωτο" των Μοναστηριωτών από τους Σέρβους, για παραβίαση της οικογενειακής τιμής με το χυδαιότερο τρόπο, για αρπαγή της περιουσίας διά επιτάξεων και διαφόρων άλλων φορολογικών προσχημάτων, για ρητή υποχρέωση των Ελληνοπαιδών να φοιτούν στα σερβικά σχολεία, απόρροια της οποίας υπήρξε η μετανάστευση πολλών εξ αυτών, μην απεμπολώντας του δικαιώματός τους να μαθαίνουν γράμματα ελληνικά. Η απελπισία είχε κυριεύσει τους Μοναστηριώτες που οδηγούνταν αγύμναστοι στα πεδία των μαχών. Η προκήρυξη αυτή προκάλεσε την έντονη ανησυχία της

¹⁸⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, ΑΠ 580/22.09.1914, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ.

¹⁸⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/4, ΑΠ 598/04.10.1914, προξενείο Μοναστηρίου προς ΥΠΕΞ.

¹⁸⁹ Βλ. Λουκιανού Χασιώτη, Ελληνοσερβικές σχέσεις: Διπλωματικά Διλήμματα μιας πενταετίας (1913-1918), σσ. 373-374.

ελληνικής κυβέρνησης, που εξ αρχής δήλωσε πλήρη άγνοια και υποσχέθηκε να πράξει τα δέοντα, θεωρώντας την ενέργεια εκείνη άσκοπη και επιζήμια διότι μπορούσε να παρεξηγηθεί από τη σερβική κυβέρνηση.¹⁹⁰ Η ουσία και το βάσιμο των καταγγελλομένων περνούσε αναμφισβήτητα σε δεύτερη μοίρα μπροστά στον κίνδυνο της διατάραξης των αγαστών ελληνοσερβικών σχέσεων.

¹⁹⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, ΑΠ 678/29.10.1914, τηλεγράφημα Βενιζέλου προς προξενείο Μοναστηρίου.

II. Οι Κυρίαρχες Επιπτώσεις της Σερβικής Διοίκησης στο

Καθεστώς του Πελαγονίτικου Ελληνισμού μέχρι τα τέλη του 1915.

1. Η κήρυξη του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου όπως ήταν φυσικό δεν άφησε αδιάφορη την ελληνική κυβέρνηση. Στην αρχή προσπάθησε να αποφύγει την άμεση εμπλοκή. Λογικό ήταν όμως να επιδεικνύει έντονο ενδιαφέρον για τις εξελίξεις, ιδιαίτερα από τη στιγμή που αυτές αφορούσαν και το χώρο της Βαλκανικής. Βασική θέση της ελληνικής διπλωματίας ήταν αρχικά τουλάχιστον η διατήρηση του εδαφικού status. Συνεπώς, σε καμία περίπτωση δεν ήγγειρε οιαδήποτε εδαφική αξίωση από κανέναν, ιδιαίτερα δε από τη Σερβία, οπότε ουδέποτε έθεσε θέμα υπαγωγής της περιοχής Πελαγονίας στην ελληνική επικράτεια. Απεναντίας, επιθυμούσε το Μοναστήρι να παραμείνει σε σερβική κυριαρχία. Στα τέλη Νοεμβρίου του 1914 μάλιστα επέδωσε και σχετικό μνημόνιο στον Άγγλο υπουργό Εξωτερικών Grey, με το οποίο αρνούνταν να δεχθεί να περάσει η κατοχή του Μοναστηρίου και της περιοχής Γευγελής -Δοϊράνης από τη Σερβία στη Βουλγαρία, ¹⁹¹την ίδια στιγμή που ο Γάλλος πρωθυπουργός πίεζε και αυτός για παραχωρήσεις από Ελλάδα και Σερβία στη Βουλγαρία. Η ελληνική εξωτερική πολιτική ήταν σε ομόκεντρη κατεύθυνση με αυτή της σερβικής. Το αντίπαλο δέος όλων των βαλκανικών κρατών ήταν η Βουλγαρία. Ο φόβος της τελευταίας απέτρεψε τη Ρουμανία να προστρέξει σε βοήθεια της Σερβίας, ενώ η Ελλάδα, στην αντίστοιχη πρόσκληση, ήταν θετική υπό την προϋπόθεση πως η τριπλή Συνεννόηση (Entente) θα εγγυώνταν ότι η Βουλγαρία δεν θα επιτίθενταν στην Ελλάδα. Η Αντάντ, προκειμένου να πείσει την ελληνική κυβέρνηση να σπεύσει σε βοήθειά της αμέσως, υποσχέθηκε αρχικά τουλάχιστον την παραχώρηση της Βορείου Ηπείρου.¹⁹²

Σε όλη αυτή τη διπλωματική κινητικότητα η ελληνική πολιτική ηγεσία δεν επέδειξε κανένα ενδιαφέρον τόσο για το Μοναστήρι όσο και για τους ελληνικούς πληθυσμούς που

¹⁹¹ Βλ. Theodoulou, Greece and the Entente, σελ. 81.

¹⁹² Βλ. ο.π., σσ. 81-82.

εγκαταβίωναν εκεί. Από πουθενά δεν προκύπτει πως, παρά το ότι είχε περιέλθει σε γνώση της ελληνικής κυβέρνησης η κακομεταχείριση των ελληνικών πληθυσμών από τους Σέρβους, υπήρξε η παραμικρή αντίδραση. Το ενδιαφέρον της ελληνικής διπλωματίας είχε μετατοπιστεί στη διατήρηση και στην παγίωση της κυριαρχίας της στα νέα εδάφη και στην επέκταση προς ανατολάς. Γι' αυτό και η επικυριαρχία της Πελαγονίας δεν την απασχολούσε καθόλου. Οι εκεί ελληνικοί πληθυσμοί της περιοχής αφήνονταν να επιλέξουν είτε την εγκατάστασή τους στην ελλαδική επικράτεια είτε την συσσωμάτωσή τους στη σερβική κρατική οντότητα. Έτσι, όπως υπογραμμίστηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η έναρξη των πολεμικών συγκρούσεων και η άμεση εμπλοκή της Σερβίας στον πόλεμο, είχαν πολύπλευρες συνέπειες στην ενταγμένη στο σερβικό κράτος κοινωνία της Πελαγονίας. Ένας πόλεμος, που ακολουθούσε μάλιστα πολύ κοντά χρονικά τους Βαλκανικούς πολέμους, συνεπαγόταν μεγάλο ανθρώπινο και οικονομικό κόστος. Οι κάτοικοι των βόρειων μακεδονικών επαρχιών κλήθηκαν κι' εκείνοι να αναλάβουν μέρος αυτού του κόστους. Η βαριά φορολογία που επιβλήθηκε προκάλεσε οικονομική καχεξία στον πληθυσμό. Παράλληλα, διαφάνηκε μεγάλη απροθυμία εκ μέρους των τοπικών πληθυσμών της περιοχής του Μοναστηρίου να λάβουν μέρος στον πόλεμο, αρνούμενοι να λάβουν μέρος στην επιστράτευση που κηρύχθηκε. Παρατηρήθηκε λοιπόν το φαινόμενο της μαζικής φυγοστρατίας, ειδικά δε για τους Έλληνες ενισχύθηκε η εντατικοποίηση της αποδήμησης στην Ελλάδα αλλά και στην Αμερική. Οι Σέρβοι προχώρησαν σε κατασχέσεις περιουσιών, επέβαλλαν ένα καθεστώς βίας και τρομοκρατίας και επιδίδονταν στη μέθοδο του χρηματισμού. Η σερβική κυβέρνηση αδυνατούσε ή από σκοπιμότητα απέφευγε να επιβάλλει την τάξη. Προχώρησε όμως σε κάποιες συλλήψεις, όπως εκείνη του συνταγματάρχη Ρίσιτς, που οργίαζε κερδοσκοπώντας και αυθαιρετώντας, σε μία προσπάθεια να σταματήσουν το κύμα φυγής του πληθυσμού.¹⁹³

Με την πάροδο του χρόνου οι σερβικές αρχές καταδίωκαν ολοένα και περισσότερο το ελληνικό στοιχείο. Με αυτόν τον τρόπο ο ελληνισμός της Πελαγονίας περιέπιπτε σε ακόμη πιο δεινή θέση, με δεδομένη και τη διακοπή της οικονομικής αρωγής από το ελληνικό

¹⁹³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, ΑΠ 790/27.12.1914, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ

κράτος. Παρολαυτά, η Επιτροπή Ευαγών Σκοπών και η Επίκουρος των Μακεδόνων επιτροπή εξακολουθούσαν να αποστέλλουν οικονομική ενίσχυση. Η πληρωμή των επιδομάτων του μητροπολίτη Πελαγονίας πραγματοποιούνταν με επιταγές των επιτροπών αυτών, μέσω του προξενείου Μοναστηρίου. Από το ταμείο μάλιστα του προξενείου παρέχονταν και οικονομική ενίσχυση στο μητροπολίτη Καστοριάς για την ανέγερση εκκλησίας και σχολής στην κοινότητα Γκαλίστης (Ομορφοκλησιάς). Από το υπόλοιπο δε της μητρόπολης Πελαγονίας και τα υπόλοιπα των χρημάτων της Επικούρου των Μακεδόνων Επιτροπής καλύφθηκαν η δαπάνη για την ανέγερση του ναού του Φλαμπούρου, άλλες οικονομικές απαιτήσεις και παρεμφερείς εκκρεμότητες της νομαρχίας Φλώρινας. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι, αν και ο Πελαγονίτικος ελληνισμός είχε περιέλθει σε μεγάλη ένδεια και οι δομές της ισχυρής κοινοτικής παρουσίας του είχαν αρχίσει να αποδομούνται από τις σερβικές αρχές, παρείχε και από αυτά τα ολίγα έσοδά του την οικονομική του αρωγή στο ελλαδικό κράτος, για να καλυφθούν κάποιες ανάγκες των νέων χωρών.¹⁹⁴

Ενδεικτικό παράδειγμα της αλληλεγγύης που επιδείκνυαν οι πρόσφυγες Μοναστηριώτες έναντι των κατατρεγμένων συμπατριωτών τους, υπήρξε και σχετική απόφαση της επιτροπής διαχείρισης των τόκων του κληροδοτήματος Γ.Κ. Μηναΐδη. Το ποσό που προερχόταν από τους τόκους του κληροδοτήματος, εισφέρονταν σε πέντε υποτρόφους του γυμνασίου Μοναστηρίου, που θα συμμετείχαν σε διαγωνισμό για την είσοδό τους στο πανεπιστήμιο. Η απόφαση προέβλεπε την πλήρη κάλυψη των εξόδων τους έως την περάτωση των σπουδών τους. Ανάλογη δαπάνη επρόκειτο ν'αναληφθεί και για δύο κορίτσια της πόλης και συγκεκριμένα για την εισαγωγή τους στην Αρσάκειο Σχολή Αθηνών. Η επιτροπή εκείνη συγκροτούνταν από το μητροπολίτη Πελαγονίας Χρυσόστομο, ως πρόεδρο, και τον μητροπολίτη Αχριδών και Πρεσπών Άνθιμο, Ιωάννη Ιωσήφ, πρόξενο της Ελλάδος στο Μοναστήρι, Παντελή Κομή και Ιωάννη Δαλέγκα, εφόρους των ελληνικών εκπαιδευτηρίων Μοναστηρίου και Διαμαντή Τσομπάνου, αντιπρόσωπο της ελληνικής κοινότητας Πισοδεριού. Το κληροδοτήμα δινόταν σε νέους και νέες που φοιτούσαν στα Μοναστηριώτικα σχολεία, αλλά ένοι οι εξ αυτών θα έπρεπε να

¹⁹⁴ Βλ. ΑΥΕ, Δ/2, ΑΠ 790/27.12.1914, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

κατάγονται από το Πισοδέρι, σύμφωνα με τις επιταγές του κληροδοτήματος. Η επιτροπή συνήλθε στις 29 Ιουνίου 1915, μεσούντος δηλαδή και διαρκώς κλιμακούμενου του πολέμου, προκειμένου να καθορίσει τον τρόπο, που θα εξακολουθούσε να λειτουργεί το κληροδοτήμα. Παρά την ευχέρεια που διέθετε η επιτροπή ώστε να συνεχίζει να χορηγεί το επίδομα για την κάλυψη των αναγκών του ελληνισμού της Πελαγονίας, ο οποίος δοκιμαζόταν πολιτικά και οικονομικά, ωστόσο, έπειτα από τις νέες και ραγδαίες εξελίξεις, αποφάσισε να περιέλθει η διαχείριση του κληροδοτήματος σ' επιτροπή της Φλώρινας, όπου και θα ήταν η νέα έδρα του. Στο εξής οι πόροι του κληροδοτήματος θα διατίθενταν για τις ανάγκες του νέου ελληνικού κράτους και δη στην περιοχή που βρισκόταν παρέκεινα του Μοναστηρίου. Με τον τρόπο εκείνο και για μια ακόμη φορά ο Πελαγονίτικος ελληνισμός κατέδειξε το βάθος της πολιτισμικής του κουλτούρας με τη συνεχόμενη προσφορά του για χάρη των συμπατριωτών του μητροπολιτικού κέντρου.¹⁹⁵

Στο μεταξύ, από τις αρχές του 1915 το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών προχώρησε στην κατάργηση των επιδομάτων που χορηγούνταν σε αναξιοπαθούσες οικογένειες, θυμάτων του Μακεδονικού αγώνα, και ανέργων ιερέων. Το γεγονός αυτό ανάγκασε τον πρόξενο της Ελλάδας Ιωσήφ να αποστείλει σχετικό έγγραφο στο υπουργείο, με το οποίο υπέβαλε το αίτημα να καταβληθούν εκ νέου τα επιδόματα. Επικαλούνταν μάλιστα την κατάσταση που είχε δημιουργήσει ο πόλεμος και την επακόλουθη ένδεια που είχε προκληθεί, καθώς και τη διάσωση του γοήτρου της Εκκλησίας. Συνέταξε ακόμη και σχετικό πίνακα, στον οποίο και συμπεριέλαβε και κάποιους ιερείς της μητρόπολης Πρεσπών και Αχριδών, οι οποίοι μισθοδοτούνταν από τη νομαρχία Φλώρινας από τα κονδύλια της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. Το αιτούμενο ποσό ανερχόταν σε 336 τουρκικές λίρες, από τις οποίες οι 120 λίρες προορίζονταν για μισθούς και βοηθήματα (σε Βασίλειο Κομή, Λουκά Αναστασίου, Ζαχαρία χήρα Τσάπου, Αικατερίνη Χρήστου και Ελένη Παλάση) και οι υπόλοιπες 216 για επιδόματα ιερέων (αρχιδιάκονος της μητρόπολης Πελαγονίας Αθηναγόρας, ιερείς χωριών και κωμοπόλεων Λισολάϊ Παπαγγελής, Νοβάκι Παπαϊωάννου, Ρακοτίνας Παπανέστορας, Διχόβου

¹⁹⁵ Βλ. ΑΥΕ, πρακτικά Μηναιΐδειου επιτροπής 1909 και 1915.

Παπαστέφανος, Περλεπέ Παπακορωναίου, Μπουκόβου Παπαηλίας, και οι ιερείς της μητρόπολης Πρεσπών και Αχριδών Αχρίδος Παπαναούμ, Γιάγκοβιτς Παπανικόλαος, Άνω Μπελίτσης Παπασταύρος, Κάτω Μπελίτσης Παπακρήστος και Παπαπάσχος, Γκόπεσι Παπαγιάννης Παπαδημητρίου και Παπαγιάννης Παπαναούμ, Ρέονας Παπαπερικλής και Παπαγεώργης).¹⁹⁶

Ο Έλληνας διπλωματικός εκπρόσωπος του Μοναστηρίου Ιωσήφ εισηγούνταν την καταβολή της μισθοδοσίας για τους μεν ιερείς από το διαθέσιμο ποσό της κατάθεσης της Ι. Μητρόπολης Πελαγονίας στο ταμείο του προξενείου, το δε υπόλοιπο από το κονδύλιο της Επιτροπής Ευαγών Σκοπών, έτσι ώστε να μην θιγόταν στο ελάχιστο ο προϋπολογισμός του υπουργείου Πλην όμως φαίνεται ότι τελικά τα επιδόματα εκείνα καταργήθηκαν, επιτείνοντας έτσι την οικτρή οικονομική κατάσταση των Μοναστηριωτών, και ιδιαίτερα δε των πνευματικών εκπροσώπων τους. Οι τελευταίοι επιτελούσαν σημαντικότατο εθνικό και θρησκευτικό έργο στην περιοχή καθώς αποτελούσαν τον βασικό πνεύμονα τόνωσης του ηθικού και διατήρησης του ελληνικού φρονήματος των ελληνικών πληθυσμών της Άνω Μακεδονίας.¹⁹⁷

2. Η εξέλιξη του πολέμου και η εμπλοκή της Σερβίας σε αυτόν προκάλεσε όπως ήταν φυσικό μεγάλη οικονομική κρίση. Ταυτόχρονα όμως δημιούργησε και ένα φυσιολογικό κλίμα ανασφάλειας ιδιαίτερα στις μακεδονικές επαρχίες σχετικά με την μελλοντική τους τύχη. Από τις αρχές δε του 1915 οι πιέσεις προς τη Σερβία για παραχώρηση εδαφών εντάθηκαν σε σημείο ώστε να συζητά ακόμη και παραχώρηση εδαφών της, μεταξύ των οποίων και το Μοναστήρι, στη Βουλγαρία.¹⁹⁸ Η κατάσταση ανασφάλειας οδήγησε στη λήψη έντονων εισπρακτικών μέτρων και σε στρατολόγηση νέων δυνάμεων. Ακόμη και οι Σέρβοι δάσκαλοι κατατάχθηκαν στον στρατό, αναστέλλοντας την “υπολειπουργία” των σερβικών σχολείων στο Μοναστήρι. Οι Έλληνες όμως του Μοναστηρίου επέδειξαν απροθυμία να στρατευθούν και να πολεμήσουν προς όφελος των Σέρβων, οι οποίοι τους

¹⁹⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/36, Ιωσήφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, 07.03.1915.

¹⁹⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/36, Ιωσήφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, 07.03.1915.

¹⁹⁸ Βλ. Theodoulou, ο.π., σελ. 171

κακομεταχειρίζονταν. Ούτε ένας εθελοντής δεν παρουσιάστηκε από το Μοναστήρι. Η στάση αυτή του πολυάριθμου και συμπαγούς ακόμη ελληνικού στοιχείου της περιοχής φαίνεται πως δυσαρέστησε έντονα τους Σέρβους, οι οποίοι, με την πάροδο του χρόνου, κλιμάκωναν την ανθελληνική τους στάση. Συγκεκριμένα, οι εκπρόσωποι του στρατιωτικού κόμματος, που διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην περιοχή, προφασίζονταν την κυκλοφορία υποτιθέμενων φημών σχετικά με την ενδεχόμενη μετάπτωση του Μοναστηρίου σε ελληνική κυριαρχία.¹⁹⁹ Προχώρησαν λοιπόν στην απαγόρευση της κυκλοφορίας των ελληνικών εφημερίδων, απειλώντας με βαρύ χρηματικό πρόστιμο σε περίπτωση παράνομης μεταφοράς τους από την ελληνική επικράτεια.²⁰⁰ Το γεγονός εκείνο έγινε αντικείμενο αναφοράς και σε σχετική έκθεση του Άγγλου προξένου του Μοναστηρίου προς την προϊσταμένη του αρχή. Στην ίδια επιστολή του, εκτός των άλλων γινόταν μνεία και για το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων, την επαπειλούμενη άρση λειτουργίας των εκκλησιών, αλλά και για την προσπάθεια ποδηγέτησης της μητρόπολης καθώς και για την προθεση των Σέρβων να χρησιμοποιηθούν η περιουσία και οι πόροι της ελληνικής κοινότητας με το επιχείρημα πως όλοι πλέον ήταν Σέρβοι. Και για το λόγο εκείνο θα έπρεπε να συνεισφέρουν εξίσου στο σερβικό κράτος. Για την εμπέδωση αυτής της αντίληψης στα σχολεία διδάσκονταν όλοι οι Έλληνες ότι ήταν Σέρβοι. Στην ίδια έκθεση μνημονεύονταν ακόμη η καταστροφή του εμπορίου στην περιοχή, ο διορισμός πρώην κομιτατζήδων ως κοινοταρχών σε περιοχές όπου κατοικούσαν αμιγείς ελληνικοί πληθυσμοί, η άρνηση επιστράτευσης των Ελλήνων της Πελαγονίας και η μυστική διαφυγή τους στην Ελλάδα, η κατάσχεση των περιουσιών τους από τις σερβικές αρχές καθώς και η επιβολή προστίμων, ξυλοδαρμών και φυλακίσεων στους συγγενείς τους που παρέμειναν στη σερβική επικράτεια.²⁰¹

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην έκθεση του Άγγλου προξένου του Μοναστηρίου και στην ύπαρξη βουλγαρικών ενόπλων τμημάτων (κομιτάτων) που δρούσαν στην περιοχή, προκαλώντας δολιοφθορές,

¹⁹⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ, 01.09.1914.

²⁰⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Δ/2, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ, 01.09.1914, σχετικά με την απαγόρευση εισαγωγής από την Ελλάδα και κυκλοφορίας ελληνικών εφημερίδων στο Μοναστήρι.

²⁰¹ Βλ. FO/371/file 2460/14.02.1915, Serbia, Monastir.

και δολοφονίες, και ασκώντας με απειλές και βία κλίμα τρομοκρατίας στους ελληνικούς πληθυσμούς της Πελαγονίας και γενικότερα της Άνω Μακεδονίας. Τα σώματα εκείνα όχι μόνο δεν είχαν αναστείλει τη δράση τους μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, αλλά συνέχιζαν με ακόμη μεγαλύτερο πείσμα τη δραστηριότητά τους στη σερβική Μακεδονία (μία δραστηριότητα που θα συνεχιστεί τουλάχιστον έως το 1930).²⁰² Οι δραματικές εξελίξεις στη σερβική Μακεδονία είχαν προκαλέσει προ πολλού μεγάλη έλλειψη βασικών αγαθών, που κορυφώθηκε στα τέλη του 1914. Η παροχή ψωμιού, κρέατος και γάλατος, υπήρξε πολύ περιορισμένη. Παρατηρούνταν μεγάλη έλλειψη ακόμη και ειδών ρουχισμού, ενώ και τα λαϊκά ιατρεία, που είχαν συσταθεί για τις ανάγκες του πολέμου, αδυνατούσαν να επιτελέσουν το έργο τους.²⁰³ Με την έναρξη του 1915 η οικονομική επιδείνωση οδήγησε στη διανομή τροφίμων πλέον με δελτίο, ενώ παρατηρήθηκε και επιδημία τύφου. Η πόλη του Μοναστηρίου μεταβλήθηκε σ' ένα απέραντο νοσοκομείο, παρά την εμφανή έλλειψη ιατρών. Όλα πλέον τα σχολεία, μηδέ και αυτά των Γάλλων καθολικών, έπαψαν να λειτουργούν, παρά την προσπάθεια να παραμείνουν κάποια ανοικτά για να μην τρομοκρατηθεί ο πληθυσμός και να διατηρηθούν ανεξάρτητα από οποιοδήποτε ξενικό καθεστώς.²⁰⁴

Το καλοκαίρι του 1915 έλαβαν χώρα οι τελευταίες προσπάθειες της Entente για τον προσεταιρισμό της Βουλγαρίας, εγγυώμενη τον Αύγουστο την κατοχή της αμφισβητούμενης ζώνης της Μακεδονίας (αυτήν που είχε καθορίσει η σερβο-βουλγαρική συνθήκη του 1912). Την ίδια στιγμή που ο Βενιζέλος εξέφραζε την αντίθεσή του στο ενδεχόμενο μετάπτωσης του Μοναστηρίου στη βουλγαρική κυριαρχία. Προτιμούσε να παραμείνει σερβικό καθεστώς προκειμένου να διατηρηθεί η σιδηροδρομική σύνδεση Μοναστηρίου-Θεσσαλονίκης. Ταυτόχρονα, ο Έλληνας πρωθυπουργός απέρριπτε την προσφορά της Γερμανίας για παραχώρηση της σερβικής Μακεδονίας

²⁰² Βλ. FO/371/file 2460/14.02.1915, Serbia, Monastir.

²⁰³ Βλ. Georgi Dimevski, Pisma, documenti na francuski Katolicki misioneri vo Bitola za nastazite vo gradot ot 1908-1939, (Επιστολαί, έγγραφα των καθολικών ιεραποστόλων στο Μοναστήρι, περί των συμβάντων εν τη πόλει ταύτη κατά τα έτη 190—1939),” Glasnik na Institutot za Nacionalna Istorija “, τ. 11, τεύχος 3, σελ. 200.

²⁰⁴ Βλ. ο.π. (υποσημείωση 25).

στην Ελλάδα, τον Αύγουστο του 1915, όταν η Ελλάδα στην περίπτωση που συνέχιζε την ουδετερότητά της, (ακόμα και στο ενδεχόμενο της βουλγαρικής επίθεσης στη Σερβία), μπορούσε να εξασφαλίσει τις ακόλουθες αποζημιώσεις από τη Γερμανία:εγγύηση της εδαφικής της ακεραιότητας για δέκα χρόνια, την κατοχή των Δωδεκανήσων, τμήματος της Αλβανίας, συμπεριλαμβανομένων και των περιοχών της Γευγελής-Δοϊράνης και Μοναστηρίου²⁰⁵,λέγοντας χαρακτηριστικά: " Η Ελλάδα είναι μια πολύ μικρή χώρα για να διαπράξει μια τόσο μεγάλη ατιμία".²⁰⁶ Πράγματι, η Ελλάδα, με τους επίσημους εκφραστές της πολιτικής της, τήρησε διαχρονικά άψογη στάση απέναντι στους Σέρβους, όντας βαθιά προσηλωμένη στο δόγμα της ελληνοσερβικής φιλίας. Το αντίτιμο που εισέπραξε ως αντιπαροχή συνιστά ένα από τα ζητήματα του παρόντος πονήματος. Ωστόσο, ο Σέρβος πρωθυπουργός Pasic ενημέρωνε στις 30.08.1915 τον Βενιζέλο ότι η σερβική κυβέρνηση είχε αποφασίσει να αποδεχθεί εδαφικές παραχωρήσεις στη Βουλγαρία, στη σερβική Μακεδονία μέχρι το Μοναστήρι, διατηρώντας κοινό σύνορο με την Ελλάδα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός κατέστησε τότε σαφές πως η Γευγελή και η Δοϊράνη θα έπρεπε να αποδοθούν στην Ελλάδα, εφόσον αποκλείονταν από τη σερβική προσφορά προς τη Βουλγαρία.²⁰⁷ Μία ημέρα μετά, ο Pasic ενημέρωνε τον Έλληνα πρεσβευτή στο Βελιγράδι Αλεξανδρόπουλο ότι αποδεχόταν την αναγκαιότητα παραχώρησης της περιοχής Γευγελής – Δοϊράνης στην Ελλάδα, αλλά δεν μπορούσε να ενσωματώσει το σχετικό αίτημα στο σημειώμα του προς τις μεγάλες δυνάμεις. Πληροφόρησε τότε για πρώτη φορά τον Αλεξανδρόπουλο ότι το Μοναστήρι θα περιλαμβάνονταν στις παραχωρήσεις που θα ελάμβαναν χώρα προς τη Βουλγαρία. Εάν όμως οι σύμμαχοι κατέληγαν να παραχωρήσουν στην Ελλάδα την περιοχή Γευγελής-Δοϊράνης, τότε θα υποστήριζε τις ελληνικές θέσεις. ²⁰⁸

Η απάντηση του Pasic προκάλεσε απογοήτευση και έκπληξη στον Έλληνα πρωθυπουργό γιατί δεν είχε ενημερωθεί έγκαιρα για την παραχώρηση του Μοναστηρίου, προκειμένου να εγείρει γι' αυτό

²⁰⁵ Βλ. George B. Leon, *Greece and the Great Powers (1914-1917)*, σελ. 198.

²⁰⁶ Βλ. Βασ. Γεωργίου, *Η Μακεδονία στο μάτι του Γιουγκοσλαβικού Κυκλώνα*, Αθήνα 1992, σελ. 220.

²⁰⁷ Βλ. Leon, *ο.π.*, σελ. 212.

²⁰⁸ Βλ. *ο.π.*, σελ. 213.

διεκδίκηση η Ελλάδα. Επίσης, ήταν πολύ εκνευρισμένος από το γεγονός ότι ο Pasic δεν συμπεριέλαβε στο σημείωμά του προς τους συμμάχους το ελληνικό αίτημα για την επικύρωση των περιοχών Γευγελής – Δοϊράνης στο ελληνικό βασίλειο.²⁰⁹ Όπως διαφάνηκε ο Pasic ακολουθούσε παρελκυστική τακτική σε σχέση με την Ελλάδα, αναμένοντας αρνητική απάντηση των συμμάχων στη Βουλγαρία, οπότε δεν θα τίθενταν πλέον θέμα παραχώρησης των εδαφών αυτών. Παρά την απογοήτευσή του σχετικά με τη συμπεριφορά του Σέρβου πρωθυπουργού, ο Βενιζέλος δεν τροποποίησε τη βασική του πολιτική αλληλεγγύης προς τις θέσεις της Σερβίας.²¹⁰

²⁰⁹ Βλ. ο.π.

²¹⁰ Βλ. ο.π.

III.Η Δεύτερη Φάση. Η Βουλγαρική Κατοχή στην Πελαγονία.

1. Με τον ερχομό του φθινοπώρου είχε ξεκινήσει η αντίστροφη μέτρηση. Η Βουλγαρία είχε πλέον τοποθετηθεί στο πλευρό των δυνάμεων του Άξονα και συμμετείχε στις επιθετικές επιχειρήσεις μαζί με τους Γερμανούς στη σερβική Μακεδονία, προσεγγίζοντας στο Μοναστήρι. Στις 10 Οκτωβρίου 1915 ο Σέρβος πρωθυπουργός ζήτησε από τον Ζαΐμη τη βοήθεια της Ελλάδας (από τις 1.10.1915 οι Βούλγαροι είχαν επιτεθεί στη Σερβία), σε εφαρμογή της ελληνοσερβικής συνθήκης του 1913. Ο τελευταίος όμως διαμήνυσε ρητά στο Σέρβο πρωθυπουργό ότι η ανειλημμένη υποχρέωση της Ελλάδας για παροχή συνδρομής στη Σερβία, σε περίπτωση επίθεσης από τη Βουλγαρία, δεν ίσχυε πλέον από τη στιγμή που η Γερμανία είχε εμπλακεί στον πόλεμο.²¹¹

Τις τελευταίες μέρες πριν την επερχόμενη κατάληψη του Μοναστηρίου από τους Βουλγάρους η ελληνική κοινότητα κατέδειξε την εξέχουσα θέση που εξακολουθούσε να κατέχει στην Μοναστηριώτικη κοινωνία. Οι σερβικές αρχές, προ της διαφαινόμενης εξέλιξης και ενώ το σερβικό μέτωπο κατέρρεε, ήρθαν σε συνεννοήσεις -το ίδιο έπραξαν και οι τουρκικές αρχές το 1912- με την ελληνική κοινότητα του Μοναστηρίου, προκειμένου να βρεθεί λύση με τους κατακτητές για την ομαλή παράδοση της πόλης. Στην ίδια κίνηση προσέγγισης της ελληνικής κοινότητας προέβησαν και οι Βούλγαροι του Μοναστηρίου για την αποφυγή αντιποίνων από την μεριά των Σέρβων.²¹² Η ταυτόχρονη εκείνη ενέργεια Σέρβων και Βουλγάρων αποδεικνύει ότι η παρουσία του ελληνισμού της Πελαγονίας παρέμενε ισχυρή. Η ελληνική κοινότητα διαδραμάτιζε ρυθμιστικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της περιοχής και ως εκ τούτου απολάμβανε το σεβασμό των άλλων εθνοτικών ομάδων. Μάλιστα, ο Σέρβος διοικητής του Μοναστηρίου Vasic πρότεινε στον Έλληνα πρόξενο Μοναστηρίου Ιωσήφ να καταληφθεί το Μοναστήρι από ελληνικές δυνάμεις με σκοπό την προστασία του πληθυσμού (η Ελλάδα δεν είχε ακόμη συμμετοχή στον πόλεμο), καθόσον άλλωστε η περιοχή εκείνη δικαιοματικά ανήκε στην Ελλάδα από εθνολογική

²¹¹ Βλ. Theodoulou, ο.π., σελ. 195.

²¹² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/5, 31.10.1915, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

άποψη.Είναι φανερό ότι οι Σέρβοι μπροστά στον κίνδυνο ν'απωλέσουν δια παντός το αιώνιο μήλο της έριδος, επέδειξαν μία επαμφοτερίζουσα στάση. Παραμέρισαν τα όποια αισθήματά τους και την όποια συμπεριφορά τους απέναντι στο ελληνικό στοιχείο της Πελαγονίας και αναγνώρισαν τα προαιώνια ιστορικά δίκαια του ελληνισμού στην περιοχή (όπως έπραξαν και την ημέρα της κατάληψης του Μοναστηρίου στις 6 Νοεμβρίου του 1912).Το ενδεχόμενο κατάληψης της πόλης από ελληνικές δυνάμεις συζητούσε και ο Ίων Δραγούμης με τον πρόξενο Ιωσήφ προκειμένου να διατηρηθεί η δημόσια τάξη. Ακόμη είχε θέσει επι τάπητος και το ζήτημα της επαναδιαπραγμάτευσης της τύχης του Μοναστηρίου με τους Γερμανοβουλγάρους, κάτι που όμως δεν επικροτούσε η ελληνική κυβέρνηση.²¹³ Ο σερβικός στρατός άρχισε ν' απομακρύνεται από το Μοναστήρι στις 27.11.1915. Πρώτα όμως προέβη σε εκτεταμένες λεηλασίες καταστημάτων και περιουσιών των Μοναστηριωτών, με θερμοκρασία 18 βαθμούς υπό το μηδέν. Ο τρόμος είχε κυριεύσει τους Μοναστηριώτες, οι οποίοι φοβόντουσαν αντίποινα και από τους Βουλγάρους. Το βράδυ μεταξύ της 1ης και 2ης Δεκεμβρίου του 1915 οι Γάλλοι, Ρώσοι και Άγγλοι πρόξενοι εγκατέλειψαν την πόλη και στις 6 Δεκεμβρίου 1915 οι Βούλγαροι και οι Γερμανοί εισέβαλλαν στην πόλη.²¹⁴

Η κατάληψη του Μοναστηρίου απετέλεσε για τους Βουλγάρους ένα ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός, στο οποίο προσέδωσαν πανηγυρικό χαρακτήρα. Οι βουλγαρικές εφημερίδες επεφύλαξαν διθυράμβους. Η "Ούτρο" στις 27.12.1915 μνημόνευε τα συχαρητήρια του Γερμανού αυτοκράτορα με την ευχή του το Μοναστήρι, η Δοϊράνη, η Γευγελή να παρέμεναν για πάντα στην Βουλγαρία.²¹⁵ Ο " Νέος Αιών" των Σταμπουλωφικών πανηγύριζε γιατί " ηλευθερώθη το Μοναστήριον, η καρδιά του Βουλγαρισμού στην Μακεδονία".²¹⁶ Η δε εφημερίδα "Μιρ"επισημαινε ότι από τους 48.370 κατοίκους του Μοναστηρίου η πλειονότητα ήταν Βούλγαροι,και κατά πληθυσμιακή σειρά έρχονταν

²¹³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/4, 16.11.1915, Ιωσήφ προς ΥΠΕΞ.

²¹⁴ Βλ. Georgi Dimevski, Pisma, dokumenti na francuski Katolicki misioneri vo Bitola za nastazite vo gradot ot 1908-1939, (Επιστολαί, έγγραφα των καθολικών ιεραποστόλων στο Μοναστήρι, περί των συμβάντων εν τη πόλει ταύτη κατά τα έτη 190—1939),” Glasnik na Institutot za Nacionalna Istorija “, τ. 11, τεύχος 3, σελ. 200.

²¹⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/1015/09.01.1916, Πρεσβεία Σόφιας, δημοσιεύματα βουλγαρικού τύπου.

²¹⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/1015/24.12.1915, Πρεσβεία Σόφιας, δημοσιεύματα βουλγαρικού τύπου.

στη συνέχεια οι Τούρκοι, οι Βλάχοι και οι Εβραίοι. Όλη δε η περιφέρεια πλην 2-3 βλαχικών χωριών ήταν βουλγαρική”.²¹⁷ Η επισήμανση αυτή αποκαλύπτει δύο στοιχεία. Πρωταρχικά οι Βούλγαροι επιδείκνυαν ζωνρότατο ενδιαφέρον για την περιοχή, την κατοχή της οποίας θεωρούσαν πάντοτε στρατηγικής σημασίας. Και ήταν φυσικό να υπερτονίζουν την παρουσία του βουλγαρικού στοιχείου στην περιοχή, οικειοποιούμενοι προφανώς ακόμη και τους σλαβόφωνους Έλληνες, τους Γραικομάνους, που αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι της Πελαγονίτικης κοινωνίας. Από την άλλη, όμως κάνουν μνεία για την ύπαρξη Βλάχων, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων είχε ελληνική συνείδηση. Η αποκρυπτογράφηση της ανταπόκρισης εκείνης αποδεικνύει ότι ο ελληνισμός εξακολουθούσε να αποτελεί για τους Βουλγάρους ένα σημαντικό παράγοντα στο μωσαϊκό εθνοτήτων της περιοχής. Ήταν λοιπόν εύλογη η πρόθεσή τους να εξασθενίσουν την ελληνική παρουσία. Το ελληνικό όμως στοιχείο είχε ήδη υποστεί και νέα αριθμητική μείωση, καθώς Πολλοί είχαν αποχωρήσει μαζί με τους Σέρβους και είχαν καταφύγει στην Ελλάδα.

Στη βουλγαρική πρωτεύουσα, τη Σόφια, επικράτησε παραλήρημα ενθουσιασμού. Οι πανηγυρισμοί ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Πραγματοποιήθηκε δοξολογία στον καθεδρικό ναό, ενώ ακολούθησε και παρέλαση μαθητών. Ήταν τόσος ο ενθουσιασμός από την κατάληψη του Μοναστηρίου ώστε γινόταν λόγος για “ αναβίωση του κράτους του Σαμουήλ”. Κατόπιν τούτων, οι Βούλγαροι προχώρησαν στο διορισμό του Κουτίντσεφ ως γενικού επιθεωρητή Μακεδονίας, με βοηθό τον πάρεδρο του δημαρχείου Σόφιας Δρ. Σπίρκωφ. Έπαρχος δε του Μοναστηρίου ορίστηκε κάποιος Μιλτένωφ από το Κιουστεντίλ.²¹⁸ Οι Βούλγαροι, από την στιγμή που κατέλαβαν το Μοναστήρι, τους ενδιέφερε να παγιώσουν την κυριαρχία τους. Έπρεπε όμως να καταπιαστούν με πρακτικά ζητήματα. Ως διευθυντής και χειρουργός του στρατιωτικού νοσοκομείου ανέλαβε ο δρ Νικολάεβ, ο οποίος έδειξε ενδιαφέρον για όλους ανεξαιρέτα τους τραυματίες όλων των εθνοτήτων. Σε σοβαρές όμως περιπτώσεις, όπως π.χ. εκείνη μιας καθολικής μοναχής που είχε όγκο στην δεξιά πλευρά, δεν επέτρεψαν τη μεταφορά της στη Θεσσαλονίκη. Στις 6

²¹⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/1015/24.12.1915, Πρεσβεία Σόφιας, δημοσιεύματα βουλγαρικού τύπου.

²¹⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/1015/09.01.1916, Πρεσβεία Σόφιας, δημοσιεύματα βουλγαρικού τύπου.

Ιανουαρίου 1916 ήρθε στο Μοναστήρι ο στρατηγός Μπογατζιέβ. Ζήτησε να πληροφορηθεί εάν η βουλγαρική εξουσία δημιουργούσε προβλήματα, προσποιούμενος βέβαια το ενδιαφέρον του,, τη στιγμή μάλιστα που οι κάτοικοι του Μοναστηρίου λιμοκτονούσαν εφόσον ο επισιτισμός υπήρξε πολύ δύσκολος.²¹⁹

Βαθμιαία όμως οι Βούλγαροι άρχισαν να επιδεικνύουν το πραγματικό τους πρόσωπο. Στα μέσα Ιανουαρίου του 1916 πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση Βουλγάρων γιατρών, κατά την οποία αποφασίστηκε το κλείσιμο των “ ξένων” λαϊκών ιατρείων και η υπαγωγή τους στη βουλγαρική διοίκηση. Ταυτόχρονα, στις 24.01.1916 ειδοποιήθηκαν όλοι οι αλλοδαποί να πάνε στην Αστυνομία.²²⁰ Στο μεταξύ ξεκίνησαν και πάλι οι βομβαρδισμοί, αυτή τη φορά όμως από τις δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης. Στις 23.01.1916 12 γαλλικά αεροπλάνα πέταξαν πάνω από το Μοναστήρι και βομβάρδισαν την πόλη, με απολογισμό 150 νεκρούς και τραυματίες.²²¹ Οι Έλληνες της Πελαγονίας που είχαν περιέλθει σε βουλγαρική και γερμανική κατοχή, εναπόθεταν πλέον τις ελπίδες τους μόνο στο Θεό,όπως οι ίδιοι τόνιζαν εμφαντικά σ’επιστολές τους, εφόσον το μητροπολιτικό κέντρο ούτε μπορούσε αλλά και ούτε ενδιαφερόταν να τους βοηθήσει. Μνημονεύεται ότι οι Βούλγαροι καταταυρράνησαν τους ελληνικούς πληθυσμούς και προχώρησαν σε εξόντωση συμπαγών ελληνικών μαζών. Το μεγαλύτερο μέρος συγκέντρωσαν τα βλαχόφωνα κέντρα της Πελαγονίας. Πυρπολήθηκαν όλες οι ελληνικές οικίες στο Μεγάροβο,στο Τύρνοβο, στη Νιζόπολη, στο Δίχοβο,με αποτέλεσμα να καταστραφούν ολοκληρωτικά τα χωριά εκείνα.²²² Επίσης, αποτεφρώθηκε η συνοικία “Τένη Μαχαλά” μέσα στο Μοναστήρι, οι περισσότεροι κάτοικοι της οποίας ήταν Έλληνες. Συνελήφθησαν ορισμένα από τα επιφανέστερα στελέχη της Μοναστηριώτικης κοινωνίας. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονταν οι Καραμηνάς, Κάλας και Δίγκας στο Μοναστήρι. Στις φυλακές

²¹⁹ Βλ. Georgi Dimevski, Pisma, documenti na francuski Katolicki misioneri vo Bitola za nastazite vo gradot ot 1908-1939, (Επιστολαί, έγγραφα των καθολικών ιεραποστόλων στο Μοναστήρι, περί των συμβάντων εν τη πόλει ταύτη κατά τα έτη 190—1939),” Glasnik na Institutot za Nacionalna Istorija “, τ. 11, τεύχος 3, σελ. 203.

²²⁰ Βλ. ο.π., σελ. 204.

²²¹ Βλ. ο.π.

²²² Βλ. Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών, Υπόμνημα Αλυτρώτων Βορείου Ελλάδος (1946).

Μοναστηρίου κλείστηκαν οι Έλληνες πρόκριτοι της Αχρίδας Π. Πηχεών, Λ. Ζάρος και Ι. Ρουβίνας. Στα χωριά της Πελαγονίας φονεύθηκαν και εξορίστηκαν πλήθος Ελλήνων, ενώ υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια οι πρόκριτοι της Ρέσνας και του Μορικόβου.²²³

Παρά τα δραματικά εκείνα συμβάντα η μητρόπολη της Πελαγονίας φαίνεται πως παρέμεινε αλώβητη, καθώς συνέχιζε να λειτουργεί. Από το ελάχιστο διασωθέν μάλιστα Αρχείο της Μητρόπολης Πελαγονίας που αφορά εκείνη την περίοδο στο Κρατικό Αρχείο Σκοπίων, προκύπτει η νομοτελειακή συνέχεια της κοινωνικής ζωής των Ελλήνων της Πελαγονίας. Εκατοντάδες πιστοποιητικά αγαμίας (που εκδίδονταν με σκοπό το γάμο) ομογενών Ελλήνων από διάφορα μέρη της περιοχής Μοναστηρίου, σε διάφορες συνοικίες του και στα περίξ χωριά, αποδεικνύουν πως εξακολουθούσε να υφίσταται εκεί ισχυρό ελληνικό στοιχείο, το οποίο απολάμβανε ένα ελάχιστο ποσοστό κοινωνικής ελευθερίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η ελληνική Εκκλησία επιτελούσε στο ακέραιο την εθνική της αποστολή, προσφέροντας καταφυγή και παρηγοριά σε κάθε αναξιοπαθούντα ομογενή. Δεν θα πρέπει βέβαια να αγνοηθεί πως η Άνω Μακεδονία ελεγχόταν πλήρως από τους Βουλγάρους και οι κομιτατζήδες δρούσαν ανενόχλητοι. Την ίδια στιγμή το ελληνικό προξενείο Μοναστηρίου εξακολουθούσε να αποτελεί το πολιτικό κέντρο της ελληνικής κοινότητας. Με την ενίσχυση πάντοτε της Επικούρου των Μακεδόνων επιτροπής και άλλων ευαγών ιδρυμάτων, προσπαθούσε να καλύψει τις μεγάλες ελλείψεις.²²⁴ Το ελληνικό βέβαια κράτος εξακολουθούσε να απέχει από οιαδήποτε ενέργεια διεκδίκησης της περιοχής ή τουλάχιστον προστασίας των εκεί ελληνικών πληθυσμών. Η πάγια εκπεφρασμένη εκείνη θέση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αποτυπώνεται και στις ενέργειες του νομάρχη της Φλώρινας κατά τις γενόμενες διαπραγματεύσεις του με το Βούλγαρο ομόλογό του του Μοναστηρίου, το Φεβρουάριο του 1916, με σκοπό την ανταλλαγή ελληνικών οικογενειών του Μοναστηρίου με Βουλγάρους λιποτάκτες. Για τη συμφωνία εκείνη ο Έλληνας νομάρχης Μοναστηρίου καταγγελλόταν από το ντόπιο τύπο ότι νομιμοποιούσε την κατοχή της

²²³ Βλ. Σοφίας Ηλιάδου-Τάχου, “Ο Ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας”, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 325.

²²⁴ Βλ. ΑΥΕ, ισολογισμός διαχείρισεως Ιωσήφ, 22.07.1916.

Πελαγονίας από τους Βουλγάρους, απεμπολώντας τα δίκαια του ελληνισμού καθώς και την ισχυρή παρουσία του.²²⁵

Η συνεισφορά του Μοναστηριώτικου ελληνισμού στις δύσκολες εκείνες στιγμές προς όλους τους αλλότριους πληθυσμούς της περιοχής αποδείχθηκε καθοριστική. Αξιοσημείωτη υπήρξε η νοσηλεία και περίθαλψη χιλιάδων τραυματιών στο νοσοκομείο “Ευαγγελισμός” από τους Έλληνες γιατρούς. Ιδιαίτερα αξίζει να σημειωθεί η ανιδιοτελής προσφορά τους προς τους Σέρβους. Και τούτο διότι οι Βούλγαροι, από την είσοδό τους κιάλας στο Μοναστήρι, μετέφεραν στο ελληνικό νοσοκομείο, όλους τους Σέρβους τραυματίες. Οι τελευταίοι περιθάλπονταν με πραγματική στοργή για οκτώ ολόκληρους μήνες, αλλά μετά την πλήρη ανάρρωσή τους οι Βούλγαροι τους οδηγούσαν σε άγνωστη κατεύθυνση, πιθανότατα στην εξορία. Αναφέρεται δε χαρακτηριστικά και το παράδειγμα του Σέρβου διευθυντή του τηλεγραφείου του Πίροτ, ο οποίος, με τη σύζυγό του και τη δεκαοκτάχρονη θυγατέρα του, ερχόμενοι πεζή από την Αλβανία προς το Μοναστήρι, αναζητώντας το σερβικό στρατό, που στο μεταξύ είχε αποχωρήσει, συνοδευόμενοι από καταπονημένο Σέρβο στρατιώτη, κατέφυγαν στη μητρόπολη Πελαγονίας. Με εισήγηση του μητροπολίτη ο στρατιώτης εκείνος έτυχε της περίθαλψης στον “Ευαγγελισμό”, στον οποίο και νοσηλεύθηκε επί εξάμηνο σε ιδιαίτερο δωμάτιο.²²⁶

Η βουλγαρική κατοχή διάρκεσε λίγο, σχεδόν ένα χρόνο. Στα τέλη του 1916 η περιοχή ανακαταλήφθηκε από τις δυνάμεις της Entente. Στη διάσπαση του βουλγαρογερμανικού μετώπου και στην απελευθέρωση της Σερβίας και της Βόρειας Μακεδονίας προσέφερε σημαντική αρωγή η 3^η ελληνική μεραρχία του στρατηγού Τρικούπη και η μεραρχία Αρχιεπελάγουσ του στρατηγού Ιωάννου. Κατά την αποχώρησή τους από την Πελαγονία και γενικότερα από την Άνω Μακεδονία οι Βούλγαροι απήγαγαν σε ομηρία και αιχμαλωσία αρκετούς Έλληνες. Το 1/3 των ανθρώπων εκείνων έχασε τη ζωή του από τις κακουχίες. Ένα δεύτερο 1/3 επέστρεψε ζωντανό στις

²²⁵ Βλ. Σοφίας Ηλιάδου – Τάχου, ο.π., σελ. 326.

²²⁶ Βλ. ΑΥΕ, επιστολή Μιχαήλ Κρεάστα στον Αρ. Ματλή, πρόεδρο του Συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης “Η Καρτεριά”, Οκτώβριος 1927.

πατρογονικές του εστίες και στη συνέχεια κατέφυγε στην Ελλάδα. Το υπόλοιπο 1/3 προωθήθηκε αμέσως στην Ελλάδα μετά την υπογραφή της συνθήκης Ειρήνης, αφού πρώτα απελευθερώθηκε.²²⁷ Ήδη είχε επέλθει σοβαρότατη συρρίκνωση στους κόλπους του Ελληνισμού της Άνω Μακεδονίας.

²²⁷ Βλ. Υπόμνημα Αλυτρώτων Βορείου Ελλάδος, ο.π.

IV.Ο Διεθνής Παράγοντας. Η νέα Σερβική Κυριαρχία (1916-1918)

1. Η περιαγωγή της Πελαγονίας στην κυριαρχία των συμμαχικών δυνάμεων στα τέλη του 1916, μετά την παρένθεση της βουλγαρογερμανικής κατοχής, βρήκε τους Έλληνες της Άνω Μακεδονίας φυσιολογικά πολύ εξασθενημένους αλλά όχι απόντες. Οι συνεχείς βομβαρδισμοί που ελάμβαναν χώρα καθημερινά καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, προκάλεσαν αναπόφευκτα σοβαρές ανθρώπινες απώλειες, όπως και οι επιδημίες, οι αρρώστιες, η αναγκαστική αποδήμηση –ομηρία ,που οδήγησε έναν απροσδιόριστο μεν σεβαστό δε αριθμό Ελλήνων της Βόρειας Μακεδονίας μακριά από τις πατρογονικές τους εστίες σε βουλγαρικό έδαφος.Ο μεγαλύτερος αριθμός όμως των ανθρώπων εκείνων δεν επέστρεψε ποτέ είτε γιατί έχασε τη ζωή του είτε γιατί προτίμησε να προωθηθεί στην Ελλάδα. Ήταν λογικό λοιπόν να αποδυναμωθεί ποσοτικά ο ελληνισμός του Μοναστηρίου και της Πελαγονίας αλλά η παρουσία του θα εξακολουθήσει να διατηρεί ωστόσο την ισχυρή ποιοτική της διάσταση. Χαρακτηριστικό στοιχείο που αποδεικνύει τη βασιμότητα αυτής της άποψης αποτελεί το παράδειγμα που περιγράφεται στο έξοχο δημιούργημα του Στρατή Μυριβήλη “ Η Ζωή εν Τάφω”, όταν εισήλθε ελληνικός στρατός στο Μοναστήρι το 1917. Οι στιγμές που εκτυλίχθηκαν ήταν πραγματικά συγκλονιστικές και συγκινητικές: “ Νύχτα μπήκαμε στο Μοναστήρι. Και νύχτα βγήκαμε. Είναι μια μεγάλη πολιτεία σέρβικη που οι κάτοικοί της είναι Έλληνες... Είναι μια πολιτεία μέτωπο. Μας δείξανε τα σπίτια χτυπημένα από τις οβίδες σαν από αστροπελέκια, σπίτια καμένα από τις εμπρηστικές...Ήτανε ξεσαρκωμένα σκελετά από πελώρια κουφάρια.Άλλη φορά θάταν πασίχαρα σπίτια και τώρα τα σκότωσε ο πόλεμος. Οι κάτοικοι εδωπέρα φοράν ολημερίς και ολονυχτίς κρεμασμένα στο στήθος μια μάσκα για τα ασφυξιογόνα. Μυστήριο το πώς μυρίστηκαν την εθνικότητά μας, αφού η στολή μας, η κάσκα μας, είναι φραντσέζικα όλα, κι ο ερχομός μας έγινε έτσι μυστικά.Χιμήξανε γύρω μας, ξειρυπώσανε σαν τα ποντίκια κάτω απ’ τη γης, άντρες, γυναίκες, προπάντων γυναίκες και παιδάκια. Και μας φιλάνε τα χέρια, μας

καϊδεύουν τα ντουφέκια, μας πασπατεύουν τις κάσκες, κουμπώνουν και ξεκουμπώνουν τα κουμπιά της μαντύας, κλαίνε, κλαίνε ήσυχα μέσα στη φεγγαροβραδιά.

- Είστε, αλήθεια, τα' αδέρφια μας; Είστε Έλληνες, Έλληνες από την Ελλάδα;
- Μα ναι...
- Σας περιμέναμε χρόνια στη σκλαβιά. Σας ονειρευόμασταν, σας τραγουδούσαμε, σας προσκυνούσαμε, και δε σας ξέραμε. Και τώρα είστε κοντά μας. Ο Χριστός και η Παναγιά να σας φυλάει ! Και να μη μας αφήσετε πια, αδέρφια, στους Σέρβους. Μας τυραγνάνε σκληρά, που είμαστε Έλληνες...Μας δέρνουν με το βούρδουλα, σα μας ακούνε να μιλάμε ελληνικά, να λειτουργούμε ελληνικά. Μας ατιμάζουν τις γυναίκες. Αλλιώς μας κόβουν το δελτίο του ψωμιού οι Σέρβοι αξιωματικοί... Κύριε ελέησον! Μα ήρθαμε να πολεμήσουμε τους Γερμανούς και τους Βουλγάρους για να λεφτερώσουμε τους συμμάχους μας τους Σέρβους, που τους πρόδωσε ο βασιλιάς; Μυστήρια πράγματα. Κλαιμε κι εμείς μαζί τους, κ' είμαστε σαστισμένοι..." ²²⁸

Η παραθετική αυτή αφήγηση που αποτελεί προσωπικό βίωμα του συγγραφέα, σταχυολογεί με ακρίβεια την ατμόσφαιρα που βίωναν οι Έλληνες Μοναστηριώτες και σηματοδοτεί την πολιτισμική παρουσία τους εκεί. Το "ελληνικό χρώμα " που παρουσίαζε η πόλη μαρτυρά πως το ελληνικό στοιχείο της περιοχής παρά το άθλιο σκηνικό του πολέμου που την είχε νεκρώσει , εξακολουθούσε να παραμένει στη μεγάλη του πλειονότητα στην πατρώα γη και με κάθε ευκαιρία να εκδηλώνει το ελληνικό του φρόνημα. Εντύπωση προκαλεί η ιδιαίτερη αναφορά των Ελλήνων της Βόρειας Μακεδονίας στην απάνθρωπη συμπεριφορά των Σέρβων και όχι των Γερμανοβουλγάρων, γεγονός που εκπλήσσει το συγγραφέα - Έλληνα στρατιώτη και καταδεικνύει την παντελή άγνοια της ελληνικής κοινής γνώμης καθώς και την έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με τις συνθήκες ζωής των ομογενών που εγκαταβίωναν έξω από τα όρια του ελληνικού κράτους. Ταυτόχρονα, ήταν πραγματικά αξιοσημείωτη η αμεσότητα των Μοναστηριωτών, οι οποίοι, παρά τις συνεχείς εναλλαγές των κυριάρχων αλλά και τη

²²⁸ Βλ. Στρατή Μυριβήλη, " Η ζωή εν τάφω", Αθήνα 1931, σσ. 64-65: Η πολιτεία φάντασμα.

δαιώνιση της συγγνής καταδυνάστευσής τους, βρήκαν το κουράγιο να εκδηλώσουν τα ελληνικά τους αισθήματα μόλις αντίκρυσαν τους «άγνωστους» συμπατριώτες τους. Εξέφραζαν όμως και κραυγή αγωνίας, περιμένοντας από το μητροπολιτικό κέντρο να μην τους εγκαταλείψει και να τους βοηθήσει να καλύτερέψουν τη ζωή τους τουλάχιστον.

Πάντως, μετά τη σερβική ανακατάληψη του Μοναστηρίου συνέχιζαν να παραμένουν στην Πελαγονία και δυνάμεις Άγγλων και Γάλλων. Στο πλευρό τους είχε ταχθεί και η Ελλάδα, η οποία με την στρατιωτική της παρουσία συνέβαλε καθοριστικά στην τελική έκβαση του πολέμου, ιδιαίτερα στο Βαλκανικό μέτωπο. Θεωρητικά λοιπόν θα ανέμενε κανείς από τις συμμαχικές αγγλογαλλικές δυνάμεις να επιδείξουν μία διαλλακτική στάση, λειτουργώντας ανασχετικά σε τυχόν σερβικές αυθαιρεσίες. Αντίθετα όμως, οι ελληνικές κοινότητες της περιφέρειας Μοναστηρίου διώκονταν, μετά το τέλος του 1916, και με την πρωτοβουλία των Γάλλων.²²⁹ Η Γαλλία είχε υιοθετήσει ανοικτή φιλοσερβική θέση και διατύπωνε την άποψη πως το Μοναστήρι θα έπρεπε να δοθεί με το τέλος του πολέμου στη Σερβία. Γάλλοι στρατιωτικοί και διπλωματικοί συνέτασσαν μάλιστα και εκθέσεις με σκοπό τη δημιουργία καντονίων (Σκοπίων, Βελεσών και Μοναστηρίου) ή τη δημιουργία “κράτους μακεδονικού”. Σύμφωνα μάλιστα με τα γραφόμενά τους οι κάτοικοι των καντονίων εκείνων χαρακτηρίζονταν “Μακεδόνης” και η δεύτερη επίσημη γλώσσα αποτελούσε κατά την άποψή τους, η “αναμφισβήτητη” ομιλούμενη “σλαβομακεδονική”. Το γλωσσικό εκείνο ιδίωμα υπήρξε περισσότερο συγγενές προς τη βουλγαρική γλώσσα παρά προς τη σερβική.²³⁰

Την ίδια εποχή προωθούνταν ως λύση από τους Βρετανούς και από τους Αμερικανούς η αυτονομία της Μακεδονίας.²³¹ Παράλληλα κυκλοφορούσαν βιβλία από Άγγλους συγγραφείς όπως εκείνα του R. Reiss και Ed. De Belle, οι οποίοι είχαν υπηρετήσει στο συμμαχικό στρατό στο Μακεδονικό μέτωπο και εξέφραζαν τη θέση πως οι

²²⁹ Βλ. Ι.Α.Μ., Γ. Δ/ση Μακεδονίας, φάκελλος 103,13 και 20.10.1918, Γ.Δ.Θ. προς ΥΠΕΞ.

²³⁰ Βλ. Κων/ντία Ζαχοπούλου – Αποστολίδη, “Γαλλική πολιτική και ξένες προπαγάνδες στη Μακεδονία (1914-1918)”, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, σελ. 55-56.

²³¹ Βλ. Δέσποινας Πεταλίδου, “Η Μακεδονική πολιτική της Μ. Βρετανίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο”, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, σελ. 126.

(Σλαβο)μακεδόνες συγκροτούσαν ξεχωριστή εθνότητα. Επίσης οι Buxton και Boushier συνέγραψαν ποιήματα, στα οποία τόνιζαν ότι οι Μακεδόνες ήταν μία άμορφη μάζα με ακαθόριστη εθνική συνείδηση. □ Ζητούσαν μάλιστα από το βρετανικό υπουργείο Πληροφοριών ,με την άδεια του υπουργείου Εξωτερικών, τη διεξαγωγή προπαγάνδας στα Βαλκάνια με στόχο την αυτονομία της Μακεδονίας.²³² Όλοι οι παραπάνω συγγραφείς φαίνεται ότι είχαν επηρεαστεί από τις απόψεις του Σέρβου ανθρωπογεωγράφου Cvijić αφού υιοθετούσαν την άποψη ότι οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της Μακεδονίας δεν ήταν ούτε Σέρβοι ούτε Βούλγαροι αλλά κάτι το διαφορετικό (Σλαβομακεδόνες) με ακαθόριστη εθνική συνείδηση.²³³

2. Ένα από τα πλέον καθοριστικά γεγονότα της περιόδου 1916-1918, όταν το Μοναστήρι αποτελούσε πλέον στρατιωτική ζώνη υπό συμμαχική διοίκηση απετέλεσε η εκδίωξη του μητροπολίτη Πελαγονίας. Όπως διαπιστώθηκε η μητρόπολη Πελαγονίας είχε κατορθώσει τόσο κατά τη καθεστωτική μεταβολή του 1912 όσο και κατά την γερμανοβουλγαρική κατοχή (1915-1916) να διατηρήσει το θεσμικό της ρόλο, την ίδια στιγμή που η τύχη της μητροπολιτικής εκείνης έδρας είχε αφεθεί στο οικουμενικό πατριαρχείο. Το τελευταίο επρόκειτο να διαπραγματευθεί με τη σειρά του την περιαγωγή της η μη στη δικαιοδοσία της σερβικής Εκκλησίας. Η ελληνική μητρόπολη εξακολούθησε λοιπόν να λειτουργεί και να επιτελεί το εκκλησιαστικό και εθνικό της έργο και μετά το τέλος του 1916. Παρά τους συνεχείς και ανηλεείς βομβαρδισμούς των γερμανοβουλγαρικών δυνάμεων (Πυροβολικού και Αεροπορίας) που είχαν σαν αποτέλεσμα εκατόμβες θυμάτων καθημερινά, ο μητροπολίτης Πελαγονίας και οι περί αυτών ιερείς (ως π.χ. ο αρχιδιάκονος Αθηναγόρας και μετέπειτα οικουμενικός πατριάρχης) αυτοί προτίμησαν να παραμείνουν στο Μοναστήρι και να συνεχίσουν την ποιμαντορία του πολλαπλά δοκιμαζόμενου ελληνικού στοιχείου της Πελαγονίας. Ό,τι όμως δεν κατάφεραν να πετύχουν οι εχθρικοί βομβαρδισμοί ,το κατόρθωσε τελικά ο εθνικός διχασμός. Οι Γάλλοι, από την πρώτη στιγμή που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, άρχισαν να διενεργούν κατασκοπεία

²³² Βλ. Ι.Α.Μ., Γεν. Δ/ση Μακεδονίας, φάκελλος 103, 25.10.1918, Γ.Δ.Θ. προς ΥΠΕΞ.

²³³ Βλ. Ιάκωβου Μιχαηλίδη, “Σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1912-1930)”, σελ. 111.

σε βάρος της μητρόπολης. Στην πρωτοβουλία τους εκείνη συμμετείχαν και Έλληνες αξιωματικοί. Σύμφωνα λοιπόν με την άποψη του ιδίου του μητροπολίτη Πελαγονίας Έλληνες βενιζελικοί αξιωματικοί, που είχαν έρθει στο Μοναστήρι από τη Φλώρινα, διέβαλλαν αυτόν στους Γάλλους κατηγορώντας τον για «Κωνσταντινισμό» και φιλογερμανικά αισθήματα. Η μομφή εκείνη, που στηριζόταν μάλιστα σε ελληνικές αιτιάσεις, οδήγησαν το μητροπολίτη Χρυσόστομο και τον αρχιδιάκονο Αθηναγόρα στις φυλακές της Θεσσαλονίκης υπό την συνοδεία Σενεγαλέζων Γάλλων στρατιωτών.²³⁴

Όπως ήταν φυσικό η απομάκρυνση των ταγών της μητρόπολης Πελαγονίας από την έδρα τους δημιούργησε μεγάλο κενό. Οι σερβικές αρχές άδραξαν την ευκαιρία που ανέμεναν και κατέλαβαν την ελληνική μητρόπολη και την Ελληνική Εκκλησία, ενθρονίζοντας στη θέση του Χρυσόστομου τον τότε βοηθό επίσκοπο του μητροπολίτη Σκοπίων και μετέπειτα πατριάρχη Σερβίας Βαρνάβα. Η τοποθέτηση του συγκεκριμένου ιεράρχη, ατόμου με ιδιαίτερες πνευματικές και διοικητικές ικανότητες, κατέδειξε τη σημασία που απέδιδαν οι Σέρβοι στον έλεγχο της συγκεκριμένης περιοχής και ιδιαίτερα στην ποδηγέτηση του θρησκευτικού αισθήματος των πληθυσμών, ως αναγκαίου όρου και συνθήκης για την αφομοίωση της περιοχής στο σερβικό κρατικό μόρφωμα. Ταυτόχρονα, και για μιαν ακόμη φορά τα γεγονότα έδειξαν την εγγενή αδυναμία του δικασμένου ακόμη ελληνικού κράτους, στην όποια έκφανσή του, να παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς τις εξελίξεις και να προβλέπει και να προλαμβάνει δυσάρεστα γεγονότα. Είναι εύλογο ότι η εκδίωξη του μητροπολίτη Χρυσόστομου θα μπορούσε να είχε δρομολογηθεί με μία ταυτόχρονη, έτοιμη λύση, προερχόμενη από τους κόλπους του οικουμενικού πατριαρχείου, ούτως ώστε να μην απωλεσθεί ο έλεγχος του θρησκευτικού κέντρου και αποστερηθεί το ελληνικό στοιχείο της περιοχής Μοναστηρίου την πνευματική του καθοδήγηση. Από την άλλη πλευρά θεωρείται δεδομένο ότι ο μητροπολίτης Πελαγονίας Χρυσόστομος Καβουρίδης επέδειξε και εκείνος μία αντιβενιζελική

²³⁴ Βλ. Μιχαήλ Τσεκουνάρη, «Η εθνική δράσις του Μητροπολίτου Πελαγονίας Χρυσόστομου Καβουρίδη – Το χρονικό του τελευταίου Έλληνος μητροπολίτου στο Μοναστήρι (1912-1917)», Σάλπιγξ της Ορθοδοξίας, τεύχος 327, Απρίλιος 1997, σσ. 111-113 και 115.

στάση, συμπεριφορά ανεπίτρεπτη για έναν ιεράρχη, ο οποίος όφειλε να παραμένει έξω και πέρα από πολιτικές αντιπαραθέσεις και να αναλώνεται στα θρησκευτικά και μόνο καθήκοντά του, ειδικά στην ευαίσθητη περιοχή του Μοναστηρίου. Η αντιβενιζελική αυτή τοποθέτηση επιρρωνύεται και από τα ίδια τα λεγόμενα του Χρυσσοστόμου. Αφηγούμενος τα γεγονότα μετά την απομάκρυνσή του από την Πελαγονία αναφέρει πως μετά την αποφυλάκισή του από τις φυλακές της Θεσσαλονίκης όπου παρέμεινε έγκλειστος για μερικές ημέρες ανάμεσα σε κοινούς κατάδικους, δεχόμενος μύριους όσους εξευτελισμούς από τους Γάλλους δεσμοφύλακες, αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να υποστηρίξει τα δίκαια της επαρχίας του ενώπιον του οικουμενικού πατριαρχείου. Εκεί εξέφρασε τη δυσaréσκεία του γιατί το οικουμενικό πατριαρχείο είχε μετατραπεί, σύμφωνα με την άποψή του, σε πολιτική λέσχη του Βενιζελισμού. Μέσα λοιπόν σ' ένα παρόμοιο περιβάλλον από αρχιερείς και υπαλλήλους του πατριαρχείου βενιζελικούς “μέχρι αηδίας” όπως τους χαρακτήριζε, εξέφρασε ευθέως την διαφωνία του με την πολιτική του Βενιζέλου, που έθετε σε κίνδυνο, σύμφωνα πάντα με την άποψή του, το οικουμενικό πατριαρχείο.²³⁵

Η θέση του μητροπολίτη Πελαγονίας Χρυσσοστόμου Καβουρίδη είχε σαν αποτέλεσμα να δεχθεί ο ίδιος καταιγισμό επικρίσεων, ειρωνιών και δηκτικών σαρκασμών από τη μεριά των βενιζελικών. Προκάλεσε ακόμη και την παρέμβαση του Έλληνα αρμοστή στην Κωνσταντινούπολη Καλομενόπουλου, ο οποίος απαίτησε την εξορία του μητροπολίτη Πελαγονίας στο Άγιο όρος, για “την ασφάλεια του ιδίου”, καθόσον διέτρεχε κίνδυνο η ζωή του από τις θέσεις που εξέφραζε σε βάρος του Βενιζέλου εκδηλώνοντας τα φιλοβασιλικά του αισθήματα.²³⁶ Έτσι υπό την επιτήρηση της μυστικής αστυνομίας οδηγήθηκε ο Καβουρίδης στο Άγιο όρος. Παρά τις παρεμβάσεις πολλών αρχιερέων για άμεση επιστροφή στην έδρα του, οι σερβικές αρχές ουδέποτε επέτρεψαν στο μητροπολίτη Πελαγονίας να επιστρέψει στο Μοναστήρι. Μετά την οριστική διευθέτηση δε του εκκλησιαστικού ζητήματος και την έκδοση του

²³⁵ Βλ. ο.π.

²³⁶ Βλ. Μιχαήλ Τσεκουνάρη, ‘‘Η εθνική δράσις του Μητροπολίτου Πελαγονίας Χρυσσοστόμου Καβουρίδη – Το χρονικό του τελευταίου Έλληνος μητροπολίτου στο Μοναστήρι (1912-1917)’’, Σάλπιγξ της Ορθοδοξίας, τεύχος 327, Απρίλιος 1997, σσ. 111-113 και 115.

σχετικού πατριαρχικού τόμου (θα γίνει λόγος στο 4^ο κεφάλαιο), ο Χρυσόστομος, ανέλαβε στα μέσα της δεκαετίας του 1930 τη μητρόπολη Φλώρινας και, μετέπειτα, έγινε αρχιεπίσκοπος του παλαιού ημερολογίου.²³⁷

Η εκδίωξη του μητροπολίτη Πελαγονίας υποκινήθηκε και προκλήθηκε λόγω της έξαρσης των παθών στα χρόνια του μεγάλου εθνικού διχασμού εφόσον οι πρωταγωνιστές των διαδραματιζομένων έθεται υπεράνω του εθνικού συμφέροντος τα πολιτικά τους πάθη, γεγονός, το οποίο εκμεταλλεύτηκαν οι Σέρβοι με τον καλύτερο για εκείνους τρόπο. Η έκβαση του συμβάντος οδήγησε στην περαιτέρω αποδυνάμωση της πολιτισμικής παρουσίας του ελληνισμού της Πελαγονίας, συνεκτικό στοιχείο και σημείο αναφοράς του οποίου αποτελούσε το θρησκευτικό κέντρο. Ωστόσο, πέρα από τη λύση του μητροπολιτικού ζητήματος Πελαγονίας, εκείνο που προείχε ήταν η αναζήτηση μιας απάντησης στη γενικότερη συμπεριφορά των Σέρβων απέναντι στους Έλληνες. Μέσα από την ανάλυση της περιρρέουσας ατμόσφαιρας στον ευαίσθητο χώρο της Βαλκανικής το λογικό συμπέρασμα που αβίαστα προκύπτει είναι πως η Ελλάδα ήταν σταθερά προσηλωμένη στην ιδέα της ελληνοσερβικής φιλίας και συμμαχίας. Έφτανε μάλιστα στο σημείο να θυσιάσει όχι μόνο περιοχές όπου είχε ανέκαθεν ιστορικά δίκαια αλλά και την παρουσία ευρωστότατων ελληνικών πληθυσμών με πολιτισμική παρουσία εκατονταετιών (όπως για παράδειγμα την Πελαγονία), προκειμένου να μην διαταραχθεί εκείνη η φιλία και συνεργασία. Εξίσου λογικό θα ήταν λοιπόν και οι Σέρβοι από την πλευρά τους να επιδείξουν πνεύμα συνεργασίας, ιδιαίτερα σε μία πολύ δύσκολη χρονική συγκυρία για εκείνους, όπως ήταν η αποχώρηση του σερβικού στρατού από τα σερβικά εδάφη, μετά την κατάρρευσή του μετώπου στα τέλη του 1915, όταν η ελληνική κυβέρνηση δέχθηκε να τον συνδράμει με την αρωγή της, φιλοξενώντας μάλιστα στην Κέρκυρα την οικογένεια των Καραγεώργεβιτς και ολόκληρη τη σερβική κυβέρνηση και επιτρέποντας την είσοδο των υπολειμμάτων του σερβικού στρατού στην ελληνική επικράτεια, προκειμένου να ανασυνταχθούν. Έχει λοιπόν ιστορική αξία να καταδειχθεί με ποιόν τρόπο οι Σέρβοι

²³⁷ Βλ. ο.π.

εξέφραζαν την ευγνωμοσύνη τους προς την Ελλάδα και τον ελληνικό λαό .

Αλλά και μέσα στα όρια της ελληνικής επικράτειας ,την άνοιξη του 1916,οι Σέρβοι συμπεριφέρονταν ως κατακτητές στην ελληνική Μακεδονία. Παρενέβαλαν εμπόδια στην μεταπώληση προϊόντων, στη βοσκή των ζώων, στην καλλιέργεια χιλιάδων στρεμμάτων χωρίς φόρο δεκάτης. Ακόμη, εμπόδιζαν επίστρατους να παρουσιαστούν, αγνοούσαν τις ελληνικές αρχές, κατέστρεφαν τα δάση, καταλάμβαναν ναούς και ιερουργούσαν στα σερβικά, παρεμπόδιζαν τη λειτουργία ελληνικών σχολείων, έπαυαν πραξικοπηματικά τους Έλληνες παρέδρους, αντικαθιστούσαν τις ελληνικές επιγραφές με σερβικές, εξανάγκαζαν τους κατοίκους να φορούν σερβικό κάλυμμα και να προσθέτουν την κατάληξη –ις στα επωνυμιά τους. Οι δε κλοπές, φόνοι και βιασμοί ελάμβαναν χώρα σε καθημερινή βάση.²³⁸ Στις αρχές μάλιστα του 1917 ο νομάρχης Αχρίδας Τσίρκοβιτς σ' επίσκεψή του στη Φλώρινα έθεσε το ζήτημα των Ελλήνων Μοναστηριωτών που είχαν εγκατασταθεί εκεί.Τους χαρακτήρισε “ λιποτάκτες Σέρβους ή φυγόστρατους”,δηλαδή τους Μοναστηριώτες,τους Κρουσοβίτες και τους Μεγαροβίτες, που ήταν εγκατεστημένοι στη Φλώρινα επί τουλάχιστον τρία ή δύο έτη.Ήρθε σ'επαφή με ελάχιστους Σέρβους που έμεναν εκεί ή ήταν περαστικοί και ενθάρρυνε μία Σερβίδα δασκάλα τη Γιάνκα να διασπείρει φήμες με στόχο να διαφανούν οι προθέσεις της Σερβίας .Άφηνε να εννοηθεί ότι επρόκειτο να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για τους υπηκόους της στη Φλώρινα, εφόσον διέθετε εκεί ζωτικά συμφέροντα.Ο νομάρχης Φλώρινας Καλεύρας ενημέρωνε τον πρωθυπουργό για τις σερβικές αυθαιρεσίες. Ανέφερε ακόμη τη μεταστάθμευση μιας σερβικής μεραρχίας σε απόσταση μόλις δύο ωρών από την πόλη και την εγκατάσταση από το Σέρβο στρατηγό φυλακίου επιθεώρησης από πέντε άνδρες με κεφαλής έναν αντισυνταγματάρχη.Η παρουσία τους προλείανε το έδαφος για να απαγορεύσουν στους Έλληνες ιερείς του Ζέλενιτς (Σκλήθρου) και του Αετού να λειτουργούν. Στη Βοσταράνη (Μελίτη) απομάκρυναν τον αγροφύλακα που είχε διορίσει ο νομάρχης, την ίδια στιγμή που ο Σέρβος ιερέας του χωριού αυτού βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη προς

²³⁸ Βλ. Ι.Α.Μ., Γεν. Διοίκηση Μακεδονίας, φάκελλος 103, 13.10.1918, Γ.Δ.Θ. προς ΥΠΕΞ.

ανεύρεση διδασκάλου και δασκάλας για τη λειτουργία σερβικής σχολής.²³⁹

Ανάλογη συμπεριφορά επέδειξε και στα Γιαννισά ο Σέρβος πολιτικός υπάλληλος Γιοβάνοβιτς, άλλοτε υποδιοικητής Σκοπίων, ο οποίος, με την άφιξή του στην περιοχή, κατέγραφε όλους τους εγκαταστημένους εκεί Έλληνες κατά την τελευταία τριετία που κατάγονταν από τη Νέα Σερβία. Άρχισε μάλιστα να καλεί πολλούς εξ αυτών και να τους υπόσχεται ότι θα τους συνδράμει ηθικά και υλικά, εάν δήλωναν πως είναι Σέρβοι. Έχοντας δε καταγράψει με λεπτομέρεια την περιουσία που ο καθένας τους είχε εγκαταλείψει στο σερβικό έδαφος, τους απειλούσε ότι θα δημευόταν από το ελληνικό δημόσιο, στην περίπτωση που απαρνούσαν τη σερβική υπηκοότητα.²⁴⁰

Αλλά και στο εκπαιδευτικό πεδίο οι παρεμβάσεις των Σέρβων είχαν καταστεί συχνότερες. Έτσι, το Μάρτιο του 1917 ο επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Ιωαννίδης ενημερώνει την Ανωτάτη Διοίκηση των Θρησκευμάτων και της Παιδείας, για την κατάσταση που επικρατούσε στον χώρο της Εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στην περιοχή της ευθύνης του. Μεταξύ άλλων, επισημαίνει την επέμβαση του σερβικού στρατού στην ελληνική Εκπαίδευση. Στην Βοσάρανη (Μελίτη), κεντρικό χωριό στην πεδιάδα, είχαν εκδιώξει την ελληνική Χωροφυλακή και έτσι εξανάγκασαν τον ιερέα του χωριού να λειτουργεί στα σλαβικά. Εγκαινίασαν μάλιστα την λειτουργία σερβικού σχολείου με δάσκαλο κάποιον έφεδρο αξιωματικό. Υποχρέωσαν έπειτα τον επίτροπο της εκκλησίας του χωριού αυτού να τους παραδώσει από το ταμείο χίλιες δραχμές, για να αγοράσουν με αυτά τα αναγκαία διδακτικά βιβλία. Σε άλλο μεγάλο χωριό, στο Μπούφι (Ακρίτα), επίταξαν το ευρύχωρο διδακτήριο, οι δε τρεις δασκάλες, παρενοχλούμενες από ανώτερους Σέρβους βαθμούχους, αναγκάστηκαν να καταφύγουν στη Φλώρινα. Αντίθετα, σε όσα χωριά κατείχαν οι Γάλλοι, υπήρξε πλήρης εκπαιδευτική αυτονομία. Στην Οψίρινα (Εθνικό), μετά την αντικατάσταση των Γάλλων από Σέρβους,

²³⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/4, 27.01.1917, νομάρχης Καλεύρας προς πρόεδρο προσωρινής κυβέρνησης.

²⁴⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/4, 23.02.1917, διοικητής Αρχηγείου Δημόσιας Ασφάλειας Δημητρακάκης προς την προσωρινή κυβέρνηση.

ο δάσκαλος Χρ. Μαντζάρης εκδιώχθηκε από τον κοιτώνα του. Οι Σέρβοι τον εξέβαλαν από το δωμάτιο όπου πραγματοποιούσε τις παραδόσεις, και στη συνέχεια πέταξαν όλα τα θρανία και τα έκαψαν.²⁴¹

Όλα αυτά τα παραδείγματα αποδεικνύουν τον υπέρμετρο σωβινισμό, από τον οποίο εμφορούνταν οι Σέρβοι, αδιαφορώντας προφανώς για φιλίες και συμμαχίες. Η πληθώρα των παραδειγμάτων της σωβινιστικής συμπεριφοράς τους, σε συνδυασμό και με την πολιτική που ακολούθησαν απέναντι στους ελληνικούς πληθυσμούς της Βόρειας Μακεδονίας, εδραιώνει την άποψη πως δεν αποτελούσαν απλά συμπτώματα αυθαιρεσίας κατώτερων αξιωματούχων αλλά συντονισμένη πολιτική εμπνευσμένη και καθοδηγούμενη από την εκάστοτε σερβική κυβέρνηση, που εμφορούνταν από πνεύμα μεγαλοϊδεατισμού όσον αφορούσε το Μακεδονικό Ζήτημα. Σε αντίθεση με την ελληνική διπλωματία, η οποία, με την πασιφανή αφέλειά της, έκλεινε τα μάτια και βαυκαλιζόταν φίλους και συμμάχους, στα πλαίσια της αφογής στάσης, θέσης εν μέρει αιτιολογημένης μόνο για τη συγκυρία εκείνη λόγω της διαφαινόμενης έκβασης του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου στο πλευρό των νικητριών δυνάμεων και των ιστορικών διεκδικήσεων του ελληνισμού στο χώρο της καθ' ημάς Ανατολής.

²⁴¹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α/4, 14.03.1917, Ανωτάτη Διεύθυνση Δημόσιας Εκπαίδευσης προς ΥΠΙΕΞ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η Πολιτική Απεθνικοποίησης και Αφελληνισμού

στη Νότια Σερβία Στη διάρκεια Του Μεσοπολέμου

(1918- 1930).

I. Την Επαύριο της Παγκόσμιας Αναμέτρησης. Η Οριστική Διευθέτηση του κυριαρχικού status της Πελαγονίας.

1. Το τέλος της πρώτης παγκόσμιας αναμέτρησης του 20ου αιώνα βρήκε τις δυνάμεις της Τριπλής Συνεννόησης (Entente) να επικρατούν των Κεντρικών Δυνάμεων του Άξονα. Συνακόλουθα, οι συμμετοχές του πολέμου δυνάμεις κάθησαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για να καθορίσουν τους όρους της ειρήνης, αποτυπώνοντας πρακτικά και *de jure* τα αποτελέσματα της πολεμικής σύρραξης. Μετά τις εκατόμβες των εκατομμυρίων νεκρών ήρθε η ώρα της διπλωματίας. Σε αυτές τις διπλωματικές διεργασίες κλήθηκαν και έλαβαν μέρος όλα τα κράτη της βαλκανικής, με την Ελλάδα και τη Σερβία από θέση ισχύος ,και την πλευρά των νικητών και την Βουλγαρία και την Τουρκία για μian ακόμη φορά με το μέρος των μεγάλων ηττημένων.²⁴²

Κάτω από αυτές τις συνθήκες αυτόματα τέθηκε και ο επαναπροσδιορισμός των εδαφικών συσχετισμών στα Βαλκάνια, σε πλήρη και αιτιώδη συνάφεια με τους οποίους τελούσε και η τύχη της περιοχής Πελαγονίας. Μιας περιοχής που βρέθηκε μέσα στη δίνη των πολεμικών αναμετρήσεων, υπέστη καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου συνεχείς βομβαρδισμούς από τους αντίπαλους στρατούς και μέσα από αυτό το σκληρό πλήρωσε βαρύ αντίτιμο σε ανθρώπινο δυναμικό και τεράστιες καταστροφές.Έτσι π.χ. ολόκληρα χωριά όπως το Μεγάροβο και το Τύρνοβο είχαν καταστραφεί ολοσχερώς. Συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί εξακολουθούσαν ωστόσο να παραμένουν στις πατρογονικές τους εστίες και ν' αναμένουν ότι η ζωή τους θα παρουσίαζε βελτίωση στο μέλλον. Η παρουσία ισχυρού ελληνικού στοιχείου αποδεικνύεται και από το περιεχόμενο επίσημης στατιστικής που δημοσιεύθηκε το 1923. Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων της Κοινωνίας των Εθνών, αναφέρει μεταξύ των άλλων στοιχείων την εγκατάσταση στην ελληνική Μακεδονία μόνο 5.000 Ελλήνων από την Σερβία. Και εάν ακόμη λοιπόν συνυπολογίσουμε τα απροσδιόριστου αριθμού θύματα του πολέμου και την μετανάστευση στο εξωτερικό, σε συνδυασμό και με τον μικρό αριθμό

²⁴² Βλ. Petsalis Diomidis , ‘‘Greece at the Paris Peace Conference 1919 ‘‘, IMXA , Θεσσαλονίκη , 1978 , σελ. 66, καθώς και Λένα Διβάνη , ‘‘Ελλάδα και μειονότητες ‘‘,Αθήνα 1995 , σελ.137

αποδημίας στην ελληνική επικράτεια, επιρρωνύεται έμμεσα πλην σαφώς πως εξακολουθούσαν και μετά το τέλος του α΄ Παγκοσμίου πολέμου να εγκαταβιώνουν στην βόρεια Μακεδονία υπό σερβική διοίκηση ελληνικοί πληθυσμοί.²⁴³

Την παρουσία ελληνικών μαζών στα ελληνοβλαχικά κέντρα της Πελαγονίας επιβεβαιώνει άλλωστε και ο Κρουσοβίτης Κουτσόβλαχος Δ. Πόποβιτς στο γνωστό έργο του “Περί των Τσιντσάρων”, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει την ύπαρξη ακόμη και στις παραμονές του δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου τουλάχιστον 3000 - 4000 Κουτσόβλαχων μέσα στο Μοναστήρι “μαζί με τους Έλληνες”, 2000 - 3000 στα Σκόπια “στο Κρούσοβο γύρω στους 1500 Κουτσόβλαχους, στη Μηλόβιστα περίπου 200, στο Μεγάροβο περίπου 100, στο Γκόπεσι περίπου 50, και στα υπόλοιπα μέρη περίπου 3000, αναβιβάζοντας τον συνολικό αριθμό τους στους 12000 - 15000 στο σύνολο της σερβικής επικράτειας, αριθμός που εμφανώς ήταν μικρότερος από τον πραγματικό. Άλλωστε και ο ίδιος επιβεβαίωνε, ότι ήταν δύσκολο να προσδιοριστεί ο ακριβής αριθμός αφού στις πόλεις δύσκολα ομολογούσαν ότι είναι Κουτσόβλαχοι (σε αυτούς δε τους πληθυσμούς δεν υπολογίζονταν προφανώς και οι σλαβόφωνοι Έλληνες της περιοχής).²⁴⁴

Με βάση τα παραπάνω, το Ανώτατο Συμβούλιο της Ειρήνης, το οποίο είχε επιφορτιστεί με το βάρος των διαπραγματεύσεων, καλούνταν να επικυρώσει την επικυριαρχία της περιοχής Πελαγονίας, έχοντας ως βάση τα εξής δεδομένα: α) η Βουλγαρία, πολεμώντας στο πλευρό των δυνάμεων του άξονα, εμφανιζόταν αποδυναμωμένη στην διεκδίκηση των εδαφών αυτών, εφόσον μάλιστα κατά τη διάρκεια της ενιαύσιας κατοχής τους από τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα, είχαν σημειωθεί τεράστιες υλικές καταστροφές, ιδιαίτερα των βλαχόφωνων κέντρων, και είχαν λάβει χώρα μεγάλες διώξεις των αλλοεθνών μη βουλγαρικών πληθυσμών. Οι επιπτώσεις των εξελίξεων εκείνων συνεπάγονταν απώλειες όχι μόνο σε έμπυχο υλικό αλλά και τη δημιουργία νωπών αισθημάτων μίσους και

²⁴³ Βλ. Βασ. Γεωργίου, “Η Γιουγκοσλαβία στο μάτι του Γιουγκοσλαβικού κυκλώνα”, Αθήνα 1992, σελ. 180. Επίσης βλ. και Νικόλαο Βλάχο, “Η εθνολογική σύνθεσις των ανηκόντων εις την Ελλάδα τμημάτων της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης”, Αθήνα 1945, σελ. 19, και Χαρίτωνα Σ. Κοριζή, “Μακεδονία γη ελληνική”, Αθήνα 1950, σελ. 72, όπου αναφέρεται πως στην απογραφή του 1928 οι πρόσφυγες από την Σερβία, Αλβανία, Δωδεκάνησα, κλπ. ήταν συνολικά 10.080.

²⁴⁴ Βλ. Κωνσταντίνο Απ. Βακαλόπουλο, “τα σύγχρονα εθνολογικά όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια”, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 205-206, όπου παραβάλλεται η μελέτη του Δ.Πόποβιτς, “Περί των Τσιντσάρων”, Βελιγράδι, 1937, εκδ. 2^η, (σερβοκρ.), σελ. 289-290

απέχθειας προς τους Βουλγάρους, εκ μέρους των βλαχόφωνων πληθυσμών ,των σλαβόφωνων Γραικομάνων αλλά και των μουσουλμανικών πληθυσμών της περιοχής Μοναστηρίου, οι οποίοι είχαν υποστεί εκείνη τη λαίλαπα του πολέμου. β) Επαγωγικά, οι μόνες δυνάμεις , οι οποίες θα μπορούσαν να διεκδικήσουν και να επιτύχουν την επικυριαρχία της Πελαγονίας παρέμεναν η Ελλάδα και η Σερβία. Η πρώτη λόγω της ισχυρής πληθυσμιακής και πολιτισμικής παρουσίας της επί αιώνες και των συνακόλουθων ιστορικών της δικαιωμάτων, η δε δεύτερη με το επιχείρημα της δικής της κυριαρχίας μετά τους βαλκανικούς πολέμους αλλά και μετά το 1916, με βάση δηλαδή την λογική ότι μετά το 1912 τα εδάφη αυτά αποτελούσαν “σερβικό” έδαφος. Θεωρητικά λοιπόν αναμενόταν σκληρή διαπραγμάτευση μεταξύ των δύο “ συμμάχων” κρατών για την οριστική διευθέτηση του κυριαρχικού status της Βόρειας Μακεδονίας.²⁴⁵

Στις 17.09.1918 λοιπόν ο έλληνας πρεσβευτής στο Λονδίνο Δημήτριος Κακλαμάνος κατέστησε γνωστές τις αξιώσεις της Ελλάδας στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, όπου, μεταξύ των άλλων, ζητούσε την απόδοση της Μακεδονίας στην Ελλάδα.²⁴⁶ Η εξέλιξη εκείνη ,τελώντας σε συνάρτηση και με τις δηλώσεις του Βενιζέλου ότι η ήττα της Βουλγαρίας και ο σημαντικός ρόλος του ελληνικού στρατού είχαν αυξήσει την όρεξη της Ελλάδας για εδαφικά οφέλη, καθώς και οι ομιλίες και συνεντεύξεις του “για πραγμάτωση των ονείρων μας” δημιούργησαν ένα κλίμα αισιοδοξίας το οποίο πιθανολογούσε την επίδειξη ζωηρού ενδιαφέροντος εκ μέρους της Ελλάδας για την περιοχή της Βόρειας Μακεδονίας, αξιώνοντας την επικυριαρχία της. Σύντομα όμως ο Έλληνας πρωθυπουργός ξεκαθάρισε τις ελληνικές θέσεις. Στις 08.10.1918 δηλώνει στον βρετανό πρόξενο στην Αθήνα Granville ότι όσο πιο γρήγορα η Σερβία να ανακτούσε τις περιοχές που κατείχε πριν τον πόλεμο, τόσο περισσότερο θα εκπληρώνονταν οι υποχρεώσεις της Ελλάδας από την συνθήκη.²⁴⁷ Έτσι, η τύχη της Πελαγονίας ήταν πλέον προδιαγεγραμμένη. Η επίσημη ελληνική διπλωματία, παρέμενε σταθερά προσηλωμένη στην λογική του ελληνοσερβικού άξονα φιλίας και συνεργασίας. Θεωρούσε πολύτιμη την βοήθεια των Σέρβων για την ενίσχυση των επιδιώξεών της.

²⁴⁵ Βλ. Petsalis Diomidis, ο.π.σελ .66

²⁴⁶ Βλ. Petsalis Diomidis, σελ. 63.

²⁴⁷ Βλ. ο.π., σελ. 67.

Και ήταν λογική και ρεαλιστική μια τέτοια προσέγγιση, ιδιαίτερα από την στιγμή που οι Ιταλοί, εκτός από τα σχέδιά τους για την Αλβανία, είχαν αρχίσει να προωθούν τα βουλγαρικά ενδιαφέροντα στην Μακεδονία και στη Θράκη, σε μία προσπάθεια να δημιουργήσουν πρόβλημα στην Ελλάδα και τη Σερβία.²⁴⁸

Την ίδια στιγμή που η “ Μακεδονορουμανική Εκπαιδευτική Αδερφότητα” υπό τον Gratișianu, πρώην υπουργό και φίλο του Ιονέσκου, έστειλε δύο μέλη ως αντιπροσωπεία στο Παρίσι, προκειμένου να υποβάλλουν αίτημα αξίωσης του μεγαλύτερου μέρους της Ηπείρου, της Πίνδου και μέρος της περιοχής Μοναστηρίου (όπου ζούσαν 80.000 Κουτσόβλαχοι), ο αναπληρωτής πρόεδρος του ρουμανικού υπουργικού συμβουλίου δήλωνε κατηγορηματικά ότι σύσσωμη η ρουμανική κυβέρνηση απαιτούσε θρησκευτική και εκπαιδευτική ελευθερία για τα ρουμανικά στοιχεία στην Ήπειρο και την Μακεδονία, σύμφωνα με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου του 1913. Η ρουμανική εκείνη κινητοποίηση συνεχίστηκε για αρκετούς μήνες δεν κατάφερε ωστόσο να φέρει στο επίκεντρο της προσοχής τις θέσεις της στις διαπραγματεύσεις στο Παρίσι.²⁴⁹

Κάτω από εκείνες τις συνθήκες, η Σερβία κατάφερε σχετικά εύκολα, και με τη συγκατάθεση της Ελλάδας μάλιστα, να εγκολπώσει οριστικά την Πελαγονία στα κυριαρχικά όρια του νεότευκτου βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Βέβαια στη συνδιάσκεψη της Ειρήνης η Σερβία βρέθηκε αντιμέτωπη με τη δυσaréσκεια του συνόλου σχεδόν των ομορών της κρατών (με την Ιταλία για το ζήτημα της περιοχής της Ίστριας , με την Αυστρία για την Καρινθία , με τη Ουγγαρία για τη Βοϊβοντίνα , με την Αλβανία για το Κόσοβο , με τη Ρουμανία για το Μπανάτ).²⁵⁰ Με την παραίτηση όμως της Ελλάδος από τη διακδίκηση της Άνω Μακεδονίας και με την επίνευση και την αποφασιστική παρέμβαση της Γαλλίας ,²⁵¹η οποία επέδειξε από την αρχή εως το τέλος της συνδιάσκεψης της Ειρήνης έντονα φιλοσερβική στάση ,(αντιτιθέμενη σθεναρά στην πρόταση που διατυπώθηκε από τον Αμερικανό πρόεδρο

²⁴⁸ Ο.π. , σελ. 74., καθώς επίσης και “Ελλάδα και μειονότητες “ , Λένα Διβάνη , Αθήνα 1995 , σελ.132

²⁴⁹ Ο.π., σελ. 83-84.

²⁵⁰ Βλ. Διβάνη Λένα , “Ελλάδα και Μειονότητες “ , σελ.131 ,καθώς επίσης και A.Mitrovic “The 1919 –1920 Peace Conference in Paris and the jugoslav state : An historical evaluation “ ,Clio Books , Oxford ,1980 .

²⁵¹ Βλ. Διβάνη Λένα ,ο.π.,σελ.132

Wilson για δημιουργία ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους , την οποία υποστήριξαν και οι Ιταλοί)²⁵² πραγματοποίησε την κατακύρωση σε αυτήν του 39% των εδαφών της Μακεδονίας , παρά το γεγονός ότι ήταν η χώρα με τις λιγότερες ιστορικές περγαμηνές .²⁵³Με τη συνθήκη τέλος του Αγίου Γερμανού, επιτύχανε να εξαιρεθούν η Μακεδονία και το Κοσσυφοπέδιο από τον σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων,²⁵⁴ καθόσον μάλιστα ο Σέρβος πρωθυπουργός Nikola Pašić τόνιζε χαρακτηριστικά στους αντιπροσώπους της συνδιάσκεψης πως η χώρα του δεν ήταν διατεθειμένη να δώσει σε πληθυσμούς που θεωρούσε σερβικούς το status της μειονότητας.²⁵⁵Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι είχε τη δυνατότητα ν' ακολουθήσει πολιτική "αφομοίωσης" των πληθυσμών των εδαφών αυτών, χωρίς να χρειάζεται να τηρεί ούτε τα προσχήματα.

2. Σε αντίθεση με την ελληνική διπλωματία, η οποία είχε υιοθετήσει διαχρονικά μια πάγια εκπεφρασμένη αρνητική θέση για την διεκδίκηση του Μοναστηρίου και εξέφραζε την προτίμησή της για την οριστική προσάρτηση της περιοχής στη σερβική επικράτεια, οι σύλλογοι των εγκατεστημένων στην Ελλάδα Πελαγόνων δεν παραιτούνταν από κάθε προσπάθεια για ενημέρωση της ελληνικής και διεθνούς κοινής γνώμης ως προς το δίκαιο των αξιώσεών τους στην Νότια Σερβία. Οι ενέργειές τους κατέτειναν προς δύο κατευθύνσεις: αφενός, να πειστεί η ελληνική κυβέρνηση να υποστηρίξει τελικά τις θέσεις τους και, αφετέρου, να καταστήσουν γνωστές τις διεκδικήσεις τους στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης. Έτσι, στα μέσα Νοεμβρίου του 1918, απέστειλαν υπόμνημα στον έλληνα υπουργό εξωτερικών Ν. Πολίτη, στο οποίο του επισήμαιναν ότι οι θυσίες του έθνους κατά την διάρκεια του πολέμου και με γνώμονα την αρχή των εθνοτήτων η περιοχή Μοναστηρίου επέβαλαν να ενωθεί η περιοχή Μοναστηρίου με τη μητέρα Ελλάδα. Ταυτόχρονα, γινόταν λόγος για την ανάρμοστη συμπεριφορά των Σέρβων, η οποία χαρακτηριζόταν ιμπεριαλιστική και άδικη, εφόσον κανένας Σέρβος δεν υπήρχε στην περιοχή εκείνη. Βέβαια, στο υπόμνημα εκείνο επισημαίνεται ότι οι

²⁵² Βλ. Σωτηρίου Στέφανο, " Μειονότητες και αλτρωτισμός ", σελ. 83.

²⁵³ Βλ. Evangekos Kofos, " The Macadonian Question: The politics of mutation", σελ. 27.

²⁵⁴ Βλ. Βλάχη Βλασίδη, " Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην Ελληνική Μακεδονία και τον μεσοπόλεμο (1919-1930)", διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1996, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, σελ. 145.

²⁵⁵ Βλ. Διβάνη Λένα, ο.π., σελ. 132 και το έργο του Djoko Slijepcevic, " The Macedonian Question: The Struggle For Southern Serbia", Chicago, 1958, περί του σερβικού χαρακτήρα της περιοχής.

Μοναστηριώτες σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα στην ελληνική κυβέρνηση, από την οποία ζητούσαν να τους υποδείξει τον τρόπο δράσης τους.²⁵⁶

Επειδή όμως ο χρόνος περνούσε και απάντηση δεν ελάμβαναν αποφασίστηκε να αποσταλεί επιτροπή στην Συνδιάσκεψη της Ειρήνης. Η συγκεκριμένη αντιπροσωπεία θα συγκροτούνταν από μέλη των συλλόγων Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης, Φλώρινας και Αθήνας και θα είχε σα στόχο την παράσταση και διατύπωση των αξιώσεών τους. Από τον σύνδεσμο της “Καρτερίας” προτάθηκαν για εκπροσώπηση στην εθνική εκείνη αποστολή προσωπικότητες με κύρος, όπως ο τότε νομάρχης Κοζάνης Κ. Μακρής, ο Αλέξ. Σβώλος, ο Αριστ. Ματλής και ο Δ. Μπέμπης.²⁵⁷ Οι πρωτοβουλίες όμως αυτές έτυχαν της αποδοκιμασίας της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία απαγόρευσε την μετάβασή τους στο Παρίσι, εμποδίζοντας την έκδοση διαβατηρίων προς τους αντιπροσώπους των Συνδέσμων. Το γεγονός προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες των συλλόγων, χωρίς όμως να έχουν θετική εξέλιξη, καθώς η ελληνική κυβέρνηση παρέμενε αδιάλλακτη στο θέμα αυτό.²⁵⁸ Η κάθετη αρνητική αυτή στάση της επίσημης ελληνικής διπλωματίας απέναντι σε οιαδήποτε διεκδίκηση που θα την έφερνε σε σύγκρουση με την σύμμαχο Σερβία, τηρήθηκε με ευλάβεια καθ’ όλη τη διάρκεια που το θέμα της κυριαρχίας παρέμενε θεωρητικά ανοικτό.

Ένα χαρακτηριστικό ακόμη συμβάν σχετικά με την αντιμετώπιση του “ Ζητήματος του Μοναστηρίου ” από την ελληνική διπλωματία και της εκπεφρασμένης άποψης ότι αποτελούσε τετελεσμένο γεγονός, του οποίου η ανακίνηση θεωρούνταν εθνικά επιζήμια, συσχετίζεται με το προμνημονευόμενο γεγονός. Οι Μοναστηριώτες, παρά την απαγόρευση μετάβασης στο Παρίσι φαίνεται πως βρήκαν τελικά τρόπο να καταστήσουν γνωστές τις θέσεις τους στους Ευρωπαίους. Η πληροφόρηση της διεθνούς κοινής γνώμης έφερε αποτελέσματα. Η εφημερίδα του Παρισιού “Le Temps” (Ο χρόνος), υιοθέτησε σε άρθρο της τις θέσεις των ελλήνων του Μοναστηρίου διατυπώνοντας τη θέση πως το Μοναστήρι θα έπρεπε να περιέλθει σε ελληνική κυριαρχία. Το

²⁵⁶ Βλ. Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης “ Η Καρτερία”, πρακτικά συνεδριάσεων συνδέσμου της 22.11.1918.

²⁵⁷ Βλ. Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης “ Η Καρτερία”, πρακτικά συνεδριάσεων 15.01.1919.

²⁵⁸ Βλ. ο.π., πρακτικά συνεδριάσεων 04.03.1919.

δημοσίευμα εκείνο καταθρούβησε τους Σέρβους. Μάλιστα, η εφημερίδα του Βελιγραδίου "Politika" εξέφραζε την έκπληξή της στις 19.02.1920 σχετικά με την ανακίνηση του ζητήματος του Μοναστηρίου, ενέργεια που επικροτούνταν και από τον "Χρόνο" των Παρισίων, ενώ η θέση του Βενιζέλου ήταν ήδη εκπεφρασμένη. Λίγες μέρες αργότερα, στις 28.02.1920, μέσα από τις στήλες της φιλοβενιζελικής εφημερίδας "Εφημερίς των Βαλκανίων", είδε το φως της δημοσιότητας άρθρο ομογενούς από την Πελαγονία με το ψευδώνυμο "Μεγαροβίτης", που απαντούσε στο άρθρο της "Politika". Εκεί γινόταν αναφορά στις δηλώσεις των Σέρβων το 1912, όταν είχαν πλέον καταλάβει το Μοναστήρι και όλοι ανεξαιρέτα οι αξιωματικοί της "Πολίτικα". Αυτός κάνει αναφορά για τις δηλώσεις των Σέρβων το 1912, όταν και κατέλαβαν το Μοναστήρι, όπου όλοι ανεξαιρέτα οι Σέρβοι αξιωματικοί απερίφραστα δήλωναν "όβντε κε μπίντι Γκρέτσκο", δηλαδή "εδώ θα γίνει ελληνικό". Συνεπώς, συνέχιζε ο Μεγαροβίτης, η σερβική εφημερίδα αδικούσε κατάφωρα όσους ενδιαφέρονται να επιστρέψουν στην πατρογονική εστία, καθώς τους χαρακτήριζε απαξιωτικά "ολίγους φωνασκούντας πρόσφυγες". Ο συντάκτης του κειμένου υπογράμμιζε το γεγονός ότι η "Politika" υπεραμυνόταν των δηλώσεων του Βενιζέλου στην ελληνική Βουλή επί του ζητήματος και εξέφραζε την ελπίδα ότι και η ελληνική κυβέρνηση θα προέβαινε σε διάβημα προς τη σερβική, ώστε να δικαιωθεί το ελληνικό στοιχείο της Άνω Μακεδονίας. Άλλωστε, και οι εκπρόσωποί του στην Ελλάδα είχαν απευθυνθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο της Ειρήνης.²⁵⁹

Εκείνο που προκαλεί εντύπωση και αξίζει να σημειωθεί είναι ότι το συγκεκριμένο κείμενο είχε λογοκριθεί, ιδιαίτερα στο σημείο όπου ο "Μεγαροβίτης" επιχειρούσε να κάνει αναφορά στις συνθήκες ζωής των ομογενών υπό σερβική κυριαρχία. Η παραδοξότητα για ένα φιλελεύθερο και δημοκρατικό κράτος, το οποίο όμως συνταρασσόταν εδώ και χρόνια από ένα χωρίς προηγούμενο δικασμό, το γεγονός δηλαδή της λογοκρισίας ενός ζωτικού άρθρου σε μία εφημερίδα, που δεν απηχούσε παρά μόνο μια καθαρά προσωπική άποψη, φορτισμένη μάλιστα με έντονα συναισθηματικά στοιχεία, αποδεικνύει πως η βενιζελική εξωτερική πολιτική όχι μόνο δεν διάκρινταν ευμενώς για το ζήτημα του Μοναστηρίου, εφόσον είχε εμπλακεί σε μεγαλοϊδεατικούς περισπασμούς, αλλά επεδίωκε να προστατεύσει ως "κόρη οφθαλμού" την ελληνοσερβική

²⁵⁹ Βλ. Εφημερίδα των Βαλκανίων, τεύχη 20.02.1920 και 28.02.1920.

συμμαχία. Άλλωστε, η συμμαχία εκείνη θεωρούνταν βασική στρατηγική της επιλογή. Ως εκ τούτου, σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε να συνδράμει σε συμπεριφορές που θα οδηγούσαν στην έξαψη των παθών και στη δημιουργία ενός αντισερβικού κλίματος, που θα ζημίωνε τις εθνικές επιδιώξεις. Για τον λόγο εκείνο έφτασε στο σημείο ο Έλληνας πρωθυπουργός, σε επίσκεψή του στην Φλώρινα, τον Αύγουστο του 1918, να επιτιμήσει τις τοπικές αρχές επιστώντας σ' εκείνες την προσοχή τους ώστε να αποφεύγουν τους σωβινισμούς και τις προκλήσεις, στα πλαίσια της πολιτικής της τήρησης φιλικών σχέσεων με τους Σέρβους. Επέκρινε κιόλας δριμύτατα και έναν Έλληνα ιερέα, ομογενή από το Μοναστήρι, τον Άγγελο Αθανάσιο Στογιάνεβιτς, στον οποίο δήλωνε κατηγορηματικά πως τα Βιτώλια (σσ. όχι Μοναστήρι) ήταν και θα παραμείνουν σερβικά, και ότι οι Σέρβοι είχαν θυσιαστεί για την πόλη εκείνη και εάν ακόμη οι ίδιοι αποφάσιζαν να την παραχωρήσουν στην Ελλάδα, κανένας έντιμος Έλληνας δε θα τη δεχόταν.²⁶⁰

Γίνεται λοιπόν κατανοητό πως η ελληνική εξωτερική πολιτική και οι σύλλογοι της Πελαγονίας, εκφραστές των αξιώσεων των Ελλήνων της Βορείου Μακεδονίας, ακολουθούσαν ασύμπτωτες πορείες. Πρόκειται για την χαρακτηριστικότερη περίπτωση σύγκρουσης του ρεαλισμού και του ρομαντισμού, όπως άλλωστε συνέβαινε και με τους πρώτους Μικρασιάτες και Ανατολικοθρακιώτες πρόσφυγες του 1913-1917, οι οποίοι προσέρχονταν στο ελληνικό κράτος, διωγμένοι από τις πατρογονικές εστίες τους. Η ελληνική ηγεσία της εποχής, σε μία χρονική συγκυρία όπου η διαδικασία μετάλλαξης των εδαφικών συσχετισμών στον χώρο της Βαλκανικής και της Ανατολής βρισκόταν σε μία εξελισσόμενη πορεία, αποδείχθηκε κυνικά ρεαλιστική. Γιατί έκρινε πως έτσι θα πετύχαινε τις επιδιώξεις της. Μέσα από τον κυκεώνα των αντικρουόμενων συμφερόντων των μικρών και μεγάλων κρατών η ελληνική διπλωματία είχε μονοσήμαντα προσανατολισμένο το βλέμμα της στην αντίπερα πλευρά του Αιγαίου πελάγους, προσπαθώντας παράλληλα να διαφυλάξει τα νώτα της και να ελαχιστοποιήσει τον από βορρά κίνδυνο. Από την άλλη πλευρά, οι ταγοί των συλλόγων των Ελλήνων όχι μόνο της Άνω Μακεδονίας αλλά και της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης, έκριναν και ενεργούσαν με βάση το συναίσθημα. Η απλοϊκή τους λογική

²⁶⁰ Βλ. Χασιώτη Λουκιανό, 'Ελληνογιοιουγκοσλαβικές σχέσεις – Τα διλήμματα μιας πενταετίας (1913-1918)', σελ. 404.

τους οδηγούσε στην εκτίμηση πως η πολυετής ισχυρή πληθυσμιακή και πολιτισμική παρουσία θα έπρεπε να αποτελεί το αναγκαίο και βασικό προαπαιτούμενο για την οιαδήποτε διεκδίκηση. Ο σεβασμός αυτής της προϋπόθεσης ήταν γι' αυτούς *sine qua non* για την σύναψη διακρατικών συμμαχιών. Έτσι, π.χ. όταν για πρώτη φορά, το 1914, η επίσημη ελληνική πολιτική άρχισε επίσημες διαπραγματεύσεις με τους Νεότουρκους για την εθελοντική ανταλλαγή των πληθυσμών, οι πρόσφυγες (Μικρασιάτες και Ανατολικοθρακιώτες) αντέδρασαν εντονότατα απέναντι στην υλοποίηση ενός παρόμοιου σχεδίου.²⁶¹

Για το λόγο ακριβώς εκείνο και οι πρόσφυγες της Άνω Μακεδονίας αγνόησαν τις παραινέσεις της ελληνικής διπλωματίας. Μετά τη μετάβασή τους στο Λονδίνο, στις αρχές του 1919, όπου και έθεσαν στους ξένους αντιπροσώπους το ζήτημα της τύχης των Ελλήνων της Βόρειας Μακεδονίας, οι σύλλογοι Μοναστηριωτών Φλώρινας και Θεσσαλονίκης απέστειλαν στο Γάλλο αρχιστράτηγο των συμμαχικών δυνάμεων στο Μακεδονικό Μέτωπο D' Esperey (Ντ' Εσπεραί) στις 30.11.1919 υπόμνημα με τις θέσεις τους. Σε αυτό γινόταν λόγος για την αδιαμφισβήτητη ελληνικότητα του Μοναστηρίου, την καταπιεστική κακοδιοίκηση των Σέρβων, την περιστολή των ελευθεριών και των δικαιωμάτων και κατέληγαν τελικά στο συμπέρασμα – πρόταση ότι η Πελαγονία θα μπορούσε να επιβιώσει οικονομικά μόνο με την πολιτική ένωσή της με την Θεσσαλονίκη (πέραν της υφιστάμενης σιδηροδρομικής σύνδεσης). Μια τέτοια εξέλιξη θα γινόταν αποδεκτή από όλους τους πληθυσμούς ανεξάρτητα από εθνικότητα και θρήσκευμα ενώ θα βοηθούσε στην ενίσχυση της ελληνοσερβικής φιλίας.²⁶² Στις αρχές δε του 1920 επιτροπές Μοναστηριωτών και Στρωμνισιωτών μετέβησαν στο Παρίσι και υπέβαλλαν επίσης σχετικό υπόμνημα με το οποίο ζητούσαν τουλάχιστον την ένωση των περιοχών Μοναστηρίου και Στρώμνιτσας με τη μητέρα Ελλάδα.²⁶³ Κι' αυτό, παρά το γεγονός ότι ήδη από το 1919 ο Βενιζέλος είχε απορρίψει αιτήματα Ελλήνων Στρωμνισιωτών που εμπειρείχαν ελληνικές διεκδικήσεις και τους είχε καλέσει, παρά την

²⁶¹ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλοπούλου, "Διωγμοί και Γενοκτονία του Θρακικού Ελληνισμού. Ο Πρώτος Ξεριζωμός (1908-1917), Θεσσαλονίκη, 1998, σελ. 329-335.

²⁶² Βλ. Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης "Η Καρτερία", υπόμνημα προς Ντ' Εσπεραί, 30.11.1919 και FO 371/file 6197/06.01.1921

²⁶³ Βλ. Αρχείο "Καρτερία", Υπόμνημα Αλυτρώτων βορείου Μακεδονίας.

έντονη δυσφορία του ελληνικού τύπου, να παραμείνουν αδιαμαρτύρητα στις εστίες τους, αλλιώς να μεταναστεύσουν.²⁶⁴

Δεν σταμάτησαν όμως εδώ την προσπάθειά τους. Στις 05.07.1920 οι σύνδεσμοι Μοναστηριωτών Φλώρινας, Θεσσαλονίκης και Αθήνας απέστειλαν νέο υπόμνημα προς το Ανώτατο Συμβούλιο της Ειρήνης. Σε αυτό, αφού αρχικά παραπέμπουν σε ανάλογη ενέργειά τους στις 30.11.1919, επιχειρούν με τεκμηριωμένες θέσεις να πείσουν τους αντιπροσώπους πως η περιοχή του Μοναστηρίου (συμπεριλαμβανομένου και του Μοριχόβου και της Κορυτσάς), θα έπρεπε να περιέλθει στην ελλαδική επικράτεια, επικαλούμενοι λόγους πολιτισμικούς, εμπορικούς και οικονομικούς. Διατείνονταν λοιπόν πως η περί ου ο λόγος περιοχή, η οποία διασχίζεται από την Εγνατία οδό, αποτελούσε τη μόνη γέφυρα δια της οποίας η ελληνική Μακεδονία από τη μια μεριά και η Ήπειρος και η Αλβανία από την άλλη, μπορούσαν να επικοινωνούν μεταξύ τους.²⁶⁵ Γι' αυτόν το λόγο άλλωστε από την αρχαιότητα ακόμα, το φαράγγι του όρους Περιστερίου (Βαρνούντος) ήταν γνωστό ως "πέρασμα". Ως εκ τούτου, αυτή η αποκοπή της ελληνικής Μακεδονίας από την Ήπειρο και την Αλβανία, εφόσον περιερχόταν στους Σέρβους το Μοναστήρι και το Πογραδέτσι (που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Κορυτσάς), θα οδηγούσε την περιοχή σε οικονομικό μαρασμό.

Συνακόλουθα, ο πληθυσμός αυτών των περιοχών, που υπέφερε την απίστευτη φρίκη του πολέμου – βομβαρδισμούς, μεγάλες πυρκαγιές, διώξεις και άλλες καταστροφές- θα έπρεπε να τεθεί κάτω από ελληνική διοίκηση, προκειμένου να μπορέσει και πάλι να αναπτυχθεί εμπορικά και οικονομικά και από κάθε άλλη άποψη και οι κάτοικοι να ευημερήσουν. Αυτήν άλλωστε ήταν η πολλάκις εκφρασθείσα επιθυμία των ισχυρών ελληνικών πληθυσμών της περιοχής αλλά και επιπλέον και των Μωαμεθανών και των Εβραίων. Οι Εβραίοι, που στο παρελθόν (κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών της Τουρκοκρατίας) προτιμούσαν τα ελληνικά εκπαιδευτήρια για τη μόρφωση των τέκνων τους, δείγμα της ελληνικής πολιτιστικής υπεροχής στην περιοχή εκείνη μετά την κατοχή των Σέρβων, αδυνατώντας να εργασθούν και

²⁶⁴ Βλ. Ιάκωβου Μιχαλίδη, "Σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1912-1930)", Θεσσαλονίκη, 1996, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας, διδακτορική διατριβή, σελ. 112.

²⁶⁵ Βλ. FO 371/ file 6197/C 339,06.01.1921, μετάφραση από τα γαλλικά στα αγγλικά του υπομνήματος των Συνδέσμων Μοναστηριωτών.

να ζήσουν κάτω από σερβική διοίκηση, στην συντριπτική τους πλειοψηφία εγκατέλειψαν το Μοναστήρι και εγκαταστάθηκαν σε ελληνικές περιοχές, τη Φλώρινα και τη Θεσσαλονίκη. Επιπλέον, και οι μουσουλμάνοι του Μοναστηρίου διακήρυσσαν ανοικτά πως προτιμούσαν να ζουν κάτω από ελληνική διοίκηση και δικαιολογημένα. Επισυνάπτονταν μάλιστα και φωτογραφίες που αποδείκνυαν όσα υπέφεραν αυτοί από τους Σέρβους. Οι φωτογραφίες αφορούσαν τον Απρίλιο του 1913, όταν έξι μουσουλμανικά χωριά της περιοχής Πελαγονίας η σερβική βαρβαρότητα τα είχε καταστήσει σωρούς ερειπίων. Αλλά η άγρια συμπεριφορά και η σκληρότητα που υφίσταντο οι Μωαμεθανοί καθ' όλη τη διάρκεια της σερβικής κατοχής ήταν τρομερή. Αρκούσε και μόνο να αναφερθεί η φρικτή δολοφονία 70 μουσουλμάνων στο χωριό Σοπ, και άλλων στην Πεσότσανη και στη Αχρίδα κλπ.²⁶⁶

Ως κατακλείδα του δικαίου της επιχειρηματολογίας για περιαγωγή της Βόρειας Μακεδονίας στην Ελλάδα, προτεινόταν η διεξαγωγή δημοψηφίσματος, που θα επέτρεπε στον πληθυσμό του Μοναστηρίου να εκδήλωνε την επιθυμία του με δημοψήφισμα, αφού πρώτα η περιοχή θα είχε τεθεί υπό την κατοχή στρατευμάτων μιας ουδέτερης και αμερόληπτης αρχής. Περαιτέρω, γινόταν μία ιστορική αναδρομή από το 1912, στην οποία υπογραμμίζοταν η “αιφνίδια” μεταστροφή της θέσης των τουρκικών στρατευμάτων, όπου στρέφοντας τις δυνάμεις τους προς τη μεριά των ελληνικών στρατευμάτων άφηναν ελεύθερο το πεδίο στους Σέρβους να καταλάβουν το Μοναστήρι. Η Ελλάδα, πιεζόμενη από τους προαιώνιους εχθρούς, τους Βουλγάρους, είχε αναγκασθεί να ενδώσει στις υπερβολικές αξιώσεις των Σέρβων και να εγκαταλείψει τον ελληνισμό της Βόρειας Μακεδονίας. Τονίζοταν επίσης η απουσία οιαδήποτε δεσμού ανάμεσα στο φρόνημα των κατοίκων της περιοχής και τη Σερβία (γεγονός που ήταν σε γνώση των κυβερνήσεων των δυτικών δυνάμεων από τους προσζένους τους στο Μοναστήρι), αποδεικνυόταν και από το γεγονός πως οι πολίτες κατά τη διάρκεια του πολέμου είχαν καταταχθεί εθελοντικά κάτω από τις σημαίες της Ελλάδας, της Αγγλίας, της Γαλλίας και ΗΠΑ, αλλά ούτε ούτε ένας από αυτούς δεν κατατάχθηκε στον σερβικό στρατό εθελοντικά. Τέλος, στο διεξοδικό αυτό υπόμνημα γινόταν λόγος για την κτηνώδη συμπεριφορά

²⁶⁶ Βλ. ο.π.

των σερβικών αρχών απέναντι στις άλλες εθνοτικές ομάδες. Οι Σέρβοι επέμεναν να μην αναγνωρίζουν κανένα δικαίωμα σ' εκείνες προσπαθώντας να τις εκσερβίσουν με τη βία. Ανέφεραν μάλιστα και το περιστατικό που είχε λάβει χώρα δύο τρεις μήνες πριν, όταν ένας σέρβος ιερέας, ξένος στο Κρούσοβο, στην παλιά ελληνική εκκλησία του Αγίου Νικολάου, είχε απαγορεύσει να δοθεί σε νεογέννητο παιδί το όνομα "Αντιγόνη" επειδή ήταν ελληνικό και πρότεινε σερβικό όνομα. Ο απελπισμένος πατέρας προτίμησε τότε να μην βαπτίσει την κόρη του παρά να της δώσει σερβικό όνομα ! Ήταν λοιπόν τόσο μεγάλος ο σωβινισμός των Σέρβων ώστε προσέθεταν την κατάληξη - ις όχι μόνο στα ονόματα των χριστιανών, αλλά και σ' αυτούς τους Μουσουλμάνους, όπως π.χ. Ιμπρήμ Αχμέτοβιτς, όπως άλλωστε προκύπτει από τα μουσουλμανικά επώνυμα της Βοσνίας. Η κατάσταση αυτή τελούσε σε πλήρη γνώση της κυβέρνησης του Βελιγραδίου, καθώς πολλοί Έλληνες από το Μοναστήρι και το Κρούσοβο, προσέφευγαν μάται σ' αυτήν να τους επιστραφούν τα σχολεία, οι εκκλησίες και οι ελληνικοί σύλλογοι.

Η ενδελεχής γραπτή τοποθέτηση των εκπροσώπων των Μοναστηριωτών κατέληγε με την παράκληση μίας προσωπικής συνέντευξης στην επόμενη συνεδρίαση του Ανωτάτου Συμβουλίου της Ειρήνης όπου θα συζητούνταν το ανατολικό ζήτημα.²⁶⁷ Ένα μήνα μετά, στις 17.8.1920, οι εκπρόσωποι των συνδέσμων Μοναστηριωτών Β.Μιχαήλ και Αρ. Ματλής απέστειλαν επιστολή και στον γενικό γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών Eric Drummond, στην οποία του επισήμαιναν την παντελή ανυπαρξία ελληνικών σχολείων Νέα Σερβία. Οι Σέρβοι είχαν αναστείλει τη λειτουργία τους και τα είχαν καταλάβει αυθαίρετα από το πρώτο κιόλας εξάμηνο του 1913. Απαιτούσαν μάλιστα την άμεση απόδοση, καταρχήν, των δέκα οκτώ ελληνικών σχολείων στην πόλη του Μοναστηρίου, καθώς και των σχολείων του Κρουσόβου, της Αχρίδας και της Ρέσνας, και γενικά όλης της περιοχής. Έθεσαν επίσης το θέμα της άμεσης καταβολής αποζημίωσης από τους Βούλγαρους προς την ελληνική κοινότητα του Κρουσόβου, οι οποίοι τον Οκτώβριο του 1918, με στρατιωτικό απόσπασμα υπό τις διαταγές του στρατιωτικού ιατρού Αγγέλωφ, έκαψαν και εκκένωσαν την πόλη του Κρουσόβου, καταστρέφοντας το οίκημα του ελληνικού σχολείου αρρένων.²⁶⁸

²⁶⁷ Βλ. ο.π.

²⁶⁸ Βλ. FO 371/file 6197/C 339,06.01.1921, επιστολή Μιχαήλ και Ματλή στον Γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών.

Ταυτόχρονα, έκαναν λόγο για την αυθαίρετη κατάληψη όλων των εκκλησιών που ανήκαν στις ελληνικές κοινότητες και που θα έπρεπε να αποδοθούν στους Έλληνες. Οι Σέρβοι υποσχέθηκαν την εξ ημισείας ιδιοκτησία της ελληνικής εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου στο Μοναστήρι, την οποία είχαν σφετερισθεί εβδομάδα με εβδομάδα, προκειμένου να τη χρησιμοποιήσουν σέρβοι ιερείς που είχαν έρθει από την παλαιά Σερβία. Αλλά και η υπόσχεση εκείνη αποδείχθηκε γράμμα κενό περιεχομένου. Μάλιστα, στις 5/18 Μαΐου 1920, την στιγμή που οι Έλληνες ιερείς γιόρταζαν την μεγάλη χριστιανική γιορτή της Αναλήψεως, δέκα Σέρβοι αστυνομικοί διέκοψαν τη λειτουργία και πέταξαν έξω τους ιερείς και τον ψάλτη, με το επιχείρημα πως μόνο η σερβική γλώσσα έπρεπε να χρησιμοποιείται στην εκκλησία.

Επειδή όμως οι Έλληνες της Πελαγονίας επέμεναν στο δικαίωμά τους να κάνουν χρήση της ελληνικής γλώσσας, οι σερβικές αρχές ανέστειλαν τη λειτουργία και έκλεισαν την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου. Παρά τις μάταιες διαμαρτυρίες στην κυβέρνηση του Βελιγραδίου, οι Σέρβοι συνέχιζαν τους ελιγμούς τους με σκοπό τη βίαιη σλαβοποίηση όλου του πληθυσμού της Βόρειας Μακεδονίας, και αναγκάζοντας πολλούς κατοίκους της περιοχής να εγκαταλείπουν τη χώρα για ξεφύγουν από τη σερβική τυραννία. Αρκετοί αναζητούσαν δικαιοσύνη και προσέφευγαν στην Κοινωνία των Εθνών, προσκομίζοντας και τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία που επιβεβαίωναν την αλήθεια των καταγγελομένων τους.²⁶⁹ Από τη στιγμή όμως που το μητροπολιτικό κέντρο είχε διαγράψει τα κυριαρχικά του δικαιώματα στην περιοχή εκείνη και εκχώρουσε οριστικά και αμετάκλητα τους ελληνικούς πληθυσμούς των ελληνικών κέντρων της Άνω Μακεδονίας στη φίλη και σύμμαχο Σερβία οι παρακλήσεις εκείνες, που ετύγχαναν μάλιστα και της αποδοκιμασίας της ελληνικής κυβέρνησης, δεν είχαν καμία εφαρμογή. Η τύχη της Άνω Μακεδονίας είχε προ πολλού διαγραφεί.

Παρ' όλα αυτά, οι Μοναστηριώτικοι σύνδεσμοι που λειτουργούσαν στα όρια του ελληνικού κράτους συνέχισαν να επιδεικνύουν ενδιαφέρον και να αγωνίζονται για τα δικαιώματα των συμπατριωτών τους. Μάλιστα, στα τέλη του 1920 αναθάρρησαν και επέτειναν τη δραστηριότητά τους. Σε αυτό συνέτεινε η καθεστωτική

²⁶⁹ Βλ. ο.π.

μεταβολή που ακολούθησε τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, όπου ο Βενιζέλος, παρά την τεράστια διπλωματική επιτυχία της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών, με την οποία de jure ελάμβανε σάρκα και οστά η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών, ηττήθηκε από την Ηνωμένη Αντιπολίτευση. Οι Μοναστηριώτες της Θεσσαλονίκης, θεωρούσαν φυσιολογικά υπεύθυνο τον Κρητικό εθνάρχη για την ενσωμάτωση της ιδιαίτερής τους πατρίδας στη Σερβία, εφόσον δεν είχε υποστηρίξει στα διεθνή fora τον αγώνα τους. Μάλιστα, δεν δίστασαν να ταχθούν ανοιχτά στο πλευρό των αντιβενιζελικών και έφτασαν στο σημείο να αποστείλουν συγχαρητήρια τηλεγραφήματα αμέσως μετά τις εκλογές τόσο προς τον εξόριστο βασιλιά Κων/νο και τον πρίγκηπα Γεώργιο με ευχές για επάνοδο, όσο και προς τον Φίλιππο και Στέφανο Δραγούμη.²⁷⁰ Την ίδια στιγμή, στις 10.11.1920, απέστειλαν επιστολή προς τον πρόεδρο της Κοινωνίας των Εθνών στη Γενεύη, στον οποίο επανέφεραν το ζήτημα των δικαιων απαιτήσεων των Ελλήνων της περιοχής Μοναστηρίου. Παράλληλα εξέφραζαν την αγωνία τους καθώς η σερβική κυβέρνηση δεν είχε ακόμη επικυρώσει την συνθήκη του Αγίου Γερμανού που είχε υπογραφεί στις 10.09.1919. Ζητούσαν από τον πρόεδρο της ΚΤΕ να παρέμβει για την αποφυγή βίαιων διωγμών, που προκαλούσε ο σοβινισμός των Σέρβων, και απαιτούσαν τη διασφάλιση δικαίων τους να ζουν ως ελεύθεροι άνθρωποι και να μην εξαναγκάζονται να μεταναστεύουν μαζικά.²⁷¹ Στην επιστολή αυτή απάντησε ο γενικός γραμματέας της Κοινωνίας των Εθνών Eric Drummond και ενημέρωσε τον Αριστοτέλη Ματλή πως η συνθήκη προστασίας των μειονοτήτων του Αγίου Γερμανού είχε επικυρωθεί από την κυβέρνηση Σέρβων-Κροατών και Σλοβένων. Αλλά και πέραν τούτου η προστασία των μειονοτήτων είχε τεθεί υπό την εγγύηση της Κοινωνίας των Εθνών. Ήδη δε είχαν μοιραστεί φωτοτυπίες των επιστολών των συνδέσμων που αναφέρθηκαν παραπάνω (στις 29.07.1920, 17.08.1920 και 10.11.1920) στα μέλη του Συμβουλίου προς ενημέρωσή τους.²⁷²

²⁷⁰ Βλ. Εφημερίδα των Βαλκανίων, 12.11.1920.

²⁷¹ Βλ. FO 371/file 6197/C 339, 06.01.1921, επιστολή συνδέσμου Μοναστηριωτών που υπογράφεται από τον πρόεδρο Αριστοτέλη Ματλή και τον γενικό γραμματέα Αλέξ. Γούναρη στον πρόεδρο της ΚτΕ.

²⁷² Βλ. ο.π.

II. - Η Διάλυση και ο Εκσερβισμός των Ελληνικών Κοινοτικών

Πραγμάτων στην Άνω Μακεδονία.

1. Πριν ακόμη επικυρώσει η συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι την κυριαρχία της Πελαγονίας στην εδαφική επικράτεια του βασιλείου των Σέρβων, Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, οι Σέρβοι, οι οποίοι είχαν την πολιτική καθοδήγηση του νέου κρατικού μορφώματος και έλεγχαν απόλυτα τα κέντρα εξουσίας, έθεσαν σε εφαρμογή μια πολιτική βίαιου εκσερβισμού των πληθυσμών της Νέας Σερβίας. Ενσωμάτωσαν οριστικά μια περιοχή όπου ελάχιστοι Σέρβοι κατοικούσαν σ' αυτή ενώ η συντριπτική πλειονότητα είχε διαφορετική εθνοτική ταυτότητα. Απερίσπαστοι πλέον από την περιπέτεια του πολέμου, που είχε λειτουργήσει ανασχετικά στις όποιες προσπάθειες " ελέγχου " της περιοχής, επιδόθηκαν σε μία συστηματική προσπάθεια αφομοίωσης των πληθυσμών, αδιαφορώντας για την τειταμένη κατάσταση που επικρατούσε λόγω της σωβινιστικής διάθεσης τους. Η σερβική ιθύνουσα τάξη είχε μία αμφίσημη πολιτική. Στο εξωτερικό διατύπωνε ευθαρσώς την άποψη πως οι πληθυσμοί που εγκαταβίωναν στη σερβική Μακεδονία, ιδιαίτερα οι σλαβόφωνοι, ήταν Σέρβοι. Στο εσωτερικό όμως ασπάζονταν πλήρως τις απόψεις του ανθρωπογεωγράφου (και διατελέσαντος πρύτανη Βελιγραδίου) Jovan Cvijic, ο οποίος διατύπωνε τη θεωρία ότι οι σλαβικοί πληθυσμοί της Νότιας Σερβίας είχαν ακαθόριστη εθνική συνείδηση, δηλαδή δεν ήταν ούτε Σέρβοι ούτε Βούλγαροι, αλλά "Σλαβομακεδόνες".²⁷³ Μέσα από αυτό το πλαίσιο θεωρούσαν πως με συντονισμένες προσπάθειες θα ατονούσαν οι δεσμοί των κατοίκων με την Βουλγαρία και την Ελλάδα.²⁷⁴²⁷³ Για την πραγμάτωση των επιδιώξεων τους καθόρισαν τις παραμέτρους της διαδικασίας και χειραγώγησης: χρησιμοποίηση της Εκπαίδευσης και της Θρησκείας ως μέσων προπαγάνδας, αποκλειστική χρήση της σερβικής γλώσσας στο δημόσιο βίο, εποικισμοί.

²⁷³ Βλ. Κ. Μπράμου, «Σλαβοκομμουνιστικά οργανώσεις εν Μακεδονία», σελ. 80. Πρβλ. και Βλάση Βλασίδη, «Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση στον μεσοπόλεμο (1919-1930)», σελ.147-150.

²⁷⁴ Βλ. Jovan Cvijic, " Remarks in the Ethnography of the Macedonian Slavs " , London, 1906 σελ. 2

Έτσι λοιπόν προχώρησαν σε μία κλιμακούμενη σκλήρυνση της στάσης τους απέναντι στους πληθυσμούς της Πελαγονίας. Έκλεισαν οριστικά όλα τα σχολεία των άλλων εθνοτήτων που εξακολουθούσαν να λειτουργούν και η διδασκαλία πλέον γινόταν αποκλειστικά στη σερβική. Παράλληλα, για την οποιαδήποτε συναλλαγή με δημόσιες υπηρεσίες, προφορική ή γραπτή, επιβλήθηκε η αποκλειστική χρήση της σερβικής γλώσσας. Το γεγονός αυτό προκάλεσε σοβαρές δυσκολίες στον τοπικό πληθυσμό, εφόσον όποιος δεν γνώριζε σερβικά (και ήταν η μεγάλη πλειοψηφία και το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων του Μοναστηρίου), θα έπρεπε να διεκπεραιώνει τις όποιες υποθέσεις του με δικηγόρο.²⁷⁵²⁷⁴ Την ίδια στιγμή προχώρησε η προσπάθεια εποίκισμού της περιοχής με Σέρβους από την Παλαιά Σερβία και τη Βοσνία. Δημιουργήθηκαν έτσι στο Μοναστήρι και στην ύπαιθρο νέα χωριά. Ως αποτέλεσμα της εποίκιστικής αυτής πολιτικής είχαν εγκατασταθεί έως το 1920 στη σερβική Μακεδονία περίπου 8.500 οικογένειες περίπου, 40.000 με 50.000 άτομα.²⁷⁶ Η προσπάθεια εποίκισμού βέβαια είχε ξεκινήσει το 1914 και συνεχίστηκε με μεγαλύτερη κλίμακα μετά τον νόμο του 1931, βάσει του οποίου διατέθηκαν στη σερβική Μακεδονία εκτάσεις 289.000 εκταρίων. Μέχρι το 1935 εγκαταστάθηκαν στην περιοχή εκείνη 19.000 οικογένειες, στις οποίες χορηγήθηκε ως κλήρος 104.000 εκτάρια γης και 8.132 οικίες.²⁷⁷ Η πολιτική όμως εκείνη είχε περιορισμένα αποτελέσματα γιατί υπήρξε ελλιπής οργάνωση του σχεδίου και η κρατική μηχανή παρουσίασε αδυναμία (σε συνδυασμό και με την οικονομική δυσπραγία) να το υλοποιήσει αποτελεσματικά.²⁷⁸

Όπως ήταν φυσικό, η νέα πολιτική που αποφάσισαν και υιοθέτησαν οι Σέρβοι επηρέασε και την πολιτισμική παρουσία του ελληνισμού της Πελαγονίας, εφόσον η πολιτική βίαιου εκσερβισμού και αφομοίωσης των πληθυσμών της Νότιας Σερβίας δεν εξαιρούσε και τους Έλληνες. Οι συμπαγείς ελληνικές μάζες που εξακολουθούσαν να βρίσκονται στη σερβική επικράτεια, υπόκεινταν και αυτές στην πολιτική εκσερβισμού τους. Προς αυτήν την κατεύθυνση δημοσιεύεται στις 31.1.1921 στατιστική, στην οποία δεν αναφέρονταν καθόλου Έλληνες,

²⁷⁵ Βλ. Βλάση Βλασίδη, ο.π., σελ. 149.

²⁷⁶ Βλ. Βλάση Βλασίδη, ο.π., σελ. 150.

²⁷⁷ Βλ. Δημητρίου Δίον. Ζαγκλή, "Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι", Αθήνα 1975, σελ. 71. Επίσης και τον Jaques Ancel, *La Macedoine (Son Evolution contemporaine)*, Paris. Librairie de la Grave (1930), " Τα πολιτικά αίτια των μετακινήσεων μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο".

²⁷⁸ Βλ. Βλάση Βλασίδη, ο.π., σελ. 150

αλλά γινόταν όμως αναφορά στην ύπαρξη 40.338 Ελληνοκαθολικών.²⁷⁹ Με δεδομένη την υιοθέτηση μέτρων εκ μέρους των Σέρβων που αποσκοπούσαν στην αλλοίωση των φυλετικών συσχετισμών και της αναπόσπαστης σύνδεσης του ελληνισμού με την Ορθοδοξία, τεκμαίρεται η αξιολογητή πληθυσμιακή και πολιτιστική παρουσία του την περίοδο εκείνη.

Έτσι, από το 1918 κιόλας, οι Σέρβοι ανέπτυξαν μία ασυνήθιστη πολεμική απέναντι στον ελληνισμό της σερβικής Μακεδονίας. Το κλίμα αυτό του έντονου μισελληνισμού των (φίλων και συμμάχων) Σέρβων δεν υπέλαθε της προσοχής Ελλήνων προσκόπων από την Έδεσσα, που μετέβησαν το Δεκέμβριο του 1918 στο Μοναστήρι για οικογενειακές υποθέσεις. Η εκτίμηση τους υπήρξε ότι η κατάσταση των ελληνικών πληθυσμών επέκεινα των ελληνικών συνόρων υπήρξε πραγματικά δεινή. Επεσήμαιναν τα καθημερινά μέτρα των σερβικών αρχών σε βάρος του ελληνικού στοιχείου, σε μία πόλη όπου πλεόναζαν οι Έλληνες, σε σημείο να σκέπτονται να καταφύγουν στην ελεύθερη ελληνική γη. Οι Σέρβοι ουσιαστικά απέβλεπαν σε μία τέτοια εξέλιξη γιατί διευκόλυνε την προσπάθειά τους να εκσερβίσουν πλήρως την περιοχή. Δήλωναν μάλιστα ότι "τώρα δεν είναι 1913 αλλά 1918" και υπονοούσαν ασφαλώς την εδραίωση πλέον της κυριαρχίας τους.²⁸⁰ ²⁷⁵ Προς αυτή την κατεύθυνση επιχείρησαν να παρεμβάλουν σοβαρά προσκόμματα στην επικοινωνία των ομογενών με το μητροπολιτικό κέντρο και να περιορίσουν όσο γινόταν περισσότερο τις εμπορικές συναλλαγές. Σκόπιμα λοιπόν καθυστερούσαν οι σερβικές αρχές τη διεκπεραίωση των διαδικασιών εισόδου και κυρίως εξόδου από τη σερβική επικράτεια εμπόρων από την περιφέρεια Φλώρινας. Ακόμη και οι ηθοποιοί του σερβικού θεάτρου του Μοναστηρίου τέθηκαν στην υπηρεσία της ανθελληνικής προπαγάνδας, με θεατρικά έργα παρόμοιου περιεχομένου, παρά το γεγονός ότι ο θίασος είχε εμφανιστεί το καλοκαίρι του 1918 στην ελληνική κοινωνία της Έδεσσας και είχε τύχει θερμής υποστήριξης και φιλοξενίας.²⁸¹ Αλλά και η χρήση της ελληνικής γλώσσας απαγορεύθηκε ρητά και καταπολεμήθηκε λυσσαλέα η διάδοση της. Οι Έλληνες της Πελαγονίας φοβούνταν να μιλήσουν δημόσια ελληνικά. Μία τέτοια από μέρους τους συμπεριφορά,

²⁷⁹ Βλ. Δημητρίου Δ. Ζαγκλή, ο.π., σελ. 71, καθώς επίσης και Ε. Σαββόπουλο, "Μακεδονία", έκδ. 1945, σελ. 77, υποσημ. 31

²⁸⁰ Βλ. Ι.Α.Μ., έγγραφο εφόρου προσκόπων νομού Πέλλης Θαλασσινού προς τον νομάρχη Πέλλας, 10.12.1918.

²⁸¹ Ο.π.

συνιστούσε αδίκημα και, εφόσον συλλαμβάνονταν επ' αυτοφώρω, τιμωρούνταν με πρόστιμο. Η σερβική γλώσσα έπρεπε να επικρατήσει με κάθε μέσο και τρόπο. Τα μέτρα εκείνα προκάλεσαν κατάπληξη στους ομογενείς. Ταυτόχρονα όμως τους δημιούργησαν αισθήματα απογοήτευσης και φόβου. Ανέμεναν βέβαια ότι η σερβική κυβέρνηση θα επανόρθωνε και θα έπαιρνε τα προσήκοντα μέτρα εφόσον βρισκόταν σε εγκαρδιότητες σχέσεις με την ελληνική κυβέρνηση.²⁸²

Ωστόσο η κατάσταση επιδειωνόταν δραματικά. Ενδεικτική του νέου status και της απροκάλυπτης συμπεριφοράς των Σέρβων αξιωματούχων καθώς και του απηνούς διωγμού κάθε τι ελληνικού στην περιοχή αυτή, υπήρξε και το παρακάτω περιστατικό. Το Δεκέμβριο του 1918 η ελληνική κοινότητα Μοναστηρίου έστειλε στο νομάρχη Έδεσσας δύο γυναίκες, την Ευαγγελία Υφαντοπούλου και τη Φάνη Βασιλείου, προκειμένου να καταστεί ενήμερη η ελληνική πολιτεία για τη στάση των Σέρβων, οι οποίοι οργιάζαν κυριολεκτικά σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού της πόλης. Όποιος συλλαμβανόταν να χαιρετά Έλληνα, τιμωρούνταν με δέκα δραχμές πρόστιμο. Στα χωριά είχε απαγορευθεί στους Έλληνες ιερείς να ψάλλουν στα ελληνικά και όλα τα ελληνικά ιερά βιβλία των ναών είχαν εξοβελιστεί από τις εκκλησίες. Από τον Έλληνα μάλιστα ιερέα του Μοναστηρίου παπα- Συμεών είχε αφαιρεθεί βίβλια από τα χεριά του το άγιο ποτήριο, κατά τη στιγμή που εκείνος μεταλάμβανε τους Έλληνες της πόλης!!!²⁸³²⁷⁶ Η αλγεινή εκείνη συμπεριφορά έναντι των Ελλήνων της Πελαγονίας δεν δικαιολογούνταν βέβαια σε καμία περίπτωση από έναν ομόδοξο λαό, που έδειχνε να μην σέβεται ούτε το ιερό δικαίωμα της τέλεσης ιερών μυστηρίων.

Από την πλευρά της η επίσημη ελληνική πολιτική, στην όποια έκφραση της, που αναμφίβολα περιέχονταν σε γνώση της αυτά τα περιστατικά, εξακολουθούσε να τηρεί σιγή ιχθύος. Έτσι, θεωρούσε ότι τέτοιου είδους ενέργειες αποτελούσαν μεμονωμένα περιστατικά κατώτερων αξιωματούχων, οι οποίοι διακατέχονταν όντως από υπέρμετρο ζήλο και σωβινιστικά αισθήματα. Ωστόσο, η στάση τους εκείνη σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να διαταράξει τις σχέσεις των δύο λαών, που συνδέονταν με παραδοσιακούς δεσμούς φιλίας.²⁸⁴

²⁸² Ο.π.

²⁸³ Βλ. Ι.Α.Μ., έγγραφο νομάρχη Πέλλας προς Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, 06.12.1918

²⁸⁴ Βλ. για τη στάση αυτή Ι.Α.Μ., έγγραφα εκτιμήσεων αυτής της σοβινιστικής συμπεριφοράς των Σέρβων από Έλληνα πρεσβευτή Βελιγραδίου, αστυνομικό διευθυντή Αμυνταίου, ανώτερο διοικητή Χωροφυλακής Μακεδονίας

2. Με την ενσωμάτωση των εδαφών της Άνω Μακεδονίας στη σερβική επικράτεια τέθηκε και το θέμα της χειραφέτησης των μητροπόλεων που ανήκαν άλλοτε στη δικαιοδοσία του οικουμενικού πατριαρχείου και της υπαγωγής τους ή όχι και με ποιο τρόπο στη σερβική Εκκλησία. Από το 1913 κιόλας είχαν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών. Από το 1917 δε η μητρόπολη Πελαγονίας απώλεσε την ελληνική καθοδήγηση, καθώς εκδιώχθηκε ο Έλληνας μητροπολίτης Χρυσόστομος Καβουρίδης και στη θέση του τοποθετήθηκε ο τότε βοηθός επίσκοπος Σκοπίων και μετέπειτα πατριάρχης Σερβίας Βαρνάβας Ρόσιτς. Παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες και τις παρεμβάσεις Ελλήνων ιεραρχών προς το οικουμενικό πατριαρχείο και τις διαμεσολαβήσεις τους προς τη σερβική κυβέρνηση, με σκοπό την ανάκληση του Χρυσόστομου στην έδρα του, οι Σέρβοι ήταν ανένδοτοι. Έτσι, δεν επέτρεψαν να λάβει χώρα μια τέτοια εξέλιξη, προφασιζόμενοι, σε σχετική πρωτοβουλία του Αρχιερατικού Συμβουλίου Θεσσαλονίκης προς το σερβικό προξενείο της πόλης, πως η διαφωνία τους εστιαζόταν μόνο στο συγκεκριμένο πρόσωπο και δεν είχαν αντίρρηση για το διορισμό άλλου αρχιερέα.²⁸⁵²⁷⁷

Τον Αύγουστο του 1919 αντιπροσωπεία της σερβικής κυβέρνησης και της σερβικής Εκκλησίας, αποτελούμενη από τους P. Gavrilovic, C. Mitrovic, T. Popovic, S. Ljubobratich, τον ιερέα St. Dimitrievic και τον διάκονο E. Piperkovic, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να ζητήσει πρώτα την ανασύσταση του σερβικού πατριαρχείου και έπειτα την χειραφέτηση πασών των μητροπόλεων της Σερβίας, οι οποίες μέχρι το 1913 υπάγονταν στην κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού θρόνου. Οι μητροπόλεις αυτές ήταν της Πελαγονίας, των Πρεσπών και Αχριδών (οι δύο αυτές μητροπόλεις ανήκαν στα γεωγραφικά όρια της περιοχής Μοναστηρίου), Στρώμνιτσας και τμήμα της μητρόπολης Πολυανής.²⁸⁶

Έπειτα από τις σχετικές διαπραγματεύσεις υπογράφηκε την 17^η Μαρτίου του 1920 η σχετική σύμβαση μεταξύ των δύο εμπλεκόμενων μερών. Την επόμενη δε ημέρα εκδόθηκε η συνοδική απόφαση της αγίας

²⁸⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/35, 19.03.1919 (ΑΠ 11813), υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης Δίγκας προς ΥΠΕΞ.

²⁸⁶ Βλ. Αθανασίου Αγγελόπουλου, " Το εκκλησιαστικό καθεστώς των μητροπόλεων της Βορείου Μακεδονίας από το 1913 μέχρι σήμερα", (Μακεδονικά, 15,1975), σελ. 29-31.

και Ιεράς πατριαρχικής συνόδου (σχετικά με τη χειραφέτηση των επαρχιών του πατριαρχείου της Βόρειας Μακεδονίας στη Σερβία) ως προϊόν των νέων τοπικών και εδαφικών συνθηκών και της προσαρμογής της εκκλησιαστικής διοίκησης προς τις εκάστοτε πολιτικές και εδαφικές μεταβολές. Η απόφαση εκείνη υπογράφηκε από τον παρατηρητή του Οικουμενικού Θρόνου μητροπολίτη Προύσης Δωρόθεο και από τα μέλη της Αγίας και Ιεράς Συνόδου, που συγκροτούνταν από τους μητροπολίτες Καισαρείας Νικόλαο, Κυζίκου Κωνσταντίνο, Αμασείας Γερμανό, Πισιδίας Γεράσιμο, Αγκύρας Γερβάσιο, Αίνου Ιωακείμ, Βιζύης Άνθιμο, Σηλυβρίας Ευγένιο, Σαράντα Εκκλησιών Αγαθάγγελο, Τυρολόης και Σερεντίου Νικηφόρο, Δαρδανελλίων και Λαμψάκων Ειρηναίο. Δύο χρόνια μετά, στις 19.02.1922 υπογράφηκε από τον πατριάρχη Μελέτιο τον Δ' και ο κανονικός πατριαρχικός συνοδικός τόμος. Σύμφωνα με τον τελευταίο, πέρα από την υπαγωγή των ως άνω μητροπόλεων στην ενωμένη σερβική Εκκλησία, ανασυστήνονταν και το σερβικό πατριαρχείο. Η επίσημη τελετή της παράδοσης του πατριαρχικού τόμου έλαβε χώρα από αντιπροσωπεία του Οικουμενικού πατριαρχείου με επικεφαλής το μητροπολίτη Γερμανό Καραβαγγέλη (εκ των βασικότερων πρωταγωνιστών του Μακεδόνικου Αγώνα) στον καθεδρικό ναό του Βελιγραδίου στις 02.04.1922. Την κανονική χειραφέτηση των μητροπόλεων της Βορείου Μακεδονίας αναγνώρισαν όλες οι ορθόδοξες εκκλησίες.²⁸⁷²⁷⁸

Η εξέλιξη εκείνη ήταν αναπόφευκτη. Κι' όλα αυτά, παρά την εσκεμμένη παρεμβολή αλληπάλληλων αναβολών ως προς τη διευθέτηση του ζητήματος από τη μια μεριά του Οικουμενικού πατριαρχείου, η οποία προκαλούσε τις έντονες αντιδράσεις των Σέρβων. Έτσι, το 1920 υπήρξαν πολλά δημοσιεύματα της εφημερίδας "Κήρυκας" του ενωμένου ενοριακού κλήρου των Γιουγκοσλάβων, τα οποία στρέφονταν κατά του πατριαρχείου, ζητώντας άμεση επίλυση του ζητήματος και άμεση εκλογή πατριάρχη. Η συγκεκριμένη εφημερίδα χαρακτήριζε ως «σιμωνία» την απαίτηση ποσού 1,5 εκατομμυρίου φράγκων εκ μέρους του πατριαρχείου για την παραχώρηση της συγκατάθεσης του στις σερβικές απαιτήσεις.²⁸⁸²⁷⁹

Είναι αλήθεια ότι ο Οικουμενικός Θρόνος υιοθέτησε μία διακριτική στάση απέναντι στο θέμα των μητροπόλεων της Βόρειας

²⁸⁷ Βλ. ο.π.

²⁸⁸ Βλ. Εφημερίδα «Εκκλησιαστική Αλήθεια», τεύχος 03.10.1920.

Μακεδονίας. Άφησε το θέμα ανοικτό για μία οκταετία περίπου ενώ επιχείρησε να επαναφέρει το μητροπολίτη Χρυσόστομο όταν εκείνος είχε εκδιωχθεί. Επέδειξε μάλιστα και θετική συμπεριφορά προς το πρόσωπο του, παρά τις κατηγορίες του τελευταίου για μετατροπή του πατριαρχείου σε βενιζελική λέσχη. Καταρχήν, του επέτρεψε να συμμετάσχει στη διαδικασία εκλογής του νέου πατριάρχη Μελετίου του Δ¹, παρά το γεγονός ότι υπήρξε σχολάζων μητροπολίτης Πελαγονίας. Έπειτα, τοποθετήθηκε στο μητροπολιτικό θρόνο του Μελένικου, το 1922 και, κατόπιν, το 1927, στη μητρόπολη Φλώρινας. Μέσα δε από άρθρο-αναδημοσίευση από την εφημερίδα " Πατρίδα" στην «Εκκλησιαστική Αλήθεια» της διαμαρτυρίας του Χρυσοστόμου για το σφαγιασμό της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης της ιστορικής επαρχίας Πελαγονίας, του εκχώρησε και βήμα υιοθετώντας έμμεσα τις θέσεις του για τις ελληνικές κοινότητες στη Σερβία. Στο άρθρο εκείνο παρέχονταν πληροφορίες σχετικά με τις διαλαμβανόμενες διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε τριμελή επιτροπή της αγίας και Ι. συνόδου και του Π. Γαβριήλοβιτς εκ μέρους της σερβικής Εκκλησίας και κυβέρνησης. Η επιτροπή λοιπόν του πατριαρχείου από τη δεύτερη κιόλας συνεδρία απαίτησε για λογαριασμό των Ελλήνων, οι οποίοι συγκροτούσαν τις κοινότητες της Άνω Μακεδονίας, να διατηρήσουν τη γλώσσα, τις σχολές και άλλα ιδρύματα, απολαύοντας θρησκευτικής και εκπαιδευτικής αυτονομίας. Ο Σέρβος απεσταλμένος ισχυρίστηκε ότι η Σερβία ως συνταγματικό κράτος δεν επιθυμούσε και δεν μπορούσε να εμποδίσει τη χρήση και την ανάπτυξη της ελληνικής γλώσσας. Εφόσον το ζήτημα της κοινοτικής αυτονομίας ήταν ζήτημα πολιτικής φύσης, όπως υπογράμμισε, επαφίontan στην αρμοδιότητα των κυβερνήσεων Αθηνών και Βελιγραδίου.²⁸⁹²⁸⁰

Η πατριαρχική όμως επιτροπή διαμήνυσε στο Σέρβο αντιπρόσωπο πως δεν ήταν διατεθειμένη να εκχωρήσει το απαράγραπτο δικαίωμα του πατριαρχείου στην ελληνική κυβέρνηση. Μετά δε την αποφαιτική κρίση της Ιεράς συνόδου αποφασίστηκε στο υποβληθέν σχέδιο σύμβασης να αφηνόταν το ζήτημα των ελληνικών κοινοτήτων στις δύο κυβερνήσεις, με την υποχρέωση να κοινοποιήσουν αμφότερες το αποτέλεσμα της συνεννόησης τους. Στο τελικό σχέδιο της επιτροπής επεξηγούνταν τελικά ο όρος " κοινότητες" με την αντίστοιχη φράση "της εξασφάλισεως της

²⁸⁹ Βλ. Εκκλησιαστική Αλήθεια, τεύχος 12.03.1922.

εκκλησιαστικής, εκπαιδευτικής και φιλανθρωπικής αυτών ζωής". Οι Σέρβοι, απαντώντας ότι με την υπογραφή της συνθήκης του Αγίου Γερμανού είχαν ήδη προβλέψει τα δίκαια των μειονοψηφιών, μετά από ανταλλαγή επιστολών με τον τοποτηρητή του Οικουμενικού Θρόνου μητροπολίτη Προύσης Δωρόθεο, πέτυχαν τελικά να απαλείψουν από τη σύμβαση το σχετικό άρθρο περί κοινοτήτων.²⁹⁰²⁸¹

Εν κατακλείδι, και με αυτόν τον τρόπο, ο ελληνισμός του Μοναστηρίου αποστερήθηκε τελικά την πνευματική του καθοδήγηση, και αποκόπηκε από τον βασικότερο βραχίονα της πολιτισμικής του παρουσίας. Μέσα από τη διεξοδική ανάλυση της εξέλιξης του όλου ζητήματος αυτού καταδείχθηκε η επαμφοτερίζουσα στάση των Σέρβων, που εκμεταλλεύθηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την απουσία της ελληνικής διπλωματικής παρέμβασης. Το Οικουμενικό πατριαρχείο, ως κορυφαίος εκκλησιαστικός θεσμός, με υπερκρατική πνευματική δικαιοδοσία, αδυνατούσε εκ των πραγμάτων να ασκήσει εξωτερική πολιτική για λογαριασμό του ελλαδικού κράτους και να επιβάλλει πολιτικές συμπεριφορές. Άλλωστε από το παρελθόν οι δύο πόλοι του αλύτρωτου ελληνισμού συγκρούονταν σχετικά με την καθοδήγηση των υπόδουλων.²⁹¹²⁸²

3. Το επόμενο βήμα της σερβικής πολιτικής ήταν να πλήξει το ιδιοκτησιακό καθεστώς του ελληνισμού του Μοναστηρίου. Ο τελευταίος είχε πετύχει διαχρονικά να κυριαρχήσει στο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό γίγνεσθαι της περιοχής έχοντας ως προωθητικές δυνάμεις την Παιδεία και την Εκκλησία, οι οποίες τελούσαν σε πλήρη και αιτιώδη συνάφεια με την οικονομική του αυτοτέλεια. Πραγματικά, το πλήθος των ιδιόκτητων οικημάτων και η λοιπή περιουσία της ελληνικής κοινότητας είχαν δημιουργήσει τις αναγκαίες υποδομές για την απρόσκοπτη συνέχεια της εν γένει ελληνικής παρουσίας των ελληνικών πληθυσμών της Πελαγονίας, εφόσον τα έσοδα από την εκμετάλλευση της κοινοτικής περιουσίας διαθέτονταν για τη συντήρηση των παραπάνω ιδρυμάτων. Ιδιαίτερα, μετά την καθεστωτική μεταβολή του 1913, την αλλαγή των συνθηκών και την περιστολή της κοινοτικής αυτονομίας, αυξήθηκε γεωμετρικά η σημασία των εσόδων της περιουσίας της ελληνικής κοινότητας. Οι πηγές εκείνες αξιοποιούνταν αποκλειστικά για την κάλυψη

²⁹⁰ Βλ. Εκκλησιαστική Αλήθεια, ο.π.

²⁹¹ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, "Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη Φάση του Μακεδόνικου Αγώνα 1878-1904)", σελ. 43-44.

των πάσης φύσεως αναγκών της ελληνικής παρουσίας στη σερβική Μακεδονία.²⁹²²⁸³

Οι σερβικές αρχές, στα πλαίσια της πολιτικής εκσερβισμού που απροκάλυπτα άρχιζαν να εφαρμόζουν από τα τέλη κιόλας του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, προχώρησαν στις 01.09.1920 σε κατάσχεση της κτηματικής περιουσίας της ελληνικής κοινότητας Μοναστηρίου, με το αιτιολογικό ότι ανήκαν πλέον στη σερβική κυβέρνηση. Συγκεκριμένα κατασχέθηκαν: Α1) Από τα περιουσιακά στοιχεία της ελληνικής εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου, η Οθωμανική Τράπεζα, που λειτουργούσε πλέον με τον τίτλο Φραγκοσερβική, τρεις οικίες (η μία είχε αγοραστεί από την εφορία της εκκλησίας Αγ. Δημητρίου) στην οδό Μπράνκοβα, τέσσερα μαγαζιά στην οδό Ζήσκα, μία οικία στη συνοικία Γένη Μαχαλά, το νεκροταφείο Δουβλέτζιας συμπεριλαμβανομένης χρηματικής κατάθεσης στην εκκλησία Αγίου Δημητρίου ύψους γρ. 18.395 και το νεκροταφείο Ηράκλειας. Από το ταμείο της ελληνικής μητρόπολης του Αγίου Δημητρίου κατασχέθηκαν μετρητά ύψους 705 λιρών οθωμανικών, το ακατέργαστο κερί στην αποθήκη αξίας 18.331, δηλαδή το ολικό κεφάλαιο της εκκλησίας Αγ. Δημητρίου 362.974,75 χρυσά γρόσια. Η συνολική αξία των ακινήτων κτημάτων της ελληνικής εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου ανερχόταν στο συνολικό ποσό των 300.137,20 χρυσών γροσίων. 2) Δημεύθηκαν τα έπιπλα της ελληνικής μητρόπολης και οι αποσκευές του μητροπολίτη Χρυσοστόμου, των οποίων η αξία δεν είχε καθοριστεί λεπτομερώς. 3) Καταλύθηκε η κυριότητα των οικημάτων των ελληνικών σχολών και συγκεκριμένα κυριεύθηκαν το παρθεναγωγείο, το νηπιαγωγείο και συσσίτιο, τα ιδρύματα των αδερφών Δημητρίου στην οδό Σφέτη Σάφοκα 43, το Γυμνάσιο της ελληνικής κοινότητας, η Μουσική Αστική Σχολή, το σισσίτιο, το Γυμναστήριο και κατοικία των επισιτατών σχολών επί της οδού Αλεμπίκη 11, μία οικία ιδιοκτησίας σχολών στην οδό Αλεμπίκη 26, η Αστική Σχολή και το παρθεναγωγείο στην άλλοτε συνοικία Αρναούτ, το αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο στην πρώην οδό Ρότοκα, το αρρεναγωγείο στους πρώην κήπους, το αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο στην Ποπ Μάρκο Μάλε, το αρρεναγωγείο στον πρώην Γένη Μαχαλά, τρία ακόμη αρρεναγωγεία στη Λευκή Βρύση, του Άνω και Κάτω Μπαήρ, δύο

²⁹² Βλ. για τη συνολική περιουσία της ελληνικής κοινότητας Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, «Το Νεοτουρκικό Κίνημα και ο Ελληνισμός (1908-1912). Οι Ιστορικές Καταβολές στη Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 95-97.

μαγαζιά στο Μπεζεστένι (το ένα με καφενείο),άλλα δύο μαγαζιά και ένα μαγαζί με την αποθήκη του Μix. Μπαμπατάκα. 4) Κατασχέθηκαν επίσης τα θρανία ,η έδρα, τα έπιπλα σχολών, πίνακες 100, 10 ντουζίνες καρέκλες, 100 θερμάστρες, η βιβλιοθήκη γυμνασίου, τα όργανα κημείας, οι γεωγραφικοί χάρτες, οι εικόνες, τα εργαλεία του γυμναστηρίου, 12 ωρολόγια τοίχου και οι τάπητες πολυτελείας.²⁹³²⁸⁴

Το πλήθος των κατασχεθέντων οικημάτων της ελληνικής κοινότητας επιρρωνύει τη σπουδαιότατη οικονομική ευρωστία της, η οποία και επλήγη πολύ σοβαρά μετά τις ενέργειες των σερβικών αρχών. Το θετικό όμως στοιχείο ήταν ότι διασώθηκαν, προσωρινά έστω, τα κτήματα του ελληνικού νοσοκομείου "Ευαγγελισμός", τα οποία ,επειδή ανήκαν στην οικογένεια των αδερφών Δημητρίου, ξέφυγαν από τις αρπακτικές διαθέσεις των σερβικών αρχών. Η αξία τους ήταν πάρα πολύ μεγάλη. Είναι αξιοσημείωτο ότι το κεφάλαιο του νοσοκομείου ανερχόταν χαρακτηριστικά το 1926 σε2.545.720 χρυσά γρόσια ενώ η ακίνητη περιουσία αποτιμώνταν σε 653.047 χρυσά γρόσια. Συγκεκριμένα τα οικήματα που ανήκαν στην περιουσία του Ευαγγελισμού ήταν τα εξής: α) η οικία του ελληνικού προξενείου, μέχρι το τέλος του 1923, όταν καταλήφθηκε από τις σερβικές αρχές και εγκαταστάθηκε σε αυτήν η Γενική Σερβική Διοίκηση, β) η οικία του πρώην γαλλικού προξενείου στην οδό Πάσις 11 που καταστράφηκε από βομβαρδισμό κατά τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, γ) μία οικία δίπλα από το πρώην γαλλικό προξενείο, δ) έντεκα οικίες σε διάφορα σημεία του Μοναστηρίου, ε) ένας φούρνος με δύο μαγαζιά, στ) τρία μαγαζιά και ένα κτήμα του νοσοκομείου.²⁹⁴²⁸⁵ Η ενοικίαση των οικημάτων αυτών και η προσπόριση σημαντικών εσόδων από εκείνα, έτεινε πολύτιμη χείρα οικονομικής βοήθειας στο δοκιμαζόμενο ελληνισμό, όπως επισημαίνεται αμέσως παρακάτω.

²⁹³Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58/1926, αυτ., κτηματική περιουσία Ελληνικής Κοινότητας Μοναστηρίου υπό των σερβικών αρχών την 01.09.1920.

²⁹⁴Βλ. ο.π.

III. Ύστατες Ενέργειες Ανασύνταξης και Ανασυγκρότησης του

Ελληνισμού της Πελαγονίας .

1. Απέναντι στα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν μετά το τέλος της παγκόσμιας αναμέτρησης στην οριστικά πλέον σερβική Μακεδονία οι ελληνικοί πληθυσμοί της περιοχής Πελαγονίας, αποδυναμωμένοι ποσοτικά και αποστερημένοι από τις βασικές συνιστώσες της πολιτισμικής τους παρουσίας, δηλαδή την πνευματική καθοδήγηση και χειραφέτηση που τους παρείχε η ελληνική μητρόπολη και η ελληνική εκπαίδευση στα υψηλής ποιότητας ελληνικά εκπαιδευτήρια, σε συνδυασμό με την απώλεια της κοινοτικής περιουσίας και των εισοδημάτων που προσπορίζονταν από αυτήν,επιδίωξαν να διατηρήσουν με κάθε τρόπο την εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα μέσα στα πλαίσια του βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Η προσπάθειά τους εκείνη συναντούσε a priori δύο βασικά προσκόμματα :1) την υιοθέτηση από τις σερβικές αρχές μιας πολιτικής βίαιου εκσερβισμού και ενσωμάτωσης-αφομοίωσης των πληθυσμών της Νότιας Σερβίας με τη συνάλληλη καταστολή της όποιας εθνικής,εκπαιδευτικής και εκκλησιαστικής αυτονομίας και των στοιχειωδών ακόμη ατομικών δικαιωμάτων, όπως περιγράφηκε και παραπάνω, και, από την άλλη,2) την απροθυμία του μητροπολιτικού κέντρου να διεκδικήσει και να εξασφαλίσει για λογαριασμό τους αυτά τα δικαιώματα. Συνεπώς, ο ελληνισμός της περιοχής του Μοναστηρίου, κατά τη διάρκεια πια του Μεσοπολέμου, έπρεπε να οργανώσει την αυτοάμυνά του εφόσον επιθυμούσε τη διατήρηση της εν γένει εθνικής και πολιτισμικής παρουσίας του εκεί και αφού αρνούνταν να αποδεχθεί μοιρολατρικά την απεθνικοποίηση και τον αφελληνισμό του, δημιουργώντας αντιστάσεις με όσα μέσα του απέμεναν.Ως εκ τούτου,η καταγραφή του τρόπου, με τον οποίο έλαβε χώρα η διαδικασία εκείνη ενέχει σημαντική ιστορική αξία.

Ο Πελαγονίτικος ελληνισμός λοιπόν συνέχισε να καλλιεργεί, παρά τη ρητή απαγόρευση και την αρνητική στάση των Σέρβων, κρυφά και κατ' οίκον τη διδασκαλία της ελληνικής Γλώσσας και της ελληνικής Ιστορίας κυρίως, αλλά και γενικότερα να παραμένει " κοινώνς της Ελληνικής παιδείας", με κάθε μέσο και κάθε τίμημα.Αυτό το " κρυφό σχολειό "

λειτούργησε σε όλα τα κέντρα της Βόρειας Μακεδονίας όπου υπήρχαν ελληνικοί πληθυσμοί. Για παράδειγμα, στο Μοναστήρι οι Ελληνίδες δασκάλες Θάλεια Γκίκα και Ολυμπιάδα Μέξη, παρείχαν στα σπίτια τους μαθήματα ελληνικών σε Ελληνόπαιδες.²⁸⁶ Επίσης, η Φανή Σίρμου, η οποία μάλιστα κατά τη διάρκεια του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου είχε οδηγηθεί μαζί με πολλούς άλλους συμπατριώτες της όμηρος στη Βουλγαρία, μετά το 1918, επιστρέφοντας στον τόπο καταγωγής της, το Κρούσοβο, μέχρι και τον θάνατο της, κατά τη διάρκεια της γερμανοβουλγαρικής κατοχής στο δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, συνέχισε, παρά τους διωγμούς και τις απειλές των Σέρβων, να διαπαιδαγωγεί τα ελληνόπουλα του μεγάλου και ιστορικού αυτού βλαχόφωνου κέντρου της Βόρειας Μακεδονίας.²⁸⁷ Εκεί όμως όπου πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά είναι το χωριό Γκόπεσι, το οποίο οι σλαβικές πηγές αποκαλούν “κέντρο της ελληνικής προπαγάνδας”. Εκεί λοιπόν οι σερβικές αρχές έσυραν δια της βίας τον “Μακεδόνα Βλαχογραικομένο” Ναούμ Πέϊο στα κρατητήρια και τον απείλησαν με τη ζωή του προκειμένου να σταματήσει να διδάσκει ελληνικά και να υπηρετεί τον “ελληνικό αστικό μεγαλοϊδεατισμό” για να καταστεί όργανο της σερβικής προπαγάνδας.²⁸⁸ Έφτασαν μάλιστα στο σημείο να προχωρήσουν και σε δολοφονίες, όπως του διευθυντή του αρρεναγωγείου στην περιοχή Σάντη, επειδή δεν συμμορφώθηκε με τις αρχές του Βελιγραδίου²⁸⁹ καθώς και του δασκάλου του χωριού Τσάκα Γεωργίου. Ο Τσάκας, αν και βρέθηκε και αυτός αντιμέτωπος τελικά με τους Σέρβους, εξακολούθησε απτόητος να προπαγανδίζει υπέρ των ελληνικών θέσεων με την παροχή από μέρους του ελληνικής παιδείας, καταβάλλοντας ως τίμημα την ίδια του τη ζωή.²⁹⁰

Παρόμοια σθεναρότατη συμπεριφορά επέδειξε και ο ελληνικός κλήρος της Άνω Μακεδονίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Οικονόμου Παπακωνσταντίνου, ο οποίος, επιστρέφοντας από την ομηρία από τη Βουλγαρία, επέλεξε να παραμείνει στο Κρούσοβο μέχρι το 1924, όπου και απεβίωσε. Επιτέλεσε στο ακέραιο το ποιμαντικό του έργο και μετά την κατάργηση της μητρόπολης Αχριδών και Πρεσπών. Ο

²⁸⁶ Βλ. Αντωνίου Μιχ. Κολτσίδα, “ Ιστορία του Μοναστηρίου της Πελαγονίας και των περιχώρων”, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 993.

²⁸⁷ Βλ. Κωνσταντίνου Βαβούσκου, “ Η συμβολή του ελληνισμού της Πελαγονίας εις την ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος ” (διάλεξη), Θεσσαλονίκη 1959, σελ. 26.

²⁸⁸ Βλ. Ivan Katardief, VMRO OBEDINATA, Skopje 1992, σελ. 295-296.

²⁸⁹ Βλ. V.M.R.O, Dokumenti I Materiali, Skopje, 1993, σελ. 501-502.

²⁹⁰ Βλ. περιοδικό “ Makedonija”, Skopje, 1990, σελ. 25-26.

αρχιμανδρίτης Γερμανός Κωνσταντινίδης της ελληνικής εκκλησίας του Αγίου Μηνά στα Σκόπια, είχε μετατρέψει την οικία του σε εκκλησία, όταν σφραγίστηκαν από τους Σέρβους οι ελληνικές εκκλησίες. Για το λόγο εκείνο οι Σέρβοι τον συνέλαβαν και τον εξόρισαν.²⁹¹

Τα παραδείγματα αυτά δεν αποτελούν απλά φαινόμενα μεμονωμένης συμπεριφοράς αλλά αντανακλούν τη συνολικότερη στάση της ζωής των Ελλήνων της Πελαγονίας. Με πολύ κόπο και πολλές θυσίες προσπαθούσαν, περιερχόμενοι συν τω χρόνω σε ολοένα δυσχερέστερη θέση, να διατηρήσουν την πολιτισμική παρουσία τους στις πατρογονικές του εστίες. Αρνήθηκαν, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, να επιλέξουν το δρόμο του συμβιβασμού. Μέσα σ' ένα καθεστώς βίας και τρομοκρατίας, στη διλημματική επιλογή μίας “εύκολης αφομοίωσης” ή της εμμονής στη διατήρηση του εθνικού τους αυτοπροσδιορισμού, είχαν επιλέξει την τελευταία.

Το σημαντικότερο όμως γεγονός αποτελεί ότι οι ελληνικοί πληθυσμοί του Μοναστηρίου, μέσα από την εθνική αυτοσυνειδησία τους, λειτούργησαν συλλογικά, με γνώμονα το ένστικτο της κοινοτικής και όχι της ατομικής αυτοσυντήρησης. Έτσι, μπροστά στις νέες συνθήκες, η ελληνική κοινότητα, που συνέχιζε να αναγνωρίζει το θεσμικό ρόλο της κοινοτικής αντιπροσωπείας, συνήλθε στις 2 Οκτωβρίου του 1920 σε γενική συνέλευση, προκειμένου να εξετάσει τη διαμορφωθείσα κατάσταση. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εξεύρεση πόρων προκειμένου να συνεχίσουν να μισθοδοτούνται οι παυθέντες ιερείς, δάσκαλοι, ψάλτες, κ.λ.π. καθώς και στη φροντίδα των ανήμπορων γερόντων και των ορφανών. Χωρίς καθυστέρηση προχώρησαν στον εκ νέου διορισμό της δωδεκαμελούς κοινοτικής αντιπροσωπείας για τη διεύθυνση των κοινοτικών ζητημάτων, με πρόεδρο αυτής τον Παπασωτήριο Στεφάνου.²⁹² Η δωδεκαμελής αυτή αντιπροσωπεία με πρακτικό που έφερε τις υπογραφές της ολομέλειας των Ελλήνων πολιτών, έδινε την εντολή στον εφοροταμία του νοσοκομείου “Ευαγγελισμός” Μιχάλη Κρεάστα να πραγματοποιεί από το ταμείο του νοσοκομείου τις σχετικές πληρωμές. Σε μία δεδομένη ευκαιρία, στο απώτερο μέλλον, θα φρόντιζε να αναπληρώσει το οφειλόμενο χρέος από την κοινοτική περιουσία (που είχε προ μηνός

²⁹¹ Βλ. ο.π., Βαβούσκο, σελ. 26-27.

²⁹² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58/1926, ισολογισμός, κτηματολόγιο και διασάφηση πληρωμών του νοσοκομείου “Ευαγγελισμός”.

κατασχεθεί).Βέβαια, η αναπλήρωση αυτή ποτέ δεν πραγματοποιήθηκε.Ωστόσο το ταμείο του νοσοκομείου απετέλεσε τον βασικό αν όχι τον μοναδικό οικονομικό αιμοδότη του ελληνικού ιερατείου, των κρυφών δασκάλων, κ.λ.π.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα σε χρονικό διάστημα 5 ετών (από το 1920 έωςτις 31.12.1925) δαπανήθηκαν μόνο για τον παυθέντα κλήρο 138.622 δηνάρια.²⁹³ Από τα ενοίκια των κτημάτων του νοσοκομείου προσποριζόταν ένα ποσό της τάξεως των 50.000 δηναρίων περίπου (49.736 δηνάρια).Το ποσό αυτό θα ήταν κατά 18.000 μεγαλύτερο, εάν οι Σέρβοι προχωρούσαν στην καταβολή του ποσού αυτού ως ενοικίου για το χρονικό διάστημα δύο ετών,από το 1923, μετά την κατάληψη τη χρονιά εκείνη του ελληνικού προξενείου και την εκεί εγκατάσταση του Σέρβου Γενικού Διοικητή,έως το 1925. Ας σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο ποσό το είχαν συμφωνήσει και αναγνωρίσει ως δίκαια οφειλόμενο για ενοίκιο,αλλά ουδέποτε το απέδωσαν προς την ελληνική κοινότητα. Την ίδια εποχή μεταβλήθηκε και το καθεστώς λειτουργίας του νοσοκομείου “Ευαγγελισμός”, το οποίο μετατράπηκε σε γηροκομείο, ήδη με το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου. Σ' αυτό, μέχρι την οριστική παύση της λειτουργίας του, στο τέλος της δεκαετίας του ‘ 20, διέμεναν περίπου 20 ηλικιωμένοι και χρήζοντες βοήθεια, καθώς επίσης και 5 περίπου ορφανά. Η δαπάνη τους,περίπου 10.000 – 15.000 δηνάρια ετησίως, βάρυνε αποκλειστικά το ταμείο του νοσοκομείου, σύμφωνα με την απόφαση της γενικής συνέλευσης της ελληνικής κοινότητας, χωρίς καμία δική τους οικονομική επιβάρυνση. ²⁹⁴

Εν κατακλείδι, μέσα από αυτό το περίγραμμα της αυτοοργάνωσης των Ελλήνων της Πελαγονίας, καταδείχθηκε για μιαν ακόμη φορά το εύρος και βάθος της πολιτισμικής τους παρουσίας. Δίχως καμία συμπαράσταση από το ελληνικό κράτος, με τους νέους κυρίαρχους Σέρβους να μην τηρούν ούτε τα προσχήματα στην απροκάλυπτη προσπάθεια του εκσερβισμού της περιοχής, στην οποία εντασσόταν και η απεθνικοποίηση – αφελληνισμός των ελληνικών πληθυσμών της Βόρειας Μακεδονίας, ανέδειξαν αξιοθαύμαστο ψυχικό σθένος, καθώς επίσης και αισθήματα αλληλεγγύης, αλληλοβοήθειας και κοινοτικής συλλογικότητας, διατηρώντας ένα σύστημα άμεσης δημοκρατικής συμμετοχικότητας και

²⁹³ Βλ. ο.π.

²⁹⁴ Βλ. ο.π. και ΑΥΕ/ Β/58/13.09.1926, ελληνική πρεσβεία Βελιγραδίου προς ΥΠΕΞ.

αποτελώντας ζωντανό παράδειγμα υψηλού ελληνικού πολιτισμού. Συνέχιζαν δε, όποτε τους παρουσιαζόταν ευκαιρία, να εκδηλώνουν τα ελληνικά τους αισθήματα.

2. Η στάση εκείνη του Πελαγονίτικου ελληνισμού όπως ήταν φυσικό ενεργοποίησε ακόμη περισσότερο την κινητοποίηση των σερβικών σωβινιστικών ανακλαστικών. Από τις αρχές λοιπόν της δεκαετίας του '20, γύρω στο 1922, ιδρύθηκε στο Μοναστήρι οργάνωση με την επωνυμία "Εθνική Άμυνα". Η Οργάνωση εκείνη, σύμφωνα με το Σέρβο πολιτικό Dr Trubic (σε ομιλία του στη Βουλή για τον προϋπολογισμό), εμφάνιζε ομοιότητες με ακραία σχήματα και αναλογίες με τις επαναστατικές επιτροπές της Σοβιετικής Ένωσης. Η δράση της στηριζόταν στην επιστράτευση ανθρώπων με αντίθετη ιδεολογία και η ενεργοποίησή της αποσκοπούσε στο διωγμό κάθε ξένου μη Σέρβου και ιδίως των Ελλήνων που προέρχονταν από την Ελλάδα και αυτών που διέμεναν στο Μοναστήρι, στην απαγόρευση της ελληνικής γλώσσας, ούτως ώστε σε καμία περίπτωση δεν θα επιτρεπόταν να ομιλείται η ελληνική γλώσσα από τους Έλληνες του Μοναστηρίου, και τέλος στην παρακολούθηση κάθε ξένου ή Έλληνα που μετέβαινε στο Μοναστήρι, με σκοπό την ματαίωση τυχόν διενεργούμενης από αυτόν προπαγάνδας.²⁹⁵

Πρόεδρος της Οργάνωσης εκείνης φερόταν να ήταν ο έφεδρος λοχαγός του ιππικού καπετάν Ρέλιτς, υποδιευθυντής τότε του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας στο Μοναστήρι. Ο ίδιος ήταν και πρόεδρος των εφέδρων αξιωματικών του Μοναστηρίου. Η "Εθνική Άμυνα" είχε περίπου 50 εγγεγραμμένα μέλη, ακραίους Σέρβους και βουλγαρίζοντες, ηλικίας από 22 έως 35 ετών και πολύ χαμηλής στάθμης. Η στολή τους ήταν ιδιόρρυθμη, με σερβικό δίκωχο, λοφίο και χιτώνιο και μικρή περισκελίδα πράσινης απόχρωσης, με μανδύες που στηρίζονταν μόνο στον αριστερό βραχίονα από τον ώμο. Τα μέλη της ήταν υποχρεωμένα κατά τις νυχτερινές ώρες και κατά τις ώρες του περιπάτου να περιφέρονται στις οδούς της πόλης, καφενεία, κλπ., ο καθένας στον τομέα που του είχε ανατεθεί, με την εντολή να παρακολουθούν από κοντά κάθε ξένο, κάθε ομογενή από το Μοναστήρι, και να κατασκοπεύουν τις σχέσεις του και τις ενέργειές του. Σε περίπτωση που συνελάμβαναν κάποιον να ομιλεί την ελληνική, όφειλαν να παρεμβαίνουν, να

²⁹⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64/15.10.1964, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς ΥΠΕΞ (ΑΠ 14300)

απαγορεύουν τη χρήση της και ταυτόχρονα να απειλούν με “ κυρώσεις ”, εφόσον έπιαναν και πάλι τον ίδιο να διαπράττει το ίδιο “ παράπτωμα”. Το πλέον αξιοσημείωτο ήταν πως η Οργάνωση εκείνη ασκούσε μεγάλη επιρροή στα αστυνομικά όργανα και υποστηριζόταν ανοικτά από τον γενικό διοικητή. Γι ‘ αυτό και κάθε αίτηση κάποιου μέλους για σύλληψη ή απομάκρυνση κάποιου ατόμου, εκτελούνταν άμεσα και χωρίς αιτιολογία από την αστυνομία. ²⁹⁶

Χαρακτηριστικό της δραστηριότητας του παρακρατικού εκείνου μηχανισμού που δρούσε υπό τις ευλογίες των σερβικών αρχών, υπήρξε σχετικό επεισόδιο που προκλήθηκε το 1925 με αφορμή τη διοργάνωση συναυλίας από τον Έλληνα ομογενή βαρύτονο Πρεδάρη. Στην εκδήλωση εκείνη παρατηρήθηκε αθρόα συμμετοχή των Ελλήνων του Μοναστηρίου σε αντίθεση με την εσκεμμένη αποχή τους την προηγούμενη ημέρα από τις διοργανωθείσες σερβικές υποδρομίες. Ο Έλληνας καλλιτέχνης, αφού εφοδιάστηκε με τις κατάλληλες συστάσεις (μεταξύ των οποίων και των συστάσεων του νομάρχη Φλώρινας κ. Χρήστου Παπάζογλου), έφτασε στην πρωτεύουσα της Πελαγονίας στις αρχές Σεπτεμβρίου 1925. Στο σπίτι του Μοναστηριώτη γιατρού Χρησιτίδη όπου κατέλυσε, γνώρισε την κόρη του Σέρβου στρατηγού στο Μοναστήρι . Η κοπέλα εκείνη, παρακολουθώντας διάφορα άσματα του Πρεδάρη, ανέλαβε να μεσολαβήσει για να πραγματοποιηθεί η συναυλία. Ο πολιτικός διοικητής του Μοναστηρίου ήταν αρχικά ανένδοτος. Μετά όμως από την αυτοπρόσωπη παράστασή της σε αυτόν, έδωσε τελικά την άδεια με τον όρο να άδει ο βαρύτονος μόνο στα ιταλικά και να πει και ένα σερβικό άσμα. Ο πολιτικός διοικητής συγκατατέθηκε με δυσκολία ενώ αρχικά επέμενε να μην επιτρέψει παρά μόνο γαλλικά άσματα.²⁹⁷ Η συναυλία ορίστηκε για το απόγευμα της Κυριακής της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 1925, στη μεγάλη αίθουσα Μπόζνα. Προσήλθε πλήθος κόσμου, η ολότητα σχεδόν του οποίου ήταν Έλληνες του Μοναστηρίου. Από τις πολιτικές αρχές δεν παραστάθηκε κανείς παρά το ότι είχαν προσκληθεί. Αντίθετα προσήλθαν αρκετοί αξιωματικοί και τρεις στρατηγοί, ο αριθμός των οποίων δεν ξεπερνούσε τους 50 . Στο μεταξύ είχαν εισχωρήσει στην αίθουσα και άτομα της Οργάνωσης “ Εθνική Άμυνα ” με πρόδηλο σκοπό να δημιουργήσουν επεισόδια. Δεν

²⁹⁶ Βλ. Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64/15.10.1964, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας προς ΥΠΕΞ (ΑΠ 14300)

²⁹⁷ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64/ 06.10.1925, ΥΠΕΞ (τμήμα τύπου) προς το Γ’ Πολιτικό Τμήμα (ΑΠ 13970)

ήταν εφοδιασμένοι με εισιτήρια και είχαν επικεφαλής τον υποδιευθυντή του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας Ρέλιτς, ο οποίος επεδείκνυε χαρακτηριστικά ότι έφερε μαζί του περίστροφο. Μετά το τέλος του πρώτου μέρους του προγράμματος οι ταραχοποιοί προκάλεσαν επεισόδιο σε βάρος Ιταλού μαέστρου. Το γεγονός αυτό έγινε αμέσως γνωστό και προκάλεσε ανησυχία στο ακροατήριο καθώς και τη δυσφορία των Σέρβων στρατηγών, οι οποίοι βεβαίως ότι κανένας δεν έχει να φοβηθεί τίποτα πλην όμως δεν προέβησαν και σε καμία ενέργεια. Τότε ο Πρεδάρης μίλησε στα ελληνικά και δήλωσε πως θα συνεχίσει το πρόγραμμα μόνος του εισπράττοντας τα ζωηρά χειροκροτήματα όλου του ακροατηρίου, όπως και έγινε. Τα εθνικά αισθήματα των Μοναστηριωτών αποκαλύφθηκαν και νωρίτερα, τον Ιούνιο του 1925, με αφορμή την οργάνωση επίσκεψης 140 γυναικών από τη Θεσσαλονίκη με πρωτοβουλία του Μοναστηριώτη καθηγητή Νιώτη και του δημοσιογράφου Νίκου Φαρδή. Στις γυναίκες εκείνες απαγορεύθηκε να συνοδευθούν από τους πρόσφυγες Μοναστηριώτες συζύγους τους. Πλήθος κόσμου έδωσε τότε το παρών του κατά την υποδοχή των γυναικών εκείνων. Παρατέθηκε δεξίωση στη στρατιωτική λέσχη και πραγματοποιήθηκε χορευτική εσπερίδα στο σπίτι του Έλληνα αρχίατρου του σερβικού στρατού Αλεξάνδρου Τσόπη.²⁹⁸

Είχε προηγηθεί επίσης, τον Απρίλιο του 1925, αθρόα συμμετοχή των Ελλήνων της Πελαγονίας στην παρακολούθηση του ποδοσφαιρικού αγώνα που πραγματοποιήθηκε στο Μοναστήρι ανάμεσα στην τοπική ομάδα "Περιστέρι" και τον αθλητικό σύλλογο της Θεσσαλονίκης "Άρης". Κατά τη διάρκεια του αθλητικού αυτού γεγονότος έλαβαν χώρα συζητήσεις ανάμεσα στο δημοσιογράφο Νικόλαο Φαρδή, συντάκτη των εφημερίδων "Μακεδονικά Νέα" και "Ημερησία", και ανταποκριτή στη Θεσσαλονίκη της αθηναϊκής εφημερίδας "Ελεύθερος Λόγος", ο οποίος κάλυπτε δημοσιογραφικά τη συνάντηση αυτή, και του νομάρχη του Μοναστηρίου Μποριολάβλεβιτς. Ο Έλληνας δημοσιογράφος έθεσε ανοικτά το θέμα των δικαιωμάτων του ελληνισμού της περιοχής και της απρόσκοπτης άσκησής τους από τις σερβικές αρχές.²⁹⁹ Ο Σέρβος αξιωματούχος παραδέχτηκε ότι θα έπρεπε να επιτρέψει η σερβική κυβέρνηση ν' αποκτήσουν οι

²⁹⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64/8514, 15.06.1925, Γεν. Διεύθυνση Θεσ/νίκης προς ΥΠΕΞ (ΑΠ 19740).

²⁹⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64/09.04.1925 (ΑΠ 220), Γραφείο Τύπου Γενικής Διοίκησης Θεσσαλονίκης προς τμήμα τύπου ΥΠΕΞ.

Μοναστηριώτες Έλληνες εκκλησία και σχολείο. Πρόσθεσε όμως ότι οι σύλλογοι των Μοναστηριωτών στη Φλώρινα και στη Θεσσαλονίκη δημιουργούσαν προβλήματα σε μία τέτοια εξέλιξη με τις δραστηριότητες που ανέπτυσαν. Και ανέφερε χαρακτηριστικά, για παράδειγμα, ακόμα και πριν από μικρό χρονικό διάστημα, την υποβολή υπομνήματος στην Κοινωνία των Εθνών και την επανειλημμένη άσκηση προπαγάνδας, η οποία για το Σέρβο νομάρχη ήταν αδικαιολόγητη από τη στιγμή που το Μοναστήρι δεν έπαιξε κανένα ρόλο για την Ελλάδα. Με την ίδια ευκολία ο Μπορισλάβλεβιτς δικαιολόγησε την απαγόρευση της κυκλοφορίας ελληνικών εφημερίδων στο Μοναστήρι, έπειτα από σχετική παρατήρηση του Ν. Φαρδή, στα σχετικά δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου για τις προθέσεις της Σερβίας απέναντι στην Ελλάδα. Τα δημοσιεύματα εκείνα, κατά την παρατήρηση του Σέρβου αξιωματούχου μπορούσαν να διαταράξουν τις καλές σχέσεις των δύο κρατών και να προκαλέσουν δυσφορία στους Έλληνες της Σερβίας!³⁰⁰

Την περίοδο εκείνη επικρατούσε έντονο ανθελληνικό κλίμα στη Νότια Σερβία, με την υποκίνηση ταραχοποιών στοιχείων σε βάρος των Ελλήνων και την οργάνωση ανθελληνικών συλλαλητηρίων.³⁰¹ Δημοσιεύματα του σερβικού τύπου ενέτειναν το κλίμα αυτό, όπως εκείνα της εφημερίδας “Ελεύθερο Βήμα” Βελιγραδίου. Το σχετικό έντυπο έκανε μνεία για ύπαρξη Οργάνωσης στο Μοναστήρι με την ονομασία “Ελληνική Μακεδονική Πυγμή”, που δρούσε για μικρό χρονικό διάστημα.³⁰² Ωστόσο εντυπωσιακή υπήρξε στον επίμαχο χώρο η κινητοποίηση των Βουλγάρων κομιτατζήδων καθώς και η παρέμβασή τους στις εκλογές για την εκλογή βουλγαρικών φρονημάτων εκπροσώπων.³⁰³ Χαρακτηριστική υπήρξε το 1926 η περίπτωση του βουλευτή Κίρκοβιτς και του προαναφερθέντος γενικού διοικητή Μοναστηρίου Μπογιουσάλεβιτς. Οι τελευταίοι ήταν φανατικοί μισέλληνες και η συμπεριφορά τους είχε προκαλέσει την έντονη αντίδραση του ελληνικής καταγωγής δημοκρατικού βουλευτή Μοναστηρίου Κωνσταντίνου Κουμανούδη (ο Κ.Κουμανούδης διετέλεσε στις αρχές της δεκαετίας του 1920 και υπουργός οικονομικών) καθώς και του

³⁰⁰ Βλ. ο.π.

³⁰¹ Βλ. Εφημερίδα “Έλεγχος”, Φλώρινα, Παρασκευή 29.01.1926.

³⁰² Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/63/8, 26.07.1926, Διεύθυνση Γεν. Ασφαλείας Κράτους προς ΥΠΕΞ (ΑΠ 8848)

³⁰³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64β/23.07.1926 (ΑΠ 482) έγγραφο έλληνα προξένου Σκοπίων Ντάσσου προς ΥΠΕΞ.

βουλευτή Περλεπέ Βασιλικού Ταμπίτσα, οι οποίοι απαίτησαν την άμεση αντικατάσταση του Μπογιουσάβλεβιτς.³⁰⁴

Ενδεικτικό του ανθελληνικού κλίματος της εποχής εκείνης που επικρατούσε στη Σερβία υπήρξε η προσπάθεια σερβικών κύκλων ν' αποδώσουν σ' ελληνική ενέργεια τη δολοφονία του διευθυντή του μισελληνικού δημοσιογραφικού εντύπου " ΓΙΟΥΖΝΑ ΣΒΕΣΣΔΑ" (Νότιος Αστήρ) του Μοναστηρίου, Σπασόγιε Χατζη-πόποβιτς. Τελικά η διαδικασία εκείνη είχε σχεδιαστεί και εκτελεστεί, όπως ανακαλύφθηκε λίγες μέρες αργότερα με τη σύλληψη των δραστών στα ελληνοαλβανικά σύνορα, από το Βουλγαρικο-Μακεδονικό Κομιτάτο. Τα μέλη του είχαν αποφασίσει την εξόντωση κάθε βουλγαρομακεδόνα, που μετατρέπονταν σε μίσθαρνο όργανο της σερβικής προπαγάνδας. Η τρομοκρατική αυτή πράξη εκτυλίχθηκε την 8^η βραδυή της 03.07.1926 μπροστά από το ξενοδοχείο " ΜΠΟΣΝΑ" στο Μοναστήρι. Δύο ημέρες μετά ο διευθυντής της εφημερίδας " NASA STARA SERBIA " που εκδιδόταν στα Σκόπια Μπ. Ράντοιτς, περιέγραφε τη δολοφονία.³⁰⁵ Καταρχήν, αναφερόταν σε προηγούμενη απόπειρα κατά του Χατζηπόποβιτς στο παρελθόν, όταν ο τελευταίος διοργάνωνε ανθελληνικό συλλαλητήριο στο Μοναστήρι, οπότε η " Ελληνική Μακεδονική Πυγμή " του καπετάν Στεφάνου τον καταδίκασε σε θάνατο. Έπειτα, προχωρούσε σε εκτενή αναφορά της σκηνής της δολοφονίας, στην οποία συμμετείχαν πέντε άτομα, τα δύο από τα οποία τον πυροβόλησαν από μπροστά και πίσω με πέντε σφαίρες περιστρόφου και τράπηκαν σε φυγή. Παρά την κινητοποίηση της αστυνομίας δεν κατέστη δυνατή η σύλληψή τους, πιθανότατα γιατί είχαν κρησφύγετα στην πόλη. Την άλλη μέρα έγιναν αντιληπτοί, συνεχίζει ο Ράντοιτς, από ένα τμήμα Χωροφυλακής στην τοποθεσία " Μπουρμπούρ Τσεσιμέ", αλλά κατόρθωσαν να εξαφανιστούν εκ νέου. Στις 12 το μεσημέρι έγινε και η κηδεία. Ο αρθρογράφος αναφέρει ότι την παρακολούθησαν 10.000 άτομα. Προηγούνταν οι ιππείς του συλλόγου ιππέων του Μοναστηρίου, ο μουσικός σύλλογος " Μοκράνιτσα ", οι στρατιωτικοί αντιπρόσωποι, οι αρχές και τα σωματεία.³⁰⁶ Εκφωνήθηκαν τρεις επικήδειοι λόγοι: στο ναό από τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας " Νότιος Αστήρ "

³⁰⁴ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/64β/17.07.1926, προξενείο Σκοπίων προς Διεύθυνση Γενικής Ασφαλείας του κράτους και 21.07.1926 προς Γραφείο Ι Θεσσαλονίκης.

³⁰⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Γ/63/γ/06.07.1926 (ΑΠ 444), έλληνας πρόξενος Σκοπίων Ντάσιος προς ΥΠΠΕΞ.

³⁰⁶ Βλ. ο.π.

Νιτσιώτα,πιθανότατα αργυρώνητο ρουμανίζοντα, μπροστά στο ξενοδοχείο όπου έγινε ο φόνος από το δάσκαλο Μιλάν Μπογνιάνοβιτς, και στον τάφο από το Γιοβάν Στέροβιτς (αγνώστων λοιπών στοιχείων). Και οι τρεις κατέκριναν τη νέα “ ελληνική τρομοκρατική πράξη ” και τόνιζαν ότι με το θάνατο του Χατζηπόποβιτς δεν θα εξέλιπαν οι “ εθνικοί εργάτες ” ,που θα εξακολουθούσαν να προστατεύουν τους υπόδουλους αδελφούς τους (προφανώς στην ελληνική Μακεδονία). Το άρθρο τελειώνει με την παρατήρηση ότι την κηδεία δεν ακολούθησε κανείς από τους Έλληνες του Μοναστηρίου.³⁰⁷

Η ανθελληνική αυτή αρθρογραφία και η κινητοποίηση των ανθελληνικών ανακλαστικών στη Σερβία,που είχε αντίκτυπο στη ζωή των Ελλήνων που εγκαταβίωναν εκεί, είχε την αφειρητική της εξήγηση στην εξέλιξη των ελληνοσερβικών σχέσεων, στην ανακύψασα διαφωνία για την παραχώρηση ελεύθερης σερβικής ζώνης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω, καθώς και στη σύναψη στη Γενεύη, στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1924, του πρωτοκόλλου (συμφώνου) Πολίτη-Καλφώφ (υπουργών Εξωτερικών της Ελλάδας και Βουλγαρίας), με το οποίο ουσιαστικά αναγνωριζόταν οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της ελληνικής Μακεδονίας ως βουλγαρική μειονότητα. ³⁰⁸ Η συμφωνία αυτή προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια των Γιουγκοσλάβων. Ο υπουργός Εξωτερικών Μαρίνκοβιτς, στη συνάντησή του με τον Έλληνα πρεσβευτή στο Βελιγράδι Τσαμαδό, εξέφρασε τη βαθιά του λύπη γιατί είχε καταργηθεί *de jure* και η σιωπηρή συμφωνία Πάσιτς και Βενιζέλου, σύμφωνα με την οποία οι πληθυσμοί νότια της ελληνοσερβικής γραμμής θα θεωρούνταν ελληνικοί και βόρεια αυτής σερβικοί. Παράλληλα εκτόξευσε απειλές λέγοντας ότι σε συνεννόηση με τη Βουλγαρία θα προχωρούσαν στη διανομή της ελληνικής Μακεδονίας σε σφαίρες επιρροής. ³⁰⁹ Ο μεγάλος εξόριστος Βενιζέλος καυτηρίασε τη στάση του Ν. Πολίτη και υπέδειξε στην ελληνική κυβέρνηση την ακύρωση του πρωτοκόλλου προς ικανοποίηση της σερβικής πλευράς. ³¹⁰ Το ενδεχόμενο μιας ένωσης των σλαβικών κρατών σ’ έναν κρατικό συνασπισμό ανησυχούσε ανέκαθεν την ελληνική διπλωματία, καθώς, όπως εκτιμούσε, θα οδηγούσε στην ανατροπή των

³⁰⁷ Βλ. ομοίως, ο.π.

³⁰⁸ Βλ. Αρετή Τούντα – Φεργάδη, “ Ελληνοβουλγαρικές μειονότητες ”, ΙΜΧΑ, 1986, σελ. 87.

³⁰⁹ Βλ. Λένα Διβάνη, “ Ελλάδα και μειονότητες ”, σελ. 139.

³¹⁰ Βλ. Παναγιώτη Πιπινέλη, “ Ιστορία της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής της Ελλάδος ”, Αθήνα 1948, σελ. 27-28.

ισορροπιών στη Βαλκανική. Ιδιαίτερα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όπου η Γιουγκοσλαβία και η Βουλγαρία αναζητούσαν έξοδο στο Αιγαίο σε βάρος των ελληνικών εδαφών, η πρώτη έχοντας βλέψεις στη Θεσσαλονίκη και το λιμάνι της και η δεύτερη στη Θράκη.³¹¹

3. Δυναμικές παρεμβάσεις επιδίωξαν με αυθαίρετο τρόπο ν' ασκήσουν οι σερβικές αρχές και στο τελευταίο εναπομείναν περιουσιακό στοιχείο της ελληνικής κοινότητας Μοναστηρίου. Το ίδρυμα εκείνο είχε ανεγερθεί αρχικά το 1848 από τον Μοσχοπολίτη Αδάμ Νικαρούση. Το 1899 ανοικοδομήθηκε εξ αφιερώματος δυνάμει διαθήκης (άρθρο Β') του μεγάλου Μοναστηριώτη ευεργέτη Ιωάννη Δημητρίου, ο οποίος διέθεσε για το σκοπό αυτό 3.000 αγγλικές λίρες για το νοσοκομείο.³¹² Παράλληλα κατατέθηκαν στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας υπό τύπο διαρκούς κατάθεσης δέκα χιλιάδες (10.000) λίρες Αγγλίας, κατά τρόπο τέτοιο ώστε από τους τόκους του κληροδοτήματος να συντηρείται το ίδρυμα και να εκπληρώνει τον προορισμό του. Από τη σερβική κατάληψη και μέχρι το 1917 οι τόκοι των καταθέσεων στην Εθνική Τράπεζα εισπράττονταν από το μητροπολίτη Πελαγονίας και διατίθενταν από αυτόν και την κοινοτική αντιπροσωπεία. Μετά την εκδίωξη του όμως από την έδρα του και την εγκατάσταση Σέρβου μητροπολίτη με πληρεξούσιο της ελληνικής κοινότητας, εισέπραττε πλέον τους τόκους ο έμπορος Αναστάσιος Δαλέγκας. Οι τόκοι αυτοί χρησιμοποιούνταν από την κοινότητα μαζί με τα ενοίκια των κτημάτων του νοσοκομείου στο Μοναστήρι για τη λειτουργία του νοσοκομείου (που στο μεταξύ είχε μετατραπεί σε γηροκομείο) και για τη χρηματική αρωγή όσων ιερέων και διακόνων παρέμεναν άνεργοι καθώς και 3-4 προσώπων που δίδασκαν κρυφά την ελληνική κατ' οίκον.³¹³

Το Νοέμβριο λοιπόν του 1927 οι Σέρβοι ζήτησαν από την επιτροπή που διαχειριζόταν ανεπίσημα την περιουσία του νοσοκομείου να εφοδιαστεί με πληρεξούσιο έγγραφο με το οποίο θα εξουσιοδοτούνταν επίσημα από τον εκτελεστή της διαθήκης(του Ιωάννη Δημητρίου)

³¹¹ Βλ. Διβάνη Λένα, ο.π., σελ. 135.

³¹² Βλ. για το νοσοκομείο Στέφανο Ι. Παπαδόπουλο, "Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη, 1971, ΕΜΣ, σελ. 136, καθώς και Παντελή Γ. Τσάλη, "Το δοξασμένο Μοναστήρι", Θεσσαλονίκη, 1932, σελ. 32-33.

³¹³ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, 25.01.1926, Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης προς ΥΠΕΞ.

Περικλή Μιχαήλ Δημητρίου που διέμενε στην Αλεξάνδρεια. Το γεγονός εκείνο κινητοποίησε την ελληνική διπλωματία, ύστερα και από τις παραστάσεις προς τούτο του συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης. Ο τελευταίος υπεδείκνυε στην ελληνική κυβέρνηση να συστηθεί στον εκτελεστή της διαθήκης, με τη μεσολάβηση του Έλληνα προξένου στην Αλεξάνδρεια, να διορίσει πληρεξουσίους με επίσημη συμβολαιογραφική πράξη από τους Έλληνες προκρίτους του Μοναστηρίου. Στη συνέχεια εκείνοι θα αναλάμβαναν τη διοίκηση του νοσοκομείου και θα διεκδικούσαν την ακίνητη περιουσία εισπράττοντας τα εισοδήματα καθώς και την πολεμική αποζημίωση αξίας 1.250.000 δηναρίων που είχε επιδικάσει για το νοσοκομείο. Οι Σέρβοι όμως αρνούσαν την καταβολή της. Έπειτα από μελετημένη απόφαση προτάθηκαν από το διοικητικό συμβούλιο του συνδέσμου ως κατάλληλα πρόσωπα για το διορισμό ως πληρεξουσίων γνωστοί Έλληνες πρόκριτοι του Μοναστηρίου και συγκεκριμένα οι Μιχαήλ Σόντης, Σωτήριος Αλεγρέας, Λάζαρος Σερβίνης, Χαρίλαος Κυριακού, Κωνσταντίνος Χρόνης, Αλέξανδρος Χατζηκόστας, Δημήτριος Μεγαλομάστορας, Αναστάσιος Φύλλας, Περικλής Στράλλας. Το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών ενήργησε τα δέοντα και κινητοποίησε Έλληνα πρόξενο της Αλεξάνδρειας. Εκείνος, έπειτα από σχετικές ενέργειες, ανακοίνωσε στους προϊσταμένους του ότι ο εκτελεστής της διαθήκης Μιχαήλ Δημητρίου είχε πεθάνει ενώ ο επιζών υιός του Περικλής Δημητρίου απέφευγε να αναμικθεί στο ζήτημα επικαλούμενος την έλλειψη νομικής προς τούτο ιδιότητας. Ο σύνδεσμος όμως των Μοναστηριωτών, “ Η Καρτερία ”, παρά την πραγματική βάση του ισχυρισμού αυτού, είχε την άποψη ότι θα έπρεπε τόσο αυτός όσο και η Ελένη Δημητρίου, οι οποίοι παρουσιάζονταν ότι ενίσχυαν το νοσοκομείο οικονομικά με δωρεές τους, να προχωρήσουν στο διορισμό πληρεξουσίων με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Θεωρούσαν ότι το γεγονός αυτό θα ήταν αρκετό για τις σερβικές αρχές.³¹⁴ Μάλιστα οι Σέρβοι είχαν απονεμίσει τον Οκτώβριο του 1925 στην Ελένη Δημητρίου τον σταυρό του Αγίου Σάββα, με διάθεση κολακείας, καθόσον αυτοί εποφθαλμιούσαν την περιουσία της στην Αίγυπτο, την οποία διεκδικούσε και για ίδιο όφελος ο γαμπρός επ’ ανηψιά της Νικόλαος Μαϊμούνας. Τελικά, ήταν ήδη πολύ αργά. Στα τέλη

³¹⁴ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, 24.11.1927, “ Σύνδεσμος Μοναστηριωτών και περίξ Θεσσαλονίκης “ Η Καρτερία ” προς Γενικό Διοικητή Μακεδονίας.

Οκτωβρίου του 1927 ο γενικός διοικητής Μοναστηρίου Μάτκοβιτς ανακοίνωσε στο διαχειριστή του ελληνικού νοσοκομείου “ Ευαγγελισμός” ότι έπαυε πλέον να αποτελεί ιδιωτικό καθίδρυμα και περιερχόταν στη δικαιοδοσία του νομαρχιακού συμβουλίου Μοναστηρίου. Ορίστηκε σερβική επιτροπή, η οποία προχώρησε άμεσα στην καταγραφή του νοσοκομείου και των κτημάτων που ανήκαν σε αυτό. Η σερβική επιτροπή διατήρησε αρχικά στη θέση του διευθυντή τον Μιχαήλ Κρεάστα και το υπόλοιπο προσωπικό από ομογενείς, με τον όρο όμως να μισθοδοτούνταν στο εξής από τις σερβικές αρχές, στις οποίες και θα υπάγονταν.³¹⁵

Με ιδιαίτερο γραφικό και παραστατικό τρόπο ο Μιχαήλ Κρεάστας σ’ επιστολή του προς τον πρόεδρο του συνδέσμου “ Καρτερία ” Αριστοτέλη Ματλή, στις 24.10.1927, του εξιστορούσε τα διαλαμβανόμενα. Ανέφερε λοιπόν πως είχε συναντηθεί με το γενικό διοικητή Μάτκοβιτς, στο γραφείο του προέδρου της επαρχιακής Βουλής, ο οποίος ζητούσε να πληροφορηθεί για τα έτη υπηρεσίας του και για τον τρόπο διορισμού του στο νοσοκομείο. Ο διαχειριστής του “ Ευαγγελισμού” τον ενημέρωσε ότι είχε διοριστεί το 1914 από την ιερά Μητρόπολη και την κοινοτική αντιπροσωπεία, με τη συναίνεση της οικογένειας των ιδρυτών, και ότι η συντήρηση του ιδρύματος ελάμβανε χώρα από τα εισπραττόμενα ενοίκια και από τους τόκους του κληροδοτήματος στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας. Ο Σέρβος διοικητής εξέφρασε την απορία του για την καταβολή των τόκων από την τράπεζα και διερωτήθηκε με ποιόν τρόπο εισπράττονταν. Τότε ο Κρεάστας τον πληροφόρησε ότι η πληρωμή γινόταν με την υπογραφή τεσσάρων μελών της κοινότητας και του ιδίου ως διευθυντή και γραμματέα, οπότε, εφόσον ο σκοπός ήταν φιλανθρωπικός, αποδίδονταν οι τόκοι. Ο διαχειριστής δεν δίστασε ακόμη να παραπονεθεί για την επι διετία καθυστέρηση καταβολής των ενοικίων (της γενικής διοίκησης και άλλων κτιρίων της ελληνικής κοινότητας όπως και της Θεολογικής σχολής με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται σημαντικά η θέση της εφορείας του νοσοκομείου και του προσωπικού του. Του επισήμανε ακόμη ότι το ίδρυμα είχε να λάβει περίπου ενάμισι εκατομμύριο δηνάρια, ως πολεμική αποζημίωση που είχε επιδικαστεί από το Ανώτατο περί πολεμικής αποζημίωσης δικαστήριο του Βελιγραδίου. Η απόφαση όμως εκείνη παρέμενε στα Αρχεία του νοσοκομείου χωρίς να έχει λάβει χώρα η

³¹⁵ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, 20.12.1927, ελληνική πρεσβεία Βελιγραδίου προς Α’ πολιτικό τμήμα ΥΠΕΞ.

πληρωμή, που θα είχε επιλύσει το οικονομικό πρόβλημα. Ο Σέρβος διοικητής ανακοίνωσε στον Κρεάστα ότι στο μέλλον δεν θα επέτρεπε να λειτουργεί κατ' αυτόν τον τρόπο το νοσοκομείο, ότι στο εξής θα υπαγόταν στη δικαιοδοσία του επαρχιακού συμβουλίου, το οποίο είχε διαθέσιμα 50.000 δηνάρια μέχρι το τέλος του Νοεμβρίου του 1927.³¹⁶ Ο Κρεάστας, όταν ρωτήθηκε εάν επιθυμούσε να παραμείνει στη θέση του, απάντησε ότι δεν γνώριζε σερβικά. Τόνισε ότι επρόκειτο να εξακολουθήσει την υπηρεσία του στη γλώσσα που ήξερε και ότι θα παρέμενε, εφόσον είχε να λάβει τόσους μισθούς. Ο Σέρβος διοικητής του ανέτεινε πως δεν θα επιτρεπόταν η ελληνική. Μπορούσε όμως να προμηθευθεί ένα σλαβικό αλφάβητο για να το μάθει και να υπογράψει, επικουρούμενος για τη γραφική εργασία από Σέρβο γραμματέα. Ο Κρεάστας ζήτησε να πληροφορηθεί και για την τύχη των εργαζομένων, με τους οποίους είχε συνεργαστεί επί εικοσαετία, για να λάβει θετική απάντηση εφόσον ο ίδιος εγγυώνταν την τιμιότητά τους.³¹⁷ Μ' αυτόν τον τρόπο, απλά και αναντίρρητα, πέρασε σε σερβικά χέρια και το τελευταίο περιουσιακό στοιχείο, δείγμα της πολιτισμικής παρουσίας των Ελλήνων στην Πελαγονία.

Απέναντι στην αποφασιστικότητα και στην αμεσότητα της συμπεριφοράς των Σέρβων στο ζήτημα αυτό, η ελληνική διπλωματία για άλλη μια φορά αντέδρασε αργά και νωχελικά. Έτσι κατέστη πολύ εύκολη η δήμευση-υφαρπαγή της περιουσίας του νοσοκομείου, που αποτελούσε το τελευταίο ανάχωμα της ελληνικής κοινότητας στον αφελληνισμό της και συμβόλιζε την οιονεί αναγνώριση της ελληνικής κοινότητας του Μοναστηρίου. Η ελληνική πλευρά κωλυσιέργησε στην αναζήτηση λύσης και παραιτήθηκε από την περαιτέρω ανακίνηση του θέματος. Πολύ περισσότερο μάλιστα, όταν διαπίστωσε ότι υπήρχε και πρόβλημα στους τίτλους ιδιοκτησίας, εφόσον επρόκειτο περί αφιερώματος. Οι εκκλησίες, τα σχολεία και τα νοσοκομεία υπάγονταν επί Τουρκοκρατίας στην αρμοδιότητα των μητροπολιτών δυνάμει των εκκλησιαστικών προνομίων και λειτουργούσαν με αυτοκρατορικά φερμάνια, οπότε δεν υπήρχε τίτλος για το νοσοκομείο.³¹⁸

Η εξέλιξη εκείνη δυσαρέστησε τους Μοναστηριώτες. Η «Καρτερία» στα μέσα Ιουνίου του 1928 έστειλε υπόμνημα προς τον Έλληνα υπουργό των Εξωτερικών, στο οποίο εξέφραζε την πικρία της για την εν γένει εξέλιξη

³¹⁶ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, επιστολή Κρεάστα (24.11.1927) στον Αριστοτέλη Ματλή.

³¹⁷ Βλ. ο.π.

³¹⁸ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, υπόμνημα συνδέσμου Μοναστηριωτών και περίξ ' ' Η Καρτερία ' ' στη Θεσσαλονίκη, 15.06.1928.

του Μοναστηριώτικου ελληνισμού. Επιχειρούσε και πάλι αναδρομή στη συμπεριφορά των Σέρβων που είχαν μετατρέψει τα ελληνικά εκπαιδευτήρια σε στρατώνες και είχαν απαγορέψει την ελληνική γλώσσα και την κυκλοφορία των ελληνικών εφημερίδων. Περιέγραφε τον αγώνα που διεξήγαγε χωρίς καμία αρωγή από το επίσημο ελληνικό κράτος και ζητούσε την επίλυση των αναφουσμένων ζητημάτων, τη διεκδίκηση της κοινοτικής περιουσίας στο Μοναστήρι και τις παρακείμενες κωμοπόλεις, που αποτελούνταν από ναούς, μονές, ελληνικά εκπαιδευτήρια και φιλανθρωπικά καταστήματα, οικήματα, μαγαζιά κλπ., τη ρύθμιση του εκκρεμούντος ζητήματος των κληροδοτημάτων που ήταν κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα υπέρ των ελληνικών εκπαιδευτηρίων και φιλανθρωπικών καταστημάτων, την αποζημίωση των εκ του πολέμου παθόντων Μοναστηριωτών συνταυτίζοντας την τύχη τους με αυτή των παθόντων της Ανατολικής Μακεδονίας και την αστική εγκατάσταση των απόρων και ακτημόνων Μοναστηριωτών, τόσο στη Θεσσαλονίκη όσο και στη Φλώρινα, με δαπάνες του κράτους, όπως είχε πράξει το υπουργείο Πρόνοιας για τους προσφυγικούς συνοικισμούς. Πρότεινε μάλιστα να καλυφθεί η δαπάνη από τα παραπάνω κληροδοτήματα και από την κοινοτική περιουσία των Πελαγόνων. Τέλος, απαίτησε τη διευθέτηση του ζητήματος μεταξύ του συνδέσμου και της Αεροπορικής Άμυνας, σχετικά με την πώληση (από αυτήν προς το σύνδεσμο) ενός γηπέδου που βρισκόταν στη Λεωφόρο Εθνικής Άμυνας.³¹⁹ Όμως, η κοινοτική περιουσία και το νοσοκομείο είχαν πλέον χαθεί οριστικά για τον ελληνισμό του Μοναστηρίου. Ο τελευταίος ακολουθούσε πλέον μία αντίστροφη πορεία. Αποκομμένος από κάθε εθνική, οικονομική και πολιτιστική υποστήριξη ήταν αναγκασμένος να ζήσει στο εξής μέσα στην αφάνεια και την ανυπαρξία, μέσα στα όρια της επικράτειας της Γιουγκοσλαβίας, στην όψη έκφραση αυτού του κρατικού μορφώματος.

IV. Το Εθνικό Ζήτημα στη Νότια Σερβία στα

πλαίσια της Ομογενοποιητικής διαδικασίας και της

Γένεσης του Μακεδονισμού.

1. Με τη λήξη του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου γεννήθηκε, επίσημα (από την 1^η Δεκεμβρίου του 1918) το βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Στη νέα αυτή κρατική οντότητα ενσωματώθηκαν και τα εδάφη που η Σερβία είχε καταλάβει το 1912 και αποτελούσαν το βόρειο τμήμα της γεωγραφικής ενότητας της Μακεδονίας, με την προσθήκη της μακεδονικής πόλης Στρώμνιτσας (το 1920, μετά τη συνθήκη του Νεϊγύ), την οποία προσάρτησε από την ηττημένη Βουλγαρία. Στο τμήμα αυτό της Βόρειας Μακεδονίας παρατηρούνταν το φαινόμενο της πανοπερμίας εθνικών ομάδων. Συγκεκριμένα, πέρα από την ελληνική παρουσία, υπήρχαν ισχυροί σλαβικοί πληθυσμοί με ακραιφνή βουλγαρική συνείδηση, μουσουλμάνοι, η πλειοψηφία των οποίων ήταν Αλβανοί, Εβραίοι κλπ. Έτσι, το 1922 η περιφέρεια του Μοναστηρίου αριθμούσε 232.646 κατοίκους και ήταν η τέταρτη πληθυσμιακά περιφέρεια στα διοικητικά όρια της Σερβίας³²⁰. Παρουσίαζε όμως την ιδιομορφία της ελαχιστότητας παρουσίας σερβικών πληθυσμών, οι περισσότεροι των οποίων ήταν έποικοι από την Βοσνία και την Βοϊβοδίνη.³²¹

Η Σερβία όμως εξακολουθούσε να μην αναγνωρίζει στο τμήμα εκείνο της επικράτειάς της την ύπαρξη άλλων εθνοτήτων. Οι φιλοβουλγαρικές διαθέσεις των σλαβικών πληθυσμών της Μακεδονίας αποδίδονταν στην ύπαρξη οργανωμένου δικτύου βουλγαρικής προπαγάνδας επί Τουρκοκρατίας, οι δε ισχυροί αλβανικοί πληθυσμοί ταυτίζονταν με τους Τούρκους. Άλλωστε, η συνθήκη του Αγίου Γερμανού (1919) σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων, έκανε ειδική αναφορά σε μειονότητες σε περιοχές όμως μόνο που η Σερβία είχε προσαρτήσει μετά το 1918.³²² Συνακόλουθα, και *de jure* η Σερβία πέτυχε την εξαίρεση της Βόρειας

36. Βλ. FO 371/7674/άρθρο της “ Πολίτικα ” του Βελιγραδίου για τον αριθμό των εκλεκτόρων στις εκλογές του Αυγούστου του 1922.

³²¹ Βλ. George B. Zotiadis, “ The Makedonian controversy ”, Θεσσαλονίκη, 1966, σελ. 47-48.

³²² Βλ. Σπυρίδωνα Σφέτα – Κυριάκο Κεντρωτή, “ Οι Αλβανοί των Σκοπίων – Θέματα εθνικής συνύπαρξης ”, Θεσσαλονίκη, IMXA, 1995, σελ. 18-19.

Μακεδονίας από την υποχρέωση εξασφάλισης στοιχειωδών δικαιωμάτων στους πληθυσμούς της γεωγραφικής αυτής περιφέρειας, όπου η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων ήταν αλλοεθνείς. Έτσι, η άποψη των Σέρβων ιθυνόντων ότι οι σλαβικοί πληθυσμοί της Νότιας Σερβίας αποτελούσαν μία “ άμορφη μάζα ” με ρευστή και ακαθόριστη εθνική συνείδηση καθώς και ο αναφαβητισμός των αλβανικών-μουσουλμανικών πληθυσμών, συμπυκνώνονταν στην εκτίμηση του Nikola Pasic πως η Σερβία σε 20-25 χρόνια θα μπορούσε να εκσερβίσει πλήρως την περιοχή.³²³

Η πολιτική βίαιου εκσερβισμού τελούσε σε πλήρη συνάρτηση με την οικονομική και κοινωνική υποβάθμιση της σερβικής Μακεδονίας. Οι σερβικές αρχές επέδειξαν ένα πρόσωπο αναληθσίας στους τοπικούς πληθυσμούς, γεγονός που προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκειά τους, συνολικά. Επέβαλλαν μία δυσβάσταχτη φορολογία, η οποία ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη από την φορολόγηση επί Τουρκοκρατίας, χωρίς καμία σταθερή κρατική δημοσιονομική πολιτική αλλά με την αυθαιρεσία των κρατικών αρχών να οργιάζει. Ενδεικτικό της κατάστασης αποτελούσε το γεγονός ότι για την έκδοση του διαβατηρίου απαιτούνταν από 200-2000δηνάρια. ³²⁴ Παράλληλα, κύμα τρομοκρατίας και ανασφάλειας επικρατούσε στην περιοχή. Κανείς δεν αισθανόταν ασφαλής ούτε στους δρόμους ούτε στη δουλειά του. Δεν περνούσε νύχτα χωρίς φόβο για τη ζωή και την περιουσία της οικογένειας. Η περιοχή κατείχε τα αναμφισβήτητα πρωτεία σε εγληματικές ενέργειες. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε όλες τις άλλες σερβικές περιοχές οι εγκληματικές πράξεις που ελάμβαναν χώρα ολόκληρο το χρόνο, στη σερβική Μακεδονία πραγματοποιούνταν σε μία μόλις εβδομάδα. Η σερβική κυβέρνηση παρακολουθούσε από κοντά την κατάσταση, αλλά δεν προέβαινε όμως σε καμία κίνηση προκειμένου να διασφαλίσει ανθρώπινες συνθήκες ζωής των κατοίκων.³²⁵ Απέναντι στις ενέργειες των βουλγαρικών και αλβανικών σωμάτων και κομιτάτων που δραστηριοποιούνταν στη Βόρεια Μακεδονία η σερβική πολιτική απαντούσε με σκληρά αντίποινα στους κατοίκους των χωριών της περιοχής, τους οποίους καθιστούσε υπεύθυνους για την υπόθαλψη των

³²³ Βλ. ο.π.

³²⁴ Βλ. FO, 371/ file 6199/16.02.1921, έκθεση βρετανού πρόξενου Σκοπίων Young προς τον Βρετανό

πρέσβη Βελιγραδίου

³²⁵ Βλ. ο.π.

κομιτατζήδων. Ολόκληρα χωριά υπέμεναν την οργή των σερβικών στρατιωτικών δυνάμεων εφόσον δεν συνεργάζονταν και δεν παρείχαν πληροφορίες για τα κρησφύγετα των κομιτάτων, συμβάλλοντας στην εξάρθρωσή τους.³²⁶

Η αδικαιολόγητα σκληρή συμπεριφορά των Σέρβων ιθύνοντων προκαλούσε τα αντίθετα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Και τούτο διότι εκκινούνταν από μια εσφαλμένη πολιτική λογική. Η βίαιη προσπάθεια εκσερβισμού, ως αντίρροπο στην τρομοκρατική δράση της ΕΜΕΟ σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της Νότιας Σερβίας, επέτεινε αντί να αμβλύνει τα αντισερβικά αισθήματα των πληθυσμών της Βόρειας Μακεδονίας.³²⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι ανεξαιρέτα οι πληθυσμοί έφτασαν στο σημείο να αναπολούν τις παλιές “ καλές μέρες” της οθωμανικής κυριαρχίας.³²⁸ Παράλληλα, το πόσο ανεδαφική υπήρξε η πολιτική αυτή για τη Σερβία, επιρρωνύεται και από την προσέγγιση των βουλγαρικών κομιτάτων της ΕΜΕΟ και των αλβανικών κομιτάτων (katsaki) ,η οποία επισημοποιήθηκε με την υπογραφή πρωτοκόλλου αμοιβαίας συνεργασίας ,το Νοέμβριο του 1920, στα Τίρανα.³²⁹Μοιραία λοιπόν η σερβική κακοδιοίκηση και βαναυσότητα επέφεραν την κλιμάκωση των ενεργειών των κομιτάτων, με επάλληλες ενέργειες, όπως ανατινάξεις και δολιοφθορές σε στρατιωτικά κτίρια, αστυνομικούς σταθμούς και χωριά εποίκων, καθώς και δολοφονίες Σέρβων αξιωματικών,(π.χ. του στρατιωτικού διοικητή Στιπ και Πρέλιτς, στρατηγού Μιχαήλο Κοβάσεβιτς, του ταγματάρχη Ράντοβαν Σταράνοβιτς,διοικητή παραστρατιωτικού αποσπάσματος κλπ). Την ίδια στιγμή η ΕΜΕΟ παρενέβαινε και στις πολιτικές εξελίξεις. Υποστήριξε τους εκπροσώπους του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας τόσο στις δημοτικές εκλογές, τον Αύγουστο του 1920, όσο και στις βουλευτικές εκλογές της 28.11.1920, στις οποίες το Κομμουνιστικό κόμμα αναδείχθηκε πρώτο κόμμα στη σερβική Μακεδονία.Έτσι πέτυχε, με την υποστήριξη της ΕΜΕΟ, ποσοστό 38% και εξέλεξε 16 από τους 58 εκπροσώπους στο Κοινοβούλιο στη Μακεδονία (όταν το συνολικό ποσοστό

³²⁶ Βλ. FO 371/file 6199/17.02.1921, συμπληρωματική έκθεση βρετανού προξένου Σκοπίων προς την

πρεσβεία της Μ. Βρετανίας στο Βελιγράδι.

³²⁷ Βλ. Σφέτα – Κεντροτή, “ Αλβανοί των Σκοπίων -Θέματα εθνοτικής συνύπαρξης “, ο.π.,σελ.20.

³²⁸ Βλ. Σφέτα – Κεντροτή, ο.π.

³²⁹ Βλ. Σφέτα – Κεντροτή, σελ. 21-22.

του ΚΚΓ σε όλη την επικράτεια έφτανε το 13%). Το ΚΚΓ υιοθέτησε βέβαια τις θέσεις της ΕΜΕΟ για τη Μακεδονία και στην ουσία απετέλεσε έναν άτυπο εκπρόσωπό της στα πολιτικά δρώμενα της Γιουγκοσλαβίας. Την ίδια στιγμή, η ΕΜΕΟ προσέγγισε και το αντιπολιτευόμενο Κροατικό Αγροτικό Κόμμα του Κροάτη Ράνιτς, το οποίο με τη σειρά του υιοθέτησε τις θέσεις της.³³⁰

Είναι γεγονός ότι η ΕΜΕΟ δραστηριοποιήθηκε δυναμικά στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία, η οποία αποτελούσε άλλωστε τη γενέτειρα των περισσότερων ηγετών της, δεδομένου ότι στην περιοχή εκείνη υπήρχε μεγαλύτερο πεδίο δράσης, καθώς οι πληθυσμοί ήταν στην πλειοψηφία τους φιλοβουλγαρικοί.³³¹ Μέχρι το 1931 η Οργάνωση αυτή, υπό την αρχηγία του TODOR ALEXANDROF, και, μετά τη δολοφονία του το 1924, του IVAN PROTOGEROF (μέχρι το 1934), στα πλαίσια της ένοπλης και τρομοκρατικής δράσης της, είχε δολοφονήσει στη Νότια Σερβία 109 άτομα. Μετά δε το πραξικόπημα κατά της κυβέρνησης STABOLINSKI και τη δολοφονία του (γεγονότα στα οποία είχε ενεργότατη συμμετοχή η ΕΜΕΟ), το 1923, και την εγκαθίδρυση της κυβέρνησης CHANKOV από το 1923 μέχρι το 1934, εξελίχθηκε σε μία πανίσχυρη ένοπλη Οργάνωση, η οποία μάλιστα ανέπτυξε και δίαυλους επικοινωνίας με τους Κροάτες “ουστάσι” και με το φασιστικό ιταλικό καθεστώς του Μουσολίνι.³³² Το 1921 όμως η ΕΜΕΟ διασπάστηκε με την εμφάνιση μιας νέας τάσης, διάδοξης των παλιών σαντραλιστών (αυτονομιστών), με πρωταγωνιστές της κίνησης τους DIMO HADJIDIMOV (ο οποίος το 1919 με το έργο του “Επιστροφή στην Αυτονομία” δημιούργησε το θεωρητικό υπόβαθρο της νέας κίνησης), PHILIP ATHANASOF, TODOR PANITSA, και DIMITAR VLAHOF. Τότε η ΕΜΕΟ ανανεώνει και επαναφέρει στο προσκήνιο την ιδέα του αυτόνομου Μακεδονισμού, της δημιουργίας δηλαδή αυτόνομου Μακεδονικού κράτους το οποίο θα είχε ισότιμη συμμετοχή σε μία

³³⁰ Βλ. Βλάση Βλασίδη, “Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην Ελληνική Μακεδονία στον Μεσοπόλεμο (1919-1930)”, σελ. 156-157, 164-167.

³³¹ Βλ. Γεώργιου Μίντση, “Ιστορία του μακεδονικού Ζητήματος”, Θεσσαλονίκη, 1990, σελ. 75.

³³² Βλ. Evangelos Kofos, “Nationalism and Communism in Macedonia”, Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη, 1964, σελ. 52. Βλ. επίσης και Elisabeth Barker, “Makedonia: Its Place in Balkan Power Politics (London: The Royal Institute of International Affairs, 1950), σελ. 25.

Βαλκανική Ομοσπονδία, θεωρία που βρισκόταν σε εγγύτητα με τις αποφάσεις της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (Comintern).³³³

Σε όλη εκείνη την περιφρέουσα πολιτική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στη σερβική Μακεδονία, η απουσία της ελληνικής διπλωματίας ήταν εμφανής. Μέσα σε κλίμα κακοδιοίκησης και τρομοκρατίας ζούσαν και όσοι ελληνικοί πληθυσμοί εξακολουθούσαν να επιβιώνουν στη Βόρεια Μακεδονία. Η ελληνική πολιτική παρέμενε σταθερά προσηλωμένη στη λογική της ελληνοσερβικής φιλίας και συνεργασίας. Για το λόγο εκείνο παρείχε την υποστήριξη της στις σερβικές αρχές για την εξόντωση των σωμάτων της ΕΜΕΟ. Η δράση της τελευταίας αποτελούσε σοβαρότατο πρόβλημα και για την ελληνική πολιτεία, εφόσον δραστηριοποιούνταν και στην ελληνική Μακεδονία. Πολλές μάλιστα ενέργειές της σε ελληνικό έδαφος, όπως ανατινάξεις και δολιοφθορές, απέβλεπαν στην διατάραξη των ελληνοσερβικών σχέσεων καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου,³³⁴ χωρίς όμως ουσιαστικό αποτέλεσμα. Και τούτο διότι η ελληνική κυβέρνηση είχε κάνει προ πολλού τις αξιολογήσεις της καθώς είχε ιεραρχήσει τις προτεραιότητες και τα προβλήματα της εξωτερικής της πολιτικής. Οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι ήταν αναμφισβήτητα αντίπαλοι και εξ αυτών μπορούσε να προκύψει ο οιοσδήποτε κίνδυνος. Ο ισχυρός πολιτικός άνδρας της εποχής, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που καθόριζε τα πλαίσια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, φοβόταν μόνιμα επίθεση των Βουλγάρων και μια σύγκρουση με την κεμαλική Τουρκία. Κάτω από αυτό το πρίσμα θεωρούσε επιτακτικά αναγκαία τη διατήρηση της ελληνοσερβικής φιλίας. Για το λόγο προφανώς αυτό απέφευγε όχι μόνο να εγείρει την παραμικρή απαίτηση για τους ελληνικούς πληθυσμούς της Πελαγονίας, αλλά ήταν πρόθυμος να συζητήσει ακόμη και την παραχώρηση ελεύθερης σερβικής ζώνης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Φυσικά, η παραχώρηση όλων αυτών γινόταν με αντάλλαγμα τη συμφωνία Ειρήνης μεταξύ των δύο κρατών, την αρωγή της

³³³ Βλ. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, "Τα σύγχρονα Εθνολογικά Όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια", σελ. 195. Επίσης Κοφός, ο.π., σελ. 53. Πρβλ. επίσης D. Slijepcevic "The Macedonian Question: The Struggle for Southern Serbia", Chicago 1958, σσ. 39-45 και Γιάννη Στεφανίδη, "Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου" στο συλλογικό έργο "Η Νεώτερη και Σύγχρονη Μακεδονία" (Ιστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμός), εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 89.

³³⁴ Βλ. εφημερίδα "Μακεδονικά Νέα", 29.09.1927.

Σερβίας σε περίπτωση επίθεσης της Βουλγαρίας εναντίον της Ελλάδας, καθόσον επλανάτο η περίπτωση πολέμου με την Τουρκία, ο οποίος θα ήταν ιδιαίτερα επιζήμιος και δαπανηρός. Οι Σέρβοι αποδέχονταν τις παραχωρήσεις για το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, αλλά δήλωναν ξεκάθαρα ότι δεν θα εμπλέκονταν σε πόλεμο με την Βουλγαρία και την Τουρκία.³³⁵

Οι Σέρβοι προχώρησαν μάλιστα ακόμη περισσότερο. Πρόβαλλαν υπερβολικές αξιώσεις τη στιγμή ,κατά την οποία η Ελλάδα ήταν εξασθενημένη και δεν είχε πια μεγάλη διπλωματική αξία για τη Γιουγκοσλαβία. Συγκεκριμένα,όπως είναι γνωστό , μετά την επιδείνωση των ελληνοσερβικών σχέσεων από την υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ το Σεπτέμβριο του 1924, κατάγγειλαν το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου την ελληνοσερβική συμμαχία του 1913 και, την ίδια στιγμή, απαιτούσαν: α)την απόδοση των απαλλοτριωθέντων γαιών της μονής Χιλανδαρίου του Αγίου Όρους, β) τον ευνοϊκό διακανονισμό της λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Γευγελής, γ)τη σύναψη ειδικής συμφωνίας για διέλευση πολεμικού υλικού προς τη Γιουγκοσλαβία σε περίπτωση πολέμου,και,ιδιαίτερα,δ)έτι περισσότερο ευνοϊκή ρύθμιση της ελεύθερης ζώνης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης.³³⁶ Όπως διαφαινόταν οι Σέρβοι, παρά το γεγονός ότι μετά το τέλος του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου απέκτησαν έξοδο στην Αδριατική,δημιουργώντας πρόσβαση σε μία ακτή μήκους 1.571 χιλιομέτρων που διέθετε αριθμό φυσικών και τεχνητών λιμένων, δεν παραιτούνταν των αξιώσεών τους για το λιμάνι της Θεσσαλονίκης.³³⁷ Και, εκμεταλλευόμενοι τη δυσχερή θέση, στην οποία είχε περιέλθει η Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, πέτυχαν στις 10.05.1923 παραχώρηση στο βασιλείο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων “ Ελεύθερης Σερβικής Ζώνης ” (ΣΕΖ) εκτάσεως 94.000 μ2 , για περίοδο 50 ετών, υπό τη διοίκηση του γιουγκοσλαβικού βασιλείου. Στη συμφωνία προβλεπόταν ο διορισμός από τους Γιουγκοσλάβους των υπαλλήλων και εργατών της σερβικής ελεύθερης ζώνης, με την ελληνική κυβέρνηση να διατηρεί απλά το δικαίωμα να της γνωστοποιούνται τα ονόματα εκείνων.

³³⁵ Βλ. FO 371/8910/21.2.1923, βρετανός πρέσβης Βελιγραδίου Young προς Foreign Office.

³³⁶ Βλ. Κωνσταντίνο Σβολόπουλο, “ Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη συνθήκη της Λωζάννης, η κρίσιμος καμπή ”, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 16

³³⁷ Βλ. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, “ Ο Λιμίν της Θεσσαλονίκης ”, 1959, σελ. 58.

Επίσης, Σέρβος υπήκοος θα είχε και το δικαίωμα της διαταγής προσεγγίσεως των πλοίων.³³⁸

Η συμφωνία εκείνη η οποία, με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου είχε το νομικό χαρακτηρισμό της “ τελωνειακής δουλείας”, δημιουργούσε κράτος εν κράτει στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους.³³⁹ Με το άρθρο 5 δε της συνθήκης εκείνης καθιερώνονταν ευνοϊκότερο καθεστώς από την αντίστοιχη ελληνική ζώνη (η οποία διέπονταν από τις διατάξεις του Ν. 390/1914), εφόσον επιτρεπόταν η αφορολόγητη διάθεση των τροφίμων που προοριζόταν για το προσωπικό της ζώνης και τη διατροφή των διαμετακομιζόμενων ζώων, καθώς επίσης και η αφορολόγητη διάθεση των πρώτων υλών που θα χρησιμοποιούνταν για τη λειτουργία των εγκαταστάσεων.³⁴⁰

Το ζήτημα της ελεύθερης σερβικής ζώνης και γενικότερα οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις επηρέαζαν την εσωτερική ελληνική πολιτική σκηνή. Τον Ιούνιο του 1925 ο βενιζελικός αρχηγός του ελληνικού Γενικού Επιτελείου Στρατού Θεόδωρος Πάγκαλος, εκμεταλλευόμενος την ανησυχία της κοινής γνώμης για την καταγγελία της συνθήκης συμμαχίας ,ανέτρεψε την κυβέρνηση Μικαλακόπουλου και ανέλαβε ο ίδιος.³⁴¹ Και ενώ αρχικά κατέκρινε την προηγούμενη ηγεσία για υπερβολικές παραχωρήσεις στους Γιουγκοσλάβους και προσέγγισε το μεγαλύτερο εχθρό της, την Ιταλία, αργότερα, υπό το φόβο ενός σερβοβουλγαρικού συνασπισμού που θα λειτουργούσε ανασχετικά στα μεγαλοϊδεατικά σχέδιά του προς ανατολάς, στις 17.08.1926 ,συνήψε συμφωνία με τους Γιουγκοσλάβους, με την οποία παραχωρούσε ευρύτατα προνόμια στην ελεύθερη ζώνη (απαγόρευση εισόδου στις ελληνικές αρχές στη ζώνη, διεξαγωγή και διεθνούς εμπορίου και δικαίωμα ακτοπλοΐας εντός της ελληνικής επικράτειας) και καθεστώς συγκυριαρχίας στη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Γευγελής, με Γάλλο διαιτητή και δικαίωμα ύψωσης σερβικής σημαίας στις σερβικές αμαξοστοιχίες,

³³⁸ Βλ. Πέτρου Π. Σιούσουρα, “ Ελλάδα – Γιουγκοσλαβία – ΠΓΔΜ – Στρατηγικές επιδιώξεις στο Λιμένα της Θεσσαλονίκης και Διεθνές Δίκαιο “, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 48.

³³⁹ Βλ. Δ. Γ. Παπαμιχαλόπουλου, “ Η Ελευθέρα Σερβική Ζώνη Θεσσαλονίκης”, 1953, σελ. 71-72.

³⁴⁰ Βλ. Κων/νο Οικονομίδη, “ L’ arrangement greco – yougoslave du 3 fevrier 1925 relatif au transit des marchandises yougoslavs par la zone franche du port de Thessaloniki “ Θέματα διεθνούς δικαίου

και Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1993, σελ. 129.

³⁴¹ Βλ. Σιούσουρα Πέτρο, ο.π., σελ. 60.

υποσχόταν συνεργασία σε περίπτωση πολέμου στην περιοχή και παρείχε πλήρη υποστήριξη στο γιουγκοσλαβικό εμπόριο. Με δήλωσή του μάλιστα έφτασε στο σημείο να αναγνωρίσει σερβική μειονότητα στην Ελλάδα και να της παρέξει εγγυήσεις.³⁴²Το μέγεθος των παραχωρήσεων αυτών προκάλεσε κατάπληξη στον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα Sir Percy Lorraine.³⁴³Η ανατροπή της δικτατορίας Πάγκαλου ευτυχώς ματαίωσε την υλοποίηση αυτών των συμφωνιών.

Την ίδια ακριβώς εποχή,δράτιοντας της ευκαιρίας της δεινής θέσης που είχε περιέλθει η ελληνική πλευρά, και προσπαθώντας να επουλώσει τις ανοιχτές πληγές της από τη Μικρασιατική καταστροφή, σερβικοί κύκλοι έθεταν θέμα κακομεταχείρισης των σερβικών(;)πληθυσμών της ελληνικής Μακεδονίας. Στο φύλλο της σερβικής εφημερίδας του Μοναστηρίου “ Νότιος Αστήρ ” της 15.10.1923 γίνεται λόγος για το μαρτυρικό βίο των αλύτρωτων Σέρβων στην υπό ελληνική κατοχή σερβική (!) Μακεδονία και,για τη μετανάστευση απειράριθμων οικογενειών από την περιοχή της Φλώρινας και της Καστοριάς είτε στη Βουλγαρία είτε στην Αμερική.Ζητούνταν μάλιστα από σερβικής πλευράς η προστασία και η αναστολή της μετανάστευσης,την οποία όφειλαν οι Έλληνες να εξασφαλίσουν εφόσον (οι Σέρβοι) τους είχαν παράσχει τη συμπαράσταση και την προστασία. Συνεχίζει δε στις 28.10.1923 η ίδια εφημερίδα ζητώντας την ίδρυση σερβικών σχολείων στην ελληνική Μακεδονία. Προτεινόταν μάλιστα και σχέδιο συμφωνίας, το οποίο προέβλεπε τη λειτουργία σερβικών σχολείων σε όλα τα μέρη του ελληνικού βασιλείου,όπου ήταν διάσπαρτο το σλαβικό στοιχείο. Σε αντάλλαγμα θα επιτρεπόταν και το άνοιγμα ελληνικών σχολείων σε όλα τα μέρη του βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, όπου υπήρχαν Έλληνες. Τα σχολεία αυτά θα ήταν κρατικά και στα δύο κράτη, με υποχρεωτική εκπαίδευση και δοκιμασμένους δασκάλους, οι οποίοι θα μπορούσαν να είναι Σέρβοι υπήκοοι στα σερβικά σχολεία στην Ελλάδα, Έλληνες δε υπήκοοι στα ελληνικά σχολεία στο σερβικό βασίλειο. Σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα καθιερώνονταν βιβλία στη γλώσσα τους, πέραν της κρατικής γλώσσας, η οποία θα ήταν υποχρεωτική. Επίσης, σε όσα μέρη του ελληνικού κράτους ήταν καθαρά σλαβικά, εκεί δεν θα

³⁴² Βλ. Σιούσουρα Πέτρο, ο.π., σελ. 60.

³⁴³ Βλ. FO 371/file 12178/6015, εμπιστευτική επιστολή άγγλου πρεσβευτή προς Φόρεϊν Όφισ.

μπορούσαν να ανοιχθούν άλλα σχολεία εκτός από τα σερβικά, ούτε καν ελληνικά, και, αντίστοιχα, σε όσες περιοχές του γιουγκοσλαβικού βασιλείου υπήρχαν αμιγείς ελληνικοί πληθυσμοί, δεν θα υπήρχαν άλλα σχολεία εκτός από τα ελληνικά. Τέλος, σε όσα μέρη του ελληνικού βασιλείου λειτουργούσαν σερβικά σχολεία, η θεία λειτουργία θα εκτελούνταν μόνο στη σερβική γλώσσα από Σέρβο ιερέα, ο οποίος θα μπορούσε να ήταν και Σέρβος υπήκοος. Και τανάπαλιν, στα μέρη του βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, όπου θα υπήρχε ελληνικό σχολείο, η λειτουργία θα ελάμβανε χώρα στην ελληνική γλώσσα και από ιερέα που θα μπορούσε να ήταν Έλληνας υπήκοος. Με αυτόν τον τρόπο θα συνεχιζόταν αδιατάρακτα η ελληνοσερβική φιλία και θα εξέλιπταν οι εστίες αντιπαράθεσης.³⁴⁴

2. Η αρθρογραφία εκείνη, η οποία ήταν απότοκος της κυρίαρχης ιδεολογίας της σερβικής ιθύνουσας τάξης, καταδεικνύει με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο ότι το μοναδικό βαλκανικό κράτος που δεν είχε τις οιοσδήποτε εδαφικές βλέψεις έναντι των άλλων βαλκανικών κρατών, ήταν η Ελλάδα, που επιδίωκε τη φιλία και τη συνεργασία με όλους. Σε αντίθεση βέβαια με τους γείτονές της, μηδέ και της Σερβίας εξαιρουμένης, η οποία, παρά τη μη ύπαρξη σερβικών πληθυσμών στη Βόρεια Μακεδονία, πολλώ δε μάλλον στην ελληνική Μακεδονία, επέμενε να εγείρει ανύπαρκτα θέματα. Με τη γαλλική υποστήριξη μάλιστα η σερβική πολιτική επιχείρησε να προσεταιριστεί τους σλαβόφωνους κατά μήκος της ελληνοσερβικής μεθορίου. Άφηγε να διαρρέουν φήμες ότι, όσοι δήλωναν Σέρβοι, θα έπαιρναν γη και θα είχαν δασκάλους και παπάδες για να τους προστατεύουν. Ταυτόχρονα, υποκινούσαν άνεργους Σέρβους να εισέρχονται από τα ελληνικά σύνορα προς αναζήτηση εργασίας στις ελληνικές πόλεις Θεσσαλονίκη, Έδεσσα, Σέρρες, Βέροια, Ξάνθη, Κατερίνη.³⁴⁵ Η σερβική μάλιστα πρεσβεία στη Θεσσαλονίκη διαδραμάτισε αποφασιστικό ρόλο σε αυτές τις ενέργειες, όπως και σε αυτήν της παράστασης των κατοίκων του χωριού Ναλμπακί του νομού Κοζάνης. Οι τελευταίοι υποκινήθηκαν να προσφύγουν στην Κοινωνία των Εθνών, εφόσον αυτοπροσδιορίζονταν ως σερβική μειονότητα, και να ζητήσουν την

³⁴⁴ Βλ. ΑΥΕ, αντίγραφο μεταφράσεως από τη σερβική εφημερίδα ‘‘ Γιούζνα Ζβέζντα – Νότιος Αστήρ’’

του Μοναστηρίου.

³⁴⁵ Βλ. Διβάνη Λένα, ‘‘ Ελλάδα και μειονότητες’’, σελ. 143.

παροχή εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών δικαιωμάτων. Και όλα αυτά, για να αποδειχθεί τελικά πως με την επίτευξη της σερβικής πρεσβείας 5 κάτοικοι είχαν πείσει άλλους 33 αγράμματους να υπογράψουν την καταγγελία, νομίζοντας ότι διεκδικούν χωράφια. Τα όποια αποτελέσματα της σερβικής προπαγάνδας τελούσαν σε πλήρη και αιτιώδη συνάφεια με την οικονομική δυσπραγία, την καχυποψία του τοπικού πληθυσμού στο γεγονός της “εισβολής” των προσφύγων από τη Μ. Ασία, καθώς και τις απαλλοτριώσεις που είχαν δημιουργήσει ένα κλίμα αβεβαιότητας και ανασφάλειας στον τοπικό πληθυσμό.³⁴⁶

Και όλα αυτά την ίδια στιγμή που η ίδια δεν επιδείκνυε τον παραμικρό σεβασμό στα δικαιώματα των μεινοτήτων στη δική της επικράτεια. Αντίθετα, αποδύοταν, με το τέλος του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, σε μία διαδικασία απεθνικοποίησης των πληθυσμών της σερβικής Μακεδονίας χωρίς καμία εξαίρεση. Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, επιχειρήθηκε να χειραγωγηθούν και να αφομοιωθούν στο νεότευκτο βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα μειώθηκαν δραστικά στη Βόρεια Μακεδονία και κατέστησαν ανεπιθύμητοι όλοι οι άλλοι δάσκαλοι, κληρικοί κλπ. Από την οριστική εγκόλπωση της περιοχής στο γιουγκοσλαβικό κράτος οι σερβικές αρχές έκλεισαν, σύμφωνα με την εφημερίδα “Makedonsko Delo” (Βιέννη 1927, τεύχος 1927), 641 βουλγαρικά σχολεία με 1013 δασκάλους και 37.000 μαθητές, καθώς και 761 βουλγαρικές εκκλησίες με 6 επισκόπους και 833 ιερείς, 10 βιβλιοθήκες και άλλα πολιτιστικά σωματεία.³⁴⁷ Οι νέοι δυνάστες έκλεισαν όλα τα σχολεία, τις εκκλησίες, τις βιβλιοθήκες, τα αναγνωστήρια όλων των εθνοτήτων ανεξαιρέτα και απαγόρευσαν και τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας ακόμα και μέσα στην οικογένεια. Χαρακτηριστικό ήταν το παράδειγμα ενός Σέρβου δασκάλου ο οποίος τρυπούσε με καρφίτσα τη γλώσσα των μικρών μαθητών σε μία τάξη της βασικής εκπαίδευσης επειδή εκείνοι συνομιλούσαν με τους συμμαθητές τους στη βουλγαρική γλώσσα.³⁴⁸

³⁴⁶ Βλ. Βλ. Iakovos D. Michailidis, “Traditional Friends and Occasional Claimants: Serbian Claims

in Macedonia between the Wars”, *Balkan Studies*, 1, 1995, σελ. 113-114.

³⁴⁷ Βλ. Macedonia, Material and Documents, Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών, Σόφια, 1980.

³⁴⁸ Βλ. ΑΥΕ, Α5/ΧΙΙ β/09.12.1927 (ΑΠ 38170) – Διευθυντής Γραφείου Τύπου ΥΠΕΞ

Δημήτριος

Καλαποθάκης προς τη Δ/ση Πολιτικών Υποθέσεων.

Επίσης, από το 1918 η σερβική κυβέρνηση έκλεισε όλα τα αλβανικά σχολεία και οι αρχές ακολούθησαν πολιτική αποθάρρυνσης της παροχής προς τους Αλβανούς της Νότιας Σερβίας κάθε δημόσιας παιδείας.³⁴⁹ Προχώρησαν επίσης στη διάλυση του πολιτικού φορέα των Αλβανών, του Dzemiet, που θα μπορούσε να προβάλλει τα αιτήματά τους ιδιαίτερα σε θέματα εκπαίδευσης. Ουσιαστικά τους οδήγησε στο περιθώριο της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής, καθώς ο επακόλουθος αναλφαβητισμός και η οικονομική τους καχεξία αποτελούσαν τροχοπέδη στη συμμετοχή τους και παρέμβασή τους στο κοινωνικό status της περιοχής.³⁵⁰ Την ίδια ακριβώς εποχή, άρχιζε να εδράζεται η πεποίθηση ότι τα σχολεία όφειλαν να καταστούν κύρια πνευματικά εργαστήρια της απεθνικοποίησης, στα οποία θα μπορούσαν να “κατασκευάζονται καλύτεροι Σέρβοι”.³⁵¹ Για την υλοποίηση αυτού του σχεδίου χρησιμοποιήθηκαν δάσκαλοι, οι οποίοι διακρίνονταν από έλλειψη ικανοτήτων, δίχως τις στοιχειώδεις υποδομές που απαιτούνταν για την επιτέλεση αυτού του λειτουργήματος. Τις περισσότερες φορές πολλοί από αυτούς εισέρχονταν στην τάξη μεθυσμένοι, με αποτέλεσμα να στερούνται της δυνατότητας να διδάξουν και να επιδεικνύουν βίαιη συμπεροφορά.³⁵² Το γεγονός αυτό επιβεβαίωνε ουσιαστικά και η εφημερίδα του Βελιγραδίου

“Politika”, η οποία στις 19.12.1925 ομολογεί ότι οι έντιμοι και καλοί δάσκαλοι δεν στέλνονταν στη Μακεδονία και αρνούσαν να υπηρετήσουν εκεί, παρά την επιπλέον αμοιβή που τους προσφέρονταν.³⁵³ Πέραν τούτων, η διάρθρωση του διδακτικού προγράμματος ήταν προσανατολισμένη στη λογική της “σερβοποίησης” της μαθητιώσας νεολαίας. Η σερβική γλώσσα, ο σερβικός Πολιτισμός, η σερβική λογοτεχνία, Ιστορία, η στρατιωτική δύναμη και το ψυχικό σθένος του σερβικού έθνους ήταν τα κύρια συστατικά στοιχεία της παρεχόμενης παιδείας, ενώ η ιστορία και ο πολιτισμός των άλλων βαλκανικών κρατών,

³⁴⁹ Βλ. Katherine S. Layton, “Yugoslavia and her ethnic groups: National identity and the educational arena”, *Balkan Studies* “, τεύχος 36.1, 1995, σελ. 123.

³⁵⁰ Βλ. Σφέτα-Κεντρωτή, ο.π., σελ. 40.

³⁵¹ Βλ. “Η Ιστορία του «Μακεδονικού Έθνους»”, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, σελ. 756.

³⁵² Βλ. Macedonia, Material and Documents, ο.π., σελ. 778.

³⁵³ Βλ. ο.π.

όπως της Βουλγαρίας και της Ελλάδας (με τις οποίες σημαντικά τμήματα του πληθυσμού διατηρούσαν ομομήτρια καταγωγή), απαξιώνονταν.³⁵⁴

Ταυτόχρονα ,οι σερβικές αρχές εκτιμούσαν ότι για να λειτουργήσει αποτελεσματικά η διαδικασία απεθνικοποίησης και αφομοίωσης των κατοίκων της σερβικής Μακεδονίας,θα έπρεπε να ασκηθεί μαζική τρομοκρατία σε βάρος των πληθυσμών της περιοχής. Μόνο κατά το 1926,φονεύθηκαν πάνω από 1600 άτομα, χωρίς δίκη, ενώ εκατοντάδες υφίσταντο τα βασανιστήρια στις φυλακές.³⁵⁵Με πλαστές κατηγορίες σέρνονταν στις δίκες εκατοντάδες άνθρωποι από το Μοναστήρι, το Στιπ,τη Γευγελή, το Τίρφες, τη Στρώμνιτσα, τα Σκόπια, τα Βελεσά, τους οποίους θεωρούσαν επικίνδυνους και τροχοπέδη στα σχέδια ποδηγέτησης της περιοχής, προκειμένου να τρομοκρατήσουν τους γηγενείς πληθυσμούς.³⁵⁶ Σε παράλληλη δε εφαρμογή αυτής της πολιτικής προχώρησαν στη δημιουργία “ Εθνικών Κομιτάτων ”, σκοπός των οποίων ήταν η εξολόθρευση των “ αντικρατικών στοιχείων ”. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση του Περλεπέ, όπου δρούσε τρομοκρατικά ένα τέτοιο κομιτάτο. Η Οργάνωση αυτή είχε την έδρα της στο καφενείο των σερβομάνων Ζάριτς, λειτουργούσε ως αρχή εξουσίας, με πρόεδρο τον Πόπ Δάμε και μέλη τον Ιορδάν Νικόλιτς (έφεδρο αξιωματικό από την Παλαιά Σερβία),Βόγια Δαμιάνοβιτς(πρώην σχολικό επιθεωρητή από την Παλαιά Σερβία, επίσης),τον Τσαμπάζοβιτς από τον Περλεπέ και τον πρώην βουλγαρομακεδόνα Νάστο Κομίτατα από τη Νικοδία Περλεπέ,επιβάλλοντας,με την ανοχή των αρχών, ειδικό καθεστώς “αδειών” (δελτίων ταυτότητας) για την κυκλοφορία των πολιτών στην περιοχή, απειλώντας και δολοφονώντας ακόμα και αθώους και ανυπεράσπιστους πολίτες, όπως ο έμπορος Περλεπέ Μπογατζιέβ. ³⁵⁷

Παράλληλα με την πολιτική εκείνη, οι Σέρβοι επιδίωξαν να δημιουργήσουν επιμιξίες στη Νότια Σερβία προκειμένου να αλλοιώσουν την εθνολογική της σύνθεση. Έτσι, υποχρέωναν π.χ. με τη βία νεαρές γυναίκες να παντρεύονται Σέρβους χωροφύλακες, ενώ την ίδια στιγμή ενθάρρυναν νεαρούς(πολλοί εκ των οποίων ήταν Έλληνες στην καταγωγή) να κατατάσσονται ως αξιωματικοί στο γιουγκοσλαβικό στρατό .Στη συνέχεια τους μετέθεταν σε βόρειες περιοχές του βασιλείου για να

³⁵⁴ Βλ. ο.π., σελ. 779.

³⁵⁵ Βλ. “ Η Ιστορία του «Μακεδονικού Έθνους», ΔΙΣ, σελ. 756.

³⁵⁶ Βλ. Macedonia ..., ο.π., σελ. 813.

³⁵⁷ Βλ. Εφημερίδα “ Μακεδονία”, τεύχος 10.08.1928.

παντρεύονται αλλοεθνείς, δηλ. Σλοβένες, Κροάτισσες κλπ.³⁵⁸ Η συνδυασμένη αυτή πολιτική συμπεριφορά των σερβικών αρχών, που ολοκληρωνόταν από τις αναγκαστικές εποικίσεις στη σερβική Μακεδονία, τις διοικητικές αυθαιρεσίες και την τρομοκρατία των υπεύθυνων και ανεύθυνων παραγόντων, την αδικαιολόγητη και δια της βίας αφαίρεση της γης από τον ντόπιο πληθυσμό, επέτειναν την οικονομική κατάπτωση.³⁵⁹ Απόρροια αυτής της κατάστασης υπήρξε η διατύπωση παραπόνων από όλες τις κοινωνικές τάξεις, τους διανοουμένους, τους επαγγελματίες, τους χωρικούς. Όλοι αυτοί διαμαρτύρονταν γιατί αποκλείονταν από κρατικές ή κοινοτικές θέσεις, όπως γραμματείς, ταμίες στις κοινότητες, αστυνόμοι, έπαρχοι, τις οποίες καταλάμβαναν οι “ τσαρουχάδες” .Με αυτόν τον προσδιορισμό χαρακτηρίζονταν τα άτομα με χαμηλή μόρφωση που έρχονταν από την Παλαιά Σερβία με τσαρούχια και έφευγαν πλούσιοι. Έτσι, με δεδομένο ότι υπήρχαν ελάχιστοι έμποροι αφού και το εμπόριο σε όλη τη χώρα διερχόταν μεγάλη κρίση, η πλειοψηφία των κατοίκων κατέφευγε στη γεωργία. Και εκεί όμως δεν επικρατούσαν καλύτερες συνθήκες. Έτσι π.χ. το κόστος παραγωγής του καπνού κυμαινόταν από 8-14 δηνάρια. Ως εκ τούτου, αυτή η επακόλουθη ανέχεια, πείνα και ανισότητα προσομοίαζε το σερβικό καθεστώς με χειρότερη περιγραφή από το αντίστοιχο καθεστώς των σουλτάνων.³⁶⁰

Ο τρόπος όμως εκείνος που επέλεξαν οι Σέρβοι για να ποδηγετήσουν την περιοχή ,προκάλεσε την αντίδραση ακόμη και σερβικών κύκλων. Η εφημερίδα του Βελιγραδίου “ Novosti “, τον Ιανουάριο του 1927, έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου γιατί η Νότια Σερβία ήταν εκτεθειμένη σε μεγάλους κινδύνους και επεσήμαινε το καθήκον προφύλαξης των νότιων συνόρων. Αφού ανέφερε ότι επί πεντακόσια έτη η περιοχή είχε εκτουρκιστεί, εκβουλγαριστεί και εξελληνιστεί, επέπληττε την κακοδιοίκηση των σερβικών αρχών καθώς η εν γένει συμπεριφορά τους εξυπηρετούσε την εχθρική προπαγάνδα. Συνέπεια αυτής της κατάστασης ήταν οι περιφέρειες Γευγελής, Δοϊράνης, Στρώμνιτσας και Μοναστηρίου να διάκεινται ευμενώς ,με το ενδεχόμενο

³⁵⁸ Βλ. Macedonia, Material and Documents, ο.π., σελ. 844 και Χαράλαμπος Σωτηρόπουλο, “ Απάντησις προς Βορράν”, σελ.48.

³⁵⁹ Βλ. ΑΥΕ, Α5/Χ ΙΙ β/09.12.1927, (ΑΠ 38170), Δ/ντής Γραφείου ΥΠΕΞ Καλαποθάκης προς τη

Δ/νση Πολιτικών Υποθέσεων του ΥΠΕΞ.

³⁶⁰ Βλ. Εφημερίδα “ Μακεδονία “, τεύχος 25.07.1928.

να περιέλθουν στην Ελλάδα, και, αντίστοιχα, οι κάτοικοι των περιοχών του Κουμάνοβου, του Ισιτίπ, των Βελεσσών, να επιθυμούν την ενσωμάτωσή τους στη Βουλγαρία.³⁶¹

Πραγματικά, η προσπάθεια βίαιου εκσερβισμού των πληθυσμών της σερβικής Μακεδονίας δεν είχε αποτελέσματα. Η σερβική πολιτική ιθύνουσα τάξη και τα εντεταλμένα όργανά της απέτυχαν, από τα τέλη του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου και μέχρι το πρώτο μισό τουλάχιστον της δεκαετίας του '30, να αφομοιώσουν τους πληθυσμούς της Άνω Μακεδονίας. Κι αυτό, γιατί η πολιτική εκείνη ήταν προϊόν μιας εσφαλμένης εκτίμησης της σερβικής διπλωματίας, η οποία πιεζόταν από τους εξωτερικούς της αντιπάλους αλλά και από τους εταίρους της στο εσωτερικό του βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων. Η συνεχιζόμενη και εντεινόμενη δράση της ΕΜΕΟ, που συγκινούσε ακόμη μεγάλες μάζες των σλαβόφωνων βουλγαρικών πληθυσμών, η παράλληλη δραστηριότητα των αλβανικών κομιτάτων, που συνεργάζονταν με τα βουλγαρικά, σε συνδυασμό με την πάγια επιθυμία της σερβικής άρχουσας τάξης για έξοδο στο Αιγαίο, είχαν διαμορφώσει ένα καθεστώς απομόνωσης. Ταυτόχρονα, η προσέγγιση των Κροατών με τους Βουλγάρους και η διατύπωση θέσεων Κροατών πολιτικών (όπως εκείνη του Πριμπίσεβιτς για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Βαλκανικής, ή του επίσης Κροάτη Ουζούνοβιτς για τη δημιουργία Βαλκανικής Αντάντ, Ελλάδας, Σερβίας, Βουλγαρίας και την ανάσχεση του ιταλικού παράγοντα, που ολοένα και περισσότερο διείσδυαν στα Βαλκάνια), έφερναν σε θέση άμυνας τη Σερβία.³⁶²

Την περίοδο εκείνη έκανε δυναμική την εμφάνισή της και η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία, η οποία ιδρύθηκε το 1920 και αναγνωρίστηκε από την Κομιτέρν (Ένωση Κομμουνιστικών Κομμάτων). Σύμφωνα δε με το καταστατικό της οι αποφάσεις της ήταν δεσμευτικές για όλα τα μέλη της. Από την αρχή της παρουσίας της ήταν εμφανές πως κυριαρχούσαν σε αυτή οι Βούλγαροι κομμουνιστές, στους οποίους είχε εκπροσώπηση η αριστερή πτέρυγα της ΕΜΕΟ. Η τελευταία πίεζε στην τρίτη και τέταρτη σύνοδο της ΒΚΟ τα κομμουνιστικά κόμματα των άλλων κρατών, ιδιαίτερα της Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, που απέφευγαν να διατυπώσουν μία ξεκάθαρη θέση γύρω από το Μακεδονικό Ζήτημα

³⁶¹ Βλ. Εφημερίδα 'Μακεδονία', τεύχος 05.01.1927.

³⁶² Βλ. επίσης αλεπάλληλα φύλλα εφημερίδας 'Μακεδονία', 06.,09.,11.01.1927.

ακολουθώντας την εθνική πολιτική των κυβερνήσεών τους, να αποδεχθούν και να συνυπογράψουν τη θέση τους για “ ανεξάρτητη Μακεδονία” .³⁶³ Τελικά, όπως είναι γνωστό, η 6^η σύνοδος της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας το Μάρτιο του 1924, υιοθέτησε επίσημα και ομόφωνα τη θέση των Βουλγάρων κομμουνιστών για “ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία”, διακηρύσσοντας πως θα αγωνιζόταν για την εθελούσια ένωση των Βαλκανικών Δημοκρατιών, περιλαμβανομένης και της Δημοκρατίας της Μακεδονίας και της Θράκης.³⁶⁴

Την ίδια στιγμή, οι ιταλογιουγκοσλαβικές σχέσεις διέρχονταν μια κλιμακούμενα επιδεινούμενη θέση. Οι Ιταλοί συνέπρατταν με τους Μακεδονίζοντες της Βουλγαρίας και με τους Αλβανούς Κοσοβάρους. Εξόπλιζαν μάλιστα μαζί με τους Άγγλους τους Βούλγαρους κομιτατζήδες, που ετοιμάζονταν στις αρχές του 1927 να επιτεθούν στα Σκόπια.³⁶⁵ Η κατάσταση είχε φτάσει σε πολύ επικίνδυνο σημείο όταν οι Σέρβοι κατηγορήσαν τους Ιταλούς ότι απεργάζονταν σχέδια αποσταθεροποίησης της περιοχής και οι κομιτατζήδες πύκνωναν την παρουσία τους στην περιοχή του Μοναστηρίου και κυρίως της Αχρίδας³⁶⁶. Παράλληλα οι Άγγλοι κατηγορούσαν τους Γάλλους ότι προμήθευαν με πολεμοφόδια τους Σέρβους, οι οποίοι προσδοκούσαν αλλαγή συνόρων στη Βαλκανική! Μάλιστα, ο στρατηγός Vojislav Kostic είχε εκδώσει για λογαριασμό του σερβικού στρατού εγχειρίδιο που διανεμήθηκε στους σέρβους στρατιώτες με τον τίτλο «Τι πρέπει να γνωρίζω ως Σέρβος στρατιώτης» . Στην παράγραφο 15 του εγχειριδίου αναφερόταν ότι οι Βαλκανικοί πόλεμοι του 1912 –1913 αποσκοπούσαν, για τους Σέρβους, στην απελευθέρωση της Παλαιάς Σερβίας και της Μακεδονίας και προλείαναν το έδαφος για την απελευθέρωση των Κροατών και Σλοβένων. Στην παράγραφο 28

³⁶³ Βλ. Γεώργιο Μίντση, “ Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος “, σελ. 79-80 και Evangelo Kofo,

“ Nationalism and Communism in Macedonia “, σελ. 69.

³⁶⁴ Βλ. Evangelo Kofo, ο.π., σελ. 74-75, καθώς επίσης και Aristotle Tziampiri, “ Greece, European

Cooperation and the Macedonian Question “, Ashgate USA, 2000, σελ. 45.

³⁶⁵ Βλ. “Μακεδονία”, 22.03.1927.

81 Βλ. FO 371/12978/ C 1761/2/92, 05.03.1928, αγγλική πρεσβεία Βελιγραδίου προς Φόρεϊν Όφισ.

μνημονευόταν ότι ετοιμάζονταν και για την απελευθέρωση και την ενοποίηση των υποδούλων αδελφών τους.³⁶⁷

3. Μέσα σ' εκείνη την περιρρέουσα πολιτική ατμόσφαιρα οι Σέρβοι, προκειμένου να διατηρήσουν τις εύθραυστες ισορροπίες της πολυεθνικής νοτιοσλαβικής κρατικής οντότητας, και να διασφαλίσουν τον έλεγχό της, έπρεπε να θέσουν υπό την επιρροή τους τη σερβική Μακεδονία και να την αποσπάσουν από αλλότριες επιρροές. Για το λόγο αυτό προχώρησαν, όπως είδαμε παραπάνω, στο εγχείρημα του βίαιου εκσερβισμού των πληθυσμών. Συνάντησαν όμως σοβαρές αντιδράσεις στην προσπάθεια να κατασκευάσουν " Σέρβους" στην περιοχή. Την ίδια χρονική συγκυρία, στις αρχές δηλαδή του Μεσοπολέμου, είχε καλλιεργηθεί επιμελώς στους βουλγαρικής συνείδησης πληθυσμούς της Άνω Μακεδονίας ένα κλίμα αλυτρωτισμού με την εμπέδωση της άποψης ότι η Μακεδονία αποτελούσε μία χωριστή γεωγραφική, καταρχήν, ολότητα και, τελικά, μια ανεξάρτητη πολιτική οντότητα.³⁶⁸ Τη σχετική θεωρία υποδαύλιζε η κροατική αντιπολίτευση. Ο Σφέτοζαρ Πριμπίσεβιτς διακήρυσσε ότι οι Σλαβομακεδόνες (οι σλαβόφωνοι δηλαδή πληθυσμοί της Βόρειας Μακεδονίας) ήταν χωριστή εθνότητα³⁶⁹, ενώ ο αρχηγός του κόμματος των Κροατών Ράντιτς, σε ομιλία του στην αίθουσα Ατενέ του Πανεπιστίμιου της Γενεύης, έκανε αναφορά στη Μακεδονία και στους Μακεδόνες, που δεν είχαν ακόμη αυτοπροσδιοριστεί εάν ήταν Σέρβοι ή Βούλγαροι, ενώ πολλοί άλλοι διακήρυσσαν ήδη ότι ήταν Μακεδόνες.³⁷⁰ Ταυτόχρονα, υπέθαλπαν την ένωση της Γιουγκοσλαβίας με τη Βουλγαρία σε μία κρατική οντότητα που θα κυριαρχούσε στη Βαλκανική.³⁷¹

Στα μέσα της δεκαετίας του 1930 η αστική τάξη της Σερβίας αντιλήφθηκε πλέον ότι δεν μπορούσε να πετύχει ουσιαστικά αποτελέσματα στον εκσερβισμό των λαϊκών μαζών της Βόρειας

³⁶⁷ Βλ. FO 371/12978/59/8/28, 31.01.1928, 'αγγλος πρεσβευτής στη Ρώμη Sir R. Graham, αναφορά προς Foreign Office.

³⁶⁸ Βλ. Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο, " Σύγχρονα εθνολογικά όρια του Ελληνισμού στα βαλκάνια", Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 196.

³⁶⁹ Βλ. Ελίζαμπεθ Μπάρκερ, " Η Μακεδονία στις Διαβαλκανικές Σχέσεις και Συγκροτήσεις", Θεσσαλονίκη, 1996.

³⁷⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, ΑΠ 1569, 10.10.1925, έκθεση υπ' αριθμόν 4 του Έλληνα πρεσβευτή

στο Βελιγράδι Πολυχρονιάδη προς υπουργό εξωτερικών..

³⁷¹ Βλ. " Μακεδονία " , φύλλο 29.04.1927.

Μακεδονίας με βίαιες μεθόδους. Έθεσε λοιπόν σ' εφαρμογή άλλες πρακτικές απεθνικοποίησης. Πολλοί Σέρβοι ιστορικοί άρχισαν να διακηρύσσουν ότι ο πληθυσμός αυτός δεν ήταν ούτε βουλγαρικός, ούτε σερβικός αλλά μακεδονικός.³⁷² Το γεγονός αυτό προκάλεσε την αντίδραση των βουλγαρικών κύκλων που παρατήρησαν το γεγονός. Πηγές της ΕΜΕΟ επισήμαναν πως στα τέλη της δεκαετίας του 1920 οι σερβικές αρχές προσπαθούσαν να πείσουν τους ανυποψίαστους βουλγαρομακεδονικούς πληθυσμούς ότι ανήκουν σε μία “χωριστή μακεδονική εθνότητα”, χωρίς να είναι ούτε Σέρβοι, ούτε Βούλγαροι, ενώ έπρατταν το ίδιο και απέναντι στις υπόλοιπες εθνότητες της Άνω Μακεδονίας. Πολλοί από αυτούς τους πληθυσμούς, επειδή δεν διέθεταν το ανάλογο μορφωτικό επίπεδο, όπως τόνιζαν κύκλοι της ΕΜΕΟ, πίστευαν με αφέλεια σε αυτή τη θεωρία και δέχονταν να αυτοπροσδιορίζονται ως “Μακεδόνες”. Δεν αντιλαμβάνονταν ωστόσο ότι οι Βλάχοι, οι Έλληνες, οι Εβραίοι και οι Αλβανοί ήταν επίσης Μακεδόνες, με μία έννοια όμως καθαρά γεωγραφική, χωρίς όμως να είναι Μακεδόνες στην εθνικότητα, αλλά εξακολουθούσαν να παραμένουν Έλληνες, Βλάχοι, Τούρκοι, Εβραίοι, Αλβανοί, Αθίγγανοι, κλπ.³⁷³

Εκείνη την πολιτική “μακεδονοποίησης” που επιχειρήθηκε από τη σερβική νομενκλατούρα στη διάρκεια του Μεσοπολέμου υπέστη μοιρολατρικά και το ελληνοβλαχικό όπως και το σλαβόφωνο ελληνικό στοιχείο. Ο Dimitar Vlakhov, σημαίνον στέλεχος της ΕΜΕΟ, απέστειλε στις 20 Αυγούστου του 1930 επιστολή προς την Κοινωνία των Εθνών, στην οποία, μεταξύ άλλων, επισήμαινε ότι όπως και οι Βουλγαρομακεδόνες, οι Αλβανοί, οι Τούρκοι, έτσι και οι δεκάδες χιλιάδες “Αρωμόνοι” (Ελληνόβλαχοι) είχαν στερηθεί ακόμη και τα στοιχειώδη πολιτικά τους δικαιώματα. Δεν τους επιτρέπονταν να ιδρύουν και να λειτουργούν σωματεία, συλλόγους και πολιτικά κόμματα, τη στιγμή που οι σερβικές αρχές προωθούσαν μια διαδικασία ομογενοποίησης των εθνοτήτων της Βόρειας Μακεδονίας μεταλλάσσοντας το γεωγραφικό περιεχόμενο της καταγωγής τους σε προσδιορισμό μίας νέας εθνικής ταυτότητας, αυτής των “Μακεδόνων”.³⁷⁴

³⁷² Βλ. “Το Μακεδονικόν Ζήτημα” (Makedonkijat Vapros), Ιστορικο-πολιτικά πληροφορίες, έκδοση του Ινστιτούτου Ιστορίας της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, Σόφια, Νοέμβριος 1968, σελ. 46.

³⁷³ Βλ. VMRO, Material and Documents, Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών, Σόφια, 1980, σελ. 788.

³⁷⁴ Βλ. ο.π., σελ 836.

Και ήταν πραγματικά πολύ μεθοδευμένη και με επιστημονικοφανή επιχειρήματα κατασκευασμένη η θεωρία αυτή. Στην εφημερίδα " Νότιος Αστήρ " (Juzna Zvezda) του Μοναστηρίου, (στο 6^ο της τεύχος του 1927,σελίδα 32) καθώς επίσης και στο περιοδικό " Narodna Obrana " (Εθνική Άμυνα) (στο 3^ο τεύχος του 1926,σελίδα 52, 1926), δημοσιεύθηκαν άρθρα των επιστημόνων Cvijic και Todorovic, στα οποία επιχειρούνταν η προβολή και η τεκμηρίωση ξεχωριστού σλαβικού έθνους, του Μακεδονικού, το οποίο προερχόταν και συγγένευε με το σερβικό έθνος. Γινόταν αναφορά στην κάθοδο του Σέρβου κράλη Νιουσάν, ο οποίος, κατερχόμενος στη Μακεδονία, βρήκε τους απογόνους των Αρχαίων Μακεδόνων και από την επιμιξία των πληθυσμών εκείνων είχαν προκύψει οι Σλαβομακεδόνες με καταγωγή από τη σερβική οικογένεια. Η φυλετική συγγένεια με τους Σέρβους αποδεικνυόταν(σύμφωνα με τους υποστηρικτές των θεωριών αυτών)και από τα κοινά έθιμα του "Μακεδονικού έθνους", όπως ήταν η "Σλάβα", οικογενειακή γιορτή προς τιμή της ημέρας προσηλυτισμού κάθε οικογενειάρχη στο χριστιανισμό.³⁷⁵

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η ομογενοποίηση των πληθυσμών της σερβικής Μακεδονίας, οι σερβικές αρχές σκόπιμα και προσεκτικά επέτρεψαν στα βουλγαρόπαιδα να μιλούν την τοπική διάλεκτο. Κι αυτό, γιατί εκείνα μάθαιναν στην πορεία και σερβικές λέξεις, έτσι ώστε σταδιακά άρχιζαν να μιλούν μια σερβοβουλγαρική γλώσσα, χρησιμοποιώντας την ακόμα και σε συζητήσεις με τους γονείς τους³⁷⁶. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε μία γλώσσα που γραμματικά έμοιαζε με τη βουλγαρική, αλλά είχε φωνητικές ομοιότητες με τη σερβοκροατική καθώς και κάποια ιδιαίτερα στοιχεία. ³⁷⁷Για την εμπέδωσή της μάλιστα καθιερώθηκε επίσημα από το γιουγκοσλαβικό κράτος η διδασκαλία της τοπικής αυτής μακεδονικής λαλιάς στα σχολεία της Μακεδονίας, παράλληλα με τη σερβική.³⁷⁸ Μετά από αυτή την εξέλιξη φαίνεται πως η θεωρία της " ύπαρξης Μακεδονικού έθνους " ήταν η κρατούσα στους κόλπους της σερβικής ιθύνουσας τάξης στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Η επίσημη θέση του σερβικού Ριζοσπαστικού κόμματος, το οποίο επί μία εικοσιπενταετία διεύθυνε την πολιτική ιδεολογία στη Σερβία επί των

³⁷⁵ Βλ. Ελίζαμπεθ Μπάρκερ, ο.π., σελ. 23, VMRO, ο.π., σελ. 790.

³⁷⁶ Βλ. VMRO, ο.π., σελ. 789.

³⁷⁷ Βλ. Ελίζαμπεθ Μπάρκερ, ο.π., σελ. 24.

³⁷⁸ Βλ. απόφαση 36923/18.11.1923, Υπουργείο παιδείας, Ιστορικό Αρχείο Γιουγκοσλαβίας, Βελιγράδι 1951, φάκελλος παιδεία/ 66985.

μεγαλύτερων εσωτερικών και εξωτερικών προβλημάτων, διατυπώθηκε ξεκάθαρα από το Σέρβο πολιτικό Μάρκοβιτς, σε επίσκεψή του στη Σόφια, τον Ιούνιο του 1928, όταν δήλωνε : “ Εμείς θεωρούμε το Μακεδονικό ζήτημα ως ζήτημα του μακεδονικού πληθυσμού και δεν βλέπουμε αυτό ούτε ως βουλγαρικό, ούτε ως σερβικό πρόβλημα ... Η γλώσσα των Μακεδόνων είναι στο μέσον, μεταξύ της βουλγαρικής και σερβικής γλώσσας... Ο Νίντσιτς συμεριζεται σχεδόν όλες τις απόψεις του Μάρκοβιτς”.³⁷⁹

Όπως λοιπόν ξεκάθαρα προκύπτει οι Σέρβοι ήταν εκείνοι, οι οποίοι δημιούργησαν το επιστημονικό και θεωρητικό υπόβαθρο του “ μακεδονισμού” των πληθυσμών της Άνω Μακεδονίας για τους δικούς τους λόγους, ως αντίρροπο στη βουλγαρική προπαγάνδα και δράση, κυρίως, όπως αυτή αποτυπώνόταν πρακτικά στη δραστηριότητα που ανέπτυξε η ΕΜΕΟ και οι κομμουνιστές, αλλά και στις αποσταθεροποιητικές ενέργειες των Αλβανών. Τους τελευταίους υπέθαλπαν τόσο εξωτερικές δυνάμεις με κυριότερη την Ιταλία, όσο και δυνάμεις στο εσωτερικό του κράτους, όπως ήταν οι Κροάτες, που αντιπαραθέτονταν μόνοι αυτοί στη σερβική ηγεμονία και στην κρατική οντότητα της Γιουγκοσλαβίας. Αντίθετα οι Σλοβένοι κληρικοί του υπουργού Εσωτερικών Κορόσετς και οι μωαμεθανοί της Βοσνίας του υπουργού Εμπορίου Σπάχο περιορίζονταν στον αγώνα για τα τοπικά εθνικο-οικονομικά και πολιτικά τους δικαιώματα, συμμαχώντας με τη σερβική ιθύνουσα τάξη και συναινώντας στη χρησιμοποίηση της Μακεδονίας για τον έλεγχο της Σκουπτινας (Βουλής) από τους Σέρβους, οι οποίοι, με την ενεργή παρέμβαση της Αστυνομίας, διαμόρφωναν την εκλογή των εκλεκτόρων της Μακεδονίας.³⁸⁰

Εκείνο που θα πρέπει να επισημανθεί εδώ είναι το γεγονός ότι η θεωρία της ύπαρξης χωριστής “ μακεδονικής εθνότητας ” που καλλιεργήθηκε από τους Σέρβους ήταν διαφορετική από το σύνθημα των βουλγαρικών κομιτάτων “ Η Μακεδονία στους Μακεδόνες “. Το ΒΜΡΟ ουδέποτε αναγνώριζε ξεχωριστό μακεδονικό έθνος αλλά θεωρούσε τους σλαβικούς εκείνους πληθυσμούς βουλγαρικούς, γεγονός που προσέγγιζε

³⁷⁹ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Β/58, 16.06.1928, Γραφείο τύπου Θεσσαλονίκης (ΑΠ 2521) προς τη Δ/ση

Πολιτικών Υποθέσεων, δημοσίευμα εφημερίδας Σόφιας “ Ούτρο” της 04.06.1928.

³⁸⁰ Βλ. ΑΥΕ, φάκελλος Α5/3/15.06.1928, Γραφείο Τύπου Θεσσαλονίκης προς Τμήμα Τύπου ΥΠΕΞ, ΓΕΣ, Γ’ Σώμα Στρατού.

Παράρτημα

I

Υπόμνημα του Εν Θεσσαλονίκη Συνδέσμου Μοναστηριωτών και των πέριξ “ Η Καρτερία ” – Εν Θεσσαλονίκη τη 15^η Ιουνίου 1928

Προς τον Κον επί των Εξωτερικών Υπουργόν της Ελλάδος.

Κύριε Υπουργέ,

Λαμβάνομεν την τιμήν αναφέρωμεν υμίν τα ακόλουθα:

Γνωστό τυγχάνει Υμίν ότι το ακμάζον επί Τουρκοκρατίας Ελληνικόν στοιχείον της Πόλεως Μοναστηρίου (ήδη Σερβίας) και των πέριξ κοινοτήτων υπερτέρει των λοιπών ξένων στοιχείων και των Τούρκων, ακόμη ου μόνον ως προς το Εμπόριον και τας τέχνας αλλά και ως προς τα γράμματα και τας Επιστήμας, της υπεροχής ταύτης οφειλομένης εις τα ίδια τέκνα της πόλεως του Μοναστηρίου και των πέριξ κωμοπόλεων, άτινα την μετά μεγίστου κόπου κτωμένην περιουσίαν αυτών, ως επί το πλείστον εν τη ξένη, αφειδώς εθυσίασαν υπέρ των Ελλην. Εκπαιδευτηρίων και Ελλην. φιλανθρωπικών καταστημάτων της πόλεως Μοναστηρίου και των πέριξ κωμοπόλεων φιλοδοξούντα όπως καταστήσωσι ταύτην μετά της περιφερείας αυτής πράγματι Ακρόπολιν του Ελληνισμού, ούτω δε κατορθώθη ώστε κατά τους κρισίμους καιρούς των Μακεδονικών αγώνων, ολόκληρος η Επαρχία ημών πρωτοστατούσης της πόλεως Μοναστηρίου, μη φειδομένη ουδεμιás θυσίας αίματος και χρήματος των τέκνων της να δοξάση τον Ελληνισμόν όλον.

Εν τούτοις Κύριε Υπουργέ μετά τους Βαλκανικούς πολέμους οι συμπατριώτες ημών διαψευσθέντες εις τας ιεροτέρας Ελπίδας αυτών, και μη δυνάμενοι ένεκα των άκρως σωβινιστικών αρχών των ξένων κατακτητών και των ως εκ τούτου ακολουθησασησών πιέσεων, να συνεχίσωσι την Ένδοξον αυτών ιστορίαν εν τη γενέτειρα αυτών, απεφάσισαν να μεταναστεύσωσιν ομαδικώς εν τη Ελευθέρα πατρίδι αυτών, εγκαταλείποντες όλην την Κοινοτικήν των Περιουσίαν εις χείρας των ξένων, οίτινες παρά τα Διεθνή νόμιμα μόλις εγκατεστάθησαν εν Μοναστηρίω ήρπασαν ταύτην, συγχρόνως δε μεταβαλόντες τα Ελλην.

Εκπαιδευτήρια εις στρατώνας και παρά πάντα Νόμο καταλαβόντες ταύτα, απηγόρευσαν την διδασκαλίαν της Ελλην. γλώσσης απολύτως και κατ' οίκον φθάσαντες μέχρι του εξωφρενισμού ν' απαγορεύσωσι και την κυκλοφορίαν των Ελλην. εφημερίδων με σκοπόν όπως εξοντώσωσι τον Ελληνισμόν του Μοναστηρίου.

Απέναντι της διαγωγής ταύτης των ξένων οι συμπατριώται ημών, εγκατασταθέντες εν Ελλάδι και κατά το πλείστον εν Θεσσαλονίκη και Φλωρίνη άνευ ουδεμιάς αρωγής του Κράτους, αποφάσισαν και συνέπηξαν τους συνδέσμους αυτών, όπως πρωτοστατούντες του εν Θεσσαλονίκη Συνδέσμου ημών, τούτο μεν περισώσωσιν τον εν Ελλάδι μεταναστεύσαντα πληθυσμόν της Επαρχίας αυτών τούτο δε διεκδικήσωσι τα δίκαια αυτών.

Εν τούτοις μέχρι σήμερον λόγω και της εμπολέμου στάσεως και της μετά ταύτην επακολουθησάσης καταστροφής, ο Σύνδεσμος ημών έχων υπ' όψει τας δυσχερείας της Σης Κυβερνήσεως τόσον τας εσωτερικάς όσον και τας εξωτερικάς ουδέποτε επέμβη επί των δικαίων αιτημάτων αυτού, έχων δι' ελπίδος ότι επί τέλους θέλουσιν εκπληρωθεί αι πανταχόθεν διδόμεναι αυτώ υποσχέσεις περί αποκαστάσεως των Μοναστηριωτών και των πέριξ. Η οπότε η επί πλέον της εκπληρώσεως επιβράδυνσις των αιτημάτων ημών ήθελε σημάνει την αποτυχίαν του Σκοπού της υπάρξεως του Συνδέσμου ημών προς βλάβην μεγίστην τόσον των συμφερόντων όσον και των Κρατικών τιούτων, λαμβάνομεν την τιμήν να ζητήσωμεν την αρωγήν υμών επί των εξής σπουδαιωτάτων ζητημάτων.

α) Δια την διεκδίκησιν της κοινοτικής περιουσίας ημών εν Μοναστηρίω και ταις πέριξ κωμοπόλεσι, συγκειμένης εκ των ναών, Μονών, Ελλην. Εκπαιδευτηρίων και φιλανθρωπικών καταστημάτων της Πόλεως του Μοναστηρίου και των πέριξ Ελλην. Κοινοτήτων ων ήδη έχομεν αποστείλω προ πολλού λεπτομερή κατάλογον εν ω εμφανίζεται κατά προσέγγισιν και η αξία εκάστου. Ιδιαιτέρως δε δέον να ληφθεί φροντίς προς αίσίαν λύσιν του ζητήματος του Νοσοκομείου της Ελληνικής Κοινότητος Μοναστηρίου " Ευαγγελισμός " εφ ου εσχάτως αι Σερβικάί αρχαί εγκατέστησαν ιδίους διαχειριστάς. β) Δια την επίλυσιν του εκκρεμούντος ζητήματος των κληροδοτημάτων υπέρ των Ελλην. Εκπαιδευτηρίων και φιλανθρωπικών καταστημάτων του Μοναστηρίου και των πέριξ κοινοτήτων άτινα άπαντα εισί κατατεθειμένα εν τη Εθνική Τραπέζη της Ελλάδος. γ) Την αποζημιώσιν των εκ του πολέμου παθόντων Μοναστηριωτών και των πέριξ

πληθυσμών ήδη απάντων Ελλήνων πολιτών συνταυτιζομένης της τύχης αυτών το ζήτημα τούτο, μετά των παθόντων της Αν. Μακεδονίας, ως και εν τω συνταχθέντι ψηφίσματι του Β' Πανομηρικού Συνεδρίου εξεφράσθη η ευχή. δ) Δια την αστικήν εγκατάστασιν των απόρων και ακτημόνων Μοναστηριωτών, τόσο εν Θεσσαλονίκη όσον και εν Φλωρίνη δαπάναις του Κράτους, ως το τοιούτον εγένετο παρά του Υπουργείου Προνοίας δια τους Προσφυγικούς Συνοικισμούς, της αστικής αποκαταστάσεως των Μοναστηριωτών εν Θεσσαλονίκη και εν Φλωρίνη θεωρουμένης ως ζητήματος τιμής δια το Κράτος, ανθ' ων οι δυστυχείς συμπατριώται ημών προσέφερον άλλοτε υπέρ του Ελληνισμού. Της Κρατικής ταύτης δαπάνης δυναμένης να καλυφθεί εκ των ως άνω κληροδοτημάτων και της περιουσίας της κοινοτικής του Μοναστηρίου και των πέριξ Κοινοτήτων.

ε) Δια την διευθέτησιν του μεταξύ του Συνδέσμου ημών και της Αεροπορικής Αμύνης ζητήματος, περί πωλήσεως παρά της Αεροπορικής Αμύνης, τω Σωματείω ημών ενός γηπέδου κειμένου παρά την λεωφόρον Εθνικής Αμύνης εν Θεσσαλονίκη υπ. αριθ. 1 ή 2 εφ ου ήδη κείται το οίκημα του Σωματείου ημών αντί τιμήματος δρ. 500 κατά τετραγ. μέτρον, του τιμήματος τούτου καταβαλλομένου εκ των παρά τη Εθνική Τραπέζη κληροδοτημάτων των Μοναστηριωτών, άλλως εντός δεκαετίας εις δέκα ίσας δόσεις παρ' ημίν.

Λαμβάνοντες υπόψη Κύριε Υπουργέ την σπουδαιότητα της υποστάσεως του Συνδέσμου ημών από απόψεως Πολιτικής, τόσον ενεστώσης όσον και μελλοντικής πεποίθαμεν ότι θέλετε όπως εισηγηθεί αρμοδίως έκαστον των ζητημάτων ημών εφ' ω και μετ' εμπιστοσύνης αναθέτομεν Υμίν την διαχείρισιν των ζητημάτων τούτων.

Ο Πρόεδρος

Αριστοτέλης Ματλής

II

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΛΥΤΡΩΤΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΑΛΥΤΡΩΤΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Προς

**Τους Δημοκρατικούς λαούς των Ηνωμένων Εθνών
συμμάχων του Ελληνισμού κατά τον τελευταίον
πόλεμον.**

1946

Η Επιτροπή Αλυτρώτων Βορείου Μακεδονίας εκπροσωπούσα ου μόνον πάντας τους βία κατά καιρούς εκ των από της μακράς αρχαιότητας ελληνικών αυτών εσσιών, των υπαχθεισών μετά το 1912 εις την Σερβίαν και Βουλγαρίαν, εκπατρισθέντας και τας αλησιμονήτως αυτών νοσταλγούντας Έλληνας αλλά και τους και σήμερον έτι διαμένοντας εν αυταις συμπατριώτας των, τους επιμελώς αποκρύβοντας την ελληνικήν καταγωγήν και ελληνικήν συνείδησιν των από των κυριάρχων των, καθώς και μέγα τμήμα των εκ των Μουσουλμανικών πληθυσμών, όπερ παντοειδώς καταπιέζεται υπό των ειρημένων σλαβικών κρατών, υποβάλλει Υμίν το παρόν υπόμνημα και παρακαλεί θερμώς όπως ευαρεστηθείτε και αναγνώσητε μετ' ευμενούς προσοχής την φωνήν ταύτην της δικαίας διαμαρτυρίας της, ασκήσητε δε πάσαν την επιρροήν σας δια την διαφώτισιν της παρ' υμίν κοινής γνώμης επί του προκειμένου ζητήματος ίνα εν καιρώ δοθή υπό των ισχυρών της γης δικαία υπέρ ημών λύσις.

I. Ιστορική Εισαγωγή

Η περιοχή της Βορείου Μακεδονίας περί ης το παρόν υπόμνημα είναι η οριζομένη υπό των ορέων Σκάρδου, Ορβήλου και Ρίλα και καθοριζομένη ειδικώτερον δια γραμμής αρχομένης Βορ. της Στρούγας, υπερθεν της λίμνης Αχρίδος, βαινούσης επί του υδροκρίτου του Σκάρδου όρους, διερχομένη ολίγον βορ. των Σκοπείων και εκείθεν Α. μέχρι του όρους Ρίλα. Η περιοχή αυτή απετέλει το μέσον τμήμα της Μακεδονίας της άλλοτε Τουρκικής αυτοκρατορίας και απαρτίζεται εκ τμημάτων των τέως βιλαετιών Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης και ελαχίστου τμήματος του βιλαετίου Κοσσυφοπεδίου (Κοσσόβου). Νυν δε από του 1912 μετά τα αποτελέσματα του Βαλκανοτουρκικού πολέμου κατέχεται υπό της Σερβίας κατά το δυτικόν μείζον τμήμα και της Βουλγαρίας κατά το ανατολικόν. Εκτάσεως 34.390 τετρ.χιλιομέτρων έχει σήμερον πληθυσμόν 675.000 περίπου κατοίκων μη υπολογιζομένων των εκ των εδαφών τούτων αποδιωχθέντων και καταφυγόντων εις άλλας επικρατείας Ελλήνων (Ελλάδα, Τουρκίαν, Αίγυπτον κλπ.).

Η περιοχή αυτή υπήρξεν ανέκαθεν περιοχή Ελληνική. Κατά την αρχαιότητα απήρτιζεν επαρχίαν του Μακεδονικού Βασιλείου, ο δε Στράβων καθορίζει σαφώς και απεριφράστως “ Έστιν ουν Ελλάς και η Μακεδονία”. Κατά την εποχήν την οποίαν ούτος έγραφεν (23 μ. Χ.) τα όρια της Μακεδονίας ανήρχοντο κατά πολύ βορειώτερον των διαγραφέντων.

Όλαι αι γενόμεναι ανασκαφαί απέδωσαν αρχαιολογικά ευρήματα εις την ανωτέρα περιοχίν Ελληνικά και μόνον, επιγραφαί, νομοί, οικοδομαί, αγάλματα, στήλαι, τάφοι, νομίσματα, κτερίσματα κλπ. Πλην ελαχίστων λατινικών (τινών μεν της Ρωμαϊκής εποχής, του πλείστου δε της πρώτης Βυζαντινής) εις ουδεμίαν άλλην γλώσσαν έχουσι ευρεθή επιγραφαί, ούτε αρχαίαι, ούτε μεσαιωνικάί. Ειδικώς δε σλαβικάί επιγραφαί ουδαμού ευρέθησαν.

Κατά την χιλιετή διάρκειαν της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας η Βορ. Μακεδονία απετέλει μίαν εκ των μάλλον αμιγών ελληνικών περιοχών της απεράντου αυτής ελληνικής αυτοκρατορίας, γνωστά δε είναι τα γενναία στρατεύματα τα συγκροτούμενα εξ ανδρών της περιοχής ταύτης τα οποία παντού και πάντοτε ηνδραγάθησαν. Μέχρι του τέλους του δεκάτου αιώνος μία σφύζουσα ανωτέρα πνευματική ζωή Ελληνική εκράτει εις όλα τα

μεγάλα κέντρα, ουδαμού δε αναφέρονται άλλοι κάτοικοι ή άλλαι φυλαί πλήν Ελλήνων και δη δεν αναφέρονται συμπαγείς όγκοι σλάβων.Τουτ' αυτό εξηκολούθησε μέχρι του 1389 οπότε με την μάχην του Κοσσυφοπεδίου η περιοχή ολόκληρος υπετάγη εις τον Τουρκικόν ζυγόν.

Υπό την απειλήν του Φασγάνου του κατακτητού πολλοί εκ των κατοίκων βία εξισλαμίσθησαν, χωρίς έκτοτε να λησμονήσουν και οι σήμερον ζώντες απόγονοι των την ελληνικήν καταγωγήν των.Άλλως τε ανθρωπολογικαί μελέται γενόμεναι κατά τα έτη 1915-1918 υπό Γερμανών επιστημόνων απέδειξαν την αναμφισβήτητον φυλετικήν συγγένειαν ου μόνον των Μουσουλμάνων αυτών,αλλά και των Βουλγαριζόντων σλαβοφώνων προς τους Έλληνας.

Κατά τη διάρκειαν της Τουρκοκρατίας ο εθνολογικός χαρακτήρ της υπαίθρου περιοχής ήρχισε να αλλοιούται δια των μετοικήσεων σλάβων χωρικών εκ των βορειότερων περιοχών ας ενήργουν οι οθωμανοί μεγαλοκτηματíαι δια τον εργατικόν εξοπλισμόν των εκτεταμένων αγροτικών κτημάτων των.Και πάλιν όμως η χώρα διεφύλασσε το ελληνικόν της χρώμα,ιδίως δε εις τας πόλεις και κωμοπόλεις και τα οπωσδήποτε σημαντικά κέντρα της υπαίθρου.Αι περιγραφαί των ξένων περιηγητών του 17^{ου},18^{ου} και 19^{ου} αιώνος παρέχουν περί τούτου αναμφισβήτητους μαρτυρίας.

Η έκρηξις της ελληνικής επαναστάσεως κατά το 1821 (όπως και των μερικωτέρων εξεγέρσεων του Ελληνισμού κατά της Υψηλής Πύλης τα 1465,1492-95,1611,1767 κλπ.) έσχε τον αντίκτυπον και εις τας ελληνικάς ψυχάς των κατοίκων της Βορείου Μακεδονίας,πλείστα δε μικρά σώματα καταρτισθέντα επιτοπίως μετέσχον του αγώνος κατά των τουρκικών στρατευμάτων (συγκρούσεις,συλλήψεις επαναστατών και εκτελέσεις δι'απαγχονισμού ή άλλως εν Μοναστηρίω,Κρουσόβω, Γευγελή, Στρωμνίτση,Μελενίκω,Νευροκοπίω, κλπ.).Μετά δε την καταστολήν του αγώνος εν τη περιοχή της Βορ. Μακεδονίας,άλλα μεν σώματα(τα βορειώτερα)δια Σερβίας διεξεπεραιώθησαν εις Ρουμανίαν όπου αφιχθέντα κατά τας τελευταίας στιγμάς του αγώνος συνεχωνεύθησαν με τα υπολείμματα των σωμάτων του Φαρμάκη και Ολυμπίου,τα πλείστα δε βαδίσαντα προς Ήπειρον και εκείθεν προς νότον έφθασαν μέχρι Πελοποννήσου,όπου ήδη είχε αρχίσει ο αγών και παρέμειναν εκεί μέχρι τέλους του αγώνος μαχόμενα και υπαγόμενα ως προς την διοίκησιν των εις τριμελή επιτροπήν Βορειομακεδόνων συμπατριωτών των(ανά ενός εκ

Μοναστηρίου,Κρουσόβου και Μπογδάντσης Γευγελής),ήτις είχε τεθεί εις την διάθεσιν της τότε Προσωρινής Ελληνικής Κυβερνήσεως και συνηργάζετο με αυτήν.

Ο καρπός του μεγαλειώδους αυτού αγώνος υπήρξε νάνος,διότι εδημιουργήθη μία ελάχιστη ελευθέρα γωνία και το σύνολο σχεδόν του Ελληνισμού της Βαλκανικής Χερσονήσου έμεινε πάλιν υπόδουλον εις τους Τούρκους.Η Ευρωπαϊκή διπλωματία και τότε και βραδύτερον(1854,1878,1912,1919 κλπ.)δια την εξυπηρέτησιν ιδίων συμφερόντων παρείδε τας ανάγκας των μεγάλων μαζών του ελληνικού λαού, αίτινες ήταν εγκατεσπαρμένα καθ' όλην την ελληνικήν χερσόνησον του Αίμου και δεν παρέλειψεν ευκαιρίαν εις τας στιγμάς κρίσεως να μεροληπιήση υπέρ των σλάβων με τας αδίκους αποφάσεις της συντρίβουσα τον ανέκαθεν κύριον και κάτοχον των περιοχών τούτων Ελληνισμόν.

Όταν περι τα μέσα του 19^{ου} αιώνας (ιδίως μετά τον Ρωσοτουρκικόν πόλεμον του 1828) ο Πανσλαβισμός κατείδε την σημασίαν ην είχε δι' αυτόν η εγκατάστασις του εις την Βαλκανικήν Χερσόνησον, ήρχισε τότε την εντατικήν προπαγάνδαν δια την αφύπνισιν των εν εθνικώ ληθάργω βιούντων μεταξύ Δουνάβεως και Αίμου Βουλγάρων δια την δημιουργίαν ανεξαρτήτου κράτους και επεξέτεινε την προπαγάνδα του και εις την βόρειον Μακεδονίαν δια να προσεταιρισθή του λαλούντος σλαβοφανές τι ιδίωμα χωρικούς. Παρά το άφθονον χρήμα το οποίον διεσκορπίσθη και την ζωηροτάτην κίνησιν εμμίσθων πρακτόρων, ου τε εις την μεταξύ Δουνάβεως και Αίμου περιοχήν, ούτε πολλώ μάλλον εις την Β.Μακεδονίαν όπου έπαλλε ελληνική καρδιά, οι καρποί ήσαν ικανοποιητικοί. Τα σχολεία τα οποία ίδρυεν η Πανσλαβιστική εταιρία έμενον μόνον μετά των διδασκάλων και άνευ μαθητών και αι εκκλησίαι μετά των καλλιφώνων σλάβων ιερέων, αλλ' άνευ εκκλησιάσματος.

Μετά τον Κριμαϊκόν πόλεμον έδωσαν οι Σλαύοι νέαν ώθησιν εις τας προπαγανδιστικάς ταύτας ενεργείας. Ο συμπαγής όμως Ελληνισμός της Βορ. Μακεδονίας αντέδρα εις τας τοιαύτας κινήσεις, ομοίως δε και ο γηγενής Τούρκικος πληθυσμός ο οποίος έχει ανέκαθεν έμφυτον απέχθειαν προς τους σλάβους. Εάν η πλειονότης των κατοίκων της περιοχής ταύτης δεν ήτο Ελληνική, ως αναληθώς ισχυρίζονται οι Βούλγαροι, τότε δεν θα εγίνετο αγών, αλλά θα ευφροσύνως τα

κηρύγματα των Βουλγάρων. Εις την περιοχήν Μοναστηρίου μάλιστα το 1867 εσημειώθη σοβαρά εξέγερσις των Ελλήνων κατοίκων κατά των σλάβων προπαγανδιστών της Πανολαβιστικής Εταιρίας, οι οποίοι επωφελούντο πάσης περιστάσεως δια να προπαγανδίζουν εις βάρος του Ελληνισμού εν συνεργασία με τας Οθωμανικάς αρχάς.

Η αξιώσει της Ρωσίας δημιουργία εν Κωνσταντινουπόλει της Βουλγαρικής εξαρχίας και η υποστήριξις ταύτης υπό της Υψηλής Πύλης δια την μείωσιν της δυνάμεως του Ελληνισμού, εσημείωσε νέαν αναζωπύρωσιν αντί θέσεων μεταξύ σλάβων και Ελλήνων. Δεδομένου όντος ότι ούτε η υπερτριακονταετής προπαγάνδα, ούτε η Εξαρχία επέφεραν την ποθούμενην αφύπνισιν των σλάβων των Βαλκανίων διά την επίζητησιν της ανεξαρτησίας των και την δημιουργία ανεξαρτήτου κράτους, η Ρωσία ευρέθη εις την ανάγκην να προκαλέση τον πόλεμον του 1878 και να πολεμήσῃ αὐτή δια να απελευθερώσῃ δια της βίας τους μακαρία δουλεία υπνώττοντας Βουλγάρους. Φθάσασα προ των πυλών της Κωνσταντινουπόλεως εξηνάγκασε την Τουρκίαν εις την υπογραφήν της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878) δι ης εδημιούργει την Μεγάλην Βουλγαρίαν μέχρι του Αλιάκμονος και της Αχρίδος ήτοι ένα ογκωδέστατον σλαβικόν προπομπόν εν τη Μεσογείω, εις ον υπήγοντο 600.000 Βουλγάρων και 4.000.000 Ελλήνων και Τούρκων.

Η αναγγελία της υπογραφῆς της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου συνεκίνησε τα μέγιστα τον Ελληνικόν κόσμον και διη τον της Βορείου Μακεδονίας ήτις ούτως υπήγετο εξ ολοκλήρου εις τους Βουλγάρους. Πληθώρα εγγράφων διαμαρτυριών κατά της συνθήκης ταύτης εκ μέρους των πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων συμπαγών Ελληνικῶν πληθυσμῶν αὐτῆς υπεβλήθη εις το Βερολίνειον Συνέδριον. Και ούτως περιορίσθη η Βουλγαρία εις την μεταξύ Αίμου και Δουνάβεως φυσιολογικὴν της περιοχὴν. Δυστυχῶς η πλημμελής ρύθμισις του Ζητήματος της Ανατολ. Ρωμυλίας και η εισβολή εν αὐτῇ του βουλγαρικοῦ στρατοῦ τη 6 Σεπτεμβρίου 1885, η επακολουθήσασα υπό την ανοχὴν της Ευρώπης προσάρτησις της ελλητικωτάτης ταύτης χώρας με τότε μόνον 15% Βουλγάρους επί του ὅλου πληθυσμοῦ της (32% Ἕλληνες, 50% Τούρκοι, 3% διάφοροι) κατέφερε βαρὺ πλήγμα κατά του Ελληνισμού.

Ἐκτοτε η Βουλγαρία ἤρχισε να ονειρεύεται την ηγεμονίαν της Βαλκανικῆς και να εντεινῇ τας προπαγανδιστικὰς της ἐνέργειας κατ' αρχὰς μεν δια σχολείων, εκκλησιῶν, βιβλίων, επιχορηγήσεων, εξαγοράς

συνειδήσεων κλπ. (1885-1897), αργότερον δε δι ενόπλων τρομοκρατικών σωμάτων κομιτατζήδων (1897-1908) τελούντων υπό την διοίκησιν του βουλγαρικού κομιτάτου, συνεργαζομένου τούτου και κατευθυνομένου υπό των εκάστωτε βουλγαρικών Κυβερνήσεων και χρηματοδοτουμένου υπό της Πανσλαβιστικής Εταιρίας της Μόσχας και Παλαιστινείου Εταιρίας της Πετρούπολεως. Ούτως εδημιουργήθη υπό του σλαβισμού εις φυλετικός ανταγωνισμός εν Βορ. Μακεδονία μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων και επεξητήθη υπ' αυτών δια του ένοπλου αγώνος η βίαιη μεταβολή της εθνολογικής μορφής της περιοχής ήτις ανέκαθεν ήτο ελληνική.

Οι Έλληνες κάτοικοι της Βορ. Μακεδονίας, και αυτοί ακόμη οι μη λαλούντες ευχερώς την ελληνικήν γλώσσαν, αλλά έχοντες ακραιφνή ελληνικήν συνείδησιν, εσχημάτισαν αυθορμήτως προς άμυνάν των ανταρτικά σώματα εκ γηγενών νέων με εντοπίους αρχηγούς, ων πολλοί δεν εγνώριζον εκ της ελληνικής γλώσσης άλλην λέξι πλην του “καλημέρα”. Γνωστοί είναι οι Έλληνες οπλαρχηγοί Μακρυγιάννης εκ του χωρίου Ζεκόβου του Μοριχόβου και Τσίτσος εκ του χωρίου Μπεσίτσα, οίτινες ούτε λέξιν ελληνικήν εγνώριζον. Η σύγκρουσις υπήρξεν σκληρά και μακροχρόνιος. Εις τον αδυσώπητον τούτον αγώνα του σλαβισμού κατά του Ελληνισμού εξοντώθησαν περιοχαί ολόκληροι ελληνικάί ας διά πυρός και σιδήρου οι Βούλγαροι κομιτατζήδες εξεμηδένισαν.

Όταν την 20^{ην} Ιουλίου 1903 το βουλγαρικών Κομιτάτων έκαμε την επανάστασιν εφρόντισε να εκραγή αυτή εις ελληνικάς περιοχάς της Βορ. Μακεδονίας, αφ' ενός μεν ίνα εκθέσει του Έλληνας εναντίον των Τούρκων και εξαναγκάση μοιραίως εις την μετ' αυτών συνεργασίαν, αφ' ετέρου δε ίνα εν περιπτώσει αποτυχίας τας συνέπειας υποστώσι τα ελληνικά χωρία και ούχι Βουλγαρικά. Εις την επανάστασιν ταύτην πριν η επέμβουν τα Τουρκικά στρατεύματα αντετάχθησαν κατά των κομιτατζήδων οι Έλληνες αντάρται και χωρικοί και ιδίως οι σλαβόφωνοι με ελληνικήν συνείδησιν τοιούτοι, οι οποίοι κάλλιον παντός άλλου αντελαμβάνοντο τους καταθόνιους σκοπούς του Κομιτάτου. Γνωστοί είναι οι αγώνες του Κρουσόβου, του Προπυργίου αυτού του Ελληνισμού με 18.000 Έλληνας κατοίκους, και ούτε ένα σλάβον του οποίου πλείστοι κάτοικοι εσφάγησαν κατά το πλέον αγρίον τρόπον και ελεηλατήθη υπό των κομιτατζήδων και επυρπολήθη, καθώς και της Κλεισούρας, του Μοριχόβου κλπ. Ούτω χάρις εις άμεσον ελληνικήν παρέμβασιν η βουλγαρική αυτή

ψευδοεπανástασις απέτυχε εν τη γενέσει της. Τα έτη 1903-1908 άγριος αγών μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών συμμοριών διεξήγετο καθ' όλην την χώραν.

Παρ' όλα ταύτα ο σλαβισμός δεν κατώρθωσε να επιφέρει σπουδαιάς εθνολογικές αλλοιώσεις. Κατά τας τουρκικές εκλογάς του 1903 εν Βορ. Μακεδονία εξελέγησαν εν τη τότε Τουρκική Βουλή εν σημαντική πλειοψηφία Έλληνες βουλευταί και όχι σλάβοι. Αι Τουρκικαί δε αρχαί ανέκαθεν ανεγνώριζον εις του Έλληνας (θρησκευτικής, κοινοτικής, διδακτικής, σωματειακάς κλπ αρχάς) κατά τας διαφόρους επισήμους εορτάς το προβάδισμα έναντι των Βουλγάρων, διότι ήσαν εν σημαντική υπεροχή έναντι αυτών. Οι δε Σέρβοι μη διαθέτο τες Σερβικόν πληθυσμόν Ν. των Σκοπειών και ιδίως εις τας περιοχάς Μοναστηρίου, Κροσόβου, Γευγελής, Στρωμνίτσας κλπ και αναγνωρίζοντες αυτάς από του 1890 ως ελληνικάς περιοχάς, δεν είχον ίδια σώματα αλλά ενίσχυον κατά των Βουλγάρων τας ελληνικάς συμμορίας. Ο Μ. Μιλοβάνοβιτς ένας από τους ιδρυτάς της Βαλκανικής Συμμαχίας του 1912 έγγραφε ότι μέχρι του 1885 η Σερβία δεν είχε ποτέ σκεφθή την Μακεδονίαν, ο δε δημοσιολόγος Γεώργεβιτς ομολογεί το 1919 ότι “η Σερβική Μακεδονία είναι μια παλαιά ελληνική επαρχία”. Ο Γάλλος αξιωματικός του Στρατού Ανατολής Σαιζόν διαμείνας επί μακρόν εις την περιοχόν της καμπής του Εριγώνος (Τσερνα) τονίζει ότι “ουδείς διανοήθη ποτέ να προσδώση εις την Μακεδονίαν σερβικόν χαρακτήρα”. Ο Σέρβος καθηγητής του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Τοβίγιτς αποδέχεται ότι μεταξύ Αχρίδος-Βελεσσών-Πετριτσιού-Κοσιάνων ο πληθυσμός δεν είναι σερβικός. Το 1915 ο πρωθυπουργός της Σερβίας Πάσιτς αναγνωρίζων την ελληνικότητα της περιοχής ταύτης επρότεινε εις τον Βενιζέλον την παραχώρησιν της εις την Ελλάδα και ιδίως των περιοχών Μοναστηρίου-Στρωμνίτσας.

Μέχρι του 1912 η Βορ. Μακεδονία παρ' όλην την Βουλγαρικήν τρομοκρατικήν δράσιν ελάχιστα μετέβαλε τον εθνικόν της χαρακτήρα. Ο βαλκανοτουρκικός πόλεμος του 1912 μας ενέπλησε χαράς διότι ηλπίσαμεν ότι θα ανέτελε ήδη δι ημάς η ημέρα της ελευθερίας. Από της πρώτης στιγμής της εκρήξεως του διωργανώσαμεν σώματα ατάκτων τα οποία ήρχισαν να προσβάλουν τα τουρκικά στρατεύματα και την χωροφυλακήν. Δυστυχώς ο δυσχερής αγών της Ελλάδος κατά των συγκεκριμένων έναντι αυτής σοβαρών Τουρκικών δυνάμεων ηυνόησαν την Σερβίαν να προελάση ανενοχλήτως εις την Βορ. Μακεδονίαν και να

καταλάβη ακραιφνείς ελληνικές περιοχές ως το Μοναστήριον, το Κρούσοβον, την Γευγελήν, την Στρώμνιτσαν κλπ. Η ανάγκη της συνάψεως της στρατιωτικής συμφωνίας μεταξύ Σερβίας και Ελλάδος κατά το έαρ του 1913 προς αντιμετώπισιν της σχεδιαζόμενης βουλγαρικής επιθέσεως ηνάγκασε την Ελλάδα να παραχωρήση εις την Σερβίαν τα άνω εδάφη και εις τας μετέπειτα συνθήκας να αναγνωρίση την τοιαύτην παραχώρισιν ως ισχυράν. Οι Σέρβοι την κατοχήν των εδαφών τούτων εθεώρησαν ανέκαθεν ως προσωρινήν διότι ουδέποτε προηγουμένως είχεν βλέψεις επ' αυτών, ούτε τίτλους διεκδικήσεως εφ' όσον δεν ευρίσκοντο Σέρβοι μεταξύ των κατοίκων της Βορ. Μακεδονίας. Εν ταύτη κατά τας Τουρκικάς στατιστικάς πληθυσμού εις την πρώτην γραμμή ήρχοντο οι Μουσουλμάνοι, ηκολούθουν αυτούς οι Έλληνες και κατοπιν ήρχοντο με σημαντικήν επί έλαττον διαφοράν οι Βούλγαροι.

Άλλωστε όταν εισήλθον οι Σέρβοι την 6^{ην} Νοεμβρίου 1912 εις Μοναστήριον τους υπεδέχθησαν οι Έλληνες κάτοικοι ως ελευθερωτάς, αυτοί τους εφιλοξένησαν διότι δεν υπήρχον Σέρβοι. Κατά τους άμεσους κατοπιν χρόνους δια τη συμπλήρωσιν θέσεων δημάρχων, δημοτικών συμβούλων, δημοσίων υπαλλήλων και κατωτέρων έτι κλπ εφ' όσον δεν υπήρχον γηγενείς Σέρβοι και κατ' ανάγκην έπρεπε να διορίζουν Έλληνας εντόπιους, διώριζον εκ Παλαιάς σερβίας, Σέρβους. Από των πρώτων ημερών ήρχισαν να σκούν άκρως σωβινιστικήν πολιτικήν, απηγόρευσαν την λειτουργίαν των Ελληνικών εκκλησιών, σχολείων, έκλεισαν τα ελληνικά ιδρύματα, απεδίωξαν τους Έλληνας Μητροπολίτας, τον κλήρον, τους διδασκάλους, απηγόρευσαν να λαλήται και κατ' ιδίαν έτι η ελληνική γλώσσα και ήρχιζον να πιέζουν παντοιοτρόπως του Έλληνας δια να τους αναγκάσουν να φύγουν εκ των νεοκτηθέντων εδαφών. Οι Έλληνες και τότε και μετέπειτα ήσκουν παθητικήν αντίστασιν κατά των Σέρβων, μέχρις ου εξεδιώκοντο υπό των αρχών ή των διαφόρων εθνικών οργανώσεων. Ούτως πολλοί Έλληνες και δη η ηγέτις τάξις και τα μάλλον ζωντανά στοιχεία προσέφυγον εις Ελλάδα εγκατασταθέντες και διαβιούντες μέχρι σήμερον εις Φλώριναν, Έδεσσαν, Κοζάνην, Καστοριάν, Θεσσαλονίκην, Βέρροϊαν, Καβάλλαν, Σέρρας, Δράμαν, Αθήνας κλπ, πολλοί δε και εις το εξωτερικόν (Τουρκίαν, Αίγυπτον, Αμερικήν κλπ)

Η έκρηξις του πρώτου παγκόσμιου πολέμου και η είσοδος της Βουλγαρίας εις το πλευρόν των Γερμανοαυστριακών την 15 Οκτωβρίου 1915 έσχον ως αποτέλεσμα την εισβολήν Βουλγαρικού Στρατού εις την

υπό των Σέρβων κατεχόμενην Βορ. Μακεδονίαν, ην από του 1915 μέχρι του 1918 κατευρράνησαν παντοιοτρόπως, εξοντώνσαντες μετά των Γερμανών συμπαγείς μάζας Ελληνισμού και καταστρέψαντες εκ θεμελίου ανθούσας ακραιφνείς ελληνικάς κωμοπόλεις ως το Μεγάροβον, το Τύρνοβον, την Νιζόπολιν, το Δίχοβον, ων επυρπόλησαν άπασας τας ελληνικάς οικίας. Απήγαγαν εις ομηρίαν και αιχμαλωσίαν χρησιμοποιήσαντες εις αναγκαστικά έργα υπό απανθρώπους συνθήκας, όσον περισσότερους ηδυνήθησαν Έλληνας, εξ ων μόνον το 1/3 επέστρεψαν ζωντανοί, οίτινες ευρόντες αντί προστασίας των σερβικών αρχών πιέσεις και διωγμούς, προσέφυγον και αυτοί εις την Ελλάδα.

Κατά την διάσπασιν του Βουλγαρογερμανικού μετώπου εν Μακεδονίαν υπό των Συμμαχικών στρατευμάτων, μεθ' ων συνέπραττον και τα Ελληνικά, η 3^η Ελληνική Μεραρχία του Στρατηγού Τρικούπη και Μεραρχία Αρχιπελάγους του Στρατηγού Ιωάννου εβοήθησαν με μεγάλας ελληνικάς θυσίας διά την απελευθέρωσιν της Σερβίας και προχώρησαν βαθέως εις την Βορ. Μακεδονία φθάσασαι μέχρι Παλαιά Σερβίας (Πιρότ). Καθ' όλην την διαδρομήν των γίνοντο δεκτοί οι Έλληνες στρατιώται με δάκρυα χαράς, ρίγη συγκινήσεως και ασυγκράτητον ενθουσιασμόν εκ μέρους των Βορειομακαδόνων Ελλήνων, οι οποίοι επί εξ έτη τώρα μετά την αποδίωξιν των Τούρκων ανέμενον να αντικρύσουν την γαλανόλευκον που θα τους έφερνε την ελευθερίαν. Τώρα πλέον ήσαν βέβαιοι ότι θα εισήρχοντο εις τους κόλπους της μητρός Ελλάδος.

Τα μεγάλα αστικά κέντρα της Βορ. Μακεδονίας υπέβαλαν υπομνήματα εις την συνδιάσκεψιν της Ειρήνης. Δυστυχώς όμως η Ευρωπαϊκή διπλωματία και κατά την περίστασιν ταύτην, καίτοι η Έλλάς ήτο σύμμαχος δύναμις συμβαλούσα σποδαίως δια την διάσπασιν του Βουλγαρογερμανικού μετώπου εν τοις Βαλκανίοις και διδάξασα τους γείτονας λαούς της Ν.Α.Ευρώπης και τότε ως κατά το παρελθόν και την σήμερον το μάχεσθαι υπερ της ελευθερίας και το αγωνίζεσθαι υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας, δεν εισήκουσε τας παρακλήσεις των Ελλήνων και υπεστήριζε το σλαβισμόν. Κατά τας αρχάς του 1920 κατόπιν της δυσμενούς τροπής ην ελάμβανε το ζήτημα της ενσωματώσεως εις την Ελλάδα ολοκλήρου της Βορ. Μακεδονίας, ως είχε ζητηθή δι' άλλης επιτροπής μετάβαση το 1919 εις Λονδίον, επιτροπαί Μοναστηριωτών και Στρωμνιτσιωτών μεταβάσαι εις Παρισίους εξήτησαν τουλάχιστον την ένωσιν των περιοχών Μοναστηρίου και Στρωμνίτισης με τη μητέρα

Ελλάδα, υποβάλουσαι και σχετικόν υπόμνημα. Και η παράκλησις όμως αυτή δεν εισήκουσε και παρέμεινε και πάλιν η Βορ. Μακεδονία υπό σλαβικόν ζυγόν.

Κατά τα έτη 1920- 1941 τόσον η Γιουγκοσλαβία, καταστήσασα ήδη δια των συνθηκών Ειρήνης μεγάλη δύναμις, όσον και η σύμμαχος των Γερμανών ηττημένη βουλγαρία, μετεχειρίσθησαν παν μέσον δια να αφομοιώσουν τον γηγενή ελληνικόν πληθυσμόν και οσάκις εύρισκον προ αυτών στοιχεία ατίθασα και άκρως εθνικόφρονα τα κατεδίωκον και τα εξόντωνον. Ούτως εξηναγκασθησαν και κατά την περίοδον ταύτην να καταφύγουν εις την Ελλάδα.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και η συμμαχία της Βουλγαρίας μετά του Άξονος κατά την πατροπαράδοτον πολιτικήν της, έφεραν και αύθις (ως και κατά τα έτη 1915-1918) τους Βουλγάρους εν Γιουγκοσλαβία και δη εν Βορ. Μακεδονία. Κατ' αυτήν την περίοδον συνεπληρώθη το έργον της εξοντώσεως του Ελληνικού πληθυσμού της Βορ. Μακεδονίας. Οι φονευθέντες, αποβιώσαντες εκ κακουχιών, εν αιχμαλωσία, ομηρία, εργατικούς τάγμασι κλπ. Έλληνες της Β. Μακεδονίας υπολογίζονται εις 165.000 κατά τα έτη 1912-1945.

Η κατάρρευσις του Άξονος αντί να βελτιώση την κατάστασιν των κατοίκων της Βορ. Μακεδονίας την επιδεινώσε. Η εγκαθίδρουσις κομμουνιστικών καθεστώτος εις τας Βορείας γειτονικάς χώρας και η ανακήρυξις της αυτονομίας της Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας (σύμφωνα με τους ανέκαθεν επιδιωκόμενους υπό του Βουλγαρικού Κομιτάτου σκοπούς) συνεπλήρωσε την καταστροφήν.

Η όλη εξουσία έχει περιέλθει και πάλιν εις τους ιδίους Βουλγάρους οίτινες κατά τα έτη 1941 –1944 συνέπραττον μετά των Γερμανών εις την εξόντωσις του γηγενούς πληθυσμού, ο έργον συστηματικώς συνεχίζουσι σήμερον εν ονόματι της δημοκρατίας και του αντιφασιστικού αγώνος.

Οι πληθυσμοί ούτοι τελούντες εν απογνώσει και διατρέχοντες κίνδυνον άμεσον πλήρους εξοντώσεως ζητούν την άμεσον παρέμβασιν των συμμάχων δια την εξασφάλισιν της ζωής των διότι ουδέν άλλο πλέον τοις απέμεινεν δια των μεθοδικώς κατ' αυτών εφαρμοσθέντων μέτρων απογυμνώσεως από παντός περιουσιακού στοιχείου.

Αν η από του 1912 γενόμενη γένιασις των σλαβικών βαλκανικών δυνάμεων προς την Ελλάδα κατέστησε την θέσιν της δυσχερή λόγω των πλημμελεστάτων συνόρων της, τα οποία ουδεμίαν απολύτως ασφάλειαν

παρέχουν, την σήμερον οπότε από της Αδριατικής μέχρι του Ευξείνου ευρίσκεται εις σοβαρώτατος ολαβικός όγκος με μιαν ενιαίαν στρατιωτικήν και πολιτικήν διοίκησιν και κατεύθυνσιν, ο κίνδυνος ούτος είναι μέγιστος. Είναι δε μέγιστος και επικείμενος διότι οι ιθύνοντες τας τύχας των χωρών τούτων, ως ο Στρατάρχης Τίτο, Ο Δημητρώφ, Γεωργίεφ, ο Κουλίσεφ κλπ, ούτε τα εκ των στοιχειωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου επιβαλλόμενα προσχήματα αβροφροσύνης προς γειτονικάς χώρας κρατούν, αλλά διεκδικούν εν πάσει περιστάσει προκλητικώς και επιδεικτικώς ο μιν την Μακεδονίαν του Αιγαίου μετά της Θεσσαλονίκης, οι δε τη Δυτικήν Θράκην.

Η Ελλάς ζη σήμερον παρά τας επαγγελίας του χάρτου του Ατλαντικού υπό τη διαρκή απειλήν, τον άμεσον φόβον και την ανεκδιήγητον ενδειαν της, καίτοι δε λέγεται ότι έληξεν ο πόλεμος, αυτή ούτε την ειρήνη βλέπει, ούτε την ασφάλειαν και ησυχίαν της.

Ο Ελληνικός λαός μετέσχε του τελευταίου πολέμου εκ των πρώτων και εστάθη εις την πρώτην γραμμήν αγωνισθείς με τα πενικρά του όπλα, αλλά με την μεγάλην του καρδιάν και την απέραντον πίστιν του επί την τελικήν νίκην. Εισήλθε εις την μάχην άνευ συμφωνιών, και υπολογισμών, άνευ έγγραφω συνθηκών και παζαρευμάτων, όταν αι προσδοκίαι της επιτυχούς εκβάσεως του αγώνος είχαν ζοφωθή και ουδεμία ακτις ελπίδος διεφαίνετο εις τον θυελλώδη σκοτεινόν ορίζοντα. Και εστάθη εις το πλευρόν της μονής ανθισταμένης τότε κατά του Άξονος κραταίας Αλβιόνος και αντέταξε τα στήθη της νεολαίας του εις τα βουνά της Πίνδου, φράξας την διέλευσιν των φασιστικών στρατειών. Εκεί κατερράκωσε τους πεφουσιωμένους φασίστας αρχηγούς και διέλυσε τον μύθον περί του ανικήτη του Άξονος, χαρίσας την πρώτην νίκην εις το συμμαχικόν στρατόπεδον, νίκην η οποία έδειξε μακρυά εν άλλα αρκετά σαφώς την τελικήν επιτυχή έκβασιν του σκληρού αγώνος.

Ηγωνίσθη σκληρά με την στρατιάν των σκλαβωμένων νικητών εις τον αγώνα της εσωτερικής αντιστάσεως κατά των τριών κατακτητών, των Γερμανών, των Ιταλών και των Βουλγάρων, η χώρα μετεβλήθη εις απέραντον νεκροταφείο, τα χωρία και αι πόλεις του εις ερείπια και ο λαός της εις ζωντανούς σκελετούς, ηγωνίσθη εις το Ελ Αλαμείν, εις το Ρίμνι και ο μικρός στόλος του κατ ολίγα ελληνικά φτερά εις τα πελάγη και τους αιθέρας ανέγραψαν νίκες περιφανείς.

Κατόπιν όλων αυτών ανέμενε, και δικαίως την ειρήνην και την δικαιοσύνην διότι ασφαλώς σπανίως έχουν υπάρξει μεγαλύτεροι τίτλοι. Ο Έλλην σήμερα δεν ζητεί ανταμοιβήν για τας κολοσσιαίας θυσίας και τας μεγάλας του υπηρεσίας τας οποίας προσέφευεν εις τον κοινόν αγώνα των Ηνωμένων Εθνών. Δεν υπήρξεν ο λαός μας, λαός μισθοφόρων δια να ζητή εξόφλησιν λογαριασμών παρασχεθεισών υπηρεσιών. Υπήρξεν ιδεολόγος όστις προσέφερε τας θυσίας του, το αίμα του εις τον βωμό της πίστεως του εις τα ιδεώδη της ελευθερίας και της αιωνίας Ελλάδος. Ο βασιλεύς Όθων έλεγε τω 1854 εις τον γάλλον εν Αθήναις πρεσβευτήν. «Μου μιλάτε για υλικά συμφέροντα. Μα οι Έλληνες πάνω από άλλα βάζουν τα ηθικά συμφέροντα τους. Δεν υπάρχει ένας Έλληνας που να μη θυσιάξη γι' αυτά και την τελευταία του δεκάρα, και την τελευταία του στάλα από το αίμα του».

Τα εγκώμια και τας βεβαιώσεις των συμμάχων δια την εκ μέρους των ικανοποίησιν των ελληνικών δικαίων τας ηκούαμεν πολλάκις κατά τας σκοτεινάς της δουλείας νύκτας εις τας με κίνδυνον της ζωής μας κρυφίας ακροάσεις των συμμαχικών εκπομπών και τότε εδακρύζαμεν και η καρδιά μας έπαλλε από συγκίνησιν. Μας έλεγαν ότι όταν οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος θα εμφανισθούν ενώπιον της Διασκεύεως της ειρήνης θα διαδραματίσουν εν αυτή το μέρος των, δια την αναδημιουργίαν της Ευρώπης, με την αυτήν υψηλοφροσύνην με την οποίαν εν τω πολέμω οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος διεδραμάτισαν το μέρος των διά να αποσοβήσουν την καταστροφήν της Ευρώπης.

Αντί τούτων όμως είδομεν να μη καλούμεθα η να αποδιωκόμεθα από τας διασκεύεις αυτάς, να μας επιδικάζονται μηδαμινά επανορθώσεις, να μη λαμβανώμεθα καθόλου υπόψη κατά την σύναψιν της ανακωχής μετά των επιτιθέντων εναντίον μας εισβολέων, οίτινες κατώρθωσαν να γίνουν από αντίπαλοι, συνεμπόλεμοι και φίλοι και προστατευόμενοι ενίων Μεγ. Δυνάμεων ενώ μέχρι της τελευταίας στιγμής ήσαν σύμμαχοι των Γερμανών και δολοφόνοι και καταστροφείς του Ελληνικού Έθνους. Επί πλέον ήρξατο μια πρωτοφανούς βιαιότητος εκστρατεία κατά της Ελλάδος υπό ωρισμένης Μεγ. Δυνάμεως και αβάσιμοι κατηγορίαί προς επίτευξιν ωρισμένων ιδιοτελών σκοπών. Και ερώτα δικαίως ο Ελληνικός λαός; Είναι νικητής και συμπολεμιστής των Ηνωμένων Εθνών και θυσιασθείς δια να επιβραδυνθή η πορεία των Γερμανικών Φαλάγγων, εξ ης θυσίας του εσώθη η Μόσχα του Οκτωβρίου

του 1941 ή μήπως είναι ηττημένος διότι είχε συμμαχήσει και αυτός με τον Χίτλερ;

Ο κοινός όμως αγών διεξήχθη εν ονόματι ηθικών αρχών και εις αυτόν εισήλθομεν άνευ διαπραγματεύσεων, άνευ υπολογισμών, άνευ έγγραφων συμφωνιών και καθορισμένων αμοιβών και παροχών. Ακριβώς δι αυτό δικαιούμεθα να επικαλεσθώμεν τας ηθικάς αρχάς και να ζητήσωμεν δικαιοσύνην.

Η κυβέρνησις μας λόγω των αντίξωων διεθνών περιστάσεων πιεζόμενη εξωτερικώς πανταχόθεν και αδύναμος περιόρισε το αίτημα των εθνικών διεκδικήσεων εις το ελάχιστον, δια να μη παρεμβάλη προσκόμματα εις τας συνεννοήσεις των μεγάλων νικητών του πολέμου. Ο Ελληνικός όμως λαός δεν εγκρίνει την τοιαύτην Κυβερνητικήν τακτικήν και δικαιούται να βροντοφωνήση τας αξιώσεις του βάσει των θυσιών του και της συμβολής του εις τον κοινόν αγώνα και είναι βέβαιος ότι οι σύμμαχοι δημοκρατικοί λαοί θα τον δικαιώσουν.

Ο Ελληνισμός, ως γνωρίζετε παντού και πάντοτε ανά τους αιώνες πρωτοστάτησεν εις τους αγώνας υπέρ της ελευθερίας του πολιτισμένου κόσμου και εσχημάτισε δια των στηθών του το τείχος όπου εθραύσθη η βία όποθεν ή πότε ελθούσα. Και κατά τον λήξαντα πόλεμον των Ηνωμένων Εθνών η Ελλάς έκαμε το καθήκον της απέναντι της ανθρωπότητας. Ο άλλοτε αρμοστής της Κύπρου Σερ Ρόναλντ Στοις κατά το 1943 δια του ραδιοφώνου του Καίρου έλεγεν εις κόσμον ολόκληρον ότι αν η Ελλάς ενέδιδεν εις το ιταμόν τελεσίγραφον των φασιστών ασφαλώς η ιστορία της ανθρωπότητας θα εγράφετο επί χίλια και πλέον έτη με γερμανικούς και ιαπωνικούς χαρακτήρας. Και την ηρωϊκήν αυτήν απόφασιν δια την αντιμετώπισιν δύο σιδηρόφρακτων κολοσσιαίων αυτοκρατοριών έλαβεν η Ελλάς καθ' ην στιγμήν η Σοβιετική Ρωσία συνδεόμενη δια συνθήκης συμμαχίας μετά του Χίτλερ του κατέλιπε πλήρη ελευθερίαν δράσεως εν Ευρώπη και του παρείχεν άφθονα πολεμικά εφόδια, μόνη δε αντιμετώπος των δυνάμεων της βίας ευρίσκετο τότε εν μέσω της πολεμικής θυέλλης η Μεγάλη Βρετανία. Ήτο ο Ουίνστον Τσώρτσιλ ο σωτήρ της ανθρωπότητας που υπέσχετο εις τον λαόν του μόνον «αίμα, μόχθον και δάκρυα» .

Μ' όλα ταύτα ο Ελληνικός λαός γνωρίζων την τραγικότητα της καταστάσεως ανέλαβεν ένα απέλπιδα αγώνα και εστάθη ατάραχος και ατρόμητος προς την επερχόμενη πρωτοφανούς εις ορμήν αξονικής

θυέλλης εις το πλευρόν της Μεγάλης Βρετανίας και επί εξ μήνας ενώπιον της ιστορίας, ενώπιον της Μοίρας του κόσμου έμειναν μόνοι, η Μεγάλη Βρετανία και η μικρά Ελλάς. Μόνη η Μεγάλη Βρετανία εις τον κόσμον και η μικρά Ελλάς εις την Ευρώπην, νικώσα όπως άλλοτε εις τον Μαραθώνα τας ορδάς των εισβολέων.

Ουδέποτε διάσκεψις ή συγκέντρωσις πολιτικών ανδρών και διπλωματών ανεμένετο εκ μέρους του Ελληνικού λαού με τόσην αγωνίαν όσην η Διάσκεψις της Ειρήνης των Ηνωμένων Εθνών, διότι εις ταύτην έχει αποθέσει τας δίκαιας ελπίδας του και αναμένει δικαιοσύνην. Το έργον δε της απονομής δικαιοσύνης έχει απαραίτητον προϋπόθεσιν την τιμωρίαν των ενόχων, των συμμαχηθέντων μετά του Άξονος και παντοειδώς κακουργησάντων κατά των συμμάχων και την επανόρθωσιν των ιστορικών αδικιών οι οποίαι έγιναν κατά τους τελευταίους καιρούς εις βάρος ηρωικών δημοκρατικών και πολιτισμένων λαών.

Ο αλησμόνητος Πρόεδρος της Ειρήνης κατά τον πρώτον Πόλεμον Γούντροου Ουίλσον ειπεν ότι η Αμερικήν εις τον πόλεμον την ωδήγησε το αίσθημα ότι έπρεπε να απονεμηθή δικαιοσύνη διότι ο τότε κόσμος υπέφερε πολύ εκ μέρους ωρισμένων λαών, ακριβώς των ιδίων με σήμερα. Την απονομή της διακαιοσύνης ζητεί η Ελλάς και την επανόρθωσιν των ιστορικών αδικιών, ίνα μη παραμένωσι κύριοι εις το διηνεκές οι αρπαγές αναμφισβητήτως ελληνικών εδαφών, είναι δε βέβαιο ότι η διάσκεψις των ελευθέρων δημοκρατικών Ηνωμένων Εθνών, η οποία θα κανονίση τα πεπρωμένα του κόσμου θα την ικανοποιήση πλήρως. Διότι τα αιτήματα της πατρίδος μας δεν αποσκοπούν κορεσμόν κατακτητικών βλέψεων, όπως τα των αντιπάλων μας, αλλ' απονομήν στοιχειωδούς δικαιοσύνης, ήτις παρωράθη σκοπίμως πολλάκις κατά το παρελθόν.

Εάν οι μεγάλοι σύμμαχοι μας παραγνωρίσουν τα δίκαια του Ελληνισμού θα παραβούν τας υποσχέσεις των που έδωσαν επανειλημμένως κατά την διάρκεια του αγώνος, θα παραβούν τας αρχάς διά τας οποίας ηγωνίσθησαν, θα ξεσχίσουν τον χάρτην του Ατλαντικού, εφ' όσον θα αρνούνται πλέον να εφαρμόσουν. Οι μεγάλοι μας σύμμαχοι

εις χείρας των κρατούν το μέλλον του Ελληνισμού και αν κατανοήσουν την δύναμιν του και θελήσουν να αξιοποιήσουν τον Ελληνικόν παράγοντα θα τον κάμουν στοιχείον πρόοδου, ευημερίας, ασφάλειας και τάξεως εν τη Βαλκανική Χερσόνησω.

Οι εν Ελλάδι προσφύγοντες κάτοικοι της Βορ. Μακεδονίας οίτινες επί τριακονταετίαν σχεδόν αναμένουν να επιστρέψουν εις τα χώματα των προγόνων των και ζουν με την ελπίδα να αντικρούσουν τον καπνό των εστιών των ανεβαίνοντα προς τον ουρανόν, όπως άλλοτε ο Οδυσσεύς, ζητούν να τους αναγνωρισθή το στοιχειώδες δικαίωμα της ελευθερίας να επιστρέψουν εις τα πάτρια εδάφη, οι δε εκεί εισέτι βιούντες να ζήσουν του λοιπού άνευ φόβου, ως μέλη της κοινής και αδιαίρετου Ελληνικής πατρίδος, ης απετέλεσαν μέλη από τριών και πλέον χιλιάδων ετών.

Μόνον αν επιστραφή εις την Ελλάδα η Βορ. Μακεδονία θα ειρηνεύση, θα ευημερήσει και θα επιδράση εις την ειρηνικὴν ανάπτυξιν των Βαλκανικῶν λαών, διότι οι Έλληνες ανέκαθεν υπήρξαν φορείς πολιτισμοῦ και προόδου, ουδέποτε ανά την ιστορίαν κατηγορηθέντες, ως σωβινισταί ή ιμπεριαλισταί.

II. Η στρατιωτική ασφάλεια της Ελλάδος και η σημασία της Βορείου Μακεδονίας

Η διάταξις των προς Βορράν συνόρων της Ελλάδος, ως έχουσι σήμερον είναι τοιαύτη ώστε να μην υπάρξη ουδεμία ασφάλεια των βορείων επαρχιών αυτής και δη των Μακεδονικῶν και Θρακικῶν. Η χώρα είναι άνευ οπονδυλικῆς στήλης, ως προφυέστατα εχαρακτήρισεν αυτήν ο μέγας πολιτικός μας ανήρ Ελευθέριος Βενιζέλος.

Και ειδικῶς εν σχέσει με την ανάγκην της προωθήσεως των Ελληνικῶν συνόρων εις Βορ. Μακεδονίαν δύναται να λέχθη ότι:

Η πόλις και ο λιμήν της Θεσ/νίκης, ο οποίος αποτελεί το επίκεντρον της ὅλης ζωῆς (πολιτικῆς, οικονομικῆς, πνευματικῆς) της Βορ. Ελλάδος απέχει μόλις 60χιλιόμετρα από των ελληνοσερβικῶν συνόρων της περοχῆς Γευγελῆς –Δοϊράνης ήτοι πορείαν μιας ὥρας μηχανοκίνητου φάλαγγος.

Η σιδηροδρομική γραμμὴ Θεσσαλονίκης –Αλεξανδρουπόλεως, οὔσα η μοναδική αρτηρία ἐπικοινωνίας της Θεσσαλονίκης μετὰ της

Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης διέρχεται εις την περιοχὴν Μπέλες εις ἀπόστασιν 5-6χιλ ἀπὸ των Ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων, δηλαδὴ βάλλεται οὐκ ἰσχυρὸν ὑπὸ πυροβολικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ βαρέος πολυβόλου ἔτι.

Ἡ Φλώρινα καὶ αἱ ταύτης πρὸς Ν. οδευσεὶς ἀπέχουν λεπτά τινά της ὥρας ἐκ των Σερβικῶν συνόρων καὶ εἶναι τελείως ἀπροκάλυπτοι, ἄνευ οὐδενὸς ἀπολύτως ερείσματος ἐπὶ του πεδινοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἔχουν χαραχθῆ τα σύνορα, ἀνοίγοντα οὕτω διάπλατα τὰς Πύλας της Ἑλλάδος εἰς τον θέλοντα νὰ εἰσβάλη την Ν. Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν.

Με τὰ σύνορα τὰ ὁποῖα καθώρισαν αἱ συνθήκαι του Βουκουρεστίου τῷ 1913 καὶ του Νεϊγῦ τῷ 1919, τὰ ὁποῖα εἶναι τελείως ἐκτεθειμένα, ἡ Βορ. Ἑλλάς εἰς διάστημα μιᾶς τριακονταετίας ὑπέστη χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ τὰς ἀνακαίτῃ τρεῖς ἐχθρικὰς εἰσβολὰς ἐκ μέρους των Βουλγάρων καὶ μιαν ἐκ μέρους των συμμάχων των Γερμανῶν κινήσεις διὰ του Βουλγαρικοῦ ἐδάφους καὶ διελθόντων ἀμφοτέρων διὰ των ἀπροκαλύπτων οδευσεῶν της Βορείου Μακεδονίας. Οὕτως οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλον διὰ των οδευσεῶν Κούλας, Πετσόβου, Στρωμνίστης, Κωστουρένου, Γευγελῆς τῷ 1912-1913, τῷ 1915 καὶ τῷ 1941, Μοναστηρίου – Φλωρίνης τῷ 1945 καὶ 1941, οἱ δὲ Γερμανοὶ δι' ἀμφοτέρων τούτων των οδευσεῶν κατ' Ἀπρίλιον του 1941.

Νοτίως της οροθετικῆς γραμμῆς δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν οὐδαμοῦ σοβαρὰ εδαφικὰ ερείσματα διὰ την ἀσφάλειαν της χώρας. Συνεπῶς παρίσταται ἀνάγκη τροποποιήσεως των σημερινῶν συνόρων διὰ την παροχὴν της ἀπαραιτήτου ἀσφαλείας των βορείων ἐπαρχιῶν, ἧς ἄνευ ἡ πρόοδος της χώρας εἶναι ἀδύνατος, διότι οὐδεὶς, θὰ διαθέτῃ κεφάλαια ἐν Βορ. Ἑλλάδι τὰ ὁποῖα θὰ ὑπόκεινται εἰς ἀφανισμόν με την πρώτην εἰσβολὴν του ἐχθροῦ. Οἱ καταστραφέντες ἤδη ἐκ των κατὰ το παρελθὸν εἰσβολῶν τρεῖς φορές ἐπιχειρηματικαί, δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναλάβουν ἐκ νέου το πείραμα.

Ὁ πληθυσμὸς της Βορ. Ἑλλάδος οὔτε δίκαιον, οὔτε ἐπιτρεπτόν εἶναι νὰ ζῆ με την διαρκὴ ἀγωνίαν καὶ τον φόβον της εἰσβολῆς. Ἐάν δὲν ἀνέλθῃ ὁ Ἑλληνισμὸς πρὸς Βορρὰν ζητῶν φυσικὰ οχυρὰ σύνορα, θὰ ἀναγκασθῆ πρὸς της συντριπτικῆς ογκώδους πιέσεως του ολαβικοῦ, ζητούντος ὁποσδήποτε ἐπέκτασιν πρὸς νότον, νὰ υποχωρήσῃ μοιραίως ἐκ της Βορείου Ἑλλάδος. Ἡ στενότης της ἐνδοχώρας της Θεσσαλονίκης καὶ του προλόβου της Ανατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης, ἔνεκα

της ελλείψεως ασφάλειας από Βορρά, είναι σπουδαίος ο λόγος δια τον οποίον εις την έκκεντρον και στενήν αυτήν λωρίδα του εδάφους κανείς Έλλην δεν ετόλμα να συνδεθή στενώς με τον τόπον, να καλλιεργήση εντατικώς, να οικοδομήση. Ποιος πράγματι και τώρα με την υφισταμένην συνοριακήν γραμμήν μας θα κάμει μόνιμους εγκαταστάσεις, θα εξοδεύση μεγάλα κεφάλαια και θα καταβάλη κόπους μεγάλους, όταν η εκ Βορρά απειλή ως σπάθη του Δαμοκλέους ουχί απλώς κρεμάται επί της κεφαλής του, αλλά και εγγίζει τον τράχηλον τον οποίον επανειλημμένως κατά το παρελθόν απόκοψεν;

Κατά το 1913 και 1919 εις την διαχάραξιν των προς την Σερβίαν συνόρων μας ηκολουθήθη πνεύμα σερβικής πολιτικής σκοπιμότητος και ετέθησαν ταύτα όλως ακρίτως, χωρίς να ληφθούν υπόψη εθνολογικά διακαιώματα και λόγοι ασφαλείας και αμύνης της Ελλάδος. Η Σερβία επωφεληθείσα των πολεμικών της επιτυχιών κατήλθεν περισσότερο του δικαίου προς νότον εις μέρη που ούτε είχε διανοηθή και όπου δεν υπήρχεν ούτε εις Σέρβος.

Ούτω βάσει της σημερινής καταστάσεως των συνόρων η Δυτική Μακεδονία ευρίσκεται εις τη διάθεσιν του κατέχοντος την προ αυτής χώραν, η Θεσσαλονίκη εσώθη χάρις εις τους συμμάχους Άγγλους και Γάλλους από τους Γερμανοβουλγάρους όπως και κατά το 1944-46 χάρις εις τα Αγγλικά στρατεύματα απέφυγε τον εκ Βορρά κίνδυνον. Συμμαχικά όμως τα στρατεύματα η Ελλάς δεν είναι δυνατόν να έχη πάντοτε εις την διάθεσιν της δια να την υπερασπίζονται. Τοιουτοτρόπως η ακεραιότης του Ελληνικού Κράτους θα ευρίσκεται τούτο και εις υπεροχήν δυνάμεων απέναντι του τυχόν κακόπιστου γειτόνος του. Αι τάσεις των Σέρβων προς καθοδόν των εις Θεσσαλονίκην δεν είναι νέαι. Και κατά το παρελθόν, αλλά και εσχάτως γίνονται επίσημα δηλώσεις και ο Γιουγκοσλαβικός και Βουλγαρικός τύπος απροκαλύπτως ομιλεί περί των Σερβικών βλέψεων προς τη Θεσσαλονίκη. Διακεκριμένος Σέρβος ιστορικός, καθηγητής του Πανεπιστημίου Βελιγραδίου έγραψεν άλλοτε εις σοβαράν Ελβετικήν εφημερίδαν «Ζουρναλ δε Ζενέβ» ότι «αν ποτέ η Ελλάς δυστροπήση διά την οικονομικήν ελευθερίαν των Σέρβων εν Θεσσαλονίκη, ούτοι με τας υπεράνω του λιμένος τούτου κατεχομένας θέσεις των θα δυνηθούν ευκόλως και δια της βίας να επιβάλλουν τας αξιώσεως των».

Από απόψεως διεθνούς συμφέροντος εξασφαλίσεως της ειρήνης εν τοις Βαλκανίοις επιβάλλεται τα Ελληνικά σύνορα της σήμερον να

προωθηθούν εν Βορ. Μακεδονία επί της γραμμής κορυφή Γιμπλανίτσα (υψ. 2282) –ρους μέλανο Δρίνου μεταξύ Β. όχθης λίμνης Αχρίδος και της πόλεως Δίβρας –κυρία κορυφογραμμή Γιαμαβίστρα και Σουχα Γκόρα-ποταμός Αξιός Δ. Σκοπείων – Όφτσε Πόλι – κορυφογραμμή Οσογκόφσκα-κορυφογραμμή Ρουέν (υψ.2253) – Παλαιά προ του 1912 τουρκοβουλγαρικά σύνορα – ποταμός Στρυμών – Β. Όρβηλος – Β. Δ. άκρον Ροδόπης δια της γραμμής ταύτης παραχωρούνται εις την Ελλάδα στρατηγικά τινά σημεία των οποίων η κατοχή η ελευθέρα χρήσις θα αποτελέσωσι σοβαρά στοιχεία δια την άμυναν και ασφάλειαν της χώρας θα καλύπτωνται αι συγκοινωνίαι δι επαρκών εδαφικών ερεισμάτων, ούτως ώστε να μη υπόκεινται εις άμεσον διακοπήν με την εκ Βορρά εισβολήν, εν περιπτώσει δε εισβολής να επιτρέψωσι την μετακίνησιν των αναγκαιών στρατευμάτων εκ του ενός θεάτρου πολύμεου εις το έτερον, παραλλήλως προς τα σύνορα. Η ύπαρξις πρώτης αμυντικής γραμμής είναι απαραίτητος διά να δύναται να δέχεται και να ανακατιζή τελεσφόρως τας εκθρικός επιθέσεις μέχρις ότου δυνηθή ο Ελληνικός στρατός να συντελέση την επιστράτευσιν του και λάβη την σχετικήν προς πολεμικήν όρασιν διάταξιν του.

Η στρατιωτική σημασία του υψιπέδου Μοναστηρίου _Κιτσέβου, των στενωπών Βελεσσών και Δεμίρ Καπού, του υψιπέδου Τζουμαγιάς – Τυρνόβου – Λιμπαχόβου μέχρι της γραμμής διαχωρισμού των υδάτων Νέστου και Ίσκερ, των στενωπών Κρέσνας, Κλειδίου και Ρούπελ, ουδένα διαφεύγειν. Ανευ της οροσειράς του Σκάρδου, των στενών των Βελεσσών και ανατολικώτερον των στενών της Κρέσνας, της κοιλάδος του Στρωμνίτσα (παραποτάμου του Στρυμώνος εν τη περιφέρεια Στρωμνίτσης) Πετρισιού και των β. του Μελενίκου οροσειρών δεν δύναται να νοηθή και στοιχειώδης έτι στρατιωτική ασφάλεια. Τα στενά του Δεμίρ Καπού ισχυρότατα καθ' εαυτά προς αποκρούσιν οιαυδήποτε αιφνιδιασμού, απομακρύνουν από της Θεσσαλονίκης τα σύνορα εις 120 χιλ. ήτοι διπλάσιαν απόστασιν της σημερινής.

Εκ τούτων αντιλαμβάνεται τις την μέγιστην στρατιωτικήν και πολιτικήν σημασίαν ην έχει η Βόρ. Μακεδονία. Ως γνωστόν, το ενδοβαλκανικόν φλέγον ζήτημα υπήρξε κατά το τέλος του παρελθόντος αιώνας και τον σημερινόν το Μακεδονικόν ζήτημα εις το οποίον αντιμάχονται η Ελλάς αφ' ενός και τα σλαβικά κράτη (Βουλγαρία, Σερβία μετά της τελούσης σήμεραν υπό σλαβικήν επιρροήν, Αλβανίας) αφ'

ετέρου. Αι σκέψεις των σλαβικών τούτων κρατών στρέφονται προς την ιδίαν ενός εκάστου ηγεμονίαν επί της Χερσονήσου και την συντριβήν του Ελληνικού παράγοντος και ούχι εις την ειρηνικὴν συμβίωσιν και την μετ' αυτού συνεννόησιν.

Εκείνοι οι οποίοι συνέβαλον την ιδέαν της κατοχής του σπουδαιότατο σημείου της Βαλκανικής Χερσονήσου διὰ την δι' αυτού επιβολήν της κυριαρχίας των επί του νότιου τμήματος αυτής ήσαν οι Πανσλαβισταί οίτινες την μετεβίβασαν εις τους Βούλγαρους, ούτοι δε ιδρύσαντες το Μακεδονικόν Κομιτάτον ουσιαστικώς Πανσλαβιστικόν και ὄργανον της Βουλγαρικής Κυβερνήσεως, εσκέφθησαν πάντοτε ὅτι το κέντρον του βάρους και το αποφασιστικόν σημείον εις την Βαλκανικὴν δεν είναι οὔτε η εδαφικὴ διέξοδος της Βουλγαρίας εις Αλεξανδρούπολιν, οὔτε η Καβάλλα, οὔτε ο Στρυμών, οὔτε και αυτή η Θεσσαλονίκη, αλλά τα μάλλον περιμάχητα μεταξύ Φλωρίνης και Κοσσόβου επί των κοινών πηγών του Μοράβα και Αξιού αναπτυσσόμενα υψίπεδα. Ανέκαθεν και κατά τον μεσαίωνα ἀκόμη αι επίμονα πλην ἀγονοι προσπάθειαι του σλαβισμού ἔτειναν διαρκώς δια την κυριαρχίαν των σημείων τούτων προς ἴδρυσιν πανσλαβιστικῆς κράτους (εν Αχρίδι, Περλεπέ).

Εις αυτά επίσης ἤναψε και κατά τους χρόνους ημών ο πρώτος σπινθήρ των Βαλκανικῶν πολέμων με την Βουλγαρικὴν ψευδοεπανάστασιν του 1903 ἣτις ἀπέτυχε με την ἔντονον ἀντίδρασιν των Ελλήνων της Βορ. Μακεδονίας. Εις αὐτό το σημείον των κοινών πηγών του Μοράβα και Αξιού συρρεῦουν και διασταυροῦνται ἀπασαι αι κατά ξηρὰν μεγάλαι βαλκανικαί συγκοινωνίαι και ἐκεῖθεν αὐτά ἀκτινοῦνται προς ὅλα τα σημεία του ὀριζοντος προς την θάλασσαν. Ο κατέχων το σημείον τούτο είναι φυσικόν να ζητήσῃ να ηγεμονεύσῃ της Χερσονήσου, κατερχόμενος ως εις ἴδιον αὐτοῦ προαύλιον προς τας γύρω θάλασσας (Εὐξείνιον, Αἰγαίον, Ἀδριατικὴν, Δούναβιν και Παννονικὴν πεδιάδα ἣτις και αὐτὴ δύναται συγκοινωνιακῶς και οικονομικῶς να θεωρηθῆ ἐπίσης ως μία χερσαία θάλασσα).

Εἶναι κατά ταῦτα εὐεξήγητον διότι ὑπὸ την παρούσαν κατάστασιν των πραγμάτων οι Βούλγαροι ἀποβλέπουν εις το σημείον τούτο ως εις ἄρθρον πίστεως και ἀγωνίζονται διὰ την εξασφάλισιν της Βορ. Μακεδονίας δια του τεχνάσματος της αυτονομίσεως αυτής. Η Μετὰ των Σέρβων και Βουλγάρων εἰρήνη των Ελλήνων είναι ἀδύνατος καθόσον αι δυνάμεις αὐταί ἀποβλέπουν διαρκῶς και πεισιμόνως εις βάρους της

Ελλάδος και των απώτερων κοινών Βαλκανικών συμφερόντων, εις την ολοκλήρωσιν της κυριαρχίας των επί του ανωτέρω σημείου και την εξ αυτού καθηγεμονεύσιν της Χερσονήσου. Αντιθέτως αν το τμήμα τούτο της Βορ. Μακεδονίας περιέλθη εις την Ελλάδα ουδεμία απολύτως ευχέρεια τη παρέχεται δια δράσιν προς Βορράν έναντι του σλαβισμού και κυριαρχίαν επ' αυτού, αλλά θα δύναται να χρησιμοποιήση ταύτην μόνον ως αμυντικόν έρεισμα κατά τω εκ Β. προσβολών.

Η προσήλωσις των σλαβικών δυνάμεων εις την οπωσδήποτε κατοχή της Μακεδονίας θα οδηγήση μοιραίως εις πόλεμον όστις θα προκληθή δια την ολοκληρωτικήν από ένα εκ των αντιπάλων κατοχή των υψιπέδων, του θεωρητικώς υψηλότερου κεντρικού της Χερσονήσου σημείου της ροής αλλήλας επαφής των του Μοράβα και Αξιού, του σημείου όπερ είναι συνυφασμένον με την ιστορίαν της βίας, όπου διασταυρώθησαν οι διαδραμόντες της Χερσονήσου λαοί και η ασκήθη πίεσις αυτών επί του Ελληνικού Νότου. Η έμμονος αυτή ιδέα της υπο σλάβων κατοχής της Β. Μακεδονίας εδημιούργησε πάντα στενόν και τυφλόν εσωτερικόν εν τοις Βαλκανίοις ηπειρωτικόν σιρόβιλον και ωδήγησεν εις την σύγκρουσιν ου μόνων αυτών μετά των Ελλήνων, αλλά και μεταξύ των Σέρβων και Βουλγάρων.

Ός έχουν τα πράγματα το Μακεδονικόν ζήτημα καλλιεργεί την εκθρότητα μεταξύ των σλαβικών εθνών και της Ελλάδος εν τοις Βαλκανίοις, και βλέψεις αυτών επί του ιδικού μας τμήματος της Μακεδονίας και την ιδέαν της ηγεμονίας. Εάν η Ελλάς αποκατασταθή εις τα άνω εδάφη, τα ανήκοντα αυτή από αιώνας και κατορθώση να εγκαθιδρυθή στερεώς επί της επίμαχου περιοχής των υψιπέδων δια του ισχυρού πληθυσμού της, ικανού να κινητοποιήση εν τάχει τας πηγάς πλούτου αυτών θα κατέχη την κλείδα της Βαλκανικής Ειρήνης και θα έχη το προσόν να ανοίξη εις τους Βαλκανικούς λαούς νέους ορίζοντας καλύτερου μέλλοντος.

Το γεγονός τούτο θα εξασθενήση τας ελπίδας και θα χαλαρώση την ειρήνην του σλαβικού κόσμου δια την προς νότον προώθησιν του και θα εμηδενίση δια παντός τα ύπουλα σχέδια των δια την κάθοδον των εις Θεσσαλονίκην και Όλυμπον. Όταν δε οι σλάβοι θα παύσουν να διαγωνίζονται γύρω από την χίμαιραν της ηγεμονίας και παραιτηθούν του Μακεδονικού των ονείρου, θα είναι δυνατόν να υπάρξη συνεργασία μεθ' ημών και να μην υποβλεπόμεθα. Η Σερβία πρέπει να

αντιληφθή ότι το μέλλον της δεν είναι εις το Αιγαίον, αλλά εις την Αδριατικήν και τας πεδιάδας της Παννονίας. Η Βουλγαρία ερειδομένη επί του Αίμου και του Δουνάβεως με την απόκτησιν της ευφορωτάτης Δοβρουτσάς θα ευρή τον μελλοντικόν της δρόμον προς τον Εύξεινο Πόντον.

Λόγοι λοιπόν υπέρτατης ασφάλειας επιβάλλουν την απόδρασιν της Μακεδονίας εις την Μητέρα Ελλάδα. Όταν μεγάλοι και πανίσχυροι δυνάμεις όπως η Σοβιετική Ρωσία και η Γαλλία με εκατομμύρια στρατού, άπειρα τεχνικά μέσα, άφθονον οπλισμόν της τελευταίας τελειοποιήσεως ζητούν ασφάλειαν συνόρων, πως είναι δυνατόν να αμφισβητηθή εις την μαρτυρικήν Ελλάδα το δικαίωμα τούτο, η οποία ουδέποτε εν τη ιστορία από της αποκτήσεως της ελευθερίας της τω 1821 μέχρι σήμερον επετέθη κατά τινός, αλλά πάντοτε υπήρξε θύμα των άδικων, αιφνιδιαστικών και καταστρεπτικών επιθέσεων των γειτόνων της;

III. Σύντομα εθνολογικά στοιχεία Βορ. Μακεδονίας

Δεν θα ανατρέξωμεν εις την αρχαιότητα, ουδέ εις τους Βυζαντινούς και μέσους χρόνους δια να αποδείξωμεν την ελληνικότητα της Βορ. Μακεδονίας διότι πας λίθος της, πάσα πόλις, πās ποταμός και πάσα κορυφή βοά ότι υπήρξε, είναι και θα είναι Ελλάς και παρά την δια της βίας και τρομοκρατίας εθνογραφικήν αλλοίωσιν της και προ των Βαλκανικών πολέμων αλλά ιδίως μετά το 1912 αφ' ής η Β. Μακεδονία περιήλθεν εις την Σερβίαν και Βουλγαρίαν. Θα βασισθώμεν όμως κυρίως εις σύντομα στοιχεία προ του 1912 δια να καταδείξωμεν ότι εξ όλων των χριστιανικών πληθυσμών πρώτος ήρχετο επί Τουρκοκρατίας εις τας άνω περιοχάς ο Ελληνικός ο οποίος απετελείτο ου μόνον από τους ελληνοφώνους, αλλά και τους βλαχοφώνους και τους Πατριαρχικούς ολαβοφώνους κατοίκους, οίτινες είχαν ανέκαθεν έντονον εθνικήν συνείδησιν και οι οποίοι καθ' όλους τους αγώνας της Ελληνικής φυλής (1821, 1878, 1897, 1912-13) έτρεξαν εις την φωνήν της Ελληνικής πατρίδος και επολέμησαν υπό τας σημαίας της, εις δε τον Μακεδονικόν αγώνα αυθορμήτως οργάνωσαν εις την περιφέρειαν των την ένοπλον ανταρτικήν αντίστασιν κατά των Βουλγάρων Κομιτατζήδων και διεφύλαξαν την ελληνικότητα της περιοχής παρά την τρομοκρατικήν βίαν και τας πρωτοφανείς

δολοφονίας, κατακρεουργήσεις, βασανιστήρια, εμπρησμούς και λοιπάς αγριότητας των σλάβων κατά του Ελληνισμού.

Αλλά και πέραν της διεκδικούμενης γραμμής της Βορ. Μακεδονίας υπάρχουν και σήμεραν έτι, τόσον εις την Σερβικήν. Όσον και εις την Βουλγαρικήν Β Μακεδονίαν, ομάδες ελληνικών πληθυσμών αι οποίαι παρέμειναν κατά το μάλλον και ήττον διεσπαρμέναι και μεμονωμέναι, χωρίς εν τούτοις να απωλεσθούν κατά τους τελευταίους αιώνας της τρομοκρατικής δράσεως του σλαβισμού και κραυγάζουν μέχρι σήμεραν ότι είναι Έλληνες. Πόσοι δε εκ τούτων, μη λαλούντες την ελληνίδα φωνήν, αλλά έχοντες άκαμπτον και ζωηράν ελληνικήν συνείδησιν μετ' υπερηφανείας δηλώνουν εν πάση στιγμή ότι είναι Έλληνες και ζουν με την κρυφήν ελπίδα ότι κάποια μέρα θα ξαναμπούν εις τους κόλπους της μητρός Ελλάδος, όπου ανήκον και άλλοτε κατά τα χρόνια της δόξης και του μεγαλείου της ελληνικής φυλής.

Προς διευκόλυνσιν της εκθέσεως χωρίζομεν την Βορ. Μακεδονία εις τα εξής τμήματα: α) Περιοχή Μοναστηρίου- Αχρίδος- Κρουσόβου – Περλεπέ, β) Περιοχή Γευγελής – Δεμίρ Καπου, γ) Περιοχή Σκοπειών – Βελεσσών- Κοτσάνων , δ) Περιοχή Στρωμνίτσης – Πετριτσίου – Δοϊράνης και ε) Περιοχή Μελενίκου- Νευροκοπίου.

α) Περιοχή Μοναστηρίου- Αχρίδος- Κρουσόβου- Περλεπέ.

Το Μοναστήριον (η αρχαία Ηράκλεια) πρωτεύουσα της επαρχίας Πελαγονείας, υπήρξεν ανέκαθεν, αλλά ιδίως κατά τον παρελθόντα αιώνα και τας αρχάς του τρέχοντος σφύζον ελληνικόν κέντρον ακτινοβολούν εν τη περιοχή του κρατούν υψηλά την εκπολιτιστικήν ελληνικήν δάδα. Εις Μοναστήριον κατά καιρούς συνέρρευσαν (1611, 1767, 1821 κλπ.) Έλληνες πρόσφυγες εκ βορειοτέρων μερών (Β. Ήπειρος, Μοσχόπολις, Ελβασάν κλπ.) φεύγοντες της αγριότητας των Τουρκαλβανών.

Η πόλις του Μοναστηρίου είχε κατά τας κάτωθι στατιστικάς πληθυσμόν κατά εθνικότητας ως εξής:

Επίσημος Τουρκική στατιστική χιλιάρχου Ζεχμέτ Τεβφηκ, διευθυντού στρατ. Σχολής Μοναστηρίου (1910)	Ελληνικής Μητροπόλεως (1912)	
Μουσουλμάνοι	15.930	13.654
Έλληνες	9.162	17.328
Βούλγαροι	7.900	5.262

Σέρβοι	275	143
Ισραηλίται	6.307	5.845
Διάφοροι ξένοι	887	652
Σύνολον κατοίκων	40.461	42.884

Η περιοχή Μοναστηρίου είχε κατά ελληνικήν στατιστικήν (1909) πληθυσμόν εν όλω 324.542 εξ ών: Μουσουλμάνοι 108.429, Έλληνες μετά βλαχοφώνων και πατριαρχικών σλαβοφώνων 105.674, Βούλγαροι 83.517, Ρουμανίζοντες, Εβραίοι 26.922.

Ο τόπος όμως ολοκλήρου της περιοχής ήτο απολύτως ελληνικός διότι ο πνευματικός, οικονομικός επιστημονικός και εμπορικός σκελετός της χώρας ήτο ελληνικός. Το εμπόριον, αι βιομηχανίαι, αι επιστήμαι (ιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κλπ.) ήσαν εις χείρας ελληνικάς. Μόνον οι Έλληνες είχαν εν αυτώ οργανωμένα ιδρύματα, μορφωτικά και φιλανθρωπικά σωματεία.

Κατά το 1912 οι Έλληνες μαθηταί της πόλεως Μοναστηρίου ανήρχοντο εις 3.500, υπήρχον δε εν αυτώ εν Γυμνάσιον αρρένων λειτουργούν (ως Λύκειον) από του 1830, πλήρες και ισότιμον ανεγνωρισμένον υπό των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων προς τας αντιστοιχούς ευρωπαϊκάς σχολάς τούτου δ' ένεκα οι απόφοιτοι του εισήγοντο εις τα πανεπιστήμια ταύτα άνευ εξετάσεων. Εν ανώτερον Παρθεναγωγείον πλήρες, πλήρη Αστικήν σχολήν, δέκα τέσσαρα δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία, εν διδασκαλείον.

Εκ των ιδρυμάτων του Μοναστηρίου το μάλλον αξιόλογον ήτο το Ελληνικόν Νοσοκομείον «Ευαγγελισμός» διαθέτον 60 και πλέον κλίνας, παθολογικόν και χειρουργικόν τμήμα, Αστυκνιλικήν με εξωτερικόν ιατρείον, εξυπηρετούμενον από δέκα ιατρούς, φαρμακείον με δύο φαρμακοποιούς.

Εκ των φιλανθρωπικών σωματείων δέον να σημειωθούν ο φιλανθρωπικός Σύλλογος Κυριών, ο Φιλανθρωπικός Σύλλογος Δεσποινίδων, εκ Δε των μορφωτικών ο Γυμναστικός Σύλλογος και ο Αθλητικός Σύλλογος με πλήρες γυμναστήριον σουηδικής σωματικής γυμναστικής, ο Μουσικός Σύλλογος με πλήρη Φιλαρμονικήν εταιρίαν κλπ. Δέον να σημειωθή ότι από του έτους 1359 έτι είχεν ιδρυθή εν Μοναστηρίω υπό του Σταμάτη Παπύρη ελληνική Λέσχη με σκοπόν « την ηθικοποίησιν των πολιτών και καταπολέμησιν παντός επιδιώκοντας την διάσπασιν του Ελληνισμού». Η Λέσχη αυτή είχε πλούσιαν βιβλιοθήκην και αναγνωστήριον όπου ευρίσκοντο τακτικά ελληνικά, γαλλικά και

γερμανικά εφημερίδες και συγγράμματα ιστορικά. Η Λέσχη αυτή διελύθη υπό του ελθόντος επί τούτω εις Μοναστήριον Τούρκου Πρωθυπουργού Αχμέτ Πασά, παραπεμφθέντων 9 εκ των ηγούμενων της κινήσεως εις δίκην επί εσχάτη προδοσία, δικασθέντων εν Κων/πόλει και καταδικασθέντων εις εξορίαν εις Κασταμονήν.

Επίσης εξεδίδετο εν Μοναστήριω η ελληνική εφημερίς «Φώς» μέχρι του 1913, οπότε επαύθη υπό των Σέρβων.

Το αξιοσημείωτον είναι ότι το σύνολον των σχολείων, ιδρυμάτων και σωματείων συνετηρούντο δι εισφορών των μελών και των κατοίκων και εκ δωρεών των ευεργετών, εν αντιθέσει προς τα Βουλγαρικά και Ρουμανικά σχολεία και εκκλησίας αι οποίαι συνετηρούντο μόνον οι επιχορηγήσεων έξωθεν ερχόμενων ήτοι της Πανολαβιστικής Αγαθοεργού Αδελφότητος της Μόσχας, της Παλαιστινείου Εταιρίας, των Βουλγαρικής και Ρουμανικής Κυβερνήσεως κλπ.

Εις τα πέριξ του Μοναστηρίου χωριά υπήρχον επίσης 89 ελληνικά σχολεία με 4.500 μαθητάς διότι εις όλα σχεδόν τα χωριά υπήρχον Έλληνες (ελληνόφωνοι, βλαχόφωνοι, ή σλαβοφωνοι πατριαρχικοί με ελληνικήν συνείδησιν) πολλά δε τούτων ήσαν αμιγή ελληνικά ή με ενθουσιώδη Ελληνικόν πληθυσμόν υπερέχοντα κατά πολύ του σλαβικού ως εις Γιανκοβέτσι, Λισολάι, Λίχοβο, Μπούκοβο, Λάχτσι, Ορέχοβο, Μπρουσνικ, Ρογκοτίνα, Ολεβενί, Γραδέσνιου, Κανίνο, Δράγος, Βελούσινα, Γουρούνιστα, Σουχοδόλ, Ζοβίκ, Βουδίμερτσι, Βεσιστό, Πολτισιστά, Σταραβίνα, Μάκοβο, Σελομοναστήρ, Σκότσιβιρ, Πεταλίνα, Παράλοβο, Σλίβιτσα, Νόβατσι, Λάζιτς, Ίγκρι, Ρίμπαρτσι κλπ. άτινα άπαντα είχαν την ελληνικήν των εκκλησίαν και το ελληνικόν των σχολείον.

Αι κωμοπόλεις της περιοχής Μοναστηρίου είχαν όλα ανεξαιρέτως συμπαγή ελληνικόν πληθυσμόν. Το Μεγάροβον είχε 3.500 περίπου Έλληνας ως κατήγοντο εκ Β. Ηπείρου (Λινοτόπι, Κολόνια, Βυθκουκίου, ελθόντες ως πρόσφυγες το 1767, από του 1769 δε όποτε ήτο ιδιοκτησία του εκ Μοναστηρίου Ρουστέμ βέη ήτο αμιγές Ελληνικόν, τα εκπαιδευτήρια του Μεγαρόβου ήσαν παλαιότατα και αναφέρονται λειτουργούντα προ του 1800 οπότε εδίδασκεν εν αυτοίς ο Οικονόμος Παπαδημήτρης, από Δε του 1800 εδίδασκεν ο Μωράκης. Το 1845 είχε πλήρες ελληνικόν σχολείον με διευθυντήν τον εκ Κοζάνης Νικοκλή από Δε του 1860 παρθεναγωγείον με διευθύντριαν την Αικατερίνη Βενιζέλου. Η Φιλόπτωχος Αδελφότης Μεγαρόβου « η Ελπίς» ιδρύθη τω 1873. Ο περικάλος ναός του Αγ. Δημητρίου είχε περίφημον τέμπλον σκαλιστόν εκ ξύλου καρυάς

κατασκευασθέν υπό του αυτού καλλιτέχνου όστις κατασκεύασε και το του ναού του Αγ. Νικολάου του Κρουσόβου.

Εγγύς του Μεγαρόβου υπήρχε παλαιόν Μοναστήριον το του Αγ. Γεωργίου. Επίσης υπήρχον μοναστήρια και εις τα χωριά Λισολαί, Αγίου Χριστοφόρου (Αγ. Χριστοφόρο), Μπαρεσάνι (Αγ. Μερκούριου), Δράγος (Προφήτου Ηλία), Τσεμπρένι, Μορίχοβον, Εριγώνος δύο εις Παράλοβον κλπ.

Η Μηλόβιστα με 4.000 Έλληνας κατοίκους, τρία σχολεία, δυο εκκλησίας και δύο περικαλή μοναστήρια ελληνικά, τα της Αγ. Παρασκευής και Αγ. Αγνής, η Ριζόπολις επί του Βαρνούτος (Περιστερίου) με 2.500 Έλληνας, δημοτικόν και ελληνικόν σχολείον, το Τύρνοβον με 2.000 Έλληνας περί Παρθенаγωγείων, Αρρεναγωγείον, περιφανές μοναστήριον της Παναγίας, η άνω και κάτω Μπελίτσα με 3.000 Έλληνας, Αρρεναγωγείον, Παρθенаγωγείον, νηπιαγωγείον και παλαιόν μοναστήριον του Προφήτου Ηλίου.

Δυτικώς του Μοναστηρίου ήτο η Αχρίς (η αρχαία Λυχνιδός και πρώτη Ιουστινιανή) έδρα του παλαιού Πατριαρχείου Αχρίδος με την ωραιότατην μονήν του Οσίου Ναούμ επί της Λίμνης, ανέκαθεν ελληνικόν πνευματικόν κέντρον με σχολεία και παλαιάς εκκλησίας. Κατά το 1918 πλησίον της Τρεμπνιστας απεκάλυψαν ανασκαφαί σπουδαιότατα ελληνικά ευρήματα τα οποία μετεφέρθησαν εις το Μουσείον της Σοφίας. Η Στρούγα με ελληνικόν σχολείον και μεσαιωνικόν ναόν. Η περιοχή Αχρίδος – Στρούγας είχε κατά το 1908 πληθυσμόν 63.430 κατοίκους εξ ων 22.425 Έλληνες. 14.650 Μουσουλμάνοι και οι λοιποί σλάβοι.

Ο Περλεπέσον η παράδοσις φέρει ως ακμάζον ελληνικόν κέντρον από του 11^{ου} αιώνος, με ελληνικόν σχολείον και ιδίως με φανατικούς πατριαρχικούς σλαβοφώνους Έλληνας, οίτινες λόγω της εμμονής των εις τον Ελληνισμόν συνεκέντρωσαν κατά τα έτη 1903- 1908 την μήνιν των κομιτατζήδων.

Το Κρούσοβον (η αρχαία Κρούσα η Κρούσσις) η ακρόπολις αυτή του Ελληνισμού εν Βορ. Μακεδονία με πληθυσμόν 18.000 κατοίκων (κατά το 1903 συμπεριλαμβανομένων και των προσωρινώς εξ επαγγελματικών λόγων αποδήμων) απάντων ανεξαιρέτως βλαχοφώνων Ελλήνων (και ολίγων αλβανοφώνων) με μόνον 185 Βούλγαρους. Το καθαρώς ελληνικόν τούτο κέντρον υπήρξε μία των ακμαιότερων εθνικών εστιών εν Βορ. Μακεδονία. Εις τούτο μετά την εξέγερσιν του 1767 προσέφυγαν πολλοί Έλληνες εκ Βορ. Ηπείρου (Μοσχοπόλεως, Νικολίτσας, Νίτσης, Βυθκουκίου, Όπαρι, Πρωτόπαπα κλπ.)

Το Κρούσοβον μετέσχε εις πλείστας των Ελληνικών εξεγέρσεων διά τοπικών σωμάτων. Το 1770 εις την επανάστασιν του Ορλώφ εν Πελοποννήσω εσχηματίσθησαν ανταρτικά σώματα δράσαντα εν τη περιοχή την οποίαν μετά την αποτυχίαν της επαναστάσεως καταδιωχθέντα συνετρίβησαν, οι δε περισωθέντες έφυγον εις Ουγγαρίαν και Αυστριαν. Προ της επαναστάσεως του 1821 πλείστοι των κατοίκων είχαν μνηθή εις την Φιλικήν Εταιρίαν υπό των μετά της Κων/πόλεως εμπορευομένων πατριωτών των, οίτινες εμήσαν επίσης Έλληνας εκ Μοναστηρίου, Μεγαρόβου, Σκοπείων κλπ. Μετά την έκρηξη της επαναστάσεως κατά το οκταετές διάστημα του αγώνος απέστειλε μετά των Μεγροβιτών πλείστα μικρά σώματα δια της Ηπείρου εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα, ων τινα έφθασαν μέχρι Πελοποννήσου, μετασχόντα των αγώνων, πολλοί δε των ανδρών παρέμειναν εις την ελεύθεραν Ελλάδα, καθ' ο μη δυνάμενοι να επιστρέψουν εις την πατρίδα των. Τα σώματα ταύτα υπήγοντο εις την πολιτικήν Επιτροπήν των Βορειομακεδόνων.

Κατά το 1854 νέα εξέγερσις εσημειώθη και σχηματισμός ανταρτικών σωμάτων όπως και κατά το 1878 εις διαμαρτυρίαν κατά της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου, τεθέντων εις την διάθεσιν του Στεφ. Δραγούμη 260 ανδρών. Το 1886 εις το Ελληνοτουρκικόν επεισόδιον και πάλιν εσημειώθη εξέγερσις. Τω 1897 πολυάριθμοι Κρουσοβίται εθελονταί κατήλθον δια Μοναστηρίου – Κοζάνης – Ελασσώνος και προσέβαλλον εκ των νώτων πολλά τμήματα Τούρκικου Στρατού μετά δε το ατυχές τέλος του πολέμου τούτου πλείστοι παρέμειναν εις Παλαιάν Ελλάδα. Κατά τον Μακεδονικόν αγώνα του 1903 – 1908 υπήρξε σημαντικώτατον κέντρο ελληνικών επαναστατικών σωμάτων. Το 1912 άμα τη ενάρξει του πολέμου εσημειώθη ο ίδιος πολεμικός οργανισμός και οργάνωσις σωμάτων τα οποία έδρασαν κατά των υποχωρούντων Τούρκικων στρατευμάτων.

Έδρα του Μητροπολίτου Πρεσπών και Αχριδών από το 1767 με σχολαρχείον από του 1834 και δημοτικήν σχολήν πλήρη από του 1773, πλήρες Παρθεναγωγείον και τρία νηπιαγωγεία με σύνολον 1.462 μαθητών. Εις τα χωριά της περιοχής Κρουσόβου υπήρχον 13 σχολεία με 1.707 μαθητάς.

Τέσσαρες εκκλησίαι ων η περικαλεστέρα του Αγ. Νικολάου εν τω κέντρω της πόλεως με καλλιτεχνικώτατον τέμπλον εκ ξύλου καρυάς πυρποληθευσα κατά την 1^{ην} Αυγούστου 1903 κατά την Βουλγαρικήν ψευδοεπανάστασιν.

Το Βουλγαρικόν Κομιτάτον δια να εκθέση το σημαντικώτατων τούτο ελληνικόν κέντρο εις τα όμματα της Τουρκικής Διοικήσεως εξέλεξεν το

Κρούσοβον ως τόπον εκκρήξεως της επαναστάσεως ταύτης, διέπραξεν εν αυτώ προς εξαναγκασμόν εις συμμετοχήν των αντιδρασάντων κατά της επαναστάσεως Ελλήνων, τρομοκρατικές εκτελέσεις, πυρπολήσεις οικιών κλπ. δύναται δε να λεχθή ότι η επανάστασις αυτή απέτυχε χάρις εις την ζωτικότητα της ελληνικής αντιδράσεως. Πλην όμως εθυσιάσθη το προπύργιον τούτου του Ελληνισμού το οποίον επιρπολήθη, ελεηλατήθη και κατεστράφη σχεδόν εξ ολοκλήρου. Οι κάτοικοι υπολογίζονται σήμερον εις 6.000 περίπου άπαντες βλαχόφωνοι Έλληνες αποκρύπτοντες επιμελώς την ελληνικήν των συνειδήσιν.

Το Κρούσοβο έδωκε εις την Ελλάδα πολλούς επιστήμονας (εξ ών τέσσαρες καθηγηταί του Πανεπιστημίου Αθηνών εν οίς οι Πανατζίδης και Π. Παπαγεωργείου), υπουργούς, στρατιωτικούς, επιχειρηματίας κλπ.

Β. του Κρουσόβου ευρίσκειται το Κίτσεβον, με δημοτικόν σχολείον και εκκλησίαν και η Δίβρα με σημαντικόν αλβανόφωνον ελληνικόν πληθυσμόν, σχολείον και έδραν του Μητροπολίτου Διβρής και Βελεσσών.

Κατά Ελληνικήν στατιστικήν του 1912 οι Έλληνες ολόκληρου της περιοχής ταύτης ανήρχοντο εις 102.425, οι Βούλγαροι εις 69.217 και οι Σέρβοι εις 1.819, απάντων δε επλειοπήφουν οι Μουσουλμάνοι.

Κατά την στατιστικήν του Συνταγματάρχου Μεχμέτ Τεβφήκ, Διευθυντού της στρατ. Σχολής Μοναστηρίου ο αριθμός των σχολείων και μαθητών εν τω Νομώ Μοναστηρίου τω 1910 κατά εθνότητος είχεν ως εξής:

	Σχολεία	Μαθηταί
Μουσουλμανικά	507	26.230
Ελληνικά	393	28.147
Βουλγαρικά	225	18.213
Ρουμανικά	54	2.907
Σερβικά	76	3.745
Ισραηλητικά	4	790

β) Περιοχή Γευγελής – Δεμίρ Καπού

Η Γευγελή (η αρχαία Ειδομένη) υπήρξεν ανέκαθεν κέντρο ελληνικόν με πλήθος ακραιφνών ελληνικών χωριών εις όλην την περιοχή. Τούτου ένεκα ότι το Βουλγαρικόν Κομιτάτον πολύ πρό της ενάρξεως του Μακεδονικού

αγώνος επιχείρησε δια τρομοκρατικών μέσων να αλλοιώσει την εθνολογική μορφή της περιοχής. Ούτως κατά τον Απρίλιον του 1882 εφονεύθη υπό των Βουλγάρων ο προχών Χατζηζαφείρης ούτο κύρος εν τη πόλει και τη περιοχή ήτο μέγα.

Από των μέσων του παρελθόντος ήδη αιώνας ήδη είχε η πόλις ημιγυμνάσιον, δύο αστικές σχολάς, δύο νηπιαγωγεία με 800 περίπου μαθητάς, εις πλείστα δε χωρία της περιοχής είχαν ιδρυθή προ του 1900 ελληνικά σχολεία.

Χωρία της περιοχής με αμιγή ελληνικόν πληθυσμόν ήσαν το Νεγκόρτσι (1000 Έλληνες), Παρδέιτσα (300) Μουίν (400), Μιρόφιτσα, Χούμα, Μαρζέντσα με 400 έκαστον Έλληνας, μικρά δε χωριά με πλειοψηφίαν Ελληνικού πληθυσμού τα Σμόκβιτσα, Δαβίδοβο, Μιλέτκοβο, Πέτροβο, Σερμενίν, Γκάμπροβο, Κοβάντσι, Κοϊνσκο, Μπραικόφτσι, Μπαλίντσι, Μαρβίντσα, Γκερτσιότσα, Πετράβα, Διαβατό, Στογιάκοβο, Πόμπρεκ, Πόρος, άπαντα με ελληνικήν εκκλησίαν και σχολείον, Έλληνας διδασκάλους κλπ. Δεον να εξαρθή η Μπογδάντσα από του 1800 έχουσα ελληνικόν σχολείον και αποτελούσα το μεγαλύτερον εθνικόν κέντρον της περιοχής καθ' όλον τον 19^{ον} αιώνα με 2.000 Έλληνας. Κατά την επανάστασιν του 1821 είχε αποστείλει εθελοντάς, εν δε των μελών της παρά τη προσωρή Ελληνική Κυβέρνησει τριμελούς Επιτροπής των Βορειομακεδόνων ήτο εκ Βογδάντσης.

Το επίσημον τουρκικόν ημερολόγιον (Σαλναμέ) του Νομού Θεσ/νίκης του 1902 δημοσίευον τας στατιστικάς του πληθυσμού του Νομού διδει δια την περιοχήν Γευγελής τους κάτωθι αριθμούς, προς ους αντιπαραβάλλομεν τους της ελληνικής στατιστικής του 1912:

	Τουρκική στατιστική (1902)	Ελληνική (1912)
Έλληνες	17.724	21.865
Μουσουλμάνοι	17.502	16.810
Βούλγαροι	8.147	7.875
Σέρβοι ουδείς	Ουδείς	Ουδείς
Καθολικοί	1.905	2.117
Αθίγγανοι	172	206

γ) Περιοχή Σκοπειών- Βελεσσων- Κοισάνων

Εις την περιοχήν ταύτην ο Ελληνισμός δεν είχε πρό του 1912 την συντριπτικήν υπεροχήν ην είχεν εις τα νότια τμήματα, ουχ ήττον πανταχού υπήρχον συμπαγείς μάζαι ελληνικού πληθυσμού.

Σκόπεια (οι αρχαίοι Σκοποί) με έδραν Έλληνας Μητροπολίτου μέχρι του 1899, δύο ελληνικάς εκκλησίας, ημιγυμνάσιον, παρθεναγωγείον, δημοτικόν κλπ. με άνω των 650 μαθητών. Το πλείστον των Ελλήνων είναι βλαχόφωνοι. Τα Βελεσσά (τα αρχαία Βυλαζώρα) με 1750 Έλληνας, ημιγυμνάσιον, δύο δημοτικάς σχολάς, έδρα του μητροπολίτου Βελεσσών όστις παρέμενεν επί τι χρονικόν διάστημα κατ' έτος και εις Κίτσεβον, Κιουσενδηλ (η αρχαία Πανταλία και επί Βυζαντινών χρόνων Ουλπιανή και Δευτέρα Ιουστινιανή) έδρα Έλληνας Μητροπολίτου, με ελληνικόν σχολείον, εκκλησίαν κλπ. Ίστίπ και Κοτσαναμέ αρκετόν αριθμόν Ελλήνων και με σχολεία Ελληνικά.

Εις τον Σιδηρ. Σταθμόν του Γράδσκο (αρχαίοι Στόβοι) δι ανασκαφών αναφάνησαν περίλαμπροι οικοδομαί Ελληνικής τέχνης, ναοί, αγορά, θέατρον κλπ. καθώς και πλείστα αγάλματα, νομίσματα κλπ. Ελληνικά και Ρωμαϊκά.

Το σύνολον των Ελλήνων της περιοχής ταύτης (μετά των βλαχοφώνων, αλβανόφωνων και πατριαρχικών σλαβοφώνων) υπερλογίζοντο το 1911 εις 63.752. Και πέραν όμως της ζώνης ταύτης υπήρχον σημαντικοί Ελληνικοί πληθυσμοί εις Κουμάνοβον, Πρισρένην, Φερόζοβικ, Λίπλιαν κλπ.

δ) Περιοχή Στρωμνίτης – Πετριτσιού – Δοϊράνης

Εν τη περιοχή ταύτη επεκράτει ο Μουσουλμανικός πληθυσμός, ον η ακολούθει κατά πόδας ο Ελληνικός, του Βουλγαρικού υπολειπομένου κατά και μη αποτελούντος ούτε το εν πέμπτον του ελληνικού. Κατά την επίσημον Τούρκικην στατιστικήν (Σαλναμέ Νομού Θεσ/νίκης 1902) ο πληθυσμός της περιοχής Στρωμνίτης είχεν, εν αντιπαραβολή προς την ελληνικήν στατιστικήν του 1911, ως εξής:

	Τουρκική (1902)	Ελληνική (1911)
Μουσουλμάνοι	16.846	18.457
Έλληνες	15.550	17.211
Βούλγαροι	3.227	3.452
Ισδραηλίται	600	520

Αθίγγανοι	507	1.175
Εν όλω	36.730	40.815

Στρώμνιτσα (το αρχαίον Αστραίον, Αιστραίον ή Αστέριον και επί Βυζαντινών Τιβεριούπολις), ο Πληθυσμός της πόλεως κατά την Τουρκικήν στατιστικήν το 1905 (Χιλμή Πασά) ανήρχετο εις 11.633 εξ ων 4.138 Μουσουλμάνοι, 5.617 Έλληνες, 1.100 Βούλγαροι, 720 Εβραίοι, 68 διαμαρτυρούμενοι. Είχε ελληνικόν ημιγυμνάσιον, αρρεναγωγείον, Παρθεναγωγείον, δύο αστικά σχολεία και δύο νηπιαγωγεία με 1200 μαθητάς και από του 1904 οικοτροφείον δια τα τέκνα των θυμάτων του Μακεδονικού αγώνος. Το εμπόριον, αι τέχναι και αι επιστήμαι (ιατροί, δικηγόροι, διδασκάλοι κλπ.) ήσαν εις χείρας των Ελλήνων. Η Στρώμνιτσα φημίζεται δια τον μέγα αριθμόν διδασκάλων τον οποίον εσκορπίσεν ανά τον Ελληνισμόν (Μακεδονίαν, Θράκην, Ήπειρον, Αλβανίαν, Μικράν Ασίαν, και εις αυτήν την Κων/πόλιν έτι) οίτινες εξέθρεφαν με την ελληνικήν παιδείουιν γενεάς ολόκληρους. Εκ των σωματείων της πόλεως γνωστά δια την φιλανθρωπικήν δράσιν των είναι η Αγαθοεργός Αδελφότης η πρόδος και η Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών εκ δε των μορφωτικών δύο μουσικοί σύλλογοι με αρτίως συγκροτημένην φιλαρμονικήν εταιρίαν.

Είχε ωραίους Βυζαντινούς ναούς ως τον του Αγ. Δημητρίου. Ήτο έδρα Μητροπολίτου Έλληνος. Εν Στρωμνίτση εμαρτύρησαν τω 362 επί Ιουλιανού του Παραβάτου (και των εν Θεσ/νίκη ηγεμόνων Ουάλεντος και Φιλίππου, μεταβάντων εις Στρώμνιτσαν δια να ιδούν τα μαρτύρια) οι δέκα πέντε μάρτυρες επί κεφαλής των οποίων ήτο ο επίσκοπος και μέλος της εν Νικαία Α. Οικουμενικής Συνόδου Θεόδωρος, πρώτος επίσκοπος Στρωμνίτσης, η μνήμη δε των μαρτύρων τούτων τιμάται υπό των κατοίκων μέχρι σήμερον. Εις τον τόπον του μαρτυρίου το 1920 ανευρέθη ένα ιδρίον με ωραίας τοιχογραφίας.

Εις την περιοχή Στρωμνίτσης υπάρχουν επίσης ωραιότατα Βυζαντινά εκκλησία εν τω χωρίω Ελεούσα (επ ονόματι της Θεοτόκου Ελεούσης) με μωσαϊκάς παραστάσεις και επιγραφάς κτισθείσα το 1080, ετέρα μεταξύ Ελεούσης και Στρωμνίτσης του Αγ. Λεοντίου(Πατριάρχου Ιερολύμων επί των Σταυροφοριών τω 1175). Πλην του Πατριάρχου τούτου η Στρώμνιτσα ανέδειξεν και άλλους ιεράρχας εν οίς και τον θεόφιλον τον ομολογητήν.

Αρχαία ελληνικά ευρήματα, αγάλματα, αγγεία, νομίσματα κλπ. και ελληνικά επιγραφαί (και ελάχιστα ρωμαϊκά) ανευρέθησαν καθ' όλην την περιοχή ιδίως δε εις τα χωρία Ελεούσα, Σφυδοβίτσα, Μακρύοβον κλπ.

Κατά την υπογραφήν της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου η Στρώμνιτσα απέστειλεν ιδίον υπόμνημα εις τας Μεγ. Δυνάμεις και οργάνωσεν εοιτροπήν αγώνος. Λόγω της σημασίας της ως σημαντικού ελληνικού κέντρου έξω των συνόρων της νεοτεύκτου Βουλγαρίας από του 1880 έτι καθίσταται πεδίον τρομοκρατικής δράσεως. Τέσσαρες Βουλγαρικά συμμορίαί εκ 200 ανδρών εκάστη υπό την αρχηγίαν του Βοεβόδα Μπάσκολη επί σειράν ετών ένοπείραν την καταστροφήν δια φόνων, εμπρησμών, λεηλασιών κλπ.

Η περιοχή Στρωμνίτσης λόγω της εθνολογικής συνθέσεως και του επικρατούντος Ελληνικού στοιχείου δεχθείσα και μετά το 1889 την ισχυράν κρούσιν βουλγαρικών συμμοριών ανέταξε σθεναράν αντίστασιν με επιτόπια σώματα. Πλην όμως ένεκα της απροκαλύπτου συνεργασίας των επίσημων τουρκικών αρχών μετά των κομιτατζήδων ο αγών ήτο άνισος. Αι τουρκικάί αρχαί συνελάμβαναν πολλάκις πρόκριτους και τους παρέπεμπον εις το εν Θεσ/νίκης στρατοδικείον, απήλασαν τον Μητροπολίτην Αγαθάγγελον και τω 1897 ενέκριναν την εγκατάστασιν βουλγάρου μητροπολίτου εις Στρώμνιτσαν. Παρ' όλα ταύτα όμως ο Ελληνικός λαός εστάθη άκαμπτος.

Κατά τον Ελληνοτουρκικόν πόλεμον του 1897 πολλοί νέοι εκ της περιοχής Στρωμνίτσης και Γευγελής έσπευσαν και κατετάγησαν εθελονταί πολεμήσαντες υπό τας ελληνικάς σημαίας κατά των Τούρκων. Κατά τον μακεδονικόν αγώνα (1903-1908) ο αγών ενετάθη και οργανούνται υπό τους τοπικούς αρχηγούς Νικοτσάραν, Τσιρογάννην, Καραϊσκάκην, Τσιτσιμήν, Φουρτούναν κλπ. ένοπλα σώματα εκ νέων της περιοχής και παρ' όλην την συνεργασίαν Βουλγάρων και Τούρκικων αρχών επικρατούν οι έλληνες εις τρόπον ώστε οι Βούλγαροι να εγκαταλείψουν τον αγώνα και ο οπλαρχηγός των Ντίνοσ Σμολάρλης να προσχωρήση εις τα Ελληνικά σώματα.

Κατά το 1912 η Στρώμνιτσα κατελήφθη υπό του Βουλγαρικού Στρατού μόνο δε εις την πόλιν εσφάγησαν 1100 τούρκοι, πολλοί δε περισσότεροι εις την ύπαιθρον. Οι Έλληνες δια να σώσωσι την ζωήν των διεσκορπίσθησαν και πολλοί κατέφυγον εις την Θεσσαλονίκην. Όταν το

1913 μετά την μάχην της Στρωμνίτισης και την ήτταν του Βουλγαρικού στρατού απηλευθερώθη η περιοχή υπό του Ελληνικού στρατού, μεθ' ου συνέπραττον πλείστοι εθελονταί εκ της περιοχής οι Στρωμνιτιώται ήσαν βέβαιοι πλέον ότι εξεπληρώθη το όνειρον των της ενώσεως μετά της μητρός Ελλάδος.

Πλην όμως οι ισχυροί της γης άλλως απεφάσισαν δια της συνθήκης του Βουκουρεστίου, παραχωρήσαντες μιαν ελληνικότατην περιοχήν εις την Βουλγαρίαν. Άμα την αναγγελία της ειδήσεως οι κάτοικοι διέκοψαν τας εργασίας των, συγκεντρώθηκαν εις την Μητρόπολιν και απεφάσισαν να μεταναστεύσουν αυθωρεί εις την μητέρα Ελλάδα, εγκαταλείποντες δε την πατρώαν γην εις χείρας των προαιωνίων εκθρών έθεσαν πυρ εις τας οικίας των. Οι εκ της περιοχής Στρωμνίτισης πρόσφυγες εγκαταστάθησαν εις Θεσσαλονίκην, Κιλκίς, Σέρρας κλπ. και έκτοτε να αναμένουν την ημέραν της επιστροφής των εις τας εστίας των.

Αμιγή ελληνικά χωρία της περιοχής ήσαν η Ελεούσα (με 600 Έλληνας), Μανίτσα (200), Γκάμπροβο (600), Κολεσινό (1000), Μακρύοβον (750), Μόκριον (1000), Ζιμποβον (600), Μπαλσάφτσα (250), Σούσιτσα (200), Κόλπιν (150), Μονόσπητον (200), Νεοχώρι (200), Μπογοροβίτσα κλπ

Το Πετρίτσι είχε ανθηράν ελληνικήν κοινότητα και σχολεία από το 1862 και ελληνικόν οικοτροφείον. Το Σταρτσοβον με 1260 Έλληνας, το Μίνιτο κλπ.

Η περιοχή της Στρωμνίτισης είχε εν όλω εν τη υπαίθρω 19 ελληνικά σχολεία με 1380 μαθητάς και 25 διδασκάλους, η δε περιοχή Πετριτσιού 8 σχολεία με 528 μαθητάς.

Δοϊράνη (αρχαία Ταυριανή ή Δόβηρος)_ Έδρα του Μητροπολίτου Πολυανής με 2.500 Έλληνας με αστικήν σχολήν και δύο νηπιαγωγεία με 600 μαθητάς και 12 διδασκάλους. Είχε περικαλλή ναόν του Προφήτου Ηλίου, μουσικόν όμιλον και φιλαρμονικήν εταιρίαν.

Αμιγή ελληνικά χωρία της περιοχής ήσαν το Τσίστοβο με 700 κατοίκους αστικόν σχολείον με 150 μαθητάς και δύο διδασκάλους, το Βαλάντοβον με 600 Έλληνας και 200 Βούλγαρους, 150 Έλληνας μαθητάς και 3 διδασκάλους, η Φούρκα με 300 Έλληνας με 70 μαθητάς και 2 διδασκάλους και 200 Βούλγαρους.

Η εθνογραφική σύνθεσις της περιοχής ήτο επί Τουρκοκρατίας (1909), Μουσουλμάνοι 16.050, Έλληνας 8.660 και Βούλγαροι 3.674.

ε) Περιοχή Μελενίκου- Νευροκοπίου. Το Μελένικον αρχαία κοιτίς του Ελληνισμού και σημαντικώτατον εθνικόν κέντρον επί Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήτο προ του 1912 ακραιφνές Ελληνικόν κέντρον (4.800) και ελάχιστους Τούρκους. Ακμαία ακρόπολις του Ελληνισμού κατά τον 19^{ον} αιώνα, έχουσα ελληνικόν τυπογραφείον από του 1800 όπου εξετυπώθησαν διάφορα δυσεύρητα την σήμερον έργα. Είχε αρρεναγωγείον με γυμνασιακάς τάξεις, Παρθεναγωγείον, αστικήν σχολήν, δύο νηπιαγωγεία με 580 μαθητάς, 8 διδασκάλους και 5 διαδασκαλίσας

Έδρα Έλληνοσ Μητροπολίτου από του 1315 είχε πολλάς βυζαντινάς εκκλησίας (72 ες όλη τη περιοχή) και ου μακράν αυτού την περικαλή μονήν Ροζίνου (του ΙΕ αιώνοσ) και δύο έτερα σημαίνοντα μοναστήρια. Πατρίσ του ιστορικού Α. Πολυζωίδου και του εν Βιέννη δράσαντοσ ιατρού Ανασ. Παλασίδου.

Νευροκόπιον. Έδρα Έλληνοσ Μητροπολίτου με ανθηράν ελληνική κοινότητα και Ελληνικά σχολεία εν τη πόλει και την περιοχή με 840 μαθητάς. Τζουμαγιά με σημαντικόν αριθμόν Ελλήνων, σχολείον κλπ.

Το σύνολον των Ελλήνων της περιοχής Μελενίκου- Νευροκοπίου ανήρχετο το 1910 εις 49.500 με 129 ορθόδοξουσ εκκλησίας, ων πλείσται παλαιάσ βυζαντινής τέχνησ και ιστορικήσ σημασίασ και με 129 Ελληνικά σχολεία με 4.450 μαθητάς.

Ο εν τοις άνω ορίοις της Βορείου Μακεδονίας υφιστάμενοσ την σήμερον (1939) πληθυσμόσ εις στρογγυλόσ αριθμούσ βάσει αμερόληπτων στατιστικόν στοιχείων έχει ωσ εξής:

Βόρειοσ Μακεδονία

	Σερβική	Βουλγαρική	Ολικόν
Έλληνεσ(1)	70.000	53.000	123.000
Μουσουλμάνοι(2)	195.000	109.000(3)	304.000
Βούλγαροι	75.000	62.000	137.000
Σέρβοι	60.000	-----	60.000
Ιουδαίοι	13.000	12.000	25.000
Διάφοροι	17.000	9.000	26.000

Σύνολο	430.000	245.000
	675.000	

εξ ου προκύπτει ότι και σήμερα έτι το σλαβικόν στοιχείον είναι το μειοψηφούν εν τη περιοχή ταύτη.

- (1) Συμπεριλαμβανομένων των βλαχόφωνων, αλβανόφωνων, σλαβόφωνων άλλοτε πατριαρχικών με ελληνικήν συνείδησιν και ουχί σχισματικών απάντων αποκηρυσσόντων σήμερα την εθνικότητα των και δηλούντων ότι είναι Σέρβοι ή Βούλγαροι.
- (2) Συμπεριλαμβανομένων και των Αλβανών, Αθίγγανων και Πομάκων.
- (3) Εξ των 42.000 Πομάκοι και 19.000 Αθίγγανοι.

IV. Η ικανοποίηση του αιτήματος μας επιβάλλεται

υπό της δικαιοσύνης

Δια της προτεινόμενης διαρρυθμίσεως των συνόρων εν Βορ. Μακεδονία θα συμπεριληφθώσιν εις την Ελλάδα Ελληνικοί πληθυσμοί οίτινες το 1911 ήσαν διπλάσιοι των εν τη αυτή περιοχή Βουλγάρων πλην δε τούτου και σημαντικώτατοι μουσουλμανικοί πληθυσμοί οι οποίοι καταδυναστεύονται υπό των σλάβων και επανειλημμένως έχουν διαδηλώσει την επιθυμίαν των να περιληφθούν εντός των ελληνικών συνόρων, όπου θα τοις εξασφαλισθή πλήρως ελευθερία της ζωής, θρησκευματος, εκπαιδεύσεως, τιμής, περιουσίας και ου άψευδη απόδειξιν και εγγύησιν έχουν τους εν Δυτική Θράκη βιούντας και ημερούντας ομοθρήσκους των.

Εάν δε τις συνυπολογίση μετά των Ελλήνων (τουτέστι των προσφυγόντων εκτός της Σερβίας και Βουλγαρίας και βιούντων σήμερα εις ξένας προς την γενέτειραν των χώρας, τους εις τας εστίας των ζώντας και αποκρύπτοντας επιμελώς την ελληνικήν καταγωγήν και συνείδησιν των βλαχοφώνους, αλβανοφώνους και σλαβοφώνους πατριαρχικούς – μη εξαρχικούς, και τους σημαντικούς Μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Βορ. Μακεδονίας, οι σλάβοι εν αυτώ είναι μία μειοψηφία μη υπερβαίνουσα τα 30% εν πάση περιπτώσει και υπό τας πλέον ευνοϊκάς διά τον σλαβισμόν προϋποθέσεις.

Και τούτο χωρίς να υπολογισθώσι τα από του 1880 μέχρι του 1946 θύματα της τρομοκρατικής εναντίον των Ελλήνων των άνω περιοχών δράσεως των Βουλγάρων κλπ. δια να αλλοιώσουν τον εθνολογικόν χαρακτήρα της περιοχής, εξ' ης κατά τους μειριωτέρους υπολογισμούς εξοντώθησαν άνω των 165.000 Ελλήνων.

Ούτε οι Βούλγαροι, ούτε πολλώ μάλλον οι Σέρβοι έχουν τίτλους δια την κατοχήν των εδαφών της Βορείου Μακεδονίας τα οποία ανήκουν από αρχαιοτάτων χρόνων εις τον Ελληνισμόν. Οι Βούλγαροι, εν μειοψηφία ευρισκόμενοι ως εμφανίζεται εκ των επισήμων τουρκικών στατιστικών, δεν δικαιούνται να αξιώσουν να κατακρατήσουν ακόμη εδάφη που δεν τους ανήκουν και τα οποία ήρπασαν κατά τους διαφόρους εποχάς από την ανίσχυρον τότε Ελλάδα. Παρ' όλην την τρομοκρατικήν δράσιν των επί 60 έτη εις την Βορ. Μακεδονίαν προς εξόντωσιν του εν αυτώ Ελληνισμού δεν ηδυνήθησαν να αποδείξουν εις τον κόσμον πλήρως ότι έχουν στοιχειώδεις τίτλους δια την διεκδίκησιν της. Διά τούτου και πολλοί Βούλγαροι αντιλαμβανόμενοι το μάταιον του αγώνος όστις τους απερρόφησε πάσαν ομάδα δράσεως και οικονομίας επί ήμισυ και πλέον αιώνα, προτείνουν την εγκατάλειψιν των βουλγαρικών βλέψεων επί της «κατηρημένης Μακεδονίας» (Πρεκλέτνα Ματσεντόνια).

Οι Σέρβοι ουδένα δεσμόν είχαν προς την Βορ. Μακεδονίαν και ουδέποτε διεξεδίκησαν ταύτην ως Σερβικήν καθόσον τοις ήτο εθνικώς ξένη. Και κατά τον Μακεδονικόν αγώνα του 1903 –1908 ανεγνώρισαν την Βορ. Μακεδονίαν ως καθαρώς Ελληνικήν και παρέσχον την συγκατάθεσιν των δι' ελευθερίαν δράσεως εια τα ελληνικά αντάρτικα σώματα, ενισχύσαντα ταύτα δια των οργάνων των. Η τύχη του πολέμου έφερεν εν τούτοις τους Σέρβους εις μέγα μέρος της Δυτικής Βορ. Μακεδονίας και παραμένουν εισέτι εν αυτή, καίτοι τω 1912 εδηλούτο εξ επισήμων χειλέων ότι η περιοχή αυτή ανήκει εις την Ελλάδα και ότι θα παραδοθή αυτή εν καιρώ, της σερβικής κατοχής εκούσης χαρακτήρα προσωρινότητος.

Βραδύτερον όμως όταν ήρχισαν να αναπτύσσονται ιμπεριαλιστικά και άκρως σωβινιστικά βλέψεις οι Σέρβοι επιστήμονες και στρατιωτικοί ανέπτυξαν την «νεωτέραν θέσιν» και έφεραν επί τάπητος την ιδέαν του διαβαλκανικού άξονος Μοράβα- Αξιού και της εκατέρωθεν αυτού αναπτύξεως του Νοτιοσλαβικού κράτους και της κατ' ανάγκην επεκτάσεως του προς νότον μέχρι και της Θεσσαλονίκης. Και σήμερον έτι

ο Στρατάρχης Τίτο εις πάσαν στιγμήν διακηρύσσει απροκαλύπτως τας αξιώσεις του επί Ελληνικών εδαφών της Μακεδονίας του Αιγαίου, όπως την λέγουν, συμπεριλαμβανομένης και της Θεσσαλονίκης, χώρας η οποία ούτε σήμερον, αλλά ούτε και ποτέ κατά το παρελθόν είχε ένα Σέρβο.

Εσχάτως ο βούλγαρος πρωθυπουργός Δημητρώφ και ο Βούλγαρος Υπουργός των Εξωτερικών Κουλίσεφ άνευ περιφράσεων και με δόσιν περισσής αναίδειας εξήτησαν εις ανταμοιβήν της συμμαχίας και στενής συνεργασίας των με τον Χίτλερ επί τέσσερα συνεχή έτη και της εισβολής των εις την Ελλάδα, της σφαγής, δολοφονίας και εξοντώσεως των κατοίκων της, της Λεηλασίας και του εμπρησμού της Βορ. Ελλάδος την παράδοσιν αυτοίς της Ελληνικής Δυτικής Θράκης.

Το 6^{ον} άρθρον του Χάρτου του Ατλαντικού διακηρύσσει την ελπίδα επιβολής ειρήνης εις το μέλλον ήτις θα εξασφαλίση εις τα έθνη να διαβιώσι εν ασφάλεια εντός των ιδίων συνόρων και ήτις τα επιστρέψη εις τους κατοίκους όλων των χωρών να ζήσωσιν απηλλαγμένοι του φόβου της επιβουλής των εδαφών των και των δεινών της οικονομικής ανεπάρκειας.

Έχομεν συνεπώς βάσει τούτου δικαίωμα να αξιώσωμεν παρά των μεγάλων συμμάχων μας, πλην της επανορθώσεως των εις βάρος μας γενομένων κατά το παρελθόν ιστορικών αδικιών, να μας παράσχουν και τα μέσα δια να αμυνθώ μεν εν τω μέλλοντι κατά των επιβουλών αυτών, τα δε μέσα ταύτα είναι κυρίως τα ασφαλή προς Βορράν σύνορα προωθούμενα εις την γραμμήν Σκούμπι- Σκάρδου-Αίμου. Ως έχει σήμερον η Ελλάς άνευ οχυρών συνόρων είναι εις την διάθεσιν των βορείων λαών οίτινες επιβουλεύονται τα εδάφη της, η δε οικονομική της ανεπάρκεια είναι περιπτώσις δημιουργούσα εσωτερικώς διαμάχας, ανωμαλίας, ταραχάς, οξείας κομματικής αντιθέσεις και αγώνας, έχοντας ως αφετηρίαν την πενίαν του ελληνικού λαού.

Είμεθα βέβαιοι ότι οι ισχυροί της γης εν τη ρυθμίσει των Βαλκανικών ζητημάτων δεν θα διαπράξουν τα σφάλματα τα οποία έκαμαν το 1919 η εξασφάλισις της ειρήνης γενικώς και ειδικώτερον εν τη Βαλκανική Χερσονήσω θα γίνη μόνον δια συνθηκών διεθνούς ζωής συνθηκών αι οποίαι θα εφαρμόζουν ηθικούς νόμους και θα αποδώσουν δικαιοσύνην, δια της ενισχύσεως των μεταξύ των νικητών δεσμών, εις τρόπον ώστε να υπάρξη μια ισχυρά δύναμις δια να καταστήση τας διαταραχάς αδύνατους.

Το πρόβλημα της οργανώσεως του μεταπολεμικού κόσμου δεν είναι ηθικώς επιτρεπτόν να αντιμετωπισθή με την μέθοδον των πρόσκαιρων συμφερόντων, της αυθαιρέτου ικανοποιήσεως των, της προκαταλήψεως και της συμπληρωματικής θεραπείας κατά τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα μερικών μεγάλων δυνάμεων. Οι ρυθμίζοντες τας τύχας του κόσμου πρέπει να αρθούν εις το ύψος των περιστάσεων και να απονεύμουν δικαιοσύνην, διότι αν δημιουργηθούν εύνοιαι προς ωρισμένους ηττημένους που εξ ιδιοσυγκρασίας διαρκώς συνομωτούν δια να αποκτήσουν δύναμιν, αναμφιβόλως θα ανατραπή η απορρεύσασα εκ του πολέμου κατάστασις υπέρ ωρισμένων εθνών.

Οι μεγάλοι μας σύμμαχοι είμεθα βέβαιοι ότι δεν θα λησμονήσουν ποτέ τι έκαμεν η Ελλάς την 28 Οκτωβρίου του μοιραίου έτους 1940 και την 6^{ην} Απριλίου 1941 δια την ιστορία της ανθρωπότητος. Εάν η Ελλάς επεδέχετο το τελεσίγραφον του φασισμού δυνατόν να μην υπήρχε μάχη του Ελ Αλαμείν κατά τον Οκτώβριον του 1942 και ακόμη πιθανώτερον να είχε πέση η Μόσχα κατά τον Οκτώβριον του 1941.

Επολέμησαν δια την ακεραιότητα της Ελλάδος, την ανεξαρτησίαν και την τιμήν της και απεδείχθημεν άξιοι της ελευθερίας την οποίαν μας χάρισαν και εξησφάλισαν οι πρόγονοι μας. Εις τον υπερ πάντων αγώνα ηγέρθη το έθνος σύσσωμον και προσέφερεν εις το Βωμόν των θυσιών το παν, και ούτως η πώσις του δυναμικότερου εκθρού τον οποίον αντιμετώπισαν αι δημοκρατίαι ήτο πεπρωμένο να συντελεσθή και επετευχθή εντός της χώρας ήτις εγέννησε την δημοκρατίαν. Την ομικλώδη και παγεράν εκείνην πρωίαν της 28 Οκτωβρίου 1940 καθ' ήν οι Έλληνες εξώρμων από τας οικίας των δια να δράξουν τα όπλα και να προτάξουν τα στήθη των κατά των φασιστών εισβολέων, ο πατήρ της Νίκης Ουινστον Τσώρτσιλ, διαβεβαιού τον Έλληνα πρωθυπουργό «ότι η νίκη θα είναι κοινή και θα μοιρασθών αυτήν».

Η ψυχή του νικητού του λαού υπέστη, μετά την λήξιν του πολέμου πολλά ηθικά τραυματικά της μεταπολεμικής τακτικής ενίων συμμάχων οι οποίοι ου μον ενηγκαλίσθησαν τους καθ'όλην την πολεμικήν τετραετίαν συμμάχους και συνεργάτας των Γερμανών, τους μετ' αυτών κατατυρρανήσαντας τους Έλληνας, σφάζαντας, δηώσαντας, πυρπολήσαντας και αρπάσαντας τας περιουσίας των και απογυμνώσαντας αυτούς των πάντων, αλλά και ήνοιξαν ένα ακήρυκτον πόλεμον κατά της Ελλάδος, συντρίβοντες πάσαν προβαλλομένην δικαίαν

αξίωσιν της και οργανούντες κατ' αυτής βάσει αναληθών κατηγοριών σκοπίμους βιαίας επιθέσεις.

Ούτω διεσάλευσαν την πίστιν του Ελληνικού λαού προς τους ηθικούς νόμους των Μεγ. Δυνάμεων, προς τας εξαγγελθείσας αρχάς του πολιτισμού και κατέβαλον την εμπιστοσύνην του επί την δικαιοσύνην των εθνών. Η υποψία και ο φόβος κατατρώγει τας καρδίας και τας σάρκας, των ηρωϊκών ιδεολόγων νικητών. Η μεταπολεμική μορφή του στρατοπέδου των Ηνωμένων Εθνών, στρατοπέδου που είχε διαμορφωθή εις στιγμάς αιματηρών θυσιών, σκληρών αγώνων υπέρ πάντων και Υπέρ ιδεώδων, προσέλαβε σχήματα παράδοξα, εκπληκτικά..... Και όλοι ευρέθησαν κινούμενοι εντός ενός λαβυρίνθου, όπου....., εχθροί όλων, σύμμαχοι και στενοί συνεργάται του φασισμού, ευρέθησαν παρά το πλευρόν των νικητών και υπό την προστατευτικήν των σπαθών και έλαβον το ύψος νικητών αυτοί και ενώ ως ηττημένοι έπρεπε να δώσουν λόγο των προδοτικών και ατίμων πράξεων των γαυρίουν σήμερα στηριζόμενοι εις το πλευρόν ισχυρών ους τοςάκις μέχρι σήμερα επρόδωσαν. Και οι άλλοι που προσέφεραν το παν δια την επιτυχίαν του κοινού συμμαχικού αγώνος αντιμετωπίζουν πράξεις και λόγους των συμμάχων των ως αν να ευρίσκονται μετξύ των ηττημένων.

Και καθημαγμένοι από τα ακόμη αιμορροούντα βαθέα πολεμικά τραύματα των διερωτώνται διότι επολέμησαν και υπέστησαν την τόσην καταστροφήν; Ποιοι είναι οι εχθροί και ποιοι οι φίλοι; Μήπως η δικαιοσύνη, η ελευθερία, η δημοκρατία, η ασφάλεια, η επιβουλή, το έγκλημα, η βαρβαρότης, η ατιμία έχουν άλλο νόημα από εκείνο που είχαν πιστεύσει και το οποίον είχε χαραχθή εις την κοινήν συνείδησιν όταν ήρχισεν ο πόλεμος;

Η Ελλάς δεν ηδυνήθη να χαρή την νίκην της. Όργανα ξένων προπαγανδών δουλεύοντα εις ξένους κυρίους ήνοιξαν το πυρ του εμφυλίου σπαραγμού και κρατούν και σήμερα τον Ελληνικόν λαόν εις διαρκή εκνευρισμόν με τας δολοφονίας, τας απειλάς, τας αναρχίας των πράξεις. Οι εχθροί του Ελληνισμού φορούν την σήμερα απατηλάς προσωπίδας και αφ' ενός μεν αποβλέπουν δια των ανωτέρω πράξεων και ενεργειών των εις την εκμηδένισιν του ελληνικού παράγοντος εν τη Βαλκανική, αφ' ετέρου δε δια των ετοιμαζομένων συνθηκών ειρήνης να επιτύχουν προγεφυρώματα επί των ιδίων μας εδαφών δια προσεχείς

εξορμήσεις προς εφαρμογήν μεγαλεπίβολων σχεδίων της αποκτήσεως της ηγεσίας του κόσμου υπέρ μιας και μόνης δυνάμεως. Καθήκον των μεγάλων συμμάχων είναι εφ' όσον επιθυμούν να οργανώσουν εν τω κόσμω σταθεράν και διαρκή ειρήνην να μη εγκαταλείψουν τους λαούς εις τους δημαγωγούς που τον διεγείρουν υπό τα ποικίλα απατηλά συνθήματα και τον παρασκευάζουν προς νέας ρήξεις.

Αν θελήσουν οι ισχυροί υπό το πρόσχημα της δήθεν ειρηνεύσεως των Βαλκανίων να αποπνίξουν την φωνήν του Ελληνικού λαού, του ζητούντος απόδοσιν δικαιοσύνης και επανορθώσιν των κατ' αυτού ιστορικών αδικιών, να είναι βέβαιοι ότι μόνοναιματοχυσία θα παρέλθουν. Μη επιμένουν να αντιμετωπίζουν..... Βαλκανικής με τη δυτικήν νοοτροπίαν και να προσαρμο..... Καταστάσεις προς γνώριμους αυτοίς πραγματικότητας, αλλά οφείλουν να συλλάβουν ταύτα εν συναρτήσει προς τας δημιουργηθείσας ήδη καταστάσεις εν τω κόσμω τους μεγάλους κινδύνους ους αιτιαεγκυμονούν και να προχωρήσουν θαραλέως εις τας προς το συμφέρον των δημοκρατιών και της ανθρωπότητος προσηκούσας λύσεις. Τα Βαλκάνια ως γνωστόν αποτελούν ανέκαθεν πυριτιδαποθήκην, πολώ μάλλον δε σήμερον, εξ ης απειλείται η παγκόσμιος ειρήνη. Ας απομακρύνουν απ' αυτής τον αναμμένον δαυλό.

Εμφανίζομεν ένα μέρος μικρόν των λογαριασμών της αγωνισθείσης Ελλάδος, λογαριασμόν γεμάτων από πίστιν εια τα ιδεώδη, τα ιδανικά μας και τα παναθρώπινα, από θυσίας, αίμα, ιδρώτα, ερείπια, στάκτην και ζητούμεν έμπρακτον αναγνώρισιν της ενδόξου αυτής και δραματικής προσφοράς

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα

Προξενικές Εκθέσεις (Πολιτικές πληροφορίες-Εκπαιδευτικά- Δημοσιεύματα Τύπου): Μοναστηρίου, Σκοπειών, Σόφιας

Φάκελλοι:ΑΥΕ: ΑΑΚ 11/1913, Δ/1/1913, Δ/1/7/1913, Β/36/1913, Α/4/1914,Β/33/1914, Δ/1/1914,Δ/2/1914, Δ/4/1914, Β/36/1915, Α/4/1915, Γ /1015'/1915, Α/5/1915, ΑΥΕ Β/35/1919, Γ/64/1924, Β/58/1925,Γ/64/1925, Β/58/1926, Γ /63/8/1926, Γ/64β/1926, Γ/63/γ/1926, Α/5/ΧΙΙβ/1927, Β/58/1927, Α/5/3/1928,Β/58/1928.

2. Αγγλικά Αρχεία (Public Records Office), Λονδίνο

Ερευνήθηκαν οι φάκελλοι:

Σειρά F.O. 371/2460, 2462, 2466,6193,6195,6197,6198, 6199, 6204, 6209, 7674,7678,7680,7684, 7695,7999, 8902.2904,8905,8907,8908, 8910,8911, 12178,12180, 12978,12979,12980.

3. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη

Γενικό Αρχείο Μακεδονίας

Φάκελλοι: 4/δ/1913, 103/1918

4. Κρατικό Αρχείο Σκοπειών, Σκόπεια

Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Πελαγονίας

5. Αρχείο Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ), Αθήνα

Εκδόσεις ΓΕΣ :α. “ Νεώτερη Ιστορία της Ελλάδος ”, τόμος Α’, 1961

β. “ Βαλκανικοί πόλεμοι”, τόμος Α’ , 1961,

γ. “ Η Ιστορία του «» Μακεδονικού Έθνους «» ”, 1969

6. Αρχείο Συνδέσμου Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκης “ Η Καρτερία”

Πρακτικά Συνεδριάσεων (1919),

Υπόμνημα Αλυτρώτων Βορείου Ελλάδος (1946)

7. Ιστορικό Αρχείο Γιουγκοσλαβίας, Βελιγράδι

Φάκελλος 66985/1923

2.ΤΥΠΟΣ

Νέα Αλήθεια (1913),Θεσσαλονίκη

Εκκλησιαστική Αλήθεια (1920,1922),Θεσσαλονίκη

Εφημερίς των Βαλκανίων (1920, 1922,1925),Θεσσαλονίκη

Μακεδονικά Νέα (1923,1925,1926,1927,1928),Θεσσαλονίκη

Μακεδονία (1913-1926, 1927,1928),Θεσσαλονίκη

Έλεγχος (1926), Φλώρινα

Έθνος (1931), Φλώρινα

Σήμερα (1963), Αθήνα

Makedonija (1990)- Περιοδικό Σκόπια

Νότιος Αστήρ (1926) , Μοναστήρι

3. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Αγγελόπουλου Αθανασίου, “ Το εκκλησιαστικό καθεστώς των μητροπόλεων της Βορείου Μακεδονίας από το 1913 μέχρι σήμερα”, Μακεδονικά ,15,1975.
- Ancel Jacques, “ La Macedoine (Son evolution conterporain)”, Paris, Librairie de la Grave (1930).
- Βαβούσκου Κωνσταντίνου, “ Η συμβολή του ελληνισμού της Πελαγονίας εις την Ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδος” , Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ),1958.
- Βακαλόπουλου Απόστολου, “ Η Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)”, Θεσσαλονίκη 1988.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Μακεδονία και Τουρκία (1830- 1878). Μακεδονικός Ελληνισμός, Αλυτρωτική πολιτική, Εθνοτική Διαπάλη”, Θεσσαλονίκη 1987.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλικίου Μοναστηρίου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα”, Μακεδονικά 21, Θεσσαλονίκη, 1981.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την Πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα”, Θεσσαλονίκη, 1983.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Εθνοτική Διαπάλη στη Μακεδονία (1894-1904), Θεσσαλονίκη, 1999.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Το Νεοτουρκικό Κίνημα και ο Ελληνισμός (1908-1912)”, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Σύγχρονα εθνολογικά όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια”, Θεσσαλονίκη, 1994,
- Βακαλόπουλου Απ. Κωνσταντίνου, “ Διωγμοί και Γενοκτονία του Θρακικού Ελληνισμού. Ο Πρώτος Ξεριζωμός (1908-1917)”, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Barker Elisabeth, “ Macedonia:Its Place in Balkan Power Politics”, (London, the Royal Institute of International Affairs), 1950.
- Βασδραβέλλη Ιωάννη, “ Ο Λιμάν της Θεσσαλονίκης”, Αθήνα,1959.
- Bitoski Krste, “Dejnosta na Pelagoniskata Mitropolija” , Skopje 1968.
- Visvisi-Dontas Domna, “ Troubled Friendship:Greco-Serbian Relations, 1914-1918”, “ The creation of Yougoslavia 1914-1918”, Athens, 1980.
- Βλασιδη Βλάση, “ Η Αυτονόμηση της Μακεδονίας. Από τη Θεωρία στην

- Πράξη”, στο συλλογικό έργο “ Ταυτότητες στη Μακεδονία”, Αθήνα, 1997.
- Βλασιδη Βλάση, “ Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση και η δράση της στην Ελληνική Μακεδονία στο Μεσοπόλεμο (1919-1930)”, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Θεσσαλονίκη, 1996.
 - Βλάχου Νικολάου, “ Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος 1878-1908”, Αθήνα 1935.
 - Βλάχου Νικολάου, “ Η εθνολογική σύνθεσις των ανηκόντων εις την Ελλάδα Τμημάτων της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης”, Αθήνα, 1945.
 - Βούρη Σοφίας, “ Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Βορειοδυτικής Μακεδονίας 1870-1904”, Αθήνα, 1992.
 - Γεωργιάδη Χαρ. Νικολάου, “Όσα έγραφα στο Μοναστήρι (1903-1912)”, Θεσσαλονίκη, 1984.
 - Γεωργίου Βασίλη, “ Η Μακεδονία στο μάτι του Γιουγκοσλαβικού κυκλώνα”, Αθήνα, 1992.
 - Γνασίου Μακεδνού, “ Η μετά την νίκην Ελλάς”, Αθήνα, 1914.
 - Γούναρη Βασίλη, “ Αστική συγκρότηση των Βιτωλίων”, εφημερίδα Καθημερινή 16.12.2001.
 - Δημητρακόπουλου Π. Ηλία, “ Τα Χερσαία Σύνορα της Ελλάδος”, Θεσσαλονίκη, 1991.
 - Διβάνη Λένας, “ Ελλάδα και μειονότητες”, Αθήνα, 1995.
 - Dimevski Georgi, “ Pisma, dokumenti na Francucki katolicki misioneri vo Bitola za nastazite vo gradot od 1908-1939”, Glasnik na Institutot za Nazionalna Istorija, τ.1, τεύχος 11, Skopje 1967.
 - Δραγούμη Φίλιππου, “ Το Ημερολόγιό μου”, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
 - Ζαγκλή Δημητρίου, “ Η Μακεδονία του Αιγαίου και οι Γιουγκοσλάβοι”, Αθήνα 1975.
 - Ζαχοπούλου – Αποστολίδη Κωνσταντίας, “ Γαλλική πολιτική και ξένες προπαγάνδες στη Μακεδονία (1914-1918)”, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, 1996.
 - Zotiades B. George, “ The Macedonian Controversy”, Thessaloniki, 1961.
 - Ηλιάδου- Τάχου Σοφίας, “ Οι Δομές της Κοινοτικής Εκπαίδευσης (μέσης και στοιχειώδους) στις εκκλησιαστικές επαρχίες Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς και Μογλενών κατά την Ύστερη Τουρκοκρατία (1856-1914)”, Θεσσαλονίκη, 1998.

- Ηλιάδου- Τάχου Σοφίας, “ Η Εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (1840-1913)”, Θεσσαλονίκη 2000.
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφίας, “ Ο Ελληνισμός του Μοναστηρίου Πελαγονίας”, Θεσσαλονίκη, 2003.
- Theodoulou Christos, “ Greece and the Entente”, Thessaloniki, 1971.
- Ιωαννίδου- Μπιτσιάδου Γεωργίας, “ Ελληνοσερβική προσέγγιση και καθορισμός ελληνοσερβικών συνόρων” , ΙΜΧΑ, “ Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα”, (Συμπόσιο), 1988.
- Κατσουγιάννη Τηλέμαχου, “ Περί των Βλάχων των Ελληνικών χωρών”, Θεσσαλονίκη, 1966.
- Κίζα Γεωργίου, “ Το Μεγάροβον”, Μακεδονικόν Ημερολόγιον Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών (ΜΗΠΣ), 1910.
- Κλείτου, “ Το Μοναστήριον”, Περιοδικό Αριστοτέλης (Φλώρινα).
- Κολτσιδα Αντώνη, “ Η εκπαίδευση των Αρωμούνων στη Δυτική Μακεδονία κατά τα ύστερα χρόνια της Τουρκοκρατίας.Ένα πρότυπο αυτοδιοικούμενης κοινοτικής εκπαίδευσης”, Θεσσαλονίκη, 2001.
- Κολτσιδα Αντώνη, “ Η Ιστορία του Μοναστηρίου της Πελαγονίας και των περικώρων”, Θεσσαλονίκη, 2003.
- Κοραντή Α., “ Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1935), τ..1, (1919-1933), Θεσσαλονίκη, 1968.
- Κοριζή Σ. Χαρίτωνα, “ Μακεδονία γη ελληνική”, Αθήνα, 1950.
- Kofos Evangelos, “ Greek-Serbian Relation and the Question of Macedonia (1879-1896)” Greek-Serbian Cooperation 1830-1908”, Collection of Reports from the Greek-Serbian Symposium 1980, Belgrade, 1982.
- Kofos Evangelos, “ Nationalism and Communism in Macedonia”, Thessaloniki, 1964.
- Kofos Evangelos, “ The Macedonian Question: The politics of Mutation”, Thessaloniki, 1980.
- Ladas S. , “ The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey”, New York, 1932.
- Layton S. Katherine, “ Yugoslavia and her ethnic groups:National identity and the educational arena”, Balkan Studies, τεύχος 36, 1, 1995.
- Leon B. George, “Greece and the Great Powers (1914-1917)”, Thessaloniki, 1970.
- Macedonia, “ Material and Documents”, έκδοση Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, Σόφια, 1980 (ΙΜΧΑ).

- Makedonkijat Vapros “Μακεδονικό Ζήτημα”, Ιστορικοπολιτικά πληροφορία, έκδοση του Ινστιτούτου Ιστορίας της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, Σόφια, 1968 (ΙΜΧΑ).
- Μαρτινιανού Ιωακείμ, “Μοσχόπολις 1330-1930”, Θεσσαλονίκη, 1957.
- Milosavljevic Petar, “The Serbian- Greek Convention of 1861 “Greek-Serbian Cooperation, 1830-1908”, “Collection of Reports from the Greek-Serbian Symposium, 1980,” Belgrade ,1982.
- Μίντση Γεωργίου, “Ιστορία του Μακεδονικού Ζητήματος”, Θεσσαλονίκη, 1990.
- Μιχαηλίδη Ιάκωβου, “Σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1912-1930)”, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Michailidis Iakovos, “Traditional Friends and Occasional Claimants: Serbian Claims in Macedonia between the Wars”, Balkan Studies, 1, 1995.
- Mitrovic A., “The 1919-1920 Peace Conference in Paris and the Yougoslav state:” An historical evaluation”, Clio Books, Oxford, 1980.
- Μπάλα Νικολάου, “Ιστορία του Κρουσόβου”, Θεσσαλονίκη, 1962.
- Μπάρκερ Ελίζαμπεθ, “Η Μακεδονία στις Διαβαλκανικές Σχέσεις και Συγκροτήσεις”, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Μπελιά Ελένης, “Εκπαιδευτική πολιτική του Ελληνικού κράτους και Μακεδονικός Αγών”, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ (Συμπόσιο), 1987.
- Μόδη Γεωργίου, “Ο Μακεδονικός Αγών και η Νεώτερη Μακεδονική Ιστορία”, Θεσσαλονίκη, 1967.
- Μόδη Γεωργίου – Νέσκου Π., “Αναμνήσεις από την ζωή των σωματείων Μοναστηρίου”, Αριστοτέλης (περιοδική έκδοση του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Φλώρινας), 1962.
- Mourellos G. Yannis, “L’ Intervention de la Grece dans la Grande Querre (1916-1917)”, Athenes, 1983.
- Μπράμου Κωνσταντίνου, “ Σλαβοκομμουνιστικά οργανώσεις εν Μακεδονία”, Αθήνα, 1959.
- Νάλτσα Χριστόφορου, “ Το Μακεδονικό Ζήτημα και η Σοβιετική Πολιτική”, Θεσσαλονίκη, 1954.
- Οικονομίδη Κωνσταντίνου, “L’ arrangement greco-yougoslave du 3 Fevrier 1975 relatif au transit des marchandises yougoslavs par la zone du port de Thessaloniki” , (Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής”, Αθήνα, 1993.

- Πάλλη Α.Α., “ Φυλετικές Μεταναστεύσεις στα Βαλκάνια και Διωγμοί του Ελληνισμού ”, Αθήνα, 1977.
- Παπαδόπουλου Ι. Στέφανου, “ Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας ”, Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ), 1970.
- Παπαμιχαλόπουλου Δ.Γ., “ Η ελευθέρα σερβική ζώνη Θεσσαλονίκης”, Αθήνα, 1953.
- Πεταλίδου Δέσποινας, “ Η Μακεδονική πολιτική της Μ. Βρετανίας κατά τον Α’ Παγκόσμιο πόλεμο”, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Petsalis Diomidis, “ Greece and the Paris Peace Conference 1919”, Thessaloniki, 1978.
- Πιπινέλη Παναγιώτη, “Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας (1923-1941)”, Αθήνα, 1948.
- Popovic D., “ Ο Cincarina”, (Πόποβιτς Δ., “ Περί των Τσιντσάρων”), 2^η έκδοση (σερβοκρ.), Βελιγράδι, 1937.
- Σαββόπουλου Ε., “ Μακεδονία”, Αθήνα, 1945.
- Σβολόπουλου Κωνσταντίνου, “ Η Ελληνική εξωτερική πολιτική μετά τη συνθήκη της Λωζάννης, η κρίσιμος καμπή”, Θεσσαλονίκη, 1977.
- Σιούσουρα Πέτρου, “ Ελλάδα-Γιουγκοσλαβία-ΠΓΔΜ –Στρατηγικές Επιδιώξεις στο Λιμένα της Θεσσαλονίκης και Διεθνές Δίκαιο”, Θεσσαλονίκη 2003.
- Σμυρνιού- Παπαθανασίου Βιολέτας, “ Μοναστήρι. Ιστορική περιπλάνηση στην πάτρια γη”, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Στεφανίδη Γιάννη, “ Η Μακεδονία του Μεσοπολέμου” στο συλλογικό έργο “ Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία(Ιστορία- Οικονομία-Κοινωνία- Πολιτισμός)”, Θεσσαλονίκη 1992.
- Σωτηρίου Στέφανου, “ Μειονότητες και Αλυτρωτισμός”, α.χ.
- Σωτηρόπουλου Χαρ., “ Απάντησις προς Βορράν. Ο Ελληνισμός εις το Βιλαέτιον Μοναστηρίου κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας και αι σύγχρονοι Γιουγκοσλαβικοί επιδιώξεις”, Αθήνα, 1962.
- Slijepcevic Djoko, “ The Macedonian Question: The struggle for Southern Serbia”, Chicago, 1958.
- Σφέτα Σπυριδωνος – Κεντρωτή Κυριάκου, “ Οι Αλβανοί των Σκοπιών- Θέματα εθνοτικής συνύπαρξης”, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1995.
- Σφέτα Σπυριδωνος –Κεντρωτή Κυριάκου, “ Σκόπια – Σε αναζήτηση

ταυτότητας και διεθνούς αναγνώρισης”, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1994.

- Τούντα – Φεργάδη Αρετής, “Ελληνοβουλγαρικές Μειονότητες.Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ 1924-1925”, Θεσσαλονίκη 1986.
- Τσεκουνάρη Μιχαήλ, “Η εθνική δράσις του μητροπολίτου Πελαγονίας Χρυσόστομου Καβουρίδη- Το χρονικό του τελευταίου Έλληνοσ μητροπολίτου στο Μοναστήρι (1912-1917)”, Σάλπιγξ Ορθοδοξίας, τεύχος 327, Απρίλιος 1997.
- Τσάλη Παντελή, “Το Δοξασιμένο Μοναστήρι”, Θεσσαλονίκη, 1932.
- Tziambiris Aristotles, “Greece, European Cooperation and the Macedonian Question”, Ashgate USA, 2000.
- Cvijic Jovan, “Remarks in the Ethnography of the Macedonian Slavs”, London, 1906.
- Hristov H., “Makedonizmat kato politiceska v Kraja na 19.i nacaloto na 20.v., Istoriceski Pregred, 3 –1979.
- Χασιώτη Λουκιανού, “Ελληνοσερβικές Σχέσεις:Διλήμματα μιας πενταετίας (1913-1918)”, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, 1998.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛΙΔΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
Εισαγωγή	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'	27
Η Πολιτισμική Ταυτότητα του Ελληνισμού της	27
Πελαγονίας κατά την Ύστερη Οθωμανοκρατία (1830-.....	27
1912). Ιστορικό Περίγραμμα.	27
I. Τα Θεωρητικά Πλαίσια της Εκπαιδευτικής Διαδικασίας στην	28
Πελαγονία.	28
II. Τα Δεδομένα και οι Προϋποθέσεις της Πολιτισμικής.....	39
Παρουσίας.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'	53
Οι Επιπτώσεις των Βαλκανικών Αναμετρήσεων στο	53
Πολιτικό και Εκπαιδευτικό Καθεστώς των Ελλήνων.....	53
της Πελαγονίας (1912-1914).	53
I. Από την Κατάληψη της Πελαγονίας έως τη Συνθήκη του	54
Βουκουρεστίου: αστάθμητοι παράγοντες και διπλωματικές	54
σκοπιμότητες.	54
II. Το Πολιτικό Καθεστώς των Ελλήνων και οι Επιπτώσεις στη	66
Μειονοτική Εκπαίδευση της Πελαγονίας υπο Σερβική Κυριαρχία.....	66
A) Οι Μουσουλμάνοι.....	71
B) Οι Ρουμανίζοντες.....	73
III . Οι Συνέπειες της Καθεστωτικής Μεταβολής για τον Ελληνισμό.....	77
της Πελαγονίας :εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και κοινοτική.....	77
ανάμιξη.	77
IV. Συμπεριφορές και Αντιδράσεις. Η Καταπάτηση των Δικαιωμάτων της	
Ελληνικής Κοινότητας του Μοναστηρίου.....	90
V. Τέλος Εποχής. Η Συνειδητοποίηση της νέας Πραγματικότητας	100
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'	105
Ο Ελληνισμός της Πελαγονίας στη Δίνη του Πρώτου	105
Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918)	105
I. Η Αντίστροφη Μέτρηση των Παραμονών και της Επόμενης Μέρας.....	106
(Μέσα 1914 – Τέλος 1915).....	106
II. Οι Κυρίαρχες Επιπτώσεις της Σερβικής Διοίκησης στο	113

Καθεστώς του Πελαγονίτικου Ελληνισμού μέχρι τα τέλη του 1915.....	113
III. Η Δεύτερη Φάση. Η Βουλγαρική Κατοχή στην Πελαγονία.	122
IV. Ο Διεθνής Παράγοντας. Η νέα Σερβική Κυριαρχία (1916-	129
1918)	129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'	139
Η Πολιτική Απεθνικοποίησης και Αφελληνισμού.....	139
στη Νότια Σερβία Στη διάρκεια Του Μεσοπολέμου	139
(1918- 1930).	139
I. Την Επαύριο της Παγκόσμιας Αναμέτρησης. Η Οριστική Διευθέτηση	140
του κυριαρχικού status της Πελαγονίας.	140
II. - Η Διάλυση και ο Εκσερβισμός των Ελληνικών Κοινοτικών.....	155
Πραγμάτων στην Άνω Μακεδονία.	155
III. Ύστατες Ενέργειες Ανασύνταξης και Ανασυγκρότησης του	165
Ελληνισμού της Πελαγονίας	165
IV. Το Εθνικό Ζήτημα στη Νότια Σερβία στα.....	180
πλαίσια της Ομογενοποιητικής διαδικασίας και της.....	180
Γένεσης του Μακεδονισμού.	180
Παράρτημα	199
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	243